

ედენება საქართველოს ეკლესიის
ავტოკეფალიის აღდგენის 100 წლისთავს

*Dedicated to the 100th anniversary
of restoration of Autocephaly
of the Church of Georgia*

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2017

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology**

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

2(21)

Publishing House „UNIVERSAL“

Tbilisi 2017

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

2(21)

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2017

უაკ (UDC) 94(100) „15/18“ + 94(100) „1918“...
ა-984

სარედაქციო კოლეგია:

ირაკლი გაბისონია
ზურაბ გამეზარდაშვილი
გია გელაშვილი
ოთარ გოგოლიშვილი
ჰაჯი-მურად დონოგო
(მაჰაჩყალის უნივერსიტეტი)
შოთა ვადაჭკორია
სერგო ვარდოსანიძე
გუნტის ზემიტისი
(ლატვიის ისტორიის ინსტიტუტი)
ნუგზარ ზოსიძე
ვასილ კაჭარავა
იგორ კვესელავა
ვაჟა კიკნაძე
სულხან კუპრაშვილი
ალექსანდრე მოსიაშვილი
ურა ოქროპირიძე
რიმვიდას პეტრაუსკასი
(ვილნიუსის უნივერსიტეტი)
ანჟეი პუჟშტო
(ვიტაუტას დიდის უნივერსიტეტი)
გელა საითიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ლელა სარალიძე
ავთანდილ სონლულაშვილი
(რედაქტორი)
ხათუნა ქოქრაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
დოდო ჭუმბურიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ივანე ჯაგოდნიშვილი
ნიკო ჯავახიშვილი
(რედაქტორის მოადგილე)

საგამომცემლო საბჭო:

ირინა არაბიძე, ლელა მიქიაშვილი, შორენა მურუსიძე, მზია ტყავაშვილი.

PUBLISHING COUNCIL:

Irina Arabidze, Lela Mikiashvili, Shorena Murusidze, Mzia Tkavashvili.

გამომცემლობა „**UNIVERSალი**“, 2017

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com

EDITORIAL BOARD:

Irakli Gabisonia
Zurab Gamezardashvili
Gia Gelashvili
Otar Gogolishvili
Hadji-Murad Donogo
(University of Makhachkala)
Shota Vadachkoria
Sergo Vardosanidze
Guntis Zemītis
(Institut of History of Latvia)
Nugzar Zosidze
Vasil Kacharava
Igor Kveselava
Vazha Kiknadze
Sulkhan Kuprashvili
Aleksandre Mosiashvili
Ucha Okropiridze
Rimvydas Petrauskas
(Vilnius University)
Andžej Pukšto
(Vytautas Magnus University)
Gela Saitidze
(Deputy editor)
Lela Saralidze
Avtandil Songulashvili
(Editor)
Khatuna Kokrashvili
(Executive secretary)
Dodo Chumburidze
(Deputy editor)
Ivane Jagodnishvili
Niko Javakhishvili
(Deputy editor)

შ ი ნ ა ა რ ს ი

Contents

ქვეყნის საქართველოს კვლევის ავტოკეფალიის აღდგენის 100 წლისთავს
Dedicated to the 100th anniversary of restoration of Autocephaly
of the Church of Georgia

გელა საითიძე 11
გაზეთი „საქართველო“ და საქართველოს ეკლესიის
საკითხი

Gela Saitidze

The Newspaper „Sakartvelo“ and the Issue of the Church of Georgia

ირინა არაბიძე 30

დეკანოზ კორნელი კეკელიძის ღვაწლი საქართველოს
ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების
საქმეში

Irina Arabidze

*The Contribution of Archpriest Korneli Kekelidze to the Implementation
of the Autocephaly Rights of the Church of Georgia (In Accordance with the
Journals of the Provisional Board Session of the Church of Georgia, 1917)*

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

The History of the Georgia

ნიკო ჯავახიშვილი 40

გაბრათიონი ხელმწიფის — არჩილის რიგითობის
დადგენისათვის

Niko Javakhishvili

*For Fixing of the Rank Number for the Representative of the Bagration's
Dynasty – the King Archil*

დავით ჯავახიშვილი 49

გათონიშვილი თამარ ერეკლეს ასული გაბრათიონი
და მისი შთამომავლობა

David Javakhishvili

The Princess Tamar Bagrationi and Her Descendants

ოთარ გოგოლიშვილი 61

ოსმალთა გატონობის დროინდელი აჭარის სოციალ-
ეკონომიური ცხოვრების ზოგიერთი საკითხი

Otar Gogolishvili

Some Questions of Social-Economic Life of Adjara under the Turkish Rule

დოდო ჭუმბურიძე	74
კონსტანტინე გამსახურდიას სამი წერილი აკაკი ჩხენკელისადმი (1919 წელი)	
<i>Dodo Chumberidze</i>	
<i>Three Letters of Konstantine Gamsakhurdia to Akaki Chkhenkeli (1919)</i>	
ირმა გიკაშვილი	82
კიდევ ერთი უცნობი დოკუმენტი 1924 წლის აჯანყების შესახებ	
<i>Irma Gikashvili</i>	
<i>Another Unknown Document about the Rebellion of 1924</i>	
ავთანდილ სონღულაშვილი	89
ეროვნულ უმცირესობათა სავაჭრო-ეკონომიკური ურთი-ერთობა საქართველოში (თბილისის მაგალითზე)	
<i>Avtandil Songulashvili</i>	
<i>Trade-Economic Relations of National Minority (On the Example of Tbilisi)</i>	
ალექსანდრე მოსიაშვილი	103
ქართველ პატიმართა მდგომარეობა საბჭოურ საპატიმრო-ებში 1989 წლის 9 აპრილის ტრაგედიის შემდგომ	
<i>Aleksandre Mosiashvili</i>	
<i>The Condition of Georgian Prisoners in Soviet Custodies after the Tragedy of April 9th in 1989</i>	
გელა ცაავა	112
კულტურული მემკვიდრეობის გენოციდი ოკუპირებულ აფხაზეთში	
<i>Gela Tsaava</i>	
<i>Cultural Heritage Genocide in Abkhazia</i>	
ს ა ქ ა წ თ ე ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ	
G e o r g i a a n d t h e W o r l d	
შოთა ვადაჭკორია	121
საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი და ვისბადენის კონფერენცია (1951 წლის 16 ოქტომბერი)	
<i>Shota Vadachkoria</i>	
<i>Independence of Georgia and Wiesbaden Conference (October, 16, 1951)</i>	
ურა ბლუაშვილი	139
ევროპული ქარტია და რეგიონულ უმცირესობათა ენების საკითხი საქართველოში	
<i>Ucha Bluashvili</i>	
<i>The European Chertier and the Issue of Minority Languages in Georgia</i>	

კ ა კ ე ს ი ა ს ი ა ს ი ა

The History of the Caucasus

მზია ტყავაშვილი 151

შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო რუსეთის პოლიტიკური ინტერესების სფეროში (XIX საუკუნის დასაწყისი)

Mzia Tkavashvili

North-East Part of the Black Sea Shore in the Russian Political Interests Field (beginning of the XIX century)

მ ს თ ფ ლ ი ა ს ი ა

The World History

Kiknadze David 160

JEAN MONNET AND HIS TRANSFORMATIONAL SUPRANATIONAL POLITICS FOR THE EUROPEAN UNION

დავით კიკნაძე

ჟან მონეს ტრანსფორმაციული და ზენაციონალური პოლიტიკა ევროკავშირთან მიმართებაში

Tamar Darchia 172

RUSSIA, THE USA AND THE POST-SOVIET SPACE

თამარ დარჩია

რუსეთი, ამერიკის შეერთებული შტატები და პოსტსაბჭოთა სივრცე

დ ი პ ლ მ ა ტ ი ა ს ი ა

The History of Diplomacy

ლელა სარალიძე 178

აბელ შევალე — საფრანგეთის ელჩი საქართველოში დემოკრატიულ რესპუბლიკაში

Lela Saralidze

Abel Shevalet – Ambassador of France in the Democratic Republic of Georgia

ბ გ ე ს ი ა ს ი ა

Media History

მირანდა ტყეშელაშვილი 189

მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული პუბლიცისტიკის ეროვნული პარადიგმა

Miranda Tkeshelashvili

National Paradigms of the Georgian Pressat (the Beginning of the 20th Century)

რელიგია. ეკლესიის ისტორია
Religion. The History of the Church

არქიმანდრიტი მიქაელ ეჯიბიშვილი201
ოჯახი, როგორც პიროვნების სოციალიზაციის საწყისი
Archimandrite Michael Ejibishvili
Family as the Beginning of Personality Socialization

ისტორიოგრაფია
Historiography

ეკა კობიაშვილი210
ინგლისელი მეცნიერის – დევიდ ლენგის თვალსაზრისი
რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაზე
Eka Kobiashvili
British Scientist David Leng's View of Russia's Conquest of Georgia

წყაროთმცოდნეობა
Source Study

ლელა მიქიაშვილი218
წითელი (გატყენილი) ხიდის აღწერილობა და მისი
ფუნქცია XIX საუკუნის ევროპელ მოგზაურთა ნაშრომების
მიხედვით
Lela Mikiashvili
*The Description of the Red (Broken) Bridge and its Function According
to the Works of European Travelers of the 19th Century*

გია გელაშვილი228
ინგლისელი გენერალი უილიამ მონთისი ალექსანდრე
ბატონიშვილის შესახებ
Gia Gelashvili
English General William Monteith about Prince Alexander

ნ უ მ ი ს მ ა ტ ი კ ა
N u m i s m a t i c s

ევგენი ჭანიშვილი.....235

ქართლის ბაგრატიონან ხელმწიფეთა და გამგებელთა
სამონეტო ემისიები და მათი სახესხვაობანი
(XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი)

Evgeni Chanishvili

*The Bagrationi Kings and Governors of Kartli Coinages and their Differences
(In the first quarter of XVIII century)*

გ ა ნ ა თ ლ ე ბ ა დ ა კ უ ლ ტ უ რ უ ზ ა
E d u c a t i o n a n d C u l t u r e

ნანა ბახსოლიანი, ნინო გაჩავა.....245

ქართული ხალიჩა საქართველოს კულტურული
მემკვიდრეობის საბანძურში და მისი როლი ტურიზმში

Nana Bakhsoiani, Nino Gachava

Carpet in the Georgian Cultural Heritage Treasure and its Role in Tourism

კ რ ი ტ ი კ ა დ ა ბ ი ბ ლ ი თ გ რ ა ფ ი ა
C r i t i c i s m a n d B i b l i o g r a p h y

მერაბ კალანდაძე.....259

ორი მოსაზრების ირგვლივ

Merab Kalandadze

About Two Considerations

გურამ ყორანაშვილი263

რა ახალი იდეები შემოგვთავაზა ვახტანგ გურულმა
იოსებ სტალინის შესახებ

Guram Koranashvili

New Ideas of Vakhtang Guruli about Joseph Stalin

კრებული გამოდის წელიწადში ორჯერ

კრებულის სარედაქციო კოლეგია ხელმძღვანელობს კანონით პრესის შესახებ. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე და შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი.

რედაქციის მისამართი:

ქ. თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. № 2, კორპუსი XI
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინ-
სტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილება

ქვეყნება საქართველოს ეკლესიის
ეკთოცეფალიის აღდგენის 100 წლისთავს

გელა საითიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

**გაზეთი „საქართველო“ და საქართველოს
ეკლესიის საკითხი**

1903 წლის 1 მაისს, პარიზში, გაზეთ „საქართველოს“ პირველი ნომერი გამოვიდა. ვიდრე ეს ფაქტი მოხდებოდა, მანამდე მისი გამოცემის ინიციატორებს მრავალი დაბრკოლების დაძლევა მოუხდათ. მათ, ახალგაზრდა ქართველ პუბლიცისტთა წარმომადგენლებს, ჯერ ილიას „ივერიაში“, ხოლო შემდეგ ვალ. გუნიას, ალ. ჭყონიას და ალ. ჯაბადარის „ცნობის ფურცელში“ თანამშრომლობით, კარგად იცნობდა იმდროინდელი ქართული საზოგადოება. ესენი იყვნენ: გ. ლასხიშვილი, გ. ზდანოვიჩი, ი. ალლაძე, სამ. ფირცხალავა, გრ. გველესიანი, ი. ნაკაშიძე, გრ. აბაშიძე, ვლ. ლორთქიფანიძე, ალ. ნანიშვილი, კიტა აბაშიძე, გრ. რცხილაძე, ძმები გ. და ა. დეკანოზიშვილები და სხვები. 1901 წლის გაზაფხულზე მათ საზღვარგარეთიდან ახლადდაბრუნებული არჩ. ჯორჯაძეც შეუერთდათ.

თ. სახოკიას თქმით: „ეს ის დრო იყო, როცა მომწიფდა აზრი საქართველოს სოც.-ფედერალისტთა პარტიის დაარსებისა და საზღვარგარეთ საკუთარი არალეგალური ორგანოს გაჩენისა. პარიზიდან გამოსტუმრებულ არჩ. ჯორჯაძესთან ერთად წამოვიდა გ. დეკანოზიშვილიც. სწორედ იგი შეუდგა ზრუნვას ორგანოს დასაარსებლად და საკუთარი სტამბისათვის საჭირო თანხის შეგროვებას; ხოლო თბილისში დაარსებულმა პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა არჩილ ჯორჯაძეს დაავალა პარიზშივე დაბრუნება და რედაქტორობა პარტიის ორგანოსი, რომელსაც „საქართველო“ უნდა რქმეოდა“ [5, 210].

არჩილ ჯორჯაძეს იმ დროისათვის უკვე შემუშავებული ჰქონდა „ერთიანი მოქმედების“ თეორია, რაც „ის ოქროს შუალედი აღმოჩნდა, რომელიც გამორიცხავდა უკიდურეს დაპირისპირებებს. არჩ.

ჯორჯაძე პატრიოტულად და ზომიერად განწყობილ საზოგადოებას ფიქრთა მპყრობელად მოეწონა. „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფისაკენ ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო ძალები, მოსახლეობის საშუალო ფენების მრავალრიცხოვანი მხარდამჭერები და თანამოაზრეები დაიდრნენ“ [7, 31].

არჩ. ჯორჯაძის ეს თეორიული ნააზრევი, განსაკუთრებულად ღირებული იყო იმით, რომ იგი ილია ჭავჭავაძისა და ნიკო ნიკოლაძის მოსაზრებებიდან ამოზრდილი, ქართველი ხალხის კონსოლიდაციას ისახავდა მიზნად და არა რომელიმე კონკრეტული კლასის, თუ ფენის წარმომადგენლებს ანიჭებდა პრიორიტეტს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას იდეებთან მიახლოების ერთგვარ ინდიკატორად იქცა, იმ ხანებში ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი ერთი ფაქტი – 1901 წელს ქართველი თავად-აზნაურობის მიერ საქართველოს რუსეთთან შეერთების საუკუნოვანი იუბილის პომპეზური აღნიშვნა. ცნობილია ისიც, რომ ილიასა და მის თანამოაზრეთა დიდ ნაწილს ამ „დღესასწაულში“ მონაწილეობა არ მიუღიათ. რაც დიდად საწყენად დარჩენილა თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლის თავად დ. მელიქიშვილისათვის და ერთ-ერთი შეხვედრის დროს, – როგორც თვით შემსწრე მის. ჯავახიშვილი წერს, – ამის გამო ილიასათვის საყვედური შეუკადრებია: „თავად-აზნაურთა საკრებულოს იშვიათად ეკარებით, ხოლო იუბილეს მტრულად შეხვდით“. ილიას პასუხი არ დაუხანებია და მკვახედ მიუგია: – სასიხარულო არაფერია, საქვეყნოდ თავი მოგვჭერთ, ამ იუბილემ ქართველი ხალხი ორ ბანაკად გაარღვია, თქვენ, ერთი მუჟა ჩინოსანნი, გალმა დგებართ, ხოლო ხალხი გამოლმა დარჩა. მაგრამ ზოგი ჭირი მარგებელია: ამ იუბილეს წყალობით, ხალხი მტერ-მოყვარის გარჩევას ისწავლის და მისი ეროვნული შეგნება საბოლოოდ ჩამოყალიბდება“ [4, 550].

აღსანიშნავია ისიც, რომ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, ორგანიზაციულად იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ჩამოყალიბებული არ იყო. ასეთი პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნა, რომლის ერთ-ერთი ძირითადი საპროგრამო საკითხი ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის მოთხოვნა იქნებოდა, 1901 წლის შემოდგომაზე განიხილეს „ცნობის ფურცლის“ ირგვლივ შემოკრებილმა ახალგაზრდებმა და გადაწყვიტეს – ამ საქმის სახელმძღვანელოდ აერჩიათ ხუთკაციანი კომიტეტი. კომიტეტის შემადგენლობაში კი შეყვანილ იქნენ: არჩ. ჯორჯაძე, გიორგი ლასხიშვილი, გიორგი დეკანოზიშვილი, ვლადიმერ ლორთქიფანიძე და ანდრია დეკანოზიშვილი. მათ ისიც კარგად მოესწინებოდათ, რომ ამ მიზნის განსახორციელებლად სა-

ჭირო გახდებოდა საკუთარი ბეჭდური ორგანოს არსებობა, რაც იმდროინდელი მიძიმე საცენზურო პირობების გამო საქართველოში შეუძლებელი იქნებოდა. ამიტომ კომიტეტმა გადაწყვიტა – ასეთი ორგანოს გამოცემა საზღვარგარეთ განეხორციელებინათ. განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად, როგორც გ. ლასხიშვილი თავის „მემუარებში“ მიუთითებს – „საზღვარგარეთ თავისუფალი გამოცემისათვის გაგზავნილ იქნენ ორი საუკეთესო წევრი ჩვენი კომიტეტის – ერთი იდეურად ხელმძღვანელობისათვის, არჩილ ჯორჯაძის სახით და მეორე – ორგანიზატორულ და პრაქტიკულ მოღვაწეობაში დახელოვნებული გიორგი დეკანოზიშვილი, მათ მესამე ამხანაგად მივეცით ჩვენ პარტიაში პირველი მერცხალთაგანი მუხა-ასოთამწყობი მიხეილ კიკნაძე. 1902 წლის გაზაფხულზე „სამივენი გავისტუმრეთ საზღვარგარეთ შეკრებილი ფულითა და დირექტივით, რომ გაზეთი დაუყონებლივ დაარსებულიყო“ [2, 189].

პარიზში ჩასულ ამ სამეულს ერთი წელი დასჭირდა, რათა გაზეთის გამოცემის ორგანიზაციული საქმეები მოეგვარებინა. (ამ საკითხზე უფრო ვრცლად იხ. დ. შველიძე, პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, ნაკვეთი I, ფედერალისტები, თბ., 1993, თავი 3). აქ ვიტყვიტ მხოლოდ, რომ გაზეთ „საქართველოს“ პირველ ნომერს ხელს აწერენ: რედაქტორი არჩ. ჯორჯაძე და გამომცემელი გ. დეკანოზიშვილი. გაზეთის ტირაჟი 600 ეგზემპლარი იყო, მოცულობა 8 გვერდი, ხოლო პერიოდულობა ორკვირეული. აქვე აღვნიშნავთ იმასაც, რომ გაზეთ „საქართველოს“ სულ 51 ნომერი გამოვიდა; მათგან 1903 წელს – 7, 1904-ში – 19, ხოლო 1905-ში – 25. გაზეთი იმავე სახელწოდებით („La Georgie“) ფრანგულენოვან მკითხველსაც მიეწოდებოდა [19, 18].

გაზეთის მიზნები და ამოცანები ჩამოყალიბებულია პირველი ნომრის სარედაქციო წერილში – „ქართულ თავისუფალ ორგანოს დაარსების საჭიროება“, სადაც ნათქვამია: „მოთმინებასაც თავისი საზღვარი აქვს. ასი წელიწადი მონურის და შეურაცხყოფილის სიცოცხლისა, ძნელი და მიძიმე განსაცდელი ყოფილა. გვეყო რაც გადაგვხდენია და მოგვითმენია. მწუხარებამ და დაჩაგვრამ ერთი რამ კარგი გვასწავლა: შევიგენით, რომ ვისაც სიცოცხლე ჰსურს, თავის თავს თვითონვე უნდა მოუაროს და, რომ თავისუფლება ხელგაუწივლად არავის ენიჭება.“

ჩვენს უკან ბნელი წარსულია... ვეცდებით გამოვააშკარავოთ და გამოვამჟღავნოთ ყოველი ძალმომრეობა და უსამართლობა, რომელსაც რუსეთის მთავრობა ჩვენში სჩადის... ვინც ამ გაზეთში გამოთქმულ აზრებს არ დაეთანხმება, წინდანინვე მოვახსენებთ, რომ

მზად ვართ დავუთმოთ ადგილი ყველას, ვისაც კი რაიმე სათქმელი აქვს ქართველი ხალხის საკეთილდღეოდ. ამგვარი წერილებისათვის ჩვენს ორგანოში ცალკე განყოფილება გვექნება“... [12, 1].

გაზ. „საქართველოს“ №2-ში დაბეჭდილი წერილი „საქართველოს ეროვნული თვით-მმართველობა“ პროგრამული ხასიათისაა, რომელშიც წინა პლანზეა წამოწეული „ვინაობის და ეროვნების“ დაცვის აუცილებლობა, რის დამცველადაც, „კანონიერ ნიადაგზე აგებული ეროვნული ავტონომია“ მიჩნეული, ხოლო „ეროვნობის დაცვა, დაცვაა დედა-ენისა, ურომლისოდაც ხალხს აზრის გამოსათქმელი იარაღი ეკარგება... და ენა, რომ შევინახოთ, მოვიპოვოთ პოლიტიკური დაწესებულებანი, გადავარჩინოთ ხალხის ნაშრომი და ნაამაგარი, საჭიროა მოისპოს ადმინისტრაციული რეჟიმი და საქართველოს ეროვნულ ავტონომიას საძირკველი ჩაეყაროს... ეროვნულ ავტონომიას შეუძლია ჩვენი მოთხოვნილებანი დააკმაყოფილოს, რათა ჩვენის ვინაობის მფარველად და მცველად შევიქმნეთ“... [13].

სტატიის ავტორის აზრით, – თუ საკითხი ტერიტორიული ავტონომიის მოთხოვნის კუთხით დაისმებოდა, მაშინ მომავალი ავტონომიური საქართველოს შემადგენლობაში უნდა შესულიყვნენ: „აფხაზეთი, რომელშიაც ბევრი მეგრელი სახლობს, სამურზაყანო, სამეგრელო, სვანეთი, გურია, იმერეთი, ლაზისტანის ნაწილი, ახალციხის მაზრა (ძველი სამცხე-საათაბაგო და ჯავახეთი), ქართლი, კახეთი, მთიულეთი, ხევი (დარიალამდე), სომხეთი, თუშ-ფშავ-ხევსურეთი, საინგილო“ [13].

წინამდებარე სტატიაში გაზეთში დაბეჭდილი ყველა მასალის ავ-კარგზე საუბარს არ ვაპირებთ. ამჟამად მხოლოდ რედაქციის იმ ღვანლის წარმოჩენა გვსურს, რომელიც მას საქართველო მართლმადიდებელი ეკლესიის საკითხთა გაშუქებაში მიუძღვის. მითუმეტეს, რომ დღემდე ამისათვის სათანადო ყურადღება არავის მიუქცევია. არადა ის რამდენიმე პუბლიკაცია, რომლებიც გაზ. „საქართველოშია“ დასტამბული, იმ დროინდელი მკაცრი საცენზურო პირობების გამო, აქ დღის სინათლეს ვერ იხილავდა და ქართველი მკითხველი საზოგადოებისათვის მიუწვდომელი დარჩებოდა.

მათგან უპირველესია რუსეთის წმ. სინოდის ობერ-პროკურორის პობედონოსცევის მიერ საქართველოს ეგზარქოსისადმი გაგზავნილი წერილი, რომელიც სახელმძღვანელო დოკუმენტს წარმოადგენს იმის წარმოსაჩენად თუ როგორ უნდა განეხორციელებინათ საკვირაო და სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენის სწავლების ამოღება, რომელიც იმპერიასთან განაპირა ქვეყნის გაერთიანებას უშლიდა ხელს. იქვე მითითებული იყო იმაზეც, თუ რაგვარად უნდა ექციათ ქართუ-

ლი სკოლები რუსული ენის გავრცელების იარაღად, რათა ქართული ენის სახსენებელი მოესპოთ სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში... სიტყვა რომ არ გამიგრძელდეს აქვე მთლიანად მოვიტანთ გაზეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნებულ დოკუმენტს, რომელიც დღევანდელ მკითხველს შესაძლებლობას მისცემს თავად განსაჯოს იგი.

„უსამღვდელოესო მეუფეო,

მონყალეო ხელმწიფევე და მწყემსმთავარო.

კავკასიის საკვირაო სკოლების მდგომარეობის შესახებ ამა წლის 18 იანვარს (№2610) თქვენის უსამღვდელოესობის მიერ მოწერილი აზრი, საერო განათლების მინისტრს ეუწყა. სტატუს სეკრეტარი დელიანოვი მატყობინებს, კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველისაგან ამ საგნის შესახებ ქალაქი მომივიდაო... ტაინი სოვეტნიკის იანოვსკის აზრით, ყოვლად შეუძლებელია „ამიერ კავკასიაში მარტო ადგილობრივ სამღვდელოების ხელში დარჩეს სამრევლო და საკვირაო სკოლების განმგებლობა, რადგან ის სამღვდელოება მთავრობის სურვილს, განაპირა ქვეყნის იმპერიასთან გაერთიანებისას, ხელს შეუშლისო. ამიერ-კავკასიაში უმაღლეს სასულიერო წოდებას მომეტებულად ქართველები შეადგენენ (ორი საეპარქიო და ორიც ვიკარი ეპისკოპოსი). ქართველები არიან სკოლების გამგენი და ხელმძღვანელნი ბლაღოჩინები, მღვდლები და მასწავლებლები. სოფლებში რუსის სამღვდელოება არ არის, ქალაქებში კი ძლიერ ცოტაა. ქართველი სამღვდელოება მოუმზადებელია, ბევრს არ ძალუძს სამღვთო სჯულის სწავლება. რუსული ენაც სუსტად იციან. სოფლელ მღვდლებს შორის ისეთებსაც შევხვდებით, რომ რუსული სრულებით არ იციან. და თუ სკოლის უფროსი გამგე-მღვდელი კოჭლობს რუსულ ენაში, ამ საგანს საერო მასწავლებელნი, რომელნიც ყოველთვის ქართველები არიან, როგორღა უნდა ეკიდებოდნენ. ზოგიერთ მათგანს ქრისტიანული ღრმა და გულწრფელი რწმენა აქვთ და ჰგონიათ, რომ სამრევლო სკოლის აზრი რუსული ენისა და რუსული კულტურის გავრცელება არ არის. სამღვთო წერილის წიგნები ქართულადაც გვაქვსო და რუსული საჭირო აღარ არისო. გარდა ამისა მხედველოაში თუ მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ სკოლების მახლობელი გამგეობა ადგილობრივი სამღვდელოების ხელშია და, რომ ახალგაზრდა ქართველთა წრეებში, საიდამაც სოფლის მასწავლებლები გამოდიან, საქართველოს განთავისუფლების აზრი ტრიალებს, ადვილად წარმოიდგენს ადამიანი, თუ რა მიმართულებისა უნდა იყონ ეს სკოლები და რა ხასიათი ექნება აქაურ სწავლებას.

ქართველ საზოგადოებაში თუ რამდენად ძლიერია ქართული ენის გავრცელების სურვილი, შემდეგი გარემოება აშკარად გვიმტკიცებს, ქართველთ (ივერიელთ) ტომს ეკუთვნიან – ქართლები,

იმერლები, მეგრელები და სვანები. ქართველებისა და იმერლების ენა ძლიერ მიაგავს ერთმანეთს. ხოლო ორ უკანასკნელ ენას არავითარი მზგავსება არა აქვთ ამათთან. ასე რომ სვანს და მეგრელს არც ერთმანეთისა ეყურებათ რა, არ ეყურებათ არც იმერულისა და არც ქართულისა. მეგრული და სვანური ენა ქართულ ენას უფრო დამორებულია, ვიდრე პოლონური და ჩეხური – რუსულს.

სამღვდელოება და სკოლები რაღას აკეთებენ? აქაო და ქართველ ტომთ საეკლესიო წიგნები ქართულ ენაზე აქვთ შედგენილი, მეგრელების და სვანების ბავშვებს თავდაპირველად ქართულ ენას ასწავლიან, ხოლო შემდეგ ამისა რუსულს. ორის წლის განმავლობაში ორი ენის შესწავლა სკოლაში შეუძლებელია. და რადგან სკოლების ზედამხედველნი და მასწავლებელნი ქართველნი არიან, რასაკვირველია, უმთავრეს ყურადღებას ქართულ ენას აქცევენ. რაკი ეს ასეა, აშკარაა, ქრისტიანული და რუსული კულტურის გავრცელებისათვის თავდაპირველად, ვიდრე სვანეთსა და სამეგრელოში პირველდწყებით და სამრევლო სკოლებს გახსნიდნენ, საჭიროა სამღრთო წიგნების გადათარგმნა სვანურ და მეგრულ ენაზედ. საჭირო იყო აგრეთვე ღვთის-მსახურების შემოღება ამ ენებზედ, და ამ ენების საშუალებით რუსული ენის შესწავლა ისე, როგორც საერო სკოლებშია. ხოლო სამრევლო სკოლებში ამ გარემოებას არ აქცევენ ყურადღებას და ადგილობრივი სამღვდელოება სამოსწავლო უწყებას ხელს არ უწყობს მეგრულ და სვანურ ენებზე ლოცვების გამოცემაში. ხალხი, რომელსაც ქართული არ ესმის, ეკლესიაში არ დაიარება – ეს კიდევ ახალი საბუთია სამღვდელოებისათვის იმის დასამტკიცებლად, რომ ქართული ენის სწავლება საჭიროა. მეგრულ ენაზე სამოსწავლო უწყების მოხელეების მიერ გადათარგმნილი ლოცვები ადგილობრივმა სამღვდელოებამ დაინუნა, რადგან შეცდომებით ყოფილა ნათარგმნი, ხოლო რა შეცდომები შეიპარა ნათარგმნში, ან როგორ უნდა შესწორდეს იგი არას ამბობენ.

ქართული ენის გავრცელების სურვილი ისეთი ძლიერია, რომ აფხაზურშიაც კი, რომლებსაც ქართველებთან არავითარი კავშირი არა აქვთ რა, არამც თუ წირვა-ლოცვა ქართულია, სამრევლო და მართლმადიდებლობის აღმდგენელ საზოგადოების სკოლაშიაც კი აფხაზების შვილებს ქართულ ენას ასწავლიან. მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროში სოხუმის ახლადგამწესებულ ეპისკოპოსისაგან (რუსია) მივიღეთ ცნობა, ლოცვებს აფხაზურადაც გადავათარგმნინებ და სკოლებშიაც რუსული ენის სწავლებას ყურადღებას მივაქცევო.

ყოველივე ამას ვაუწყებ რა თქვენ უსამღვდელოესობას, მოვალედ ვსთვლი ჩემს თავს უმორჩილესად გთხოვოთ, მონყალო მეუ-

ფეო და მწყემსმთავარო, მაცნობოთ თქვენი აზრი კავკასიის ოლქის მზრუნველის მიერ წარმოდგენილ მოსაზრებათა შესახებ.

გავედრებთ რა თავსა ჩემსა ლოცვათა შინა თქვენთასა, პატივი მაქვს დავშთე თქვენის უსამღვდელოესობის, მონყალე მეუფის, უმორჩილეს მონა-მოსამსახურედ.

პობედონოსცევი“ [12, 14].

უნმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის პობედონოსცევის მიერ საქართველოს ეგზარქოსისათვის გამოგზავნილ ამ დოკუმენტს თან ახლავს გაზეთის რედაქციის პოზიციის გამომხატველი წერილი, რომელშიც ნათქვამია: „როგორც მოგეხსენებათ, პობედონოსცევს მაღალ წრეებში დიდი გავლენა აქვს. მისი აზრი ამა თუ იმ კითხვის შესახებ მთავრობის აზრად ჩაითვლება... ამიტომ ვისაც კიდევ ჩვენში შერჩა მთავრობის იმედი და მისი გულკეთილობის სჯერა, ნაიკითხოს გულდასმით აქ დაბეჭდილი წერილი და მიხვდება, რომ რუსეთის მთავრობას დედამიწის პირიდან ქართველი ხალხის აღგვაჰსურს“ [13, 14].

გაზ. „საქართველო“ ადგილს უთმობდა რა იმერეთის თავად-აზნაურობის კრების გადაწყვეტილებას, სამეგრელოსა და სვანეთის სკოლებსა და ეკლესიებში ქართული ენის გამოყენების აღიარებასთან დაკავშირებით, ხაზგასმით გამოყოფდა სენაკისა და ზუგდიდის მაზრების თავად-აზნაურთა მოხსენებებში დაფიქსირებულ პოზიციას: „ქართული ენა მუდამ ყოფილა და არის ჩვენი საერთო დედა ენა; ამ ენაზედ პირველად გავიგონეთ სიტყვა ღვთისა, მხოლოდ ამ ენაზედ გვაქვს ლიტერატურა; ეს ენა ყველამ იცის თავად-აზნაურიდამ დაწყებული, უკანასკნელ მწყემსამდეო“. ხოლო გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციას ასე მიმართავდნენ: „თქვენს გაზეთში დაბეჭდილი პობედონოსცევის წერილიდამ აშკარად სჩანს, რომ მთავრობის წადილია ქართველთა ტომის განცალკევება და ერთმანეთისაგან დაშორება. პობედონოსცევი ამბობს: – „აქაო და ქართველ ტომთა საეკლესიო წიგნები ქართულ ენაზედ აქვთ შედგენილი, მეგრელების და სვანების ბავშვებს თავდაპირველად ქართულ ენას ასწავლიანო... ამიტომ საჭიროა ქრისტიანული და რუსული კულტურის გავრცელებისათვის სამღვთო წიგნების გადათარგმნა სვანურ და მეგრულ ენებზეო“.

თავის მხრივ, გაზეთი იწონებდა სამეგრელოს თავად-აზნაურთა კრების დადგენილებას და წერდა: მთავრობამ უნდა გაიგოს, რომ მთელი საქართველო მონებისაგან არ შედგებაო... [14, 5].

გაზ. „საქართველოში“ ქართული ეკლესიის საჭირობოროტო საკითხებზე გამოქვეყნებულ მასალათაგან განსაკუთრებით საყურადღებო

და საქმის სიღრმისეული წვდომით გამოირჩევა, ვრცელი წერილი, რომელიც 1903 წლის 1 ივლისის ნომერშია დასტამებული. „ვოსტორგოვი და ჩვენი გათახსირება“, – ასეა დასათაურებული ეს მასალა. „X“-ის ფსევდონიმს ამოფარებული ავტორი წერილის დასაწყისშივე პირდაპირ აცხადებს: „საშინელ ამბებს მოგვითხრობს მატიანე სპარსელების საქართველოში ბატონობის შესახებ“, თუმცა დღეს ვითარება შეცვლილია და ყველას პირადი არსებობა უზრუნველყოფილია; არავინ არ წარეკავს ჩვენს ქალებს და ვაჟებს ჰარამხანებში; ჩვენი სარწმუნოებრივი შეხედულებანი, ჩვენი ეკლესია ხელშეუხებლად არის აღიარებული კანონის მიერ... მაგრამ ჩვენი არსებობა უზრუნველყოფილია იმდენად, რამდენად დაგვიკარგავს ქართველობა და უარგვიყვია ჩვენი ეროვნება... იძულებულნი ვართ, ვილოცოთ არა დედა-ენაზე, არამედ სლავურსა და რუსულს ენაზე... გარეგნულად აყვავებული და ამწვანებული ქვეყანა, გახრწნილია და მონამლული შიგნით. შიშსა და მუქარას მოუკლავს გამბედაობა, ქრთამს და ჯილდოს გაურყვინია სინდისი... დღევანდელი მტერი პირდაპირ კი არ მოვიდა ჩვენზე, არამედ ნელ-ნელა შემოგვეპარა, მატყუარობით, მოსყიდვით, გაიძვერობით; ყოველი მოქალაქეობრივი და ეროვნული უფლება ნაგვართვა, მოგვისპო თვითარსებობა, მოგვისპო სინდისი, გრძნობა თავისუფლებისა, შეგვაჩვია, შეგვაყვარა მონობა. პირდაპირ მტერს შევებრძოლებოდით, მაგრამ მოვიდნენ მოყვრებად, დაგვათერეს ტკბილის სიტყვებით, მზრუნველობისა და სიყვარულის სახელით შემოგვაცალეს ყოველივე უფლება და ღირსება. ვართ ეხლა ტიტველნი და შიშველნი, დაგვარგეთ თავისუფლება, დაგვარგეთ სინდისი!.. ნაგვართვეს შეგნება უუფლებობისა!.. ერი თუ ადამიანი, რომელსაც შეგნებული აქვს თავისი მდგომარეობა, ცოცხალია. ჩვენ კი არასა ვგრძნობთ, რაც ჩვენს გარშემო ხდება... თავის მიზანს საუცხოოდ მიაღწია რუსეთის მთავრობამ 100 წლის განმავლობაში; ეს ბრწყინვალედ დავამტკიცეთ ჩვენ იუბილეს გადახდით, როდესაც ვიდღესასწაულეთ ასის წლის მონობა და მუხლმოდრეკილნი მივესალმებით რუსეთის იმპერატორს... რასაკვირველია, ვერ ვიგრძენით ის მეტად ირონიული მძიმე შეურაცხყოფა, რომელიც მოგვაყენეს ხელმწიფის რესკრიპტის საშუალებით. პირიქით, რესკრიპტი უდიდეს მონყალებად მივიღეთ და მეტის სიხარულისაგან ცრემლიც კი წამოგვივიდა თვალებიდან“ [15, 6].

წერილის ავტორს ყველაზე უფრო სავალალოდ და ერის ღირსების გათახსირებად ის მიაჩნია, რომ ვილაც უტიფარი საეკლესიო მოხელის ნებაზე დამოკიდებული გამხდარა მისი ბედი.

„ჩვენის დღევანდელის მდგომარეობის, დაცემისა და გარყვნილების დასასურათებლად საკმარისია ვოსტორგოვის გაბატონება ჩვენში

და ჩვენი საზოგადოების განწყობილება მასთან. ჩვენში დღეს ერთადერთი მთავრობაა – მთავრობა ვოსტორგოვისა. აქ არ ბრძანებლობენ არც უმაღლესი მთავრობა, არც გოლიცინი (გულისხმობს მეფისნაცვალ გოლიცინს – გ. ს.). ერთადერთი მბრძანებელი და გამგე საქართველოსი არის დღეს ვოსტორგოვი. ამ ყოვლად უზნეო, მახინჯმა, ჯაშუშმა, ამხანაგების გამცემმა, მკვლელმა და იშვიათის გარყვნილების ადამიანმა, ხელი ჩასჭიდა პეტერბურგის მთავრობის პოლიტიკას და საქართველო გაიხადა თავისი ამაღლების და წარმატების ასპარეზად. ასეთ გაიძვერებს და სულიერ ლატაკებს, როგორც არის მამა ვოსტორგოვი, მხოლოდ მწუხარების და უბედურების გავრცელება შეუძლია. მაგგვარ მახინჯებს ათასობით ჰქმნის ისეთი პოლიტიკა, რომელსაც ადგია რუსეთის იმპერია. ვოსტორგოვები მუდამ მზად არიან ამ პოლიტიკის სამსახურისათვის... ვოსტორგოვმა იცის, რა სწადია უმაღლესს პოლიტიკას და მოუსვენრათ ემსახურება ამ პოლიტიკის განხორციელებას ჩვენში. მხოლოდ მან ჩამოხადა ნიღაბი რუსეთის პოლიტიკას და იშვიათის მოურიდელობით, გამბედაობით, უსინდისოთ და სასტიკათ შეუდგა საქმეს.

რა სწადია ჩვენთვის მთავრობას, რა სწადია ვოსტორგოვს? ადამიანების პირდაპირ ამოყლეტა – ველური, ბარბაროსული საშუალებაა, რომელსაც გაკიცხავენ ევროპიელნი. ეს კარგად იციან ვოსტორგოვმა და მისმა უფროსებმა. ამიტომ უფრო შესაფერს, კულტურულ საშუალებას მიმართავენ – ქართველების ზნეობრივ ამოყლეტას, მათს ზნეობრივ და გონებრივ გადაგვარებას, უსულო და უგულო მანქანებათ გარდაქმნას... წინათ თუ მთავრობა ცოტაც არის გვერიდებოდა და პირდაპირ არ ამჟღავნებდა თავის განზრახვას, ვოსტორგოვი აშკარად გაიძახის: ჩვენი ერთათ-ერთი მიზანი თქვენი გარუსებააო; თქვენი არც განათლება გვინდა, არც ზნეობრივი ამაღლება, არც ქრისტიანობის აღდგენა თქვენ შორის, სკოლებს თუ ვაარსებთ მხოლოდ ერთი მიზნით, რომ გაგარუსოთ ქართველები... ყოველი საშუალება კარგია, – ამბობს ვოსტორგოვი რაიც ქართველების გარუსებას ემსახურებაო“ [18, 5].

ნერილში არაერთი თვალსაჩინო ფაქტია მოტანილი იმის საილუსტრაციოდ, თუ რაებს სწადიოდნენ ეგზარქოსი ალექსი და მისი მარჯვენა ხელი დეკანოზი ვოსტორგოვი, ქართველი ერისა და მისი ეკლესიის საზიანოდ; განსაკუთრებით აფხაზეთის, სვანეთისა და სამეგრელოს მოსახლეობის ცნობიერების შესაცვლელად, რისთვისაც მათთვის ქართული ენის დავინწყება და რუსულით მისი შეცვლა მიაჩნდათ უებარ საშუალებად. კორესპონდენტის თქმით: „დიდი ხანია ცდილობდა მთავრობა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის

გამოდევნას, მაგრამ რაკი ეს უკმაყოფილებას იწვევდა მკვიდრთა შორის, ამიტომ ვერ ბედავდა მარჯვედ მოეკიდა საქმისათვის ხელი. დღეს ვოსტორგოვმა საქმეს მეორეს მხრით შემოუარა და განიზრახა იმავე მიზნის მიღწევა სხვა გზით: გამოდევნა სამეგრელოს (აგრეთვე სვანეთის) სამრევლოს სკოლებიდან ქართული ენა იმ მოსაზრებით, რომ რაკი ქართული წერა-კითხვა არავის ეცოდინება, სამღვდულოებაც დაივიწყებს ქართულს წერა-კითხვას და მაშინ ეკლესიიდანაც ადვილი გამოსადევნი იქმნება ქართულიო“ [15, 5].

ამ ჩანაფიქრის განსახორციელებლად უმოგზაურიათ ეგზარქოსსა და დეკანოზ ვოსტორგოვს 1903 წლის გაზაფხულზე დასავლეთ საქართველოში თავის თანმხლებ პირებთან ერთად. მათ შორის, ყოფილა ნამდვილ რუსზედ უარესი, გარუსებული ქართველი, უჯიშო და გამცემი ეპისკოპოსი დიმიტრი აბაშიძეც.

კორესპონდენტის შეფასებით: ეს იყო არა სულიერი მამების, არამედ მტარვალების მოგზაურობა, რომლის ამაღაში შედიოდნენ ჯაშუშები, პოლიციელები და დარაჯები. „სამეგრელოში დიდად უკმაყოფილოთ მიეგებნენ სულიერ მგზავრებს. იშვიათი და მეტად სასიამოვნო მოვლენაა მეგრელების საქციელი. მათ კარგად შეიგნეს, თუ რა მოელოდათ სამეგრელოდან ქართულის ენის განდევნით. მათ ესმით, რომ სამეგრელოს სხვა საქართველოდან განშორება უბედურება იქმნება ერთისაც და მეორისიც. ტყუილად გაიძახოდა ვოსტორგოვი: მეგრელებო, თქვენ ქართველები არა ხართ, ქართული ენა თქვენი ენა არ არისო! – ფოთში მეგრელთა დეპუტაცია შეხვდა ეგზარხოსს და პირდაპირ უთხრა: ჩვენ არც მთავრობის წინააღმდეგ ვამბობთ რასმე, არც რუსულის ენის წინააღმდეგ, მხოლოდ გთხოვთ, რომ ჩვენი სამშობლო ქართული ენა დასტოვოთ ჩვენს სკოლებშიო. სულელმა ეგზარხოსმა შეატყო, რომ საქმე ცუდად იყო და სრულიად ლაპარაკი აუკრძალა დეპუტაციას. ეგზარქოსს გამოექომაგა ვოსტორგოვი და მეგრელებს უზრდელათ უპასუხა: თქვენი შუამდგომლობა უადგილოა და უსინდისოო! მეგრელებმა თავიანთი თხოვნა კვლავ განიმეორეს, როდესაც ეგზარქოსი ქალაქის თავთან იყო სადილათ. აქ რამდენიმე მწარე სიტყვა მოხვდა ეგზარქოსს და ვოსტორგოვს...

მთელი სამეგრელო შეინძრა ეგზარხოსის და ვოსტორგოვის მოგზაურობის გამო. ყველგან ემზადებოდნენ, განსაკუთრებით ხობში, საჩივლელათ და სათხოვნელად. ჯაშუშების შემწეობით ვოსტორგოვმა გაიგო ესა და დაუყონებლივ შესცვალა მოგზაურობის მარშრუტი... მეგრელებისას არსად არ ჩერდებოდნენ, არც არაფერს ჭამდნენ მათთან. მეგრელები მაინც ყველგან მრავლათ ხვდებოდნენ და ემუდარებოდნენ სამშობლო ენას ნუ მოგვისპობთო... ეგონათ ამ მოგზაურო-

ბის შემდეგ ეგზარხოსი და ვოსტორგოვი აზრს შეიცვლიდნენ, მაგრამ პირიქით მოხდა, მათ უფრო ფართო პროექტი შეადგინეს და განზრახული აქვთ – აჭარის, სამეგრელოს და სვანეთის ერთ ეპარქიათ შედგენა და ამ ეპარქიაში რუსი ეპისკოპოსის დანიშვნა, და ამ გზით სურთ, უფრო გაიადვილონ გარუხების საქმეო“, – წერდა კორესპონდენტი და ქართული საზოგადოების დაბეჩავებაზე და სასოწარკვეთამდე მისვლაზე ამახვილებდა ყურადღებას: „ვოსტორგოვმა იცის, რომ ქართველი საზოგადოება პროტესტს არ გამოაცხადებს (მეგრელთა პროტესტი სრულიად იშვიათი იყო), გულგრილად შეეწყურებთ მის მოღვაწეობას და ისიც ცინიკურად დაგვცინის, ფეხით გვთელავს, გვაფურთხებს, ყოველდღე შეურაცხველობს, მოურიდებლად გამოთქვამს ზიზღს ჩვენდამი და პირდაპირ გვეუბნება: მეტის არაფრის ღირსი არა ხართ ქართველებიო“ [15, 6].

თითქოს ნათქვამი საკმარისი არ არისო და ერთი კონკრეტული მაგალითი მოჰყავს ამ თავხედი რუსის მხრიდან, ქართველთა მიმართ უკიდევანო ზიზღის გამოხატულებისა: „1902 წლის აპრილში ვოსტორგოვი სტუმრად ყოფილა სამასწავლებლო სემინარიის დირექტორთან სადილათ, სადაც ორი თუ სამი ქართველი მასწავლებელიც ყოფილა. სადილის დროს, ვოსტორგოვს ქართველების „სადღეგრძელო“ დაუღევია და უთქვამს: „არავინ მეზიზღება ისე, როგორც ქართველები; ქართველები თავიდანვე საზიზღრები იყვნენ; თუმცა საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრია, მაგრამ იმანაც ვერ გაბედა ამ საზიზღარ ხალხში წამოსვლა და სხვები გამოაგზავნაო; სამართლიანად სწყევლიდა საქართველოს ყველა ეგზარხოსი და სწყევლის დღესაც: ქართველები მუდამ მტრები არიან ჩვენი; მათ კი არ შემოუერთებიათ, არამედ სომხებმა შემოგვიერთეს საქართველოო; ყველა ქართველი ჩვენი მოლაღატეა, გნებავთ ისეთი, როგორიცაა გენერალი ამილახვარი, რომელიც ყველაფრით დავაჯილდოვებ რუსებმაო და სხვ. ამის მსმენელმა საზოგადოებიდან ხმაც კი არავინ ამოიღო ვოსტორგოვის წინააღმდეგო“. სტატიის დასასრულს კორესპონდენტი „X“* დაასკვნია:

„ასეთია რუსეთის პოლიტიკის შედეგი ჩვენში. ასე დაგვცა ჩვენ რუსეთის მთავრობამ: ნავგართვა და გვართმევს ყოველივე უფლებას;

* „X“-ის ფსევდონიმს ამოფარებული კორესპონდენტი, ჩვენის აზრით, ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი) უნდა იყოს. ამის საფუძველს გვაძლევს წერილის სტილი და ზოგიერთი ფაქტი, რომლებიც მის სხვა პუბლიკაციებშიც გვხვდება. ბევრის მიმანიშნებელია, ისიც, რომ ქართველ საეკლესიო მოღვაწეთაგან, ვოსტორგოვს ყველაზე მეტად ეპისკოპოსი კირიონი ჰყავდა ამოჩემებული, რომლის დევნას იგი გამუდმებით აწარმოებდა.

ნაგვართვა ყოველივე თავმოყვარეობა; მოგვისპო ხმა თავის დაცვისა და მტარვალობის წინააღმდეგ შებრძოლების სურვილი. ასეთმა პოლიტიკამ შექმნა ჩვენში ის თავზედ-ხელაღებული და აღვირაშვებული მონური პარტია, რომლის მეთაურია დღეს ტფილისის მარშალი მელიქიშვილი. ჩვენ რომ მონურის გრძნობით გაჟღენთილი არ ვიყოთ, გვექონდეს ნიჭი ჩვენის მდგომარეობის შეგნების, არ იყოს ჩვენში მკვდარი სურვილი თავისუფალ ცხოვრებისა, ვოსტორგოვი ვერ მოიმოქმედებდა იმის მეოთხედსაც, რასაც დღეს ჩადის. ჯაშუში დიმიტრი აბაშიძე ვერ გაბედავდა იმის დატრაბახებას, რომ ყველა ქართულს გაზეთს დავაკეტინებ მთავრობას და მერე გადავალ აქედანო!

იმდენად უფრო გვჩაგრავენ და გვთელავენ, რამდენად უფრო გაჩუმებული ვართ!..

დრო არის მოვიგონოთ ჩვენი მდგომარეობა და ხმა ამოვიღოთ!“-ო [15, 7].

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს და დღესაც კი ბევრ რამეზე დამაფიქრებელია, გაზ. „საქართველოს“ ფურცლებზე მოთავსებული კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, რომლის ავ-კარგზე დღევანდლამდე ყურადღება არავის შეუჩერებია. ესაა მიმართვა „მეგრელებს“ და მონოდება იმისკენ, რათა სამეგრელოს სკოლებსა და ეკლესიებში არ დაეშვათ ქართული ენის აკრძალვა და მის ნაცვლად რუსული ენის შემოღება.

„მეგრელებს

შესრულდა, რაც კაი ხანია მოსალოდნელი იყო.

რუსის მთავრობამ განდევნა სამეგრელოდან ქართული ენა. მთავრობის ღირსეულმა წარმომადგენელმა – რუსის სამღვდლოებამ, განახორციელა დიდი ხნის განზრახული წადილი: სამეგრელოს სამრევლო სკოლებში აღკრძალა ქართული ენა და მის მაგიერ გააბატონა რუსული!

რუსის სამღვდლოება, რომელიც თავის სამშობლოში ფეხით თელავს იესოს მოძღვრებას, ყურმოჭრილი მონაა დესპოტიისა და მტარვალობისა, რომელიც გუნდრუკს უკმევს მონამეთა სისხლით შეღებილ ტახტს რუსეთის იმპერატორისას, რომელსაც ერთი ხმა, კრინტი არ დაუძრავს მეფისა და მისი მინისტრების ათასის უსამართლობის წინააღმდეგ, – ეს გახრწნილი სამღვდლოება საქართველოში პოლიტიკოსობს, უმაღლეს პოლიტიკას ემსახურება, – ქართველების გარუსება სწადია! „ღვთის მსახურნი, ქრისტეს მოძღვარნი ქართველი ერის „გასანათლებლად“ ვართ მოწვეულნიო“. თვითონ დაცემულთ, თვითონ უკულტუროთ, თვითონ გაუნათლებელთ – უნდათ ჩვენი განათლება და ამაღლება?!

ვოსტორგოვს, ეგზარხოსს ალექსის და მის მსგავსთა სულით ლატაკებს შეუძლიათ სადმე სიკეთე შეიტანონ? ზნეობით დაცემულებს შეუძლიათ ვისიმე ზნეობის ამალღება? ბნელით მოცულებს, ბრმებს, უსინათლოებს შეუძლიათ ვისიმე განათლება? ან ადამიანის დასახიჩრება, ენის მოსპობა, სულის შეხუთვა-იქნება განათლება?

ოდესღაც დიდებულს ქართულს ეკლესიას, რომელსაც განაგებდნენ და ამშვენებდნენ მაღალის გონების და სპეტაკ ზნეობის სულიერნი მამანი, დღეს დაეპატრონენ ვილაც ვოსტორგოვები! დაეპატრონენ და ქართული ეკლესია ქართული ენის მოსასპობად და გასანადგურებელ ასპარეზად გახადეს. ქართველი ერის მტერი შეიქმნა ის ეკლესია, რომელიც იწამა ქართულმა ეკლესიამ, განაძევა ქართული ენა, ის ენა, რომლისთვისაც იღწვოდა იგი მრავალ საუკუნის განმავლობაში!

ასე შეიცვალა ყველაფერი? ასე დაეცა ქართველი ერი, აღარსად არის სული, რომელმაც იგრძნოს ასეთი ძალმომრეობა, ასეთი დამოება ყოვლის სამართლისა?

„მეგრელები ქართველები არ არიან, ქართული ენა მეგრელთა ენა არ არისო“. მერე ვინ გაჰყო ერთი ქართველი ერი? ვინ გათიშა სხვადასხვა თემისაგან შემდგარი ერთი ქართველი ერი? განა ერთს ენაზედ არ უქადაგებდნენ სახარებას მეგრელს, იმერელს, გურულს, ქართლელს, კახელს, მესხს? ერთ ენაზე არ ლოცულობდა მათი ეკლესია? ერთ ენაზე არ სწერდნენ მათი მწერლები? ერთის ენით არ უნაწილებდნენ ერთმანეთს თავიანთ წუხილს, დარდს, სიხარულს და ბედნიერებას? ერთი არ იყო მათი წარსული, ერთი არ ყავდათ გმირები? განა რუსთაველი საერთო არ არის მათთვის? განა თამარი, დავით აღმაშენებელი, ერთნაირად არ უყვარს ყველას, ყველასთვის ერთნაირად ძვირფასი არ არიან? ერთი არ არის მათთვის ეროვნული თავისუფლება?

მეგრელი ქართველი არ არის, ქართველი სულით და გულით? განა ეს საეჭვოა, ეს სადავოა და ეს არ იცის რუსის მთავრობამ და მისმა სამღვდელეობამ? იცის და ძლიერ კარგადაც იცის, მაგრამ ვითომ თავს იმართლებს და თუ დღეს სამეგრელოში უნდა გააბატონოს რუსული ენა, ხვალ საქართველოს სხვა ნაწილებიდანაც განდევნის ქართულს ენას, სხვა ქართველებზედაც იხმარს უსინდისო ძალ-მომრეობას!

ამკარაა მისი პოლიტიკა, ამკარაა მისი წადილი: უნდა ქართველები ერთიან გადაავგაროს. გაარუსოს, უნდა ქართული ენა ძირიანად მოსპოს!

დრო არის თვალეები გავახილოთ, გონება მოვიკრიფოთ, ხმა

ამოვილოთ! თორემ რამდენს მეტს გავჩუმდებით, უფრო და უფრო დავეცემით, უფრო და უფრო დაგვჩაგრავენ. შეუძლებელია წაყრუება იქ, სადაც უძვირფასეს უფლებას გვართმევენ, შეუძლებელია დამუნჯება, როდესაც ენას გვისპობენ! თუ ეხლა გავჩუმდით, მალე მოვესწრებით იმასაც, რომ საკუთარ სახლშიაც აგვიკრძალავენ სამშობლო ენაზე ლაპარაკს.

ბევრი სიმწარე, ბევრი უსამართლობა, ბევრი შევიწროება გვრგებია რუსის დესპოტურ მთავრობისაგან, ვითმენდით, რადგან საოცარი მოთმენის ნიჭი მოუცია ღმერთს ჩვენთვის, მაგრამ როდესაც გვართმევენ ენას და ამით ძირში გვისპობენ ეროვნებას, გაჩუმება და მოთმენა სიკვდილია. თვითონ მთავრობა გვეუბნება – „სიკვდილი“, როდესაც დევნის ჩვენს ენას. ნუთუ არ უნდა ვუპასუხოთ ჩვენც: სიკვდილიო? არა! ჩვენი ერთად ერთი პასუხი უნდა იყოს: ბრძოლა, მხოლოდ ბრძოლა და ბრძოლა!..

არა, ჩვენ ვერ დავთმობთ ჩვენს საყვარელს, მდიდარს, მშვენიერს ქართულს ენას! ვიბრძოლებთ მისთვის – ეს ჩვენი წმინდა მოვალეობაა! სამეგრელოს ქართველებო! თქვენ მოგმართავთ ყველაზე უწინარეს. თქვენ არა ერთხელ დაგვიმტკიცეთ, როგორ ღრმად გიყვართ სამშობლო ქართული ენა, არა ერთხელ გამოგიცხადებიათ წინააღმდეგობა, როდესაც მთავრობას მოუწოდებია ქართული ენის გამოდევნა სამეგრელოს ეკლესიებიდან. დღეს ქართული ენა გამოძევებულია სკოლებიდან: რუსის მთავრობას უნდა ბავშვობიდანვე დაგავიწყოსთ სამეგრელოს ქართველებს ქართული ენა, უნდა პატარაობიდანვე ჩამოგაშოროსთ თქვენ ქართველს ერს, უნდა დააუძღუროს ქართველი ერი, გადაავაროს და გაანადგუროს ჯერ ერთი ნაწილი, რომ მერე შეუდგეს დანარჩენი ერის მოსპობასაც. თქვენ არ გავჩუმდებით დღეს და მხნედ გაუნვეთ წინააღმდეგობას მთავრობის ძალ-მომრეობას: ქართული ენა თქვენი სისხლი და ხორცია და არავის არ დაუთმოვს მას! თქვენს შვილებს არ მიაბარებთ იმ სკოლებში, საიდანაც გამოდევნილია ქართული ენა. ის სკოლა ვერ აღზრდის თქვენს შვილებს, რომელმაც დედა-ენა უნდა დაავიწყოს მათ! თქვენ არ მიეკარებით, არ შეხვალთ იმ ეკლესიაში, სადაც რუსულად წირავენ და ლოცულობენ: ღვთის ხმა არ ისმის ისეთ ეკლესიაში, არამედ მხოლოდ მონობას გვიქადაგებენ! თქვენ მოითხოვთ, რომ სამშობლო, ქართული ენა იქმნეს გაბატონებული თქვენს სკოლებსა და ეკლესიებში, სასამართლოებსა და სხვა დანესებულებებში! თქვენი ცხოვრება, განათლება და წარმატება შეუძლებელია უქართულენოდ. თქვენ დაჰგმობთ და დასჯით ყველა მოძმეს, ვინც გიღალატებთ, შეიქმნება იუდა გამცემელი, მიემხრობა რუსის მთავრობას და არ მოითხოვს ქართულ ენას!

წინ მედგრათ და თამამათ, მთელი ქართველი ერი თქვენთანაა!

ბრძოლა დღეს, ბრძოლა ხვალ, ბრძოლა ზეგ, გამუდმებული ბრძოლა ქართული ენისათვის, ქართულ ეროვნებისათვის, ეროვნულ თავისუფლებისათვის!

გაუმარჯოს ასეთ წმინდა ბრძოლას!

გაუმარჯოს თავისუფალ ცხოვრებისათვის მეზობლოთ!“ [23, 7-8].

როცა ასეთი დოკუმენტის მნიშვნელობაზე ვსაუბრობთ, უპირველესად გასათვალისწინებელია ის დრო და სივრცე, თუ როდის და რა სიტუაციაში იწერებოდა იგი, როცა ვოსტორგოვების უკიდევანო პარპაშის შესაჩერებლად ხმის ამოღება თავგანწირვის ტოლფასი იყო; როცა საქართველოს ავტონომიაზე და ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაზე საუბარიც კი ყოველმხრივ გაძნელებული იყო, როცა ეპისკოპოს დიმიტრი აბაშიძის და მის მსგავსთა სულგაყიდულ ქმედებებს დიდი გასაავალი ჰქონდა; რომ იმ ხანებში პოპედონოსცევის წერილის, თუ მეგრელებისადმი მიმართვის მსგავსი მასალების დაბეჭდვა საქართველოში გამომავალი პრესის ფურცლებზე შეუძლებელი იყო.

გაზეთ „საქართველოს“ ფურცლებზე დასტამებული არაერთი მასალა თვალნათლივ გვიჩვენებს, თუ როგორი დაუნდობლობით ილაშქრებდა რედაქცია ყველა იმით მიმართ, ვინც თავისი ქვეყნისა და ეკლესიის ინტერესებზე მალლა პირადულს აყენებდა და დამყრობლის საამებლად ყველაფერს კადრულობდა. ამის დასტურად, გამოდგება ეპისკოპოს დიმიტრი აბაშიძის უღირსი ქმედებებისადმი მიძღვნილი სტრიქონები...

„გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსად ალექსანდრეს ნაცვლად, თავისი სამშობლოს გამცემი და გამყიდველი, ალავერდის ეპისკოპოზი, დიმიტრი აბაშიძე ინიშნება, – წერდა „საქართველო“.

როგორც იცის ჩვენმა მკითხველმა, დიმიტრი აბაშიძეს სძულს ქართველები, სძულს ქართული ენა და ამ სიძულვილით სურს კარიერა გაიკეთოს, სურს გული მოიგოს რუსეთის დესპოტიისა. სხვა რუსის მოხელეებთან ერთად დიმიტრი აბაშიძე შეუდგება ქართველების განადგურებას და დამცირებას გურია-სამეგრელოში. შეიძლება დასაწყისში დ. აბაშიძემ ფლიდური სიყვარულიც გამოუცხადოს გურულებს და მეგრელებს, მაგრამ იმედია ასეთის მახით ვერ გააბამს ჩვენს ხალხს, რომელიც კარგად იცნობს თავის მოლაღატეებს... კახეთის საზოგადოება ზიზლით მიეგება დიმიტრი აბაშიძეს, პროკლამაციებიც გამოსცეს ალავერდობას მის წინააღმდეგ.

იმედია, ყოველ ქალაქში, ყოველ სოფელში, სადაც მიბრძანდება ეს სამშობლოს მოლაღატე, ყველანი ზურგს მიაქცევენ, არავინ და-

უხვდება, არავინ დაჰპატიჟებს, არავინ მივა მის წირვა-ლოცვაზე – დე, ხელი-ხელ ჩაკიდებული ბოქაულებთან და ჩაფრებთან მარტო-მარტო ილოცოს და ადიდოს რუსეთის იმპერატორი, რომელსაც მიჰყიდა თავისი სული“ [22, 3].

გაზეთის იმავე ნომრის „ქართული ცხოვრების მატინანე“-ს განყოფილებაში მოთავსებულ წერილში საუბარია იმაზე, თუ რა უშურველობას იჩენდა ხსენებული მეუფე, ეროვნული სიმდიდრის სხვისთვის გადაცემის ხარჯზე, თავისი კეთილისმყოფელები გაემრავლებინა. „ამასს წინად კიევის სასულიერო აკადემიის რექტორს შეუთვლია დიმიტრი (აბაშიძე – გ. ს.) ეპისკოპოსისათვის გამომიგზავნეთ ზოგიერთი ძველი ხელნაწერებიო, რომელიც ტფილისის საეკლესიო მუზეუმში ინახებაო. ხელნაწერი ჭირია სამეცნიერო საგანთა გამოკვლევისათვისო. ასეთივე თხოვნით მიუმართავს მოსკოვის საარქეოლოგიო საზოგადოების თავ-რეს გრაფინია უვაროვისას, მეც მჭირია ქართული მხატვრობის შესწავლისათვის ზოგიერთი ძველი ხელნაწერი და გთხოვთ აქ, მოსკოვში, მალე მომანოდეთო.

არ გვესმის, ვის გაუგონია ძველი და ძვირფასი ხელნაწერების ასეთი გადაგზავნ-გადმოგზავნა? ვისაც შრომა და მეცადინეობა ჰსურს, ჩვეულებრივად, თვითონვე უნდა გაისარჯოს, მივიდეს იქ, სადაც ძვირფასი მასალა ინახება და ადგილობრივ შეისწავლოს საგანი... ჩვენ ხმას არ ამოვიღებდით, დასაკუთრების შიში რომ არ გვექონდეს. პირველი მაგალითი არ არის, ქუთაისის გუბერნატორის ლევაშოვის ოინბაზობა ჯერ არ დაგვეჩინებია. აგერ ეხლახან წაიღეს სვანეთიდან ერთი ძვირფასი ხატი და, რასაკვირველია, აღარ დაუბრუნებენ. სამწუხაროდ, არც გრაფინია უვაროვისას და მითუმეტეს რექტორ პლატონის იმედი არა გვაქვს. ძლიერ ვეჭვობთ, რომ ამ წაღებულ ნივთებს დააბრუნებენ.

და ასე, მთავრობის და მის მოსამსახურეთა წყალობით, ჩვენ თანდათან ვღატაკდებით: მიაქვთ ჩვენი ფული, იხმარებენ ჩვენს შრომას, ომისათვის ამზადებენ ჩვენებურ ჯარისკაცებს. ხოლო ამითაც არ სჯერდებათ, მიაქვთ ჩვენი ისტორიული განძი, გვპარავენ და გვტაცებენ ჩვენს დოკუმენტებს, ხელნაწერებს, რათა აღმოიფხვრან ჩვენში ყოველი კვალი წარსულისა და ყოველივე იმედი მომავალისა. მკითხველო, არ უნდა მოეღოს ამას ბოლო?“ [22, 2-3].

ეპისკოპოს დიმიტრი აბაშიძის პიროვნების მიმართ თუ რა აზრისა იყვნენ თანამედროვე ქართველი სამღვდელოების წარმომადგენლები, კარგად სჩანს გაზ. „საქართველოში“ კახეთიდან გაგზავნილ „ვინმე მღვდლის“ წერილიდან – „ეპისკოპოს დიმიტრის (აბაშიძის) გადაყვანის გამო“. იმით გახარებული ავტორი, რომ ეპისკოპო-

სი დ. აბაშიძე სხვაგან გადაჰყავთო, სიტყვებს არ იშურებს მისი პიროვნული თვისებების და დამსახურებების წარმოსაჩენად:

„... ცოტათ თუ ბევრათ შეგნებულს და თავის ერის გულშემატკივარს ქართველს გაეხარდება მოშორება იმგვარ ადამიანისა, როგორც იყო, არის და, რა თქმა უნდა მომავალშიც იქნება, ეპისკოპოსი დიმიტრი; ვინც კი იცნობდა დიმიტრის, ყველა იტყვის, რომ იგი ახალგაზრდობიდანვე მიჩვეული იყო თავის-თავის უპატივცემულობას, ქვემდრომობას, ორგულობას, რომლის წყალობით მან როგორც იქმნა, დაამთავრა რუსული სასწავლებლები და კიდევაც გაიკვლია მისთვის სანატრელი გზა; დღეს მისი ბედ-ილბალი ისეა გაჩარხული, რომ ბევრ მოხელე რუსსაც კი შეშურდება. მთელი მისი ბედნიერი ცხოვრება დამყარებულია ქართველების ლანძღვა-გინებასა, მათს დაბეზღებასა და უსირცხვილო მოქმედებებზე საქართველოს გასარუსებლად... ... მოიგონეთ მისი უსამართლო და ყოველ სვინდისს მოკლებული წერილები რუსულ გაზეთებში დაბეჭდილი (სხვათა შორის, მისი წერილი „პეტერბურგის უწყებებში“, „გრუზინის“ სახელით ხელმოწერილი და ბევრი სხვა).“

ყველა ეს კარგად ახასიათებს ეპისკოპოს დიმიტრის, რომ სანატრელი იყვეს ყოველ შეგნებულ ქართველისათვის მისი მოშორება... ვისურვებდით მხოლოდ ეხლა მაინც სამუდამოთ და რაც შეიძლება შორს წასულიყოს საქართველოდან“ [13, 11].

მაგრამ მოხდა ისე, რომ „ვინმე მღვდლის“ ფსევდონიმს ამოფარებული წერილის ავტორის სურვილი იმხანად არ აღსრულდა. ეპისკოპოს ალექსანდრეს (ოქროპირიძის) გარდაცვალებამ მას შესაძლებლობა მისცა საქართველოს ეგზარქოსის ალექსის და დეკანოზ ვოსტორგოვის ხელდასმით, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსის ტახტი დაეკავებინა.

აქვე ორიოდ სიტყვით აღვნიშნავ იმ დადებით შედეგს, რომელიც გაზეთ „საქართველოს“ საზღვარგარეთ გამოცემით იქნა მიღწეული, რამაც ხელი შეუწყო ევროპის დემოკრატიულ საზოგადოებრიობას უფრო მეტი შეეცყო რუსეთის ცარიზმის უღლის ქვეშ მგმინავი ქართველი ხალხისა და მისი მრავალსაუკუნოვანი მართლმადიდებელი ეკლესიის მდგომარეობის შესახებ. ამაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გაზეთის ფრანგულ ენაზე გამოცემის ორგანიზებაც.

ამრიგად, გაზეთ „საქართველოს“ მეშვეობით, ქართველმა სოციალისტ-ფედერალისტებმა მნიშვნელოვანი სამსახური გაუწიეს არჩ. ჯორჯაძის მიერ შემუშავებულ „ერთიანი მოქმედების თეორიის“ იდეის პროპაგანდას და ხელი შეუწყვეს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლის გააქტიურების საქმეს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 8, საქ. 195.
2. ლასხიშვილი გ., მემუარები, თბილისი, 1992.
3. ლორთქიფანიძე გრ., ფიქრები საქართველოზე, თბილისი, 1995.
4. მოგონებები გარდასულ დღეთა, ილია თბილისი, 1987.
5. სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბილისი, 1984.
6. შველიძე დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, ნაკვ. I, ფედერალისტები, თბილისი, 1993.
7. შველიძე დ., გაფრინდაშვილი გ., გიორგი დეკანოზიშვილი – მამულიშვილის დაბრუნება, თბილისი, 2010.
8. ცინცაძე კ., ჩემი მოგონებებიდან, თბილისი, 2001.
9. ქართველთა ეროვნება, წერილი პროფ. ნ. მარისა, ქუთაისი, 1905.
10. შარაძე გ., ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. 1, თბილისი, 2001.
11. ჭავჭავაძე ი., თხზულებანი, ტ. 4, თბილისი, 1987.
12. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №1, 1903, 1 მაისი.
13. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №2, 1903, 15 მაისი.
14. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №4, 1903, 15 ივნისი.
15. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №5, 1903, 1 ივლისი.
16. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №7, 1903, 1 სექტემბერი.
17. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №8, 1904, 1 იანვარი.
18. გაზ. „საქართველო“ (პარიზი), №10, 1904, 1 მარტი.
19. ბაქრაძე გ., ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია, თბილისი, 1947.

Gela Saitidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist of the Department of Modern and Contemporary History

The Newspaper „Sakartvelo“ and the Issue of the Church of Georgia

Summary

The first edition of the newspaper „Sakartvelo“ appeared in Paris on May 1, 1901. Archil Jorjadze was the editor and Giorgi Dekanozishvili was the publisher of the newspaper. The circulation of the newspaper „Sakartvelo“ was 600 copies. It was printed every two weeks and counted 8 pages. Altogether was printed 51 issues: 7 in 1903, 19 in 1904 and 25 in 1905.

The newspaper was available for the french reader as well with the same name /„La Georgie“/.

The newspaper „Sakartvelo“ has played a major role in structural formation of the „Georgian Socialist-Federalist Party“. The newspaper was paying particular attention to the facts of social, political and national oppression of Georgian people living under the Tsarist regime of Russia. Many authors have discussed these problems in their works. The role of newspaper in the issues of the Georgian Orthodox Church has never been the research object until now.

In the previous article we made an effort to eliminate this mistake. The conclusion is the following: The newspaper „Sakartvelo“ supported not only for propaganda of the ideas of the „Theory of United Action“ developed by Archil Jorjadze and the formation of the new political party based on this theory, but also significantly awakened the interest in fighting for the declaration of the autocephaly of the Georgian Church.

ირინა არაბიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი

დეკანოზ კორნელი კეკელიძის ღვაწლი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების საქმეში (საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომის ჟურნალების მიხედვით, 1917 წელი)

1917 წლის 12 (25) მარტს, მცხეთის სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენილად გამოცხადების შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრედ ყოვლადსამღვდელო ლეონიდი (ოქროპირიძე) აირჩიეს. მისი თავმჯდომარეობით ჩამოყალიბდა ეკლესიის დროებითი მმართველობა ეპისკოპოსების: ანტონის და პიროსის, დეკანოზების: კორნელი კეკელიძის, კალისტრატე ცინცაძის, ნიკიტა თალაქვაძის, მღვდლების: პოლიევქტოს და ვასილ კარბელაშვილების, ქრისტეფორე ციციქიშვილის და საერო პირთა: გრიგოლ ყიფშიძის, ანტონ ნატროშვილის, პეტრე კიზირიას, პეტრე ბარათაშვილის, იპოლიტე ვართაგავას, დავით ნახუცრიშვილის, სერგი გორგაძის, სოფრომ მგალობლიშვილის, ვასილ ბარნოვის, თედო სახოკიას, სოლომონ ახვლედიანის, სიმონ მაჭავარიანის, დავით დავითაშვილის შემადგენლობით [1, 18]. მოღვაწეობის 6 თვის მანძილზე დროებითი მმართველობა ეკლესიის ავტოკეფალიის განხორციელების საქმეში მონაწილე თუ სხვა დამსახურების მქონე წევრებით კიდევ რამდენჯერმე შეივსო.

საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობას ეკლესიის უფლებათა აღდგენისა და სრულად განხორციელებისათვის უნდა მიეღწია, აერჩია საჭეთმპყრობელი და მმართველობის მუდმივი ორგანო. ამ საპასუხისმგებლო მისიების აღსასრულებლად წარმოებულ სამუშაოებში დეკანოზ კორნელი კეკელიძის ღვაწელი განუზომელია. ადგილობრივ და პეტროგრადის მთავრობასთან წარსადგენ თითქმის ყველა დოკუმენტს ის წერდა ან შედგენაში მაინც მონაწილეობდა.

ეკლესიის დროებითი მმართველობის მეორე სხდომაზევე, 14 მარტს ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტისათვის საქარ-

თველოს ეკლესიაში მომხდარი მოვლენის განმარტების საჭიროება გამოიკვეთა. ამ მოვალეობის შესრულება ოთხი წევრისაგან შემდგარ კომისიას დაევალა: ყოვლადსამღვდელო ანტონს, დეკანოზებს – კორნელი კეკელიძეს, ნიკიტა თალაქვაძეს და საერო პირს – სერგი გორგაძეს [1, 13-15].

ეკლესიის დროებითი მმართველობის მთელ შემადგენლობას ესმოდა, რომ ახალ მთავრობასთან ურთიერთობა დიდ დიპლომატიასა და სიფრთხილეს მოითხოვდა. ამის გათვალისწინებით დეკანოზ კორნელისათვის დიდი ნდობის გამოცხადება იყო მთავრობასთან წარსადგენი დეკლარაციის შემუშავების დავალება [1, 15-16].

მამა კორნელიმ დეკლარაციაში მოკლედ გადმოცა საქართველოს ეკლესიის ისტორია; მუხლობრივად განიხილა დარღვევები, რაც 1811 წელს რუსეთის საერო ხელისუფლების მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებას მოჰყვა. დეკანოზ კორნელის მიერ ეს აქტი აშკარა ძალმომრეობად და სხვის საქმეებში უკანონო ჩარევად არის შეფასებული. დოკუმენტში ნათქვამია – „ახლა, როცა რუსეთში დამყარდა სამართლებრივი წყობა, რომელმაც რელიგიური, აქედან გამომდინარე კი ეკლესიური თვითგამორკვევის თავისუფლებაც გამოაცხადა, საქართველოს ეკლესიამ რუსეთის ეკლესიაზე უკანონო დამოკიდებულებისაგან თავი გაითავისუფლა და კანონიკური ავტოკეფალური უფლებების განხორციელებას შეუდგა...“ [1, 23-24].

დეკლარაციის მიხედვით საქართველოს საკათოლიკოსოს ტერიტორიაზე მცხოვრები რუსი მართლმადიდებლები საქართველოს ეკლესიას ფართო ავტონომიური უფლებების მქონე ეპისკოპოსის საშუალებით უნდა დაქვემდებარებოდნენ. ა/კავკასიის სხვა ადგილებში მცხოვრები მართლმადიდებელი მოსახლეობა კი რუსეთის ეკლესიის შემადგენლობაში რჩებოდა.

დოკუმენტში ასევე წარმოდგენილი იყო კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევასა და მისი უფლებამოსილების განხორციელებასთან დაკავშირებული საკითხები. საქართველოს ეკლესიის არსებობისათვის საჭირო თანხების წყაროდ დასახელებული იყო ის მრავალმილიონიანი ქონება, რომელიც 1850-1869 წლებში საქართველოს ეკლესიას რუსეთის ხაზინამ ჩამოართვა. დეკლარაციის ბოლოს ეკლესიის მმართველი ორგანო ახალი სახელმწიფო წყობისადმი საქართველოს ეკლესიის მხარდაჭერას გამოხატავდა და იმედოვნებდა, რომ ახალი ხელისუფლება საქართველოს ეკლესიას ცხოვრების კანონიკურ საწყისებზე მონყობის საქმეში დაეხმარებოდა [1, 23-25].

ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტი საქართველოს

ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას თითქოს თანაგრძნობით შეხვდა. მაგრამ ვითარება მალევე შეიცვალა და ეს 12 მარტს განხორციელებული აქტისადმი პეტროგრადის დროებითი მთავრობის უარყოფითი დამოკიდებულების შედეგი იყო.

რევოლუციურმა მთავრობამ 27 მარტს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია მხოლოდ ეროვნული ნიშნით აღიარა. ეს ნიშნავდა, რომ ახლად აღდგენილი ეკლესიის შემადგენლობაში მხოლოდ ქართველი მართლმადიდებლები შედიოდნენ, სხვა ეროვნების მართლმორწმუნენი ისევ რუსეთის ეკლესიის დაქვემდებარებაში რჩებოდნენ. სასწრაფოდ უნდა შემუშავებულიყო რუსეთის სახელმწიფოში საქართველოს ეკლესიის უფლებრივი მდგომარეობის ძირითადი წესები. საერო ხელისუფლების მიერ მის დამტკიცებამდე ყოფილი საეგზარქოსოს ტერიტორიაზე არსებული საეკლესიო დაწესებულებების მმართველობა ძველებურად უნდა გაგრძელებულიყო [1, 37].

დროებითი მთავრობის აღნიშნული გადაწყვეტილებით საქართველოს ეკლესიაში ფილეთიზმი – ეკლესიის ეროვნული ნიშნით დაყოფა კანონდებოდა. დეკანოზ კორნელისა და სერგი გორგაძის აზრით, რომელსაც მმართველობის ყველა წევრი დაეთანხმა, ეროვნული ავტოკეფალია გაუმართლებელი იყო როგორც მისი განხორციელების შემდეგ მოსალოდნელი შედეგების, ისე საეკლესიო კანონების თვალსაზრისით. გამოიწვევდა რუსეთის ეკლესიის მიერ საქართველოს ეკლესიის უფლებათა დარღვევას და ამ ორი ეკლესიის წარმომადგენელთა შორის უთანხმოების გაღვივებას.

ეკლესიის დროებითი მმართველობის წევრებმა პეტროგრადის მთავრობასთან გასაგზავნი საპროტესტო ტექსტის შემუშავება დეკანოზ კორნელის სთხოვეს. მან ეს დავალება იქვე შეასრულა. დეკანოზში დასაბუთებული იყო ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალიის აღიარების აუცილებლობა. მაგრამ თუ დროებითი მთავრობა, საეკლესიო კანონების დარღვევით, აღდგენილ ავტოკეფალიას მხოლოდ ეროვნული ნიშნით აღიარებდა, საქართველოს ეკლესია არასასურველ შედეგებზე პასუხისმგებლობას იხსნიდა [1, 38].

ვითარებიდან გამოსავალს წარმოადგენდა საქართველოს ეკლესიის უფლებრივი მდგომარეობის განსაზღვრა. დროებითი მთავრობისაგან მოთხოვნილი ძირითადი წესების შემუშავება დეკანოზ კორნელის დავალება [1, 38]. დებულებები შინაარსობრივად ცვლილებების გარეშე მოიწონეს, მხოლოდ იურისტების რჩევით დეკანოზმა კორნელიმ მას იურიდიული დოკუმენტის შესაფერი ფორმა მისცა [1, 41].

ზუსტად ორდღენახევარში ესოდენ შრომატევადი და საპასუხისმგებლო სამუშაოს უნაკლოდ შესრულება ნამდვილად გასაკვირია. დებულებები 14 პარაგრაფისა და დამატებისაგან შედგებოდა. მასში დაცული იყო ეკლესიის ავტოკეფალიის ტერიტორიული პრინციპი [1, 44].

1917 წლის 7 აპრილს პეტროგრადიდან რუს-ქართველთა საეკლესიო ინტერესების შემთანხმებელი კომისარი – ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე ბენეშევიჩი ჩამოვიდა. საჭირო გახდა კომისიის არჩევა, რომელიც ამ მოხელის თავმჯდომარეობით იმუშავებდა. 7 აპრილს 15 ნევრის შემადგენლობით შეკრებილმა ეკლესიის დროებითმა მმართველობამ ხუთკაციან კომისიას უყარა კენჭი: ყველაზე მეტი – 14 ხმა დეკანოზმა კორნელი კეკელიძემ მიიღო, ხმების რაოდენობით შემდეგ მოდიოდნენ: დეკანოზები ნიკიტა თალაქვაძე, კალისტრატე ცინცაძე, საერო პირი სერგი გორგაძე და ეპისკოპოსი ანტონი (გიორგაძე). მათ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ტერიტორიული პრინციპის დაცვა დაევალათ, მხოლოდ უკანასკნელ მომენტში შეიძლებოდა, დათანხმებულიყვნენ ეროვნულ ავტოკეფალიაზე (1, 53).

დეკანოზი კორნელი კეკელიძე აღნიშნულ კომისიაშიც დიდი დატვირთვით მონაწილეობდა. იქ განხილული საკითხების შესახებ ეკლესიის დროებით მმართველობასაც მუდმივად საქმის კურსში აყენებდა. ეკლესიის მმართველმა ორგანომ, პოლიტიკურ პარტიებთან შეთანხმებით, სწორედ მისი მოხსენების საფუძველზე დაადგინა, რომ ავტოკეფალიის სრული სახით განხორციელება იმხანად ვერ მოხერხდებოდა [1, 65-68, 70-71].

რუსეთის სახელმწიფოში საქართველოს ეკლესიის უფლებრივი მდგომარეობის ძირითადი დებულებების პროექტში, რომელიც პეტროგრადის დროებით მთავრობას დასამტკიცებლად გაეგზავნა, ავტოკეფალიის ეროვნული ხასიათი უკვე გათვალისწინებული იყო. შენიშვნის სახით დამატებული იყო, რომ საქართველოს ეკლესია ემორჩილებოდა ძალას და ამ კანონსაწინააღმდეგო ქმედების შედეგებზე პასუხისმგებლობას იხსნიდა [1, 79].

ეკლესიის მმართველმა ორგანომ დეკანოზი კორნელი სამრევლო, საოლქო და საეპარქიო საბჭოებისათვის სახელმძღვანელო დროებითი ინსტრუქციის შემუშავებელი კომისიის შემადგენლობაშიც აირჩია დეკანოზ კალისტრატესა და ტრიფონ ჯაფარიძესთან ერთად [1, 54]. მათ ინსტრუქციები დროებით მმართველობას მეორე დღესვე წარუდგინეს [1, 56-58].

საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობას ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხთან დაკავშირებით პოლიტიკურ პარტიებთან

ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდა. მათი რჩევითა და დეკანოზების – კორნელის და კალისტრატეს დახმარებით შემუშავებული ტექსტით ყოვლადსამღვდელო ლეონიდმა საზოგადოებას მიმართა, რომ ქართველი სამღვდელოება რუსებისა და მათი ეკლესიის წინააღმდეგ არ იყო განწყობილი. ქართველ მორწმუნეთ კი მოუწოდა, რომ მათ არაქართველების მიმართ აგრესიული ქმედებები არ ჩაედინათ [1, 46-49, 56; 2, 24-25]. მიმართვის საჭიროება ქართველებისაგან რუსთა დევნის შესახებ გავრცელებულმა ხმებმა განაპირობა.

ეკლესიის დროებით მმართველობასა და ვლადიმერ ბენეშევიჩის კომისიაში მოღვაწეობის პარალელურად დეკანოზი კორნელი სასულიერო სემინარიის რექტორი იყო და იქაურ საქმეებსაც განაგებდა [1, 41, 58, 72-73].

რუს-ქართველთა შემთანხმებელი კომისიის თავმჯდომარის ვლადიმერ ბენეშევიჩის საქმიანობით ქართული მხარე უკმაყოფილო იყო. ეს უკმაყოფილება კიდევ უფრო გაძლიერდა, როცა მან საქართველოდან წასვლის შესახებ განაცხადა. და ეს მაშინ, როცა ეკლესიის დროებითი მმართველობა მის მისიას შესრულებულად არ თვლიდა. პეტროგრადის დროებითი მთავრობისათვის ვლადიმერ ბენეშევიჩის მოქმედებათა შესახებ მოხსენების ტექსტის შედგენა ისევ დეკანოზ კორნელი კეკელიძეს დაევალა ვასილ ბარნოვსა და იპოლიტე ვართაგავასთან ერთად [1, 82].

დეკანოზი კორნელი ავტორიტეტითა და პატივისცემით სარგებლობდა არა მარტო დროებითი მმართველობის წევრთა შორის, არამედ მას ნდობას რეგიონებიდანაც უცხადებდნენ. გორის სასულიერო სასწავლებლის გამგეობამ 25 აპრილის თარიღით გამოგზავნილი წერილით სასწავლებლების გაეროვნულებასთან დაკავშირებული საკითხების მოსაგვარებლად თბილისში შეკრების ორგანიზება სწორედ დეკანოზ კორნელის სთხოვა [1, 95]. აღნიშნული კრების ხელმძღვანელობა მას, როგორც თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორს, შესაძლოა, მართლაც ყველაზე მეტად შეეფერებოდა.

ქართულ და რუსულ მხარეებს შორის საეკლესიო ქონების განაწილება ბენეშევიჩის ხელმძღვანელობით მოქმედი შერეული კომისიის კომპეტენციაში შედიოდა. ამიტომ კრების მოწვევა, სანამ გამიჯვნა არ მოხდებოდა, ნაადრევი იყო [1, 95]. სასწავლებლების რეორგანიზაცია მხოლოდ დროებითი მთავრობის მიერ 25 ივლისს დამტკიცებული საქართველოს ეკლესიის უფლებრივი მდგომარეობის ძირითადი დებულებების საფუძველზე გახდა შესაძლებელი [1, 228-230].

ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომის ჟურნალებში არის ინფორმაციები იმის შესახებ, რომ დეკანოზი კორნელი გარ-

კვეულ სამუშაოებს მმართველობისგან დავალების გარეშეც ასრულებდა და განსახილველად წარადგენდა. მმართველობა მის მიერ შედგენილ დოკუმენტებს ზოგჯერ ყოველგვარი შესწორების გარეშე, ზოგჯერ კი მცირედი ცვლილებებით ამტკიცებდა [1, 99-100].

1917 წლის 6 მაისს თბილისში გავრცელდა ხმები, რომ რუსები ქართველების, განსაკუთრებით ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხზე აქტიურად მომუშავეთა მიმართ ანგარიშსწორებას გეგმავდნენ. ამ უკანასკნელთა შორის დასახელებული იყვნენ კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე ლეონიდი, დეკანოზები: კორნელი და ნიკიტა [1, 101].

ა/კავკასიის ხელისუფლებამ 6-7 მაისის ღამეს ზემოაღნიშნულ პირებს დარაჯები დაუყენა და ამ საკითხთან დაკავშირებით გატარებული ღონისძიებების შედეგად 12 ადამიანი დააკავა. ექსცესებს ადგილი არ ჰქონია, მაგრამ ყოვლადსამღვდელო ლეონიდის აზრით, რუსებს შორის ქართველების ასეთი სიძულვილი ყოფილ ეგზარქოს პლატონისა და კომისარ ბენეშევიჩის მოქმედებათა შედეგს წარმოადგენდა [1, 101-102].

ეკლესიის დროებითი მმართველობის ინტენსიური მუშაობის პირობებშიც კი ზოგიერთი მეტად საჩქარო საკითხის განხილვა გვიანდებოდა. 1917 წლის 15 მაისის სხდომაზე სარგის კაკაბაძის წინადადებით შეიქმნა 5 წევრისაგან შემდგარი აღმასრულებელი საბჭო. საბჭოს წინასწარ უნდა განეხილა დროებით მმართველობაში შესული დოკუმენტები და მათთვის მიმართულება მიეცა. დეკანოზი კორნელი აღნიშნულ საბჭოშიც მოღვაწეობდა ეპისკოპოს ანტონთან, მღვდელ ქრისტეფორე ციციშვილთან, მიხეილ მაჩაბელსა და სერგი გორგაძესთან ერთად [1, 110].

რუს-ქართველთა შემთანხმებელი კომისიის თავმჯდომარის ვ. ბენეშევიჩის მიერ შემუშავებული „ამიერკავკასიაში მართლმადიდებელი ეკლესიის მმართველობის საფუძვლების პროექტის“ განხილვისას 23 მაისს დეკანოზი კორნელი ზომიერ მიმართულებას მიემხრო. მისი აზრით, „ბენეშევიჩის პროექტი იდეალური თვალსაზრისით არამც თუ შეუწყნარებელია, დამამცირებელიცაა, მაგრამ დღევანდელ პირობებს თუ მივიღებთ მხედველობაში, ის, ჯეროვანი შესწორების შემდეგ, ერთადერთი საშვალეაა, რომ 12 მარტის აქტის ლიკვიდაცია ავიშოროთ თავიდან“. ამ აზრამდე დეკანოზი კორნელი საქართველოს ეკლესიის უნუგეშო მდგომარეობის ძირფესვიანად გააზრებამ მიიყვანა. მანამდე კი, 4 მაისს მისი, ივანე ჯავახიშვილისა და სერგი გორგაძის მონაწილეობით შედგენილ წერილში ბენეშევიჩთან მუშაობის შეწყვეტაზე იყო საუბარი [1, 102-103, 127, 137].

დეკანოზმა კორნელიმ მონაწილეობა მიიღო ეკლესიის უფლებ-

რივი მდგომარეობის ძირითად დებულებათა დამტკიცების დასაჩქარებლად პეტროგრადში მივლინებული დეპუტაციისათვის (ეპისკოპოსი ანტონი, დეკანოზი კალისტრატე და არქიმანდრიტი ამბროსი (ხელია) ინსტრუქციის შედგენაშიც. მასთან ერთად იმუშავეს: ეპისკოპოსმა ანტონმა, დეკანოზებმა – კალისტრატემ და ნიკიტამ, საერო პირებმა – სერგი გორგაძემ, სარგის კაკაბაძემ, დავით დავითაშვილმა [1, 143-144].

ინსტრუქციის გარდა სწორედ დეკანოზმა კორნელიმ შეიმუშავა პროექტები სასულიერო, მათ შორის, უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების, ეპარქიათა რიცხვის გაზრდის, საეპარქიო კათედრათა მოწყობის და ეკლესიის საჭეთმპყრობლების უზრუნველყოფის შესახებ [1, 145, 146-147, 149-160].

20 ივნისის სხდომაზე ეკლესიის დროებითა მმართველობამ მომავალი საეკლესიო კრებისა და კრების წინასწარი თათბირის მოსამზადებლად კომისია დეკანოზ კორნელი კეკელიძის, მღვდელ ქრისტეფორე ციციქვიშვილის, სერგი გორგაძის და სარგის კაკაბაძის შემადგენლობით აირჩია [1, 171].

27 ივნისს კომისიამ უკვე წარმოადგინა წინასწარი თათბირის მიერ განსახილველი საკითხების ნუსხა. საკითხების მარტო ჩამოთვლაც კი შორს წაგვიყვანს. წარმოდგენისათვის მხოლოდ რამდენიმე მათგანს დავასახელებთ: ღვთისმსახურების მოწესრიგება-გამარტივება-დახვეწა; ხუროთმოძღვრების, საეკლესიო მხატვრობის, გალობის ტრადიციების აღდგენა-გამოკვლევა-დაცვა; საზოგადოებასთან სასულიერო პირთა დამოკიდებულება, მათი გარეგნობა და სამოსი; სამონასტრო ცხოვრების მოწესრიგება, მათი კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა; მონასტრების დაცვა, როგორც ეროვნულ-კულტურული მოვალეობა; ეკლესია და დემოკრატიული პრინციპი; ეკლესიისათვის მისაღები სახელმწიფო-პოლიტიკური წყობა; სოციალ-ეკონომიური და ეროვნული საკითხები ეკლესიის თვალსაზრისით; ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა... აღნიშნულ საკითხთა დასამუშავებლად დამატებითი ძალების მობილიზება იყო საჭირო (1, 176-178). თუმცა მალევე გაირკვა, რომ ამ რთულ დავალებათა მტვირთველი არავინ აღმოჩნდა და მოხსენებათა მომზადებაც საეკლესიო კრების მომწყობი კომისიის წევრების საზრუნავი გახდა [1, 211-212].

დეკანოზმა კორნელი კეკელიძემ შეადგინა საეკლესიო კრების წევრთა და კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევნების დებულებათა პროექტები. არჩევნების შესახებ ხალხის ინფორმირებაც მას დავებდა [1, 190, 211].

დეკანოზ კორნელის მიერ იყო შედგენილი პეტროგრაფში გაგზავნილი დეპეშა, რომელშიც საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქისათვის – მცხეთელის და რუსი მღვდელმთავრისათვის თბილელის ნოდების მინიჭების გამო პროტესტი გამოითქვა [1, 202-203].

ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის წევრ აკაკი ჩხენკელის თხოვნით, კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე ლეონიდთან შეთანხმებით დეკანოზმა კორნელიმ შეადგინა მოხსენება ადგილობრივი ხელისუფლების სახელზე, სადაც დასაბუთებით აღნიშნავდა, რომ საქართველოს ეკლესიის საქმეთა მონესრიგებაზე ზრუნვა ამიერკავკასიის განსაკუთრებულ კომიტეტს თავის თავზე უნდა აეღო [1, 268].

ადგილობრივმა მთავრობამ პეტროგრაფის მთავრობისათვის ანგარიშის განევით საქართველოს ეკლესიისათვის ქმედითი დახმარების აღმოჩენისაგან თავი შეიკავა, თუმცა ზოგჯერ ეკლესიის ინტერესების განხორციელებას ხელს თავისი უმოქმედობით უწყობდა [3, 254].

ყურნალეებში მრავლადაა დაფიქსირებული დეკანოზ კორნელის პრინციპულობა. ამის ნათელი მაგალითია არჩევნების საყოველთაო პრინციპის, ე. ი. ოთხ საფეხურიანი არჩევნების ორ საფეხურიანით შეცვლის დროს მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებანი. ის ამტკიცებდა, რომ საქართველოს ეკლესიაში ყოველთვის ითვალისწინებდნენ ხალხის ფართო მასების აზრს და მას ეს უფლება არ უნდა წართმეოდა. მაგრამ, როცა ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომაზე ხმათა უმრავლესობით ორ საფეხურიანი არჩევნების მომხრეებმა გაიმარჯვეს, დეკანოზმა კორნელიმ დროებითი მმართველობიდან გასვლის შესახებ განცხადება დაწერა.

ეკლესიის მმართველობის უმაღლეს ორგანოს მასთან თავისი წარმომადგენლების გაგზავნაც კი მოუხდა თხოვნით, ნუ დატოვებდა მმართველობას ასეთი გაჭირვებისას. და მანაც მხოლოდ ამ მიზეზით თქვა უარი თავის გადაწყვეტილებაზე [1, 218-223].

დეკანოზ კორნელის პრინციპულობა ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომის წევრად ნიკოლოზ დურნოვოს მოწვევის საკითხის განხილვის დროსაც გამოვლინდა. მმართველობის ეროვნულ ორგანოში რუსის, თუნდაც საქართველოს ეკლესიის გულშემატკივრის ჩართვა მან ყოვლად მიუღებლად მიიჩნია. სხვადასხვა მიზეზით მას კოლეგებიც დაეთანხმნენ და ნ. დურნოვოსადმი პატივისცემა სრულიად საქართველოს | საეკლესიო კრებაზე მისი საპატიო სტუმრის სტატუსით მოწვევაში გამოიხატა [1, 210, 239].

დეკანოზ კორნელის დეკანოზ ანტონ თოთიბაძესთან ერთად

კათოლიკოს-პატრიარქის კვერთხის, შესამოსელის და ბარტყულის ნიმუშების დამუშავებაც დაევალა. მან შეასწორა I საეკლესიო კრების დღეს წირვის შემდეგ წასაკითხი მიმართვა. მანვე დაამუშავა ამ კრების ძეგლის-წერა და კრების გახსნისას წასაკითხი ტექსტიც [1, 263].

დეკანოზი კორნელი ემზრობოდა საეკლესიო წიგნების მხედრულად ბეჭდვას, ტიპიკონში და მღვდელმოქმედებაში ცვლილებების შეტანას, ეკლესიის გარეთ სასულიერო პირთა საერო სამოსით სიარულის შესაძლებლობას და სხვა [1, 264, 268].

სულ თითზე ჩამოსათვლელი საკითხი შეიძლება იყო განხილული საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომებზე, სადაც დეკანოზი კორნელი კომისიის შემადგენლობაში არ იყო არჩეული ან სადაც მას გადამწყვეტი სიტყვა არ უთქვამს. სხდომის ოქმებით დასტურდება, რომ დეკანოზი კორნელი საეკლესიო სამართლის და საქართველოს ეკლესიის ისტორიის უზადლო მცოდნე იყო. მას ენდობოდნენ ეკლესიის დროებითი მმართველობის წევრები, ყველაზე პასუხსაგებ დავალებებს აძლევდნენ და ისიც მათ ნდობას ყოველთვის ამართლებდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომის ყურნალები (1917 წლის 13 მარტი-14 სექტემბერი), გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა, კომენტარები და საძიებლები დაურთეს ისტორიის დოქტორებმა ნინო შიოლაშვილმა და ირინა არაბიძემ, თბილისი, 2016.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2080, აღწ. 1, საქმე 149.
3. ირინა არაბიძე, ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის („ოზაკომი“) როლი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების საქმეში (დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმების მიხედვით) ნაწილი I, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2/2007.

Irina Arabidze

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Researcher-Scientist of the Department of Modern and Contemporary History

The Contribution of Archpriest Korneli Kekelidze to the Implementation of the Autocephaly Rights of the Church of Georgia (In Accordance with the Journals of the Provisional Board Session of the Church of Georgia, 1917)

Summary

After the announcement of the restauration of the Georgian Church autocephaly on March 12 (25), 1917 in the Svetitskhoveli Cathedral in Mtskheta, the bishop Leonid (Okropiridze) was elected as the locum tenens Patriarch. The goal of the provisional board, established under his chairmanship, was to restore and implement the rights of the Church and to ensure the meetings of the Church representatives. The contribution of the archpriest Korneli Kekelidze to the achievements of this provisional board, within six month of existence, was enormous. He was writing or at least participating in writing of almost all the documents that were submitted to the local government and the government of Petrograd.

The archpriest Korneli has expressed a competent opinion about almost all the issues discussed at the provisional board sessions of the Georgian Church.

According to the protocols of the session, the archpriest Korneli had an excellent knowledge of ecclesiastical law and the history of the Georgian Church. The members of the provisional board of the Church were delegating the most important duties to the archpriest Korneli. He was always justifying their hopes with his „great erudition, diligence,... academic honesty and enthusiasm“.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ბაგრატიონანი ხელმწიფის – არჩილის რიგითობის დადგენისათვის

ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის წარმომადგენელ სახელოვან მონარქთა შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია მეფე არჩილ ვახტანგის ძე ბაგრატიონს (1647-1713), რომელსაც წლეულს დაბადებიდან 370 წელი შეუსრულდა.

წინამდებარე გამოკვლევაში, ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად არის დასმული საკითხი მეფე-პოეტ არჩილის რიგითობის დასადგენად. აქვე მოკლედ არის მოთხრობილი მისი მშობლების, და-ძმის შესახებ და ასევე წარმოდგენილია ჩვენი ვარაუდი იმის თაობაზეც, თუ რატომ მეფობდა ბაგრატიონთა ქართლის შტოს წარმომადგენელი უფლისწული და სამეფო ტახტის ლეგიტიმური მემკვიდრე არა ქართლში, არამედ დანარჩენ ქართულ სამეფოებში – იმერეთსა და კახეთში. ნაშრომი სამი ქვეთავისაგან შედგება.

I. მეფე არჩილის მშობლები და და-ძმა

ქართველ მწიგნობარ ხელმწიფეთა ბრწყინვალე კოჰორტის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი – არჩილი იყო უფროსი ვაჟი და მემკვიდრე ქართლის გვირგვინოსან ვახტანგ V-ისა, იგივე შაჰნავაზ I-ისა, რომელიც 1658-1676 წლებში მეფობდა და დედოფალ როდამისა, რომელიც გახლდათ ასული თავად ყაფლან ბარათაშვილისა.

მომავალი მეფე-პოეტი დაიბადა 1647 წელს. 11 წლამდე იგი იზრდებოდა მუხრანში, თავის მამაპაპისეულ მამულში, ხოლო მამამისის ქართლში გამეფების (1658 წ.) შემდეგ – თბილისში, სამეფო კარზე.

უფლისწულ ვახუშტი ვახტანგის ძე ბაგრატიონის (1696-1756) თხზულებაში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ აღნიშნულია, რომ არჩილი იყო „ახოვნებითა, შუენიერებითა, სიმხნითა და ყოვლისა

სამხედრო-სანადიმო ზნითა სრული... შემმართველი, ძლიერი, ლა-ლი და ამაყი, მონადირე და მოასპარეზე წარჩინებული და საღ-მრთოთი აღმატებული“ [1, 602].

არჩილი მრავალშვილიან ოჯახში აღიზარდა. მას ათი და-ძმა ჰყავდა. არჩილის უმცროსი ძმები იყვნენ უფლისწულები: გიორგი, მომავალში მეფე გიორგი XI, რომელიც ქართლში ორჯერ (1676-1688 და 1703-1709 წლებში) მეფობდა, ლევანი (გარდაიცვალა 1709 წელს), ალექსანდრე (საისტორიო წყაროებში ჩანს 1666-1697 წლებში), ლუარსაბი (გარდაიცვალა 1698 წელს) და სოლომონი (გარდა-იცვალა 1703 წელს) [2, ნუსხა № 4].

უფლისწულ არჩილის მომდევნო ძმის – მეფე გიორგი XI-ის ავ-ლანეთში დაღუპვის (1709 წ.) შემდეგ, ქართლის მეფე გახდა მისი მომდევნო ძმის, იმავე წელს გარდაცვლილი ლევანის უფროსი ვაჟი – ქაიხოსრო I, რომელიც 1711 წელს ასევე ავლანეთში, ყანდაართან მომხდარ ბრძოლაში დაიღუპა. მეფეების გიორგი XI-ისა და ქაიხოს-რო I-ის სპარსეთში ყოფნის გამო, 1703 წლიდან ქართლს ჯანიშინის რანგში განაგებდა არჩილის ძმისწული – უფლისწული ვახტანგ ლე-ვანის ძე (1675-1737), იგივე მეფე ვახტანგ VI.

არჩილს ჰყავდა დები: ანუკა (საისტორიო წყაროებში ჩანს 1660-1668 წლებში), თამარი, იგივე გაიანე (გარდაიცვალა 1694 წელს) და კიდევ ორი და [3, 43], რომლებიც როგორც ჩანს, მცირეწლოვანი გარდაიცვალნენ და ამიტომ მათი სახელები უცნობია.

საგულისხმოა, რომ არჩილის უფროსი და — ანუკა ბატონიშვი-ლი 1660 წელს ცოლად გააყოლეს სპარსეთის შაჰინშაჰს [3, 42] — აბას II-ს (აბას I-ის შვილთაშვილს), სეფიანთა დინასტიის წარმომად-გენელს, რომელიც 1642-1666 წლებში მეფობდა [4, 598].

ანუკა ბატონიშვილის გათხოვების შესახებ ვახუშტი ბაგრატიო-ნი გვამცნობს: „მოითხოვა ყენმან ასული ვახტანგ მეფისა ანუკა ცოლად, მოვიდნენ საჭურისნი ყენისანი და წარიყვანეს დიდითა დიდებითა“ [1, 449].

აბას II-ის სიკვდილის შემდეგ, მისმა ვაჟმა — შაჰინშაჰმა სულეი-მან I-მა, იგივე სეფი II-მ (მეფობდა 1666-1694 წლებში), თავისი გარ-დაცვლილი მამის ქვრივი — ანუკა, მისივე მამასთან, ვახტანგ V-სთან შეთანხმებით, 1668 წელს ცოლად გააყოლა თავის ერთგულ ქვეშევ-რდომს — შაჰვერდი-ხანს.

დაქვრივებული ანუკას მეორედ გათხოვების შესახებ მემატთანე მოგვითხრობს: „შაჰსულეიმან ინება გათხოვება შაჰაბაზის ცოლ-ყო-ფილის ანუკასი ასულისა მეფისა, და მოინება შიხალიხან იგი ცო-ლად და ლორისტანის ხანმან. ჰკითხა ესე ყენმან შანაოზ მეფესა,

რომლისა უნებს მიცემად. ხოლო მეფემან არა ინება შიხალიხან, არამედ ლორისხანი, და მისცეს მას. ამისთვის აღუდგა მტრად შიხალიხან და მტერობდა მეფეს“ [1, 454].

არჩილის უმცროსი და — თამარ ბატონიშვილი გაათხოვეს გორის მოურავზე, თავად გივი ამილახვარზე (1636-1700). აქვე დავძენთ, რომ სწორედ მათი შვილთაშვილი იყო ალექსანდრე დიმიტრის ძე ამილახვარი (1750-1802) [5, 106-107] — ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე, ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის მონინააღმდეგე.

II. რატომ მეფობდა არჩილი არა ქართლში, არამედ – იმერეთსა და კახეთში

ქართლის მეფის ვახტანგ V-ის მიერ გაცემულ სიგელებში დასახელებულ მის ვაჟებს შორის უფროსი ძე – არჩილი იხსენიება პირველ ადგილზე, როგორც პირმშო და სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწული, ხოლო შემდეგ ჩამოთვლილნი არიან მისი მომდევნო ძმები.

მაგალითად, ვახტანგ V-ის (შაჰნავაზის) მიერ 1662 წელს გაცემული დოკუმენტის „შენირულების წიგნი შაჰნავაზისა სვეტიცხოველისადმი“ დასაწყისში ვკითხულობთ: „ქ. ნებითა და შენგვითა ღმრთისათა ჩუენ, მეფეთ-მეფემან პატრონმან შაჰნავაზ, თანამეცხედრემან ჩუენმან დედოფალთ-დედოფალმა..., პირმშომა და სასურველმა ძემა ჩუენმა პატრონმან **არჩილ**, პატრონმან **გიორგიმ** და პატრონმან **ლევან**, სუეტის ცხოვლის ბატონის კათალიკოზის საქმე ამ რიგად გავარიგეთ“... [6, 224].

უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ ქართლის სამეფო ტახტის ლეგიტიმური მემკვიდრე უფლისწული — არჩილ ვახტანგის ძე, მთელ რიგ მიზეზთა გამო, მეფობდა არა ქართლში, არამედ დანარჩენ ქართულ სამეფოებში – იმერეთსა და კახეთში. კერძოდ, კახეთში იგი მეფობდა 1664-1675 წლებში, ხოლო იმერეთში – 1661-1663; 1678-1679; 1690-1691; 1695-1696 და 1698 წლებში, თანაც – დროგამოშვებით.

ვფიქრობთ, რომ ამ ფრიად საყურადღებო ფაქტს შემდეგი ახსნა შეიძლება მოეძებნოს: ვახტანგ V-მ, თავისი შტოდან – მუხრანელ ბაგრატიონთაგან პირველმა მიიღო ქართლის სამეფო ტახტი თავისი შორეული ნათესავისა და მამობილის – მეფე როსტომისაგან, რომელიც 1658 წელს გარდაიცვალა. ამიტომ, ვახტანგ V-ს სურდა, რომ სიცოცხლის ბოლომდე ემეფა, რათა მის გენეტიკურ შთამომავლობას ქართლის სამეფო ტახტი მშვიდობიანად და ლეგიტიმურად გადასცემოდა. იმავდროულად, მას უნდოდა, რომ უფროსი ვაჟი და

მემკვიდრე – არჩილი გაემეფებინა თავის სიცოცხლეშივე, რათა თვითონ დახმარებოდა მართვა-გამგეობაში. არჩილის გამეფებით იმერეთსა და კახეთში, მის გვირგვინოსან მამას სურდა, რომ მოემზადებინა ნიადაგი საქართველოს გაერთიანებისათვის. აქედან გამომდინარე, ვახტანგ V-ს ამოძრავებდა სრულიად პრაგმატული ჩანაფიქრი, რაც საერთო ჯამში საქართველოსთვისაც სასარგებლო იყო [7, 12-13].

III. მეფე-პოეტ არჩილის რიგითობის დადგენისათვის

არჩილ ვახტანგის ძე, რომელიც XVII საუკუნის 60-90-იან წლებში დროგამოშვებით მეფობდა იმერეთსა და კახეთში, თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში იხსენიება **არჩილ II-ის** სახელით [8, 222-223], რაც ჩვენ სადავოდ მიგვაჩნია.

ჩვენი შეხედულებით, ზემოხსენებული მეფე უნდა მოვიხსენიოთ, როგორც – **არჩილ I**. ქვემოთ შევეცდებით დავასაბუთოთ ჩვენი მოსაზრება.

თუ საქართველოს ისტორიაში **არჩილ I-ად** ჩვენ მივიჩნევთ ქართლის (იბერიის) მონარქს – არჩილს, რომელიც V საუკუნეში მეფობდა, მაშინ, **არჩილ II** გამოდის ვაჟი ქართლის ერისმთავარ სტეფანოზისა და ძმა მირისა – არჩილი, რომელიც VIII საუკუნეში ერისმთავრობდა.

მკვლევართა ნაწილის ვარაუდით, ზემოხსენებული პირველი არჩილი მეფობდა დაახლოებით 433-467 წლებში და მისი შვილიშვილი იყო ვახტანგ გორგასალი [9, 464].

ახლა, რაც შეეხება მეორე არჩილს. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, VIII საუკუნის ათიანი წლების შუა ხანებში, ანაკოფიაში, არაბებთან მომხდარ ბრძოლაში დაჭრილი ერისმთავრის – მირის დალუპვის შემდეგ, ერისმთავრობა მარტომ განაგრძო მისმა ძმამ – არჩილმა [8, 51-53]. მისი ხელისუფლება ვრცელდებოდა ჯერ ეგრისში – 718-719 წლებში [10], ხოლო შემდეგ, კერძოდ – 745 წლამდე, აღმოსავლეთ საქართველოში, ძირითადად კახეთ-ჰერეთში [11].

მკვლევართა მეორე ნაწილი კი მიიჩნევს, რომ „ქართლისა და ეგრისის პატრიკიოსთა უფალის“ – სტეფანოზ III-ის (მეფობდა 717-738 წლებში) ერთი ვაჟი – მირი იყო ეგრისის პატრიკიოსი, რომელიც ამ მხარეს განაგებდა ჯერ მამასთან ერთად (717-738) ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ – დამოუკიდებლად (738-740). სტეფანოზ III-ის მეორე ვაჟი – არჩილი იყო ქართლის პატრიკიოსი, რომელიც სამეფოს მართავდა ჯერ მამასთან ერთად (718-738), ხოლო

მისი გარდაცვალების შემდეგ – დამოუკიდებლად (738-762). ძმისწულის – ევსტათეს მირის ძის მოწამებრივი სიკვდილის (738) შემდეგ, არჩილმა ეგრისის პატრიკოსად თავისი უფროსი ვაჟი – იოანე დატოვა, თვითონ კი უმცროს შვილთან – ჯუანშერთან ერთად აღმოსავლეთ საქართველოში დაბრუნდა. ვინაიდან იმხანად თბილისი, ისევე როგორც ქართლი, იავარქმნილი იყო, არჩილმა კახეთში გადაინაცვლა. 762 წელს შემოჭრილმა არაბმა დამპყრობლებმა წამებით მოკლეს ქართლის პატრიკოსი არჩილი, რომელმაც მაჰმადიანობის მიღებაზე უარი განაცხადა [9, 458-466]. ქართულმა ეკლესიამ არჩილი წმინდანად შერაცხა.

ჯუანშერის თხზულებაში „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“ ქრისტიანობისათვის თავდადებული და წმინდანად შერაცხული მეფე არჩილი იხსენიება როგორც „მეფე არჩილ, ძე სტეფანოზ მეფისა და ძმა მეფისა მირისა, ხოსროიანი“ [12, 241], ხოლო ლეონტი მროველის თხზულებას ეწოდება: „წამება წმიდისა და დიდებულისა მონამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა“ [12, 245]. ასე, რომ ორივე ზემოხსენებულ თხზულებაში არჩილი მეფედ იხსენიება.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ზემოთ დასახელებული არჩილ მირდატის ძე „ქართლის ცხოვრების“ I ტომის საძიებლებში მოხსენიებულია როგორც – **არჩილ I**, ხოლო არჩილ სტეფანოზის ძე იმავე საძიებლებში იხსენიება როგორც **არჩილ II** [12, 392].

აკადემიკოს სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით გამოცემულ „ქართლის ცხოვრებაში“ გარკვეულ და სავსებით სწორად გადანყვებილ აღნიშნულ საკითხს, როგორც ჩანს, ბოლო დრომდე სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა და მეფე არჩილ სტეფანოზის ძე – რიგითი ნომრის გარეშე მოიხსენიებოდა [8, 51-53].

უკანასკნელ პერიოდში გამოცემულ ნაშრომებში, აღნიშნული ვითარება შეიცვალა და ორივე მეფე არჩილი სათანადო რიგითი ნომრით მოიხსენიება [9, 482].

ამდენად, ფაქტი ფაქტად რჩება: უდავოა არსებობა ორი არჩილისა, რომლებიც ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულ ეპოქაში, დაახლოებით სამი საუკუნის დაშორებით მეფობდნენ.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მეფე-პოეტი არჩილი, რომელიც დროგამოშვებით მეფობდა იმერეთსა და კახეთში – ჩვენი შეხედულებით, ვერანაირად ვერ ჩაითვლება არჩილ II-დ.

ისმის კითხვა: მამ რომელი რიგითი ნომერი უნდა მიენიჭოს მეფე-პოეტ არჩილს?

აქ უნდა გავიხსენოთ ის უდავო ფაქტი, რომ ქართლის მონარქთა და ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიოვან ხელმწიფეთა ნუმერაცია გა-

აგრძელეს: **1) გაერთიანებული საქართველოს ხელმწიფეებმა**, ამ სამეფოს დაშლის (1466 წელი) შემდეგ, **2) ქართლის მეფეებმა**, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანების (1762) შემდეგ – **3) ქართლ-კახეთის მეფეებმა**, რომელთა რეზიდენციაც მდებარეობდა საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს (შემდგომში კი – ქართლის სამეფოს) ყოფილ დედაქალაქში – თბილისში.

მაგალითად, ქართლის მეფე არჩილ I-ის სახელოვანი შვილიშვილი – ვახტანგ გორგასალი ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცნობილია როგორც მეფე **ვახტანგ I**, ხოლო **ვახტანგ II-ის** სახელით იხსენიება დავით VI ნარინის ვაჟი, რომელიც 1289-1292 წლებში აღმოსავლეთ საქართველოში მეფობდა. შესაბამისად, **ვახტანგ III-ის** სახელით იხსენიება დემეტრე II თავდადებულის ვაჟი, რომელიც ერთიან საქართველოში 1298 და 1302-1308 წლებში მეფობდა. ამ სახელის მქონე მომდევნო ხელმწიფე – **ვახტანგ IV** – ერთიან საქართველოში 1442-1446 წლებში მეფობდა. იმავე სახელის მქონე მომდევნო ხელმწიფე – **ვახტანგ V** (იგივე – შაჰ ნავაზი) ქართლში 1658-1675 წლებში მეფობდა. იმავე სახელის მქონე მომდევნო ხელმწიფე იყო მისი შვილიშვილი, ქართლის სჯულმდებელი მეფე – **ვახტანგ VI** (1675-1737).

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ასევე დადგენილია, რომ ტაოკლარჯეთის ბაგრატიონი ხელმწიფის, „ქართველთა მეფის“ ტიტულის მფლობელი დავით III კურაპალატის გარდაცვალებიდან (1001 წელი) **88** წლის შემდეგ გამეფებული ამავე სახელის მქონე მომდევნო მონარქი იყო – დავით IV (1073-1125), რომელიც ერთიან საქართველოში მეფობდა და ცნობილია სახელით – „დავით აღმაშენებელი“.

ახლა, რაც შეეხება საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული დანარჩენი ქართული სამეფოების – კახეთისა და იმერეთის ბაგრატიონ ხელმწიფეებს.

როგორც ქართულ ისტორიოგრაფიაშია დამკვიდრებული, საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ ტახტდაკარგული და 1466 წლიდან კახეთში გადახვეწილი მეფედყოფილი **გიორგი VIII** უკვე იხსენიება კახთა მეფე **გიორგი I-ის** სახელით. იგი კახეთში 1466-1476 წლებში მეფობდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ კახეთში გამეფებული მისივე ვაჟი იხსენიება როგორც – **ალექსანდრე I** (მეფობდა 1476-1511 წლებში), ხოლო ამ უკანასკნელის ძე, როგორც – **გიორგი II** (მეფობდა 1511-1513 წლებში) და ა. შ. რაც შეეხება აღნიშნული გიორგი II-ის მოსახელე მის პირდაპირ შთამომავალ მონარქს – მომდევნო გიორგის, რომელიც 1798-1800 წლებში მეფობდა, იგი ცნობილია არა როგორც – გიორგი III, არამედ როგორც – **გიორგი XII**, ვინაიდან იგი მეფობდა არა კახეთში, არამედ ქართლ-კახე-

თის გაერთიანებულ სამეფოში, რომლის სატახტო ქალაქს წარმოადგენდა თბილისი – ერთიანი საქართველოს სამეფოს ყოფილი დედაქალაქი.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ასევე დამკვიდრებულია, რომ იმერეთის მეფეებმა გააგრძელეს არა ერთიანი საქართველოს ხელმწიფეთა ნუმერაცია, არამედ – დასავლეთ საქართველოს, იგივე ლიხთიმერეთის მონარქებისა. ამ სამეფოს საფუძველი ჩაეყარა მონღოლთა ბატონობის პერიოდში, როდესაც დამპყრობელთაგან განდგომის (1259) შემდეგ, თბილისიდან გაქცეულმა საქართველოს მეფემ დავით VI ნარინმა თავი შეაფარა ლიხთ-იმერეთს და იქ განაგრძო მეფობა. ასე გამოეთიშა ეს მხარე ერთიან საქართველოს. დავითის გარდაცვალების (1293) შემდეგ, მისი შთამომავლები ლიხთ-იმერეთში მანამდე მეფობდნენ, სანამ გიორგი V ბრწყინვალემ ხელახლა არ გააერთიანა საქართველო.

1462 წელს სამოქალაქოს (ქუთაისის ოლქის) ერისთავი ბაგრატი განუდგა თავისივე ნათესავს – საქართველოს მეფე გიორგი VIII-ს და მომდევნო წელს ქუთაისში მეფედ ეკურთხა. 1466 წელს ბაგრატი ქართლიც დაიმორჩილა, თავი საქართველოს მეფედ გამოაცხადა და ქართლ-იმერეთში გარდაცვალებამდე (1478) მეფობდა. ამის შემდეგ ქართლში გამეფდა კონსტანტინე II, რომლის პირდაპირი შთამომავლობაც ამ სამეფოს ორ საუკუნენახევარზე მეტხანს განაგებდა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თუმცა ზემოხსენებული ბაგრატი იყო ერთიანი საქართველოდან 1462 წელს გამოყოფილი იმერეთის პირველი მეფე (1466 წლამდე), იგი ქართულ ისტორიოგრაფიაში იხსენიება როგორც **ბაგრატ II**, ვინაიდან **ბაგრატ I-ად** მიჩნეულია შორაპნის ერისთავი, რომელიც ამ მხარეს 1329-1372 წლებში განაგებდა. ისიც საგულისხმოა, რომ ქართლის შეერთების შემდეგ, იგივე ბაგრატი იხსენიება როგორც – **ბაგრატ VI**, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მან გააგრძელა ნუმერაცია ერთიანი საქართველოს მეფეებისა, კერძოდ, მოგვევლინა მემკვიდრედ და მოსახელედ ბაგრატ V-ისა, რომელიც 1360-1393 წლებში მეფობდა. რაც შეეხება ამ სახელის მქონე მომდევნო მეფეს იმერეთში, იგი იყო შვილიშვილი ზემოხსენებული ბაგრატ II-ისა და შესაბამისად ცნობილია როგორც – **ბაგრატ III**, რომელიც მეფობდა 1510-1565 წლებში [10, 232-236]. ანუ მან, როგორც მხოლოდ იმერეთის ხელმწიფემ, გააგრძელა ნუმერაცია ამ სამეფოს მონარქებისა და არა ერთიანი საქართველოს, ანდა ქართლ-იმერეთის მეფეებისა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სრულიად კანონზომიერად გვესახება მეფე-პოეტ არჩილის მოხსენიება სახელწოდებით – **არჩილ I**,

ვინაიდან იგი მეფობდა იმერეთსა და კახეთში. იმ შემთხვევაში კი, თუ ხსენებული პიროვნება იმეფებდა ქართლში, მაშინ ის სახელდებული იქნებოდა, როგორც – არჩილ III, ვინაიდან ასეთივე სახელის მქონე მონარქი ამავე სამეფოში წარსულში უკვე ორჯერ მეფობდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, წიგნში „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბილისი, 1973.
2. ბაგრატიონები, სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, სამეცნიერო სტატიების კრებული, გენეალოგიური ნუსხებითურთ, როინ მეტრეველის რედაქციით, თბილისი, 2003.
3. С. Думин, П. Гребельский, Дворянские роды Российской империи, т. III, Москва, 1998.
4. Н. Сычев, Книга династий, Москва, 2006.
5. С. Думин, П. Гребельский, Дворянские роды Российской империи, т. IV, Князья Царства Грузинского, Москва, 1998.
6. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ისიდორე დოლიძემ, თბილისი, 1965.
7. ნიკო ჯავახიშვილი, ცხოვრება და ღვანლი მეფე არჩილისა, ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი „ისტორიანი“, თბილისი, 2017, № 7 (79).
8. საქართველოს მეფეები, ავტორთა კოლექტივის ნაშრომთა კრებული აკადემიკოსების მარიამ ლორთქიფანიძისა და როინ მეტრეველის რედაქციით, თბილისი, 2000.
9. მანანა სანაძე, ქართველთა ცხოვრება, წიგნი III, ქართლის მეფეებისა და პატრიკიოსების ქრონოლოგია (ფარნავაზიდან – აშოტ კურაპალატამდე), თბილისი, 2016.
10. გურამ აბრამიშვილი, სტეფანოზ მამფლის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში, თბილისი, 1977.
11. დავით მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბილისი, 1966.
12. ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, წიგნში: „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბილისი, 1955.

Niko Javakishvili

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist of the Department of Modern and Contemporary History

**For Fixing of the Rank Number for the Representative
of the Bagration's Dynasty – the King Archil**

Summary

The King Archil (1647-1713), the son of Vakhtang Bagration, holds one of the distinguished place among the prominent monarchs of the Bagration's millennial royal dynasty. The ongoing year is the 370th anniversary of the King Archil's birth.

The presented research is the first in Georgian historiography where the issue to fix the rank number for the King-poet Archil is stated. The research contains the short stories about the prince's parents, siblings and presents our assumption about the reason of why the King Archil, who was the representative of the Bagration's Kartli branch reigned not in Kartli kingdom, but in Imereti and Kakheti kingdoms. The research contains three subchapters.

დავით ჯავახიშვილი

ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის
სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტის ასისტენტ-პროფესორი

ბატონიშვილი თამარ ერეკლეს ასული ბაგრატიონი და მისი შთამომავლობა

ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის კახეთისა და ქართლის შტოების დემოგრაფიული განვითარების ისტორიის საკითხებზე დაწერილი ნაშრომები გამოქვეყნებული გვაქვს როგორც საქართველოში, ასევე საზღვარგარეთის ქვეყნებში. აღნიშნული საკითხი მონოგრაფიულადაც გვაქვს შესწავლილი [1].

წინამდებარე გამოკვლევაში მოთხრობილია ბაგრატიონთა კახეთის შტოს წარმომადგენლის, მეფე ერეკლე II-ის ერთ-ერთი ასულის – თამარ ბაგრატიონის (1747-1786) ცხოვრების შესახებ, ასევე მისი მშობლების, მეუღლისა და შთამომავლობის თაობაზე.

* * *

ერეკლე II-ს (1720-1798) სამი ცოლი ჰყავდა. მისი პირველი მეუღლე იყო ქეთევან ზაალის ასული მხეიძე (იგივე ფხეიძე), მეორე – ანა ზაალის ასული აბაშიძე (1730-1749), ხოლო მესამე – დარეჯან კაციას (გიორგი) ასული დადიანი (1734-1807) [2, ნუსხა № 6].

მეფე ერეკლე II-მ, რომელიც 24 წლის ასაკში დაქვრივდა, ერთწლიანი გლოვის შემდეგ, 1745 წელს, ქვიშხეთში იქორწინა ანა ზაალის ასულ აბაშიძეზე.

ვფიქრობთ, საყურადღებოა გავიხსენოთ, თუ რა ვითარებაში მოხდა ეს ქორწინება.

ერეკლე II-ის მეორედ დაქორწინებაში მთავარი როლი შეასრულა მისმა დეიდამ – ანა (ანუკა) ბატონიშვილმა, რომელიც ცოლად ჰყავდა ქვიშხეთში მცხოვრებ თავად ვახუშტი აბაშიძეს. აბაშიძეთა ეს შტო ქართლში იმერეთიდან გადასახლდა. ანა ბატონიშვილმა თავისი მამის ზაალ აბაშიძის ასული ცოლად შერთო დაქვრივებულ დისწულს, რომელიც იმჟამად კახეთის მეფე იყო.

ამ ქორწინების შესახებ ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი მოგვითხრობს: „მობძანდა კახი ბატონი ერეკლე სურამს. გაგზავნეს კა-

ცი იმერეთს და აბაშიძის ზაალის ქალი, შვენიერი და შემკული ყოვლითა ბრწყინვალეებითა, გარდმოიყვანეს ქვიშხეთს, ანუკა ბატონიშვილი, ვითაც მეფის ერეკლეს დედიდა იყო და ამან მოინდომა და მიათხოვა მეუღლედ. ნაბძანდნენ ორი მეფენი, სათნონი ღმრთისანი და საქებლნი კაცთანი, მიბძანდნენ ქვიშხეთს სახლსა ვახუშტი აბაშიძისა, ვითაც ვახუშტის აბაშიძის ძმისწული ქალი იყო და ქორწილი თითონ გარდაიხადა. დაინერა ჯვარი მეფე ერეკლემ და იქმნა ასული აბაშიძისა დედოფალი ანა“ [3, 93-95].

გერონტი ქიქოძე წერს: „სურამის მახლობლად სოფელ ქვიშხეთში ერეკლეს დეიდა ანუკა ბატონიშვილი ცხოვრობდა, რომელიც აბაშიძეზე იყო გათხოვილი. მან იმერეთიდან გადმოაყვანინა თავის მამლის ზაალ აბაშიძის ქალიშვილი – ანა და ერეკლეს მიათხოვა. ქორწილი ქვიშხეთში გადაიხადეს“ [4, 53].

კახეთის დედოფალმა ანამ შვა სამი შვილი: უფლისწული გიორგი (1746-1800) – მომავალში – ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII, ბატონიშვილი თამარი (1747-1786) და კიდეც ერთი შვილი, რომელიც ბავშვობაში გარდაიცვალა [2, ნუსხა № 6].

1746 წლის ღვინობისთვის მეათე დღეს, ახალგაზრდა მეფე-დედოფალს შეეძინა პირველი შვილი – გიორგი, რასაც ზეიმი მოჰყვა თბილისში, თეიმურაზ II-ის სამეფო კარზე [5, 3-4].

1747 წელს, მეფე ერეკლე II-ს და ანა დედოფალს შეეძინათ მეორე შვილი – თამარ ბატონიშვილი (1747-1786), რომელიც სოფელ მარტყოფში დაიბადა.

პაპუნა ორბელიანი გვამცნობს: „კახეთისა დედოფალი ანა მარტყოფს წაიყვანეს, იქ დანვა, შვა ასული – შვენიერი თამარ“ [3, 136].

1748 წელს ნადირ შაჰის ძმისწული ადილ-შაჰი სპარსეთის სამეფო ტახტიდან ჩამოაგდეს. მისი ადგილი დაიკავა მისივე ძმამ იბრეიმმა, რომელიც ქართლისა და კახეთის მეფეებთან, მამა-შვილთან – თეიმურაზ II-სთან და ერეკლე II-სთან კარგი ურთიერთობის დამყარებას შეეცადა. მან ძვირფასი საჩუქრები გამოუგზავნა ქართლ-კახეთის მეფეებს და სამეფოს წამყვან სახელმწიფო და სასულიერო მოღვაწეებს, ასევე დედოფლებს – ანა-ხანუმ ბარათაშვილს (თეიმურაზ II-ის მეუღლეს) და ანა აბაშიძეს (ერეკლე II-ს მეუღლეს).

მემატანე მოგვითხრობს: „ქართლის დედოფალსა ანა-ხანუმს და კახეთის დედოფალს ანას ორ-ორი ხელი ხალათი და ასი თუმნის ჯამაგირის რაყამი მოუვიდათ“ [3, 153].

1749 წლის ქრისტეშობისთვის მეშვიდე დღეს, თბილისში გარდაიცვალა ანა დედოფალი, რომელიც იმხანად სრულიად ახალგაზრდა, სულ 19 წლისა იყო.

პაპუნა ორბელიანის ცნობით, „დედოფალი კახეთისა ანნა დამარცხდა ქალაქს, დეკემბერს ზ, ქორონიკონს ულზ, მიიღეს მცხეთას, იქნა გლოვა, მწუხარება ფრიადი“ [3, 164].

კახეთის დედოფალი სათანადო პატივით დაკრძალეს მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში, სადაც განისვენებს ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის ქართლისა და კახეთის შტოების არაერთი წარმომადგენელი და ზოგიერთი მათგანის მეუღლეც.

უდროოდ გარდაცვლილი დედოფლის საფლავზე ამოტივთრული იყო შემდეგი წარწერა: „ანნა, აბაშიძის ასული, ხოლო სძალი ქართველთა მეფისა, ცხებულის თეიმურაზისა და სატრფო ფერცხალი ირაკლი კახთა მეფისა“ [6, 208].

მეორედ დაქვრივებული ერეკლე II-ის მესამე და უკანასკნელი თანამეცხედრე გახდა სამეგრელოს მთავრის ნათესავი – დარეჯან დადიანი (1734-1807), რომელზეც მეფემ 1750 წელს იქორწინა.

ნიკო დადიანი შენიშნავს, რომ მეფე ერეკლემ „მოიყვანა მეუღლედ დადიანისა კაცისა ბიძაშვილი დარეჯან“ [7, 138]. ამ საისტორიო წყაროში იგულისხმება დარეჯანის მამის კაცია (იგივე გიორგი) ბეჟანის ძე დადიანის ძმისწული – კაცია ოჭიას ძე დადიანი, იგივე კაცია II, რომელიც სამეგრელოში 1757-1788 წლებში მთავრობდა [8, 52-54].

გ. ქიქოძის აზრით, „ერეკლე ბედნიერი არ იყო პირადად და ოჯახურ ცხოვრებაში. თავისი მეორე ცოლის ანა აბაშიძის სიკვდილის შემდეგ, მან შეირთო მესამე ცოლი – დადიანის ასული დარეჯანი, გონებაზეზღუდული და პატივმოყვარე ქალი, რომელიც სახელმწიფო საქმეებში არ ერეოდა სანამ ახალგაზრდა იყო, მაგრამ სასახლეში ინტრიგები გააბა სიბერეში, როცა მისი, აგრეთვე პატივმოყვარე და ურჩი ვაჟები წამოიზარდნენ“ [4, 76].

1762 წელს, ბატონიშვილი თამარ ერეკლეს ასული 15 წლის ასაკში გაათხოვეს 23 წლის დავით ორბელიანზე (1739-1796), იგივე ყაფლანიშვილზე, რომელიც იყო ვაჟი ქართლის წარჩინებული თავადისა რევაზ ორბელიანისა [9, 132].

აქვე დავსძენთ, რომ ერეკლე II-ის მძახალი – რევაზ ორბელიანი იყო სახლთუხუცესი და საბარათიანოს სარდალი. 1742 წლის მარტში, როდესაც ქართლის სამეფო ტახტის პრეტენდენტი, გამაჰმადიანებული ბაგრატიონი – აბდულა-ბეგ (იგივე არჩილ) იესეს ძე (საისტორიო წყაროებში ჩანს 1716-1762 წლებში) დიდი ლაშქრით გაემართა ჭარ-ბელაქნის დასარბევად, მას თან ახლდა რევაზ ორბელიანი თავისი რაზმით. 1748 წელს, როდესაც აბდულა-ბეგმა ხელთ იგდო სომხით-საბარათიანო და საკუთარი თავი ქართლის მეფედ გამოაცხადა, რევაზ ორბელიანმა მხარი დაუჭირა ქრისტიან გვირგვინოს-

ნებს, მამა-შვილს – თეიმურაზ II-ს და ერეკლე II-ს, რომლებმაც პრეტენდენტი დაამარცხეს [10, 76-89].

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შემთხვევითი არ არის, რომ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ თავისი ერთ-ერთი ასულის მეუღლედ შეარჩია ერთგულობით გამორჩეული თავადის ვაჟი.

თანამედროვეთა შეფასებით, თავად ორბელიანთა რძალი – თამარ ბატონიშვილი იყო: „ზრდილი, ქველი, ბრძენი და მოოჭვილი ყოვლითა სათნოებითა“ [10, 157],

დავით ორბელიანმა და თამარ ბატონიშვილმა შესანიშნავი ოჯახი შექმნეს. მათ შეეძინათ რვა შვილი, ორი ვაჟი და ექვსი ასული:

- 1) **იოანე** (მომავალში – სარდალი);
- 2) **მარიამი** (მომავალში – მეუღლე თავად როსტომ დავითის ძე ერისთავისა);
- 3) **ანა** (მომავალში – მეუღლე თავად აბელ თამაზის ძე ანდრონიკაშვილისა);
- 4) **ბარბარე** (მომავალში – მეუღლე თავად ივანე რამაზის ძე ანდრონიკაშვილისა);
- 5) **თინათინ** (მომავალში – მეუღლე თავად სოლომონ ზაალის ძე თარხან-მოურავისა);
- 6) **ეკატერინე** (მომავალში – მეუღლე თავად გიორგი ქაიხოსროს ძე ამილახვრისა);
- 7) **ქეთევანი** (მომავალში – მეუღლე თავად თეიმურაზ გიორგის ძე ციციშვილისა);
- 8) **ყაფლანი** (დაუოჯახებელი გარდაიცვალა 1796 წელს) [11, 30].

1769 წელს გარდაიცვალა საბარათიანოს სარდალი რევაზ ორბელიანი – მძახალი მეფე ერეკლე II-ისა და მამამთილი ბატონიშვილ თამარ ერეკლეს ასულისა.

1784 წლის 22 სექტემბერს, მეფე ერეკლე II-მ საბარათიანოს სარდლობა უბოძა თავის სიძეს – დავით ორბელიანს [10, 157], რომელიც იმხანად 45 წლისა იყო. მას თავისმა გვირგვინოსანმა სიმამრმა ასევე უბოძა უბოძა სახლთუხუცესობა, რაც ფრიად საპატიო თანამდებობა გახლდათ. დავითი ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მან სპარსულიდან თარგმნა „ყარამანიანი“ [12, 176].

1786 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოში მომხდარ მოვლენას ფრიად სავალალო შედეგი მოჰყვა. დედოფალ დარეჯან დადიანის ჩაგონებით, ერეკლე II-მ, სახლთუხუცესობა ჩამოართვა თავის სიძეს – დავით რევაზის ორბელიანს და ეს თანამდებობა უბოძა დარეჯანთან შეძენილი ასულის ქეთევან ბატონიშვილის მეუღლეს – იოანე

კონსტანტინეს ძე მუხრანბატონს (1757-1800) – ბაგრატიონთა ქართლის (მუხრანის) შტოს წარმომადგენელს.

ზემოთ აღნიშნული ფაქტი იქცა სარდალ დავით ორბელიანის მეუღლის – თამარ ბატონიშვილის ნაადრევი გარდაცვალების მიზეზად.

მემატიანე გვამცნობს: „შთაგონებითა დედოფლისა და ძეთა მისთა, მეფეცა ირაკლი მიიყვანეს მას მდგომარეობასა, რომელ სიძესა მისსა სარდალსა და სახლთუხუცესსა დავით ყაფლანიშვილსა, თამარის მეუღლეს, მოულო მეფემან სახლთუხუცესობა და მიუბოძა ესე სიძესა თვისსა მუხრანის-ბატონს იოანეს. ესრეთმან მეფის მოქცევამან მოსწყლო გული მეფის ასულის თამარისა, რომელიცა მწუხარებისა ელდითა გარდაიცვალა“ [5, 14].

1786 წლის მარიამობისთვის მეოთხე დღეს, 8 შვილის დედა – თამარ ბატონიშვილი 39 წლის ასაკში გარდაიცვალა. იგი სიონის საკათედრო ტაძარში დაკრძალეს [11, 30].

ასე ტრაგიკულად დასრულდა სიცოცხლე ახალგაზრდა თამარ ბატონიშვილისა. აქვე დავსძენთ, რომ არანაკლებ ტრაგიკულად დამთავრა სიცოცხლე ხსენებული ბატონიშვილის ნაადრევი გარდაცვალების მიზეზად ქცეულმა იოანე მუხრანბატონმაც.

სახლთუხუცესად აღზევებულ იოანე მუხრანბატონს დიდი ნდობით ეკიდებოდა თავისი გვირგვინოსანი სიმამრი ერეკლე II. მეფის ნდობით აღჭურვილმა მისმა სიძემ იოანე მუხრანბატონმა, გარსევან ჭავჭავაძესთან ერთად, 1783 წლის 24 ივლისს, გეორგიევსკში ხელი მოაწერა ტრაქტატს, რომლის ძალითაც ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შევიდა [13, 41].

XVIII საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულს, როდესაც თბილისში ჩამოსულმა იმერეთის თავადაზნაურობის წარმომადგენლებმა მოითხოვეს ამ სამეფოს შეერთება ქართლ-კახეთთან, ამ საკითხზე ერეკლე II-მ სამეფო კარზე საგანგებო თათბირი გამართა.

თათბირზე, რომლის მიმდინარეობის შესახებაც მოთხრობილია პლატონ იოსელიანის თხზულებაში, იოანე მუხრანბატონს დაუკავებია თავისი სიდედრის დარეჯან დედოფლის სასარგებლო პოზიცია (რომელიც შეერთების წინააღმდეგი იყო) და უთქვამს: „დაკავშირება იმერეთისა დიახ, ძნელია. ჩვენ, ქართველთა ვერ მოგვივლია ჩვენთვის, ვითარ მოუწაროთ იმერეთსა?“ ამასთან დაკავშირებით, გარდაცვლილი თამარ ბატონიშვილის დაქვრივებულ მეუღლეს, სარდალ დავით ორბელიანს, რომელსაც თავის ქვისლთან – იოანე მუხრანბატონთან პირადი შუღლიც გააჩნდა, ასე განუცხადებია: „მართლად აღიარებს მუხრანბატონი, რომ ვერ მოუვლის იგი დღეს ქვეყანასა

თავისის ხმლითა და ბაირალითა. მოვა დრო და მოგვცემს ღმერთი სხვასა მუხრანისბატონსა, რომლის ხრმალი უფრო მჭრელი იქმნება“ [5, 16].

ერეკლე II-ის გარდაცვალებისა და ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე გიორგი XII-ის ასვლის (1798 წ.) შემდეგ, მის სიძეს იოანე მუხრანბატონს ეწინააღმდეგებოდა, რომ ახალი მეფე მას დასჯიდა, სახლთუხუცესობას ჩამოართმევდა და კვლავ ორბელიანთა გვარის წარმომადგენელს უბოძებდა. ამიტომ, იოანე ყველანაირად ერიდებოდა ქართლ-კახეთის მეფესთან პირისპირ შეხვედრას. აქვე უნდა ითქვას, რომ თუმცა გიორგი XII არ ამჟღავნებდა კეთილგანწყობას იოანე მუხრანბატონის მიმართ, მას აღნიშნული თანამდებობა მაინც არ ჩამოართვა.

1800 წლის 1 ოქტომბერს, მცხეთობა-სვეტიცხოვლობის დღესასწაულზე, როდესაც დაღესტნელთა მარბიელი ლაშქრის განდევნის შემდეგ, იოანე მუხრანბატონი სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში მივიდა, მან შეიტყო, რომ იქ სალოცავად იმყოფებოდა ქართლ-კახეთის მეფე – გიორგი XII. ეკლესიის ეზოში შესვლამდე, იოანე, სრულიად მოულოდნელად, ცხენიდან გადმოვარდა და სისხლის ჩაქცევით გარდაიცვალა.

ზოგი თვლიდა, რომ იოანეს სიკვდილი გამოიწვია დაღესტნელ მოთარეშეთა დევნით გადაღლამ, ხოლო ზოგი მიიჩნევდა, რომ მუხრანბატონმა ძალიან განიცადა მეფესთან პირისპირ შეხვედრის შესაძლებლობა, რაც მისი ტაძარში შესვლის შემთხვევაში გარდაუვალი გახდებოდა [11, 113-114].

ასე, რომ ერეკლე II-ის მიერ თავისი ერთი სიძისათვის სახლთუხუცესობის თანამდებობის ჩამოართმევა და მეორე სიძისათვის ბოძება გახდა მიზეზი ჯერ მეფის ასულ თამარის, ხოლო შემდეგ მისი ნახევარდის – ქეთევანის მეუღლის მოულოდნელი გარდაცვალებისა.

მიუხედავად იმისა, რომ თამარ ბატონიშვილის მეუღლე – დავით ორბელიანი 47 წლის ასაკში დაქვრივდა, ის მეორედ აღარ დაოჯახებულა. 1796 წელს იგი 57 წლის ასაკში გარდაიცვალა [9, 132].

დავით ორბელიანი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. მემატია-ნის ცნობით: „ნეტარებით მოიხსენებდნენ... სარდალსა დავითს, მხნესა და გულოვანსა, ნამდვილ დიდკაცსა და მეფეთათანა შელაღებულსა“ [5, 171].

თამარ ბატონიშვილისა და დავით ორბელიანის უფროსი ვაჟი – **იოანე დავითის ძე ორბელიანი**, – მამამისივით სარდალი იყო, თუმცა, არა მასავით ღირსეული პიროვნება. ამის გამო, მას ეჭვის თვალთ უმზერდნენ მისი უახლოესი ნათესავები, ბიძამისი – ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII და სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწული დავითი

(1767-1819), რაც სარდალმა იოანემ კარგად იცოდა.

1800 წლის 26 დეკემბერს, გიორგი XII-ის გარდაცვალებამდე ორი დღით ადრე, იოანემ სახლში მიიწვია 40-მდე თავადი და აზნაური და მათთან გამართულ თათბირზე განაცხადა: „ბატონებო! ძნელსა მდგომარეობაში არის დღეს ქვეყანა ჩვენი. ბატონი მეფე უკურნებელითა სენითა მწოლარე, დღეს ანუ ხვალ მიგვეცვალებს. მემკვიდრე მისი დავით გვექადის მეცა და მუხრანისბატონსა შეურაცხებით განდევნასა ჩვენისა ღირსებისაგან. „მე მყვანან ნამდვილნი სარდალნიო“, – არაერთხელ ბრძანა დავითმან საეროდ და გასაგონად... მგონია, დამშვიდებისათვის ქვეყნისა და ჩვენის საკუთარის პატივისა დასაცველად, ვისურვოთ, – დაშთეს რუსეთისა მეფობა: ნურღა გვინდა მეფედ დავით!“ [5, 210].

საგულისხმოა, რომ ცოტა ხნის შემდეგ, სხვათაგან ნაქეზებული იოანე ორბელიანი ეახლა უფლისწულ დავით გიორგის ძეს და განუცხადა: „ნუ ჰკარგავ მეფობას, მიბრძანე და გამოოვუცხადებ რუსისა ჯარსა წარვიდეს რუსეთად და თუ არა იქმს რუსისა ღენერალი, ადვილია მისი აქედამ განდევნა. დავიცვათ მეფობა და განვამტკიცოთ მეფობითი სახელი ჩვენი. როგორც გვიმეფნია, ისევე ვიმეფოთ“ [5, 223-224].

უფლისწულმა დავითმა, რომელიც, როგორც ჩანს, დააეჭვა თავისი მამიდაშვილის – სარდალ იოანე ორბელიანის გულწრფელობამ, ამ უკანასკნელის წინადადების შესახებ აცნობა ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე მოვლინებულ რუსეთის იმპერატორის წარმომადგენელს პეტრე კოვალენსკის (მომავალში – საქართველოს მმართველს) და რუსთა ჯარის სარდალს გენერალ ივან ლაზარევს. მათ იოანე ორბელიანი ახსნა-განმარტებისათვის დაიბარეს.

სარდალ იოანეს უთქვამს: „მე მოვასხენე დავითს ჩემი რჩევა დასაცველად მეფობისა, ნიშნად ერთგულობისა, ვითარცა ფიცითა შეკრული მეფეთათვის ქართველთა. რადგანაც არა სურს მას დავითს მეფობა, როდესაც მივცემ ფიცსა რუსეთისა იმპერატორსა, ვექმნები ერთგული და მოვკვდები მისთვის ერთგულებაშიო“ [5, 224].

რუსეთის იმპერიის მოხელეებს მოეწონათ იოანე ორბელიანის ასეთი პასუხი და იგი დაუსჯელად გაუშვეს [14, 206-207].

როგორც მემამტიანე მოგვითხრობს, ზემოთქმული ინციდენტის შემდეგ, იოანე ორბელიანი „უკუ-უდგა მემკვიდრესა დავითს. არღა გაერია არა რასამე საქმეში, არცა შევიდა შეთქმულობაში“ [5, 224].

საქართველოში დამყარებული რუსული ხელისუფლების მიმართ იოანე ორბელიანი ერთგულებას იჩენდა. ამის საჩვენებლად, მან, რუ-

სეთის მომხრე თავადებთან ერთად გაიპარსა წვერი და ნაპარსით სავსე ტომრები მტკვარში გადააყრევინა. იოანეზე დიდ ზეგავლენას ახდენდა მისი სიძე – მეითარი სოლომონ თარხან-მოურავი, იგივე თარხნიშვილი [11, 151].

1804-1813 წლების რუსეთ-სპარსეთის ომში იოანე ორბელიანიც მონაწილეობდა. 1805 წელს, ერევანთან, იოანე, თავის სამ ბიძაშვილთან ერთად, ტყვედ ჩაუვარდა სპარსელებს, რომლებმაც ისინი თავიანთ მბრძანებელს, ყაჯართა დინასტიის წარმომადგენელს – ფათალი-შაჰს (იგივე ბაბა-ხანს) მიჰგვარეს. შაჰის ბრძანებით, ტყვეები თავრიზსა და თეირანში გაგზავნეს. მოგვიანებით, სპარსთა ტყვეობიდან გამოსხნილი იოანე ორბელიანი სამშობლოში დაბრუნდა. 1812 წელს, საქართველოს მთავარმართებელმა მარკიზმა ფილიპ პაულუჩიმ იოანე ორბელიანი სიღნაღის სამსაჯულოს თავმჯდომარედ დანიშნა [15, 90-197].

აქვე მოკლედ მოგიხსნათ თამარ ბატონიშვილის სიძეების შესახებაც, რომელებიც იყვნენ ქართლ-კახეთის წარჩინებული თავადები, ხოლო ზოგიერთი მათგანი – ცნობილი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწეც.

თამარ ბატონიშვილის ქალიშვილის – **თინათინ დავითის ასულ ორბელიანის** მეუღლე – სოლომონ თარხან-მოურავი იყო ვაჟი ყორიასაულბამ ზაალ თარხან-მოურავისა და ძმა მინბაშ დავით თარხან-მოურავისა. სოლომონი გახლდათ მეითარი და მოურავი შამშადილოსი, იგივე შამშადლუსი, რომელიც ამჟამად აზერბაიჯანში მდებარეობს. იგი ითვლებოდა ქართლ-კახეთის გამგებელ დავით ბატონიშვილთან დაახლოებულ პირად.

საქართველოს მთავარმართებელმა, გენერალმა პავლე ციციანოვმა (1754-1806) სოლომონ თარხან-მოურავს მექრთამეობა დასწამა და შამშადილოს მოურავობიდან გადააყენა. ციციანოვის გამგებლობის პერიოდში (1802-1806 წწ.), სოლომონმა, სხვა ქართველ თავადებთან ერთად, ხელი მოაწერა პეტიციას არსებული მმართველობის შეცვლის მოთხოვნით.

სოლომონ თარხან-მოურავი ლიტერატურულ-მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მან და თავადმა სვიმონ ალექსანდრეს ძე მაყაშვილმა სპარსულიდან თარგმნეს „მოთხრობა საბყრან ამარამ-ზასა და ბაბა ამარისა“ [9, 34-35], რომლის ხელნაწერიც დაცულია კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში [16].

თამარ ბატონიშვილის ქალიშვილის – **ანა დავითის ასულ ორბელიანის** (დაბ. 1773 წელს) მეუღლე – მინბაში (ათასისთავი) აბელ ან-

დრონიკაშვილი (1764-1835) იყო ძე ქიზიყის მოურავისა, ეპიკალას-ბაშ თამაზ ანდრონიკაშვილისა.

თავდაპირველად, აბელ ანდრონიკაშვილი რუსეთის იმპერიის ერთგულებას იჩენდა. იგი ლუარსაბ ორბელიანთან ერთად, თავისი ნებით წავიდა მძევლად ხუნძეთის (ავარიის) მმართველ აჰმედ-ხანთან, რითაც რუსთა ჯარს სისხლისღვრა ააცილა. ამის გამო, მადლიერმა მთავარმმართველმა, გენერალ-ფელდმარშალმა ივან გუდოვიჩმა (1741-1820), რომელიც ამ თანამდებობაზე 1806-1809 წლებში მოღვაწეობდა, აბელს კაპიტნობა მიაღებინა. მონაწილეობდა 1812 წლის სახალხო აჯანყებაში, რის გამოც, რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ იგი დააპატიმრა და ტობოლსკში გადაასახლა. მას ბრალად დასდეს სპარსეთში გადახვეწილ ალექსანდრე ბატონიშვილთან შეხვედრა. გადასახლებიდან სამშობლოში დაბრუნებულს ბრალად დასდეს, რომ მონაწილეობდა 1832 წელს გამჟღავნებულ შეთქმულებაში თუმცა ეს ბრალეულობა მას არ დაუმტკიცდა [9, 135-136].

აბელ ანდრონიკაშვილს და ანა ორბელიანს შეეძინათ ექვსი შვილი – თამარ, თამაზ, გიორგი, ნინა, ზაქარია და ქეთევან ანდრონიკაშვილები [8, 119].

თამარ ბატონიშვილის ქალიშვილის – **ბარბარე დავითის ასულ ორბელიანის** მეუღლე – ივანე (ნინია) ანდრონიკაშვილი იყო ვაჟი მდივანბეგ რამაზ ანდრონიკაშვილისა, რომელიც საისტორიო წყაროებში 1760-1773 წლებში იხსენიება [8, 125].

თამარ ბატონიშვილის ქალიშვილის – **ეკატერინე დავითის ასულ ორბელიანის** (1782-1813) მეუღლე – გიორგი ქაიხოსროს ძე ამილახვარი (1775-1815) იყო პოდპოლკოვნიკი და გორის მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლი. მათ შეეძინათ ხუთი შვილი – იესე, მარიამ, თინათინ, ელისაბედ და სოფიო ამილახვრები [8, 108].

თამარ ბატონიშვილის ქალიშვილის – **მარიამ დავითის ასულ ორბელიანის** (1782-1813) მეუღლე – როსტომ დავითის ძე ქსნის ერისთავი (1762-1808) იყო ვაჟი სახლთუხუცეს დავით იესეს ძე ქსნის ერისთავისა (გარდაიცვალა 1774 წელს) და შვილიშვილი ყულარაღას იესე დავითის (დათუნას) ძე ქსნის ერისთავისა (გარდაიცვალა 1745 წელს).

როსტომ ქსნის ერისთავს და მარიამ ორბელიანს შეეძინათ ოთხი შვილი – დავით, შალვა, იესე და თინათინ ქსნის ერისთავები [8, 269].

თამარ ბატონიშვილის ქალიშვილის – **ქეთევან დავითის ასულ ორბელიანის** მეუღლე – თეიმურაზ გიორგის ძე ციციშვილი იყო ვა-

ჟი სარდალ გიორგი ვახტანგის ძე ციციშვილისა (გარდაიცვალა 1806 წელს), რომელსაც მეტსახელად – „ხათა გოგიას“ ეძახდნენ. თეიმურაზის და – მარიამი ცოლად ჰყავდა მეფე გიორგი XII-ს (მეორე ქორწინებით).

თეიმურაზ ციციშვილს და ქეთევან ორბელიანს შეეძინათ სამი შვილი – ნიკოლოზი, დიმიტრი და ანასტასია ციციშვილები [11, 231].

ამრიგად, ერეკლე II-ის ასული – ბატონიშვილი თამარ ბაგრატიონი (1747-1786) იყო მეფის მეორე ქორწინებიდან (ანა აბაშიძესთან) შეძენილი შვილი, და – მომავალი მეფის გიორგი XII-ისა. თამარი 15 წლის ასაკში გაათხოვეს 23 წლის დავით ორბელიანზე (1739-1796), რომელიც იყო ვაჟი წარჩინებული თავადისა, საბარათიანოს სარდალ რევაზ ორბელიანისა. მათ შეეძინათ 8 შვილი, ორი ვაჟი და ექვსი ასული, რომელთაგანაც უფროსი ძე – იოანე ორბელიანი ასევე სარდალი იყო. თამარის ასულები ცოლად გაჰყვნენ წარჩინებულ თავადებს, რომელთა ნაწილიც ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწე იყო.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დავით ჯავახიშვილი, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს დემოგრაფიული განვითარების ისტორიიდან, დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად (ხელნაწერის უფლებით), 2011.
2. ბაგრატიონები, სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, ავტორთა კოლექტივის სამეცნიერო სტატიების კრებული გენეალოგიური ნუსხებითურთ, თბილისი, 2003.
3. პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1981.
4. ქიქოძე გერონტი, ერეკლე II, თბილისი, 1983.
5. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გან ერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფილისი, 1936.
6. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თედო ჟორდანიას მიერ, წიგნი III, გამოსაცემად მოამზადეს გივი ჟორდანიამ და შოთა ხანთაძემ, თბილისი, 1967.
7. დადიანი ნიკო, ქართველთ ცხოვრება, ტექსტი გამოსცა, წინა-

სიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შოთა ბურჯანაძემ, თბილისი, 1962.

8. С. Думин, П. Гребельский, Дворянские роды Российской империи, т. IV, Князья Царства Грузинского, Москва, 1998.
9. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. I, თბილისი, 1980.
10. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ავთანდილ იოსელიანმა, თბილისი, 1980.
11. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბილისი, 1983.
12. დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია, გამოსცა თამარ ლომოურმა, თბილისი, 1941.
13. გეორგიევსკის ტრაქტატი, 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გიორგი პაიჭაძემ, თბილისი, 1983.
14. მიხეილ გონიკიშვილი, ბაგრატიონთა დასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში, თბილისი, 1986.
15. ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გამოსცა თამარ ლომოურმა, თბილისი, 1941.
16. კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი S-950.

David Javakhishvili
*Doctor of History, Assistant-Professor of
Jakob Gogebashvili Telavi State University*

The Princess Tamar Bagrationi and Her Descendants

Summary

The presented essay is about the representative of the Kakhnetian branch of Bagrationi's royal dynasty – the princess Tamar Bagrationi (1747-1786), her parents, husband and descendants.

Princess Tamar Bagrationi was the daughter of the king Erekle II (1720-1798; in 1744-1762 – king of Kakheti, in 1762-1798 – king of united Kartalino-Kakheti) from his second marriage with the princess Ana Abashidze (1730-1749), the daughter of prince Zaal Abashidze.

Princess Tamar Bagrationi was the wife of prince David Orbeliani (1739-1796). They had 8 children.

ოთარ გოგოლიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიის და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის სრული პროფესორი

ოსმალთა გატონოზის დროინდელი აჭარის სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების ზოგნითი საკითხი

თანამედროვე აჭარას, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით, უძველესი დროიდანვე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო-სატრანსპორტო და სამხედრო სტრატეგიული ადგილი ეჭირა ქართველი ხალხის სახელმწიფოებრივი მთლიანობის სისტემაში.

ძველი ბერძენი მწერალი სტრაბონი მიუთითებდა კოლხეთში, ქალაქ დიოსკურიასში განვითარებულ ვაჭრობაზე, ხოლო ფაზისს იგი „კოლხთა სავაჭრო ნავსადგურად იხსენიებს“ [1, 2, 11, 16]. აჭარის ტერიტორიაზე, მისი ზღვის სანაპირო ზოლზე გადიოდა ის გზა, რომელიც მიდიოდა სამხრეთისაკენ, რომის აღმოსავლეთ პროვინციებიდან, სომხეთიდან, ირანის ჩრდილო-აღმოსავლეთი პროვინციებიდან, პეტრაზე გავლით დასავლეთ საქართველოში. ეს გზა ქოროხის შესართავთან ორად იყოფოდა: ერთი შტო ქოროხს მიჰყვებოდა ზევით, მეორე კი-ზღვის სანაპიროს ტრაპიზონამდე [2, 36-37]. „ძირითადად ამ გზით უნდა გაეტანათ რომაელებს დასავლეთ საქართველოდან სხვადასხვა ნედლეული (მაგ. სელი); ამავე გზით გადიოდა ალბათ საქონელი, რომელიც შორეული ინდოეთიდან მიდიოდა კასპიის ზღვა-მტკვარ-რიონის სანაპირო გზით. აქედანვე შემოჰქონდათ რომაელებს და ბიზანტიელებს თავისი ნაწარმიც“ [3, 104].

ამ ფაქტითაც იყო განპირობებული ის, რომ ყოველი მომხვედური ცდილობდა დაეპყრო აჭარა, გაეხადა იგი თავის სამხედრო პლაცდარმად და აქედან ეწარმოებინა დაპყრობითი ბრძოლები საქართველოსა და კავკასიის დასამონებლად. აჭარა რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში იყო კავკასიის დაპყრობისათვის სპარსელებს, რომაელების, ბიზანტიელებს შორის წარმოებული უსასტიკესი და სისხლისმღვრელი ომების არენა; არაბების, მონღოლების, ოსმალების ძარცვა-გლეჯის ობიექტი. 1453 წლის 29 მაისს ოსმალო დამპყრობლებმა აიღეს ბიზანტიის იმპერიის დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი. კონსტანტინოპოლის დაკავებით საქართველოს დაეკეტა დასავლე-

თისაკენ გარესამყაროს ურთიერთობის გზა. ამასთან დაკავშირებით ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „ბიზანტიის მოსპობამ და ოსმალთა გაბატონებამ კონსტანტინოპოლში საქართველოს დასავლეთისაკენ მიმავალ მთავარ და უმოკლეს გზას უკრავდა და მაჰმადიანთა ძლიერი საბრძანებლის რკალს არტყამდა. თავისუფალი, კულტურულ-პოლიტიკური კავშირის შესაძლებლობა ახლად გამოღვიძებულ დასავლეთთან მას ამიერითგან მოსპობილი ჰქონდა“ [4, 66].

კონსტანტინოპოლის დაპყრობით ოსმალებმა საქართველო მონყვიტეს წინა აზიისა და ევროპის ქვეყნებს, რის შედეგადაც ევროპის სახელმწიფოების პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიური კავშირი საქართველოსთან თანდათანობით შეწყდა.

„475 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს კავთა (ფეოდოსია) და საქართველოს დაუახლოვდნენ ჩრდილოეთიდანაც. ამით მათ ჩაკეტეს ის სავაჭრო გზაც, რომელიც მიდიოდა სარაიასა და ქურთისტანის მიმართულებით ჩინეთისა და ინდოეთისაკენ... შავი ზღვა გადაიქცა ოსმალების საკუთრებად და წინა აზიამ ეკონომიურად უკან დახევა იწყო...“

ასეთივე ბედი ეწია საქართველოსაც, რომლის ეკონომიურმა და კულტურულმა ძალამ... აჩქარებულის ნაბიჯებით დასუსტება იწყო“ [5, 1].

საქართველოს მეზობლად მომხდარმა მსოფლიო მნიშვნელობის ასეთმა მოვლენებმა მეტად დიდი გავლენა მოახდინა აჭარის მომავალ ბედზე, ვინაიდან „დანინაურებული, განვითარებული ფეოდალური მეურნეობისა და მაღალი ქრისტიანული კულტურის მქონე ბიზანტიის ნაცვლად ამიერიდან საქართველოს სამხრეთით მეზობელი გახდა ნახევრად ველური ოსმალეთის აგრესიული სახელმწიფო, რომელიც მაჰმადიანური რელიგიის სამოსელით უპირისპირდებოდა ქრისტიანულ სამყაროს“ [6, 17].

ამდენად, სამხრეთ საქართველოს, თავისი დროის კვალობაზე მძლავრი ეკონომიკისა და მონინავე კულტურის ქვეყანას, ქრისტიანული სარწმუნოების მქონეს, რომელიც იდეოლოგიურად შეადგენდა მსოფლიო ქრისტიანული ეკლესიის „ნაწილს“ დაუპირისპირდა აზიური დესპოტიკური მუსლიმური სარწმუნოების მქონე, ეკონომიურად და კულტურულად ჩამორჩენილი ოსმალეთის სახელმწიფო [7, 289].

ოსმალებმა, ბიზანტიის იმპერიის დაპყრობის შემდეგ, თავისი ბასრი მახვილი სამხრეთ საქართველოსკენ მიმართეს. მითუმეტეს „არც ბალკანეთში და აღმოსავლეთ ევროპაში, არც მცირე აზიასა და აღმოსავლეთში არ იყო დიდი, პოლიტიკური და სამხედრო

თვალსაზრისით ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფო, რომელიც ოსმალთა ჯარის მოგერიებას შეძლებდა. ამას ზედ ერთვოდა ევროპის სახელმწიფოთა შორის არსებული წინააღმდეგობანი, რაც საშუალებას არ იძლეოდა ოსმალეთის წინააღმდეგ მოწყობილი სამხედრო კოალიციის წარმატებისათვის“.

ისარგებლეს რა ევროპის სახელმწიფოთა დაქსაქსულობით, ოსმალებმა 1514-1517 წწ. მიიტაცეს ქურთისტანი, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე; 1521 წელს ხელთ იგდეს ბელგრადი, 1526 წ. დაუფლნენ უნგრეთს, 1524 წ. მესოპოტამიას და ა. შ.

ასეთი რთული საერთაშორისო ვითარების მძიმე პირობებში, აჭარა საქართველოს ის საიმედო ფარი იყო, რომელმაც დაიცვა ქართველი ერი უცხოელი ურდოების შემოსევისაგან და თავის თავზე მიიღო დარტყმები, რომელიც მთელ საქართველოს განადგურებას უქადდა. ოსმალეთის აგრესიული შედეგები ყველაზე მძიმე აღმოჩნდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსთვის. მე-16 საუკუნის პირველ ნახევარში მათ მიიტაცეს ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი, მოგვიანებით აჭარა. „აჭარის მოსახლეობა, მთელ ქართველ ხალხთან ერთად, გამრულად ებრძოდა ოსმალთა მოძალადეებს, რომელნიც ცეცხლითა და მახვილით ცდილობდნენ აჭარის ქართველთა გამუსლიმანებას. აჭარის მოსახლეობა არაერთხელ აჯანყებულა უცხო დამპყრობთა წინააღმდეგ. მიუხედავად მძიმე და ხანგრძლივი ბრძოლისა, აჭარაში მუსლიმანობამ მაინც მოიკიდა ფეხი“.

ამიერიდან, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო, კერძოდ, მისი შემადგენელი ნაწილი აჭარა, მოწყდა დედასამშობლოს – საქართველოს, მას მოესპო საშუალება ზიარებოდა მოწინავე კულტურას, მეცნიერებასა და ტექნიკას, დასავლეთში მძლავრად, რომ ვითარდებოდა. „სწორედ იმ დროს, როდესაც დასავლეთ ევროპაში რენესანსად წოდებული კულტურის მძლავრი აღმავლობა დაიწყო და შეუჩერებელი წარმატებით მიმდინარეობდა, საქართველოს ყოველგვარი საშუალება მოესპო, რომ ამ ნაყოფის შემოქმედების წყაროს გასცნობოდა და თვითონაც ამ მოძრაობის მოზიარე გამხდარიყო“ [8, 310].

მე-15 და მთელი მე-16 საუკუნე იყო დასავლეთ ევროპისთვის სოციალურ-ეკონომიური გარდაქმნებისა და კულტურის განვითარების ეპოქა. ოსმალეთი კი ამდროისათვის კარჩაკეტილი აღმოჩნდა მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებისადმი. „ოსმალთა მეცნიერები არ მიიღებოდნენ დასავლეთ ევროპის კლასიკური მემკვიდრეობის ათვისე-

ბისაკენ და თუ ზოგადად იცნობდნენ მას ეს მხოლოდ არაბების მიერ თარგმნილი კლასიკოსების საშუალებით, საერთოდ ანტიკური ფილოსოფია, იურისპრუდენცია, ლიტერატურა და სხვა, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ევროპის აღორძინებაში, ოსმალეთისთვის არსებითად მიუწვდომელი დარჩა“ [9, 176].

ოსმალეთის შემოსევამდე ეკონომიური განვითარების მხრივ თუ როგორ დონეზე იდგა აჭარა, ამაზე მრავალი სარწმუნო ცნობა მოგვეპოვება. აჭარა „წინათ, ოსმალო დამპყრობლების მოსვლამდე, საქართველოს ერთ-ერთი უაღრესად დაწინაურებული და მდიდარი კუთხე იყო“.

ილია ჭავჭავაძე, ეხებოდა რა სამხრეთ საქართველოს, მათ შორის აჭარის ისტორიას, მის როლს ქართული სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის განვითარებაში, წერდა: „საკვირველს მედიდურ სანახაობას წარმოადგენდა იგი საქართველოს ისტორიაში... ჩვენი ყოველი ცხოვრება იქ აყვავებულა, ჩვენს სიცოცხლეს იქ უჩქეფია, ჩვენი სულის ძლიერებას იქ აღუმართავს თავისი სახელგანთქმული დროშა. თითქმის იგივეა ჩვენი სულის აღმატებულობის აკვანი... სწავლა, განათლება, მამულისათვის თავგამეტებული სიყვარული, თითქმის იქიდან ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანას ერთ დროს... ქრისტიანობამ იქ, სამცხე-კლარჯეთში მოიკიდა ფეხი და იქედან იწყო მან გავრცელება დაწარჩენ საქართველოში“ [10, 37].

სამხრეთ საქართველოს და მისი განუყოფელი ნაწილის – აჭარის შესახებ, სარწმუნო წყაროს გვანჯდის ცნობილი გეოგრაფი და საზოგადო მოღვაწე ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერს რა საქართველოს ტერიტორიის ნაწილს სამცხის მთის თხემიდან ზღვამდე და მდ. რიონიდან ჭოროხამდე, აღნიშნავს, რომ ეს ადგილები „ჰავით არს კეთილი და მშვენი, ზაფხულის ცხელი, წვიმიანი, სველი, ნოტიო. ზამთრის თბილი, დიდ-თოვლიანი... ფრინველნი მრავალნი, ხილნი მრავალნი და ბათომს, გონიას და ერგეს ნარინჯი, ლიმო, ზეთისხილი, ბროწეული მრავალი და ზღვის კიდესაცა ვენახნი მალლარნი, ღვინო კეთილი, მსუბუქი და შემრგო, გემოიანა – სუნიანი მრავლად“. საკუთრივ აჭარის შესახებ ხაზგასმით მიუთითებს, რომ „არს აჭარის ხეობა ვენახოვანი... ხილიანი, მოსავლიანი, თვინიერ ბრინჯ-ბანბისა, ყოვლითა მარცვლითა, არს ტყიანი... კაცნი ხელოვანი ხის მისჰაკობითა... არს მცირე ქალაქის მსგავსი დაბა ქედა. მოსახლენი არიან ვაჭარნი... ზღვის პირას წყალზედა არს ქობულეთი, მცირე ქალაქსავით და ნავთსადგური ფრიად კეთილი“ [11, 178].

საქართველოს სხვა კუთხეებიდან განდევნილი თურქები გამაგრდნენ აჭარაში, მონყვიტეს იგი დედასამშობლოს და შეუერთეს ოსმალეთის იმპერიის სოციალურ და ეკონომიურ სტრუქტურას. ვინაიდან ოსმალები ეკონომიურად და კულტურულად დაბალ დონეზე იდგნენ, ამიტომ მათ არ შეეძლოთ დაპყრობილი ქვეყნების, კერძოდ აჭარის წაყვანა სამეურნეო და კულტურული აღმავლობის გზით. პირიქით, დაპყრობილი ქვეყნები მათ სამეურნეო და კულტურული დაცემის გზით წაიყვანეს.

სამხრეთ საქართველოს მიტაცების დღიდანვე იწყება აჭარის მშრომელთა გამაჰმადიანების შავზნელი ხანა, რისთვისაც ოსმალები არ ერიდებოდნენ არავითარ საშუალებას. ივ. ჯავახიშვილის გამოთქმით „საუკუნეთა განმავლობაში ოსმალეთი დაუცხრომელი სიმედგრით საქართველოსი ამ ძვირფასი და მშვენიერი ნაწილის ჩაყლაპვას ლამობდა. ყოველგვარი საშუალებით, პოლიტიკური თუ სარწმუნოებრივი დევნით იგი ცდილობდა, რომ ქრისტიანობა აქაურ ქართველთა შორის დაემხო და ქვეყანა გაემაჰმადიანებინა“ [12, 137].

ოსმალო დამპყრობლები ანგრევდნენ და მიწასთან ასწორებდნენ ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლებს, მონასტრებს, წიგნებს, ყოველივე – ქართულს, რაც სამხრეთ საქართველოში შექმნილი იყო საუკუნეთა განმავლობაში. „ოსმალთა შავზნელ ხანაში ინგრეოდა და იდევნებოდა რაც კი ქართული იყო, რასაც კი ქართველი კაცის შემოქმედებითი გონების ნაკვალევი ეტყობოდა“. ოსმალო დამპყრობლებმა „სამხრეთ საქართველო, ქართული დიადი ეროვნული კულტურის ეს ჭეშმარიტი აკვანი... შებილწა, დაიპყრო, უსამართლოდ მიიტაცა და მხეცურად გათელა, მიწასთან გაასწორა საუკუნეების მანძილზე დიდი სიყვარულით და დაუღალავი შრომით ქართველი ხალის მიერ შექმნილი ყოველგვარი ღირებულებანი, მანამდე სისხლისმღვრელ ბრძოლებში გამირულად გამოტირებული და უმნიკლოდ მოვლილ-ნაპატრონები“ [12, 137].

აკადემიკოსი ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „ქართული ქრისტიანობის გაქრობა, ქართული წყობილების მოშლა და მის ნაცვლად მაჰმადიანობის და ოსმალობის დანერგვა, ქვეყნის დაცლა ყოველივე დოვლათისაგან, მისი გადაქცევა ტყვის მსყიდველთა ველურ ბუნაგად, – ასეთი იყო ოსმალეთის „სახელმწიფოებრივი შემოქმედების“ მიზანი მის მიერ დაპყრობილ ამ ქართულ ქვეყნებში“ [13, 112].

გიორგი ყაზბეგი, რომელმაც მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში შე-

მოიარა აჭარა, გვაუწყებს: „კონსტანტინოპოლის მთავრობისათვის ოსმალეთის საქართველო უმთავრესად შემოსავლის (გადასახადების) წყაროა და მთელი აქაური ადმინისტრაციული პერსონალი თავის უმთავრეს მოვალეობად თვლის გადასახადების დროულად აკრეფას... რომ მდიდრები, კაიმაკები და მთავრობის სხვა მოხელეები მხოლოდ იმისთვის მოდიან, რომ აკრიფონ გადასახადი სულთანისთვის და თვითონაც ისარგებლონ ამ აკრეფილი თანხის ნაწილით... რომ არავინ ზრუნავს და არც არავინ მოითხოვს არც მართლმსაჯულებას, არც გზების გაყვანას, არც სკოლასა და არც საზოგადოებრივ უშიშროებას“ [14, 14].

ოსმალთა ბატონობის პერიოდში აჭარის ეკონომიკური ცხოვრების მკვეთრ დაცემაზე მიუთითებს აგრეთვე ინგლისის მაშინდელი კონსული ოსმალეთში ჯიფორდ პალგრევი. იგი ერთმანეთს ადარებს აჭარაში ოსმალთა ბატონობამდელ და ბატონობისდროინდელ მწარმოებლურ ძალებს და ასკვნის: „ჩვენ სრული დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აჭარას წარმატებით შეეძლო გამოეკვება ახლანდელი მოსახლეობის ოთხჯერ და ხუთჯერ მეტი, როგორც ეს ყოფილა წინათ, ოსმალების მოსვლამდე“.

ოსმალეთის ბატონობამ მეტად დიდი და მძიმე დაღი დაასვა აჭარის ეკონომიკური და სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროს, ვინაიდან მისი დაპყრობითი პოლიტიკის ძირითადი სტიმული და მოტივი იყო სხვისი მიწების დატაცება, სამხედრო ნადავლი, ტყვეები, რომლებსაც მონებად ჰყიდდნენ.

ოსმალეთის მიერ აჭარის დაპყრობის შემდეგ, ამ მხარის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების გასაშუქებლად უნდა მივმართოთ ოსმალეთის ეკონომიკისა და სოციალური მდგომარეობის ანაღზს, ვინაიდან სამი საუკუნის განმავლობაში (XVII საუკუნის დასაწყისიდან XIX საუკუნის 80-იან წლებამდე), აჭარა გარე სამყაროსგან მოწყვეტილი და ოსმალეთის კლანჭებში მოქცეული პროვინცია იყო.

ოსმალეთის სოციალური წყობილების ეკონომიურ საფუძველს მინაზე ფეოდალური საკუთრება წარმოადგენდა. საკუთრების ფორმები მინაზე, ისლამის რელიგიის დოგმებით წესრიგდებოდა. ყურანის დებულებათა თანახმად, ოსმალეთში მთელი მინა-წყალი ეკუთვნის სახელმწიფოს, ანდა სახელმწიფოს სათავეში მდგომ სულთანს.

ოსმალური მიწათმფლობელობის არსის გასარკვევად გვინდა შევჩერდეთ დიმიტრი ბაქრაძის მიერ მოკვლეულ ერთ დოკუმენტზე.

კერძოდ, ოსმალეთის სულთნის მიერ ჰაიდარ ბეგისადმი გაცემული ფირმანი, დათარიღებული 1640 წლით. ფირმანიდან ირკვევა, რომ კონსტანტინოპოლის დაპყრობის შემდეგ, მემედ ბეგმა ქართველ ბეგებზე ადრე მიიღო ისლამი და იგი მემეკვიდრეობით ფლობდა მის ხელში მყოფ სანჯაყს. მამის გარდაცვალების შემდეგ, მისი შვილი ხოსროვი შიშობდა მემეკვიდრეობის დაკარგვას. ამის თაობაზე სულთანი ფირმანში აღუთქვამს ხოსროვს: „... ამიერიდან ხოსროვი ფლობდეს თავის სანჯაყს იმავე საფუძველზე, რომლითაც ქართველი ბეგები ფლობენ მამულებს და **სანამ იგი ჩვენი პიროვნებისა და რელიგიის ერთგულია** (ხაზგასმა ჩვენი – ო. გ.) მის განკარგულებაში იყოს მემეკვიდრეობით და დაუბრკოლებლად მისი კუთვნილი ციხე-დარბაზები და გლეხები და ისარგებლოს თავისი მამულთა შემოსავლით, მალალ დარბაისელ ვეზირთა, ბეგლარ-ბეგთა და სამხედრო მოხელეთაგან არავინ შეეხოს ხოსროვის სამფლობელოს ვითარცა მეხარკე“.

მოტანილი საბუთი საკმაოდ მრავლის მეტყველია, ვინაიდან იგი ეხება არამარტო ჰაიდარ ბეგს, არამედ ქართველი გაბატონებული კლასის ყველა იმ წევრს, რომლებმაც ქონება მიიღეს; იგი მნიშვნელოვანია იმ მხრივაც, რომ ცხადყოფს მემეკვიდრეობის ინსტიტუტის არსებობას, აგრეთვე იმას, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა რელიგიისადმი ერთგულებას ოსმალური მინათმფლობელობის სისტემაში.

მოსახლეობის ძირითადი მასა – გლეხობა, მიწებს იჯარით იღებდა, რაც პირობით ხასიათს ატარებდა და დამოკიდებული იყო მსხვილ მინათმფლობელთა სურვილზე, რომელთაც ახლა შეეძლოთ მიწები ახლებურად გაენაწილებინათ, რაც შეიძლება დამთავრებულიყო გლეხის მიერ გაშენებული მიწის ნაკვეთის დაკარგვით. ცხადია, ასეთ პირობებში გლეხი არ იყო დაინტერესებული მრავალწლიანი მცენარეების გაშენებით. მაგალითად, ყველაზე უფრო შრომატევადი მრავალწლიანი კულტურების – ვენახის, ციტრუსების მოსპობის ძირითადი მიზეზი, სწორედ, სამხედრო ლენური სისტემიდან გამომდინარეობდა. ამდენად, მინათმფლობელობის ოსმალური წესი ბოჭავდა აჭარის სანარმოო ძალთა განვითარებას; „ოსმალური მინათმფლობელობის რეაქციულმა არსმა თავისი დალი დაასვა აჭარის ეკონომიკური ცხოვრების ყველა დარგს. ოსმალური მინათმფლობელობის პირობითმა ხასიათმა ჩაახშო და მოსპო აჭარის სოფლის მეურნეობის ისეთი განვითარებული და კულტურული დარგები, როგორც იყო მევენახეობა და მებალეობა. ამრიგად, ოსმალთა ბატონობის პერიოდის აჭარაში, განვითარებული ინტენსიუ-

რი მეურნეობის ადგილი, პრიმიტიულმა, ექსტენსიურმა მეურნეობამ დაიკავა და ეს იყო ძირითადი, მთავარი რეაქციული შედეგი, რაც ოსმალურ საქართველოს, კერძოდ, აჭარას თურქთა ბატონობამ მოუტანა“ [15, 71].

აჭარაში, ოსმალ დამპყრობლების ბატონობის შედეგად, მაღალგანვითარებული მეურნეობა დაადგა გაპარტახების გზას, უკიდურესად დაეცა მოსავლიანობა, გაბატონდა ნატურალური, კარჩაკეტილი მეურნეობა, რაც შეუძლებელს ხდიდა სოფლის მეურნეობაში სიახლისა და გაუმჯობესების შეტანას.

იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელმაც 17 წელი (1632-1649 წწ.) დაჰყო საქართველოში, გვაუწყებს: „.....არიან იქ ისეთი ქურდებიც, რომელნიც იპარავენ კაცებს და ყმანვილ ქალებს და ჰყიდიან ჩუმად ოსმალეთში... ზღვისპირად, სახელდობრ, ქობულეთში მუდამ ტყვეებით ვაჭრობენ. ამას ხელს უწყობს ის გარემოება, რომ ახლო ქალაქებიდან – რიზე, გონია და ტრაპეზუნდიდან მოდის მრავალი ოსმალ ვაჭარი... აქ მოჰყავთ ოსმალებზე ტყვედ გასაყიდად ქართველებიც, კახელებიც და აფხაზებიც“ [16, 3-4].

მე-18 საუკუნის დამდეგისათვის, ოსმალებმა ბათუმი და ქობულეთი ტყვე ადამიანთა ვაჭრობის ბირჟად აქციეს და ამით წარმოების სხვა საშუალებებთან ერთად ტყვე – მონებიც ფეოდალურ საკუთრებაში მოაქციეს. ადამიანების ტყვედ დაჭერა, მონობა ოსმალეთმა სახელმწიფო კანონებით განამტკიცა. ამასთან დაკავშირებით გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის მე-12 მუხლში ნათქვამია: „თუ ვინმე ზემოთხსენებულ ვილაიეთში დაიჭერს გაქცეულ მონას, ან მხევალს, ან საქონელს.... უნდა მიიღოს კანონით გათვალისწინებული სამახარობლო ჯილდო“.

თუ რა მაშტაბებს მიაღწია ტყვეებით ვაჭრობამ, ეს იქედანაც ჩანს, რომ მარტო გურია-სამეგრელოდან ოსმალების მიერ მოტაცებული და მონათვაჭრობის ბაზრებზე გაყიდული ქართველი ტყვეების რიცხვი ყოველწლიურად ათიათას სულს აღემატებოდა.

აჭარის გლეხობა მასობრივად გამოდიოდა იარაღით ხელში, როგორც თავიანთი ბეგების, ასევე, ოსმალ დამპყრობლების წინააღმდეგ. XIX საუკუნეში თურქი ბარბაროსების წინააღმდეგ გლეხთა შეიარაღებული აჯანყებები მოხდა აჭარაში 1815, 1830, 1845, 1852 და სხვა წლებშიაც. აჭარის გლეხთა აჯანყებებს ხელს უწყობდა საქართველოს სხვა კუთხეებისა და ოსმალეთის იმპერიაში მათ მიერ დამო-

ნებული ხალხების მიერ ბრძოლის მაგალითი.

გლენტა აჯანყებები და მათი ჩაქრობის მიზნით წარმოებული სამხედრო ოპერაციები, მოითხოვდა დიდ ხარჯებს, სცლიდა ოსმალეთის სახელმწიფო ხაზინას და იწვევდა მთელი რიგი რაიონების განადგურებას, გაპარტახებას.

თუ VIII საუკუნეში ევროპის მოწინავე ქვეყნებში ვაჭრობა და მრეწველობა კაპიტალიზმის გზით წავიდა, მიაღწია მაღალ დონეს, გაფორმდა და ჩამოყალიბდა მძლავრი ეროვნული სახელმწიფოები, განვითარდა მეცნიერება, ტექნიკა, ოსმალეთი თითქმის ძველ ფეოდალურ დონეზე დარჩა და მისი ეკონომიკური სისუსტე უფრო მკაფიოდ და გარკვევით გამოჩნდა. ამაზე, უპირველეს ყოვლისა, მეტყველებს სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობა. ასე მაგალითად, თუ აშშ-ში ერთ სულ მოსახლეზე მოდიოდა 176 მანეთის სასოფლო – სამეურნეო პროდუქცია, საფრანგეთში 110 მანეთის, ოსმალეთში ამ თანხამ მხოლოდ 36 მანეთი შეადგინა.

მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში არ ჰქონდა ადგილი გლახობის ისეთ დამცირებას, ისეთ გაღატაკებას, შიმშილსა და სიკვდილიანობას, როგორც ოსმალეთში.

ოსმალეთის იმპერიაში მშრომელი მასების, განსაკუთრებით გლახობის, ექსპლუატაციისა და დამონების ძირითადი იარაღი, ისლამის სარწმუნოება და მისი მსახურნი იყვნენ.

ოსმალეთის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების საერთო სისტემაში მუსლიმანურმა რელიგიამ უაღრესად რეაქციული როლი შეასრულა.

აჭარის მუსლიმანური რელიგიის მეშვეობით, რომელიც მოსახლეობაში ყურანის დოგმებს ქადაგებდა, ოსმალები გლახობას უსასტიკეს ექსპლუატაციას უწევდნენ, რელიგია გამოყენებული იყო, როგორც გაბატონებული კლასის აგენტურა, კლასობრივი ბრძოლებისაკენ მასების ჩამოშორების საშუალება.

ნახევრად ბარბაროსული, ჩამორჩენილი ეკონომიკის მქონე ოსმალეთის პოლიტიკა ძირითადად მიმართული იყო დაპყრობილი მოსახლეობის დახარკვისაკენ; დამორჩილებულ მოსახლეობას გადასახადი უნდა ეძლია არამარტო სახელმწიფოსთვის, არამედ ალა-ბეგების, მონღოლებისა და ფაშებისთვისაც.

აი, გადასახადების ნუსხა: გლახებს უნდა გადაეხადა მიწის შემოსავლის 1/10, საბაჟო გადასახადი 1-დან 10 %-მდე, პირუტყვის თითოე-

ულ სულზე 25-30 კაპიკი. ხეხილის შემოსავლიდან 10%, აგრეთვე, გადასახადი უძრავ ქონებაზე, საკლავ პირუტყვზე, ფუტკრის ოჯახზე, სამღებრო, სასამართლოს და მეფლისის შესანახი გადასახადი და ა.შ. „ერთი სიტყვით გლეხობა იმდენ გადასახადებს იხდიდა, რომ მათი ჩამოთვლა შეუძლებელია“ [17, 36].

აქ არაფერს ვამბობთ იმაზე, რომ გლეხობა უფასოდ უთესვდა და უთოხნიდა ყანებს ბეგებს, ხოლო არამუსლიმანი გლეხობა კი დამატებით უხდიდა სულთნის მთავრობას რიგ გადასახადებს.

ოსმალეთის იმპერიის საგადასახადო პოლიტიკა უალრესად მძიმედ აწვებოდა აჭარის მოსახლეობას. ოსმალეთის გაბატონების უკანასკნელ პერიოდში აჭარა ყოველწლიურად უხდიდა მას ყველა სახის გადასახადს ერთად აღებულს: ქობულეთი (ჩურუქსუ) 130. 177 სახის პიასტრს, ბათუმი = 436. 707, ზემო აჭარა – 188.786, მაჭახელა = 106.050, გონიო = 200. 300, სულ 1. 100. 970 პიასტრს.

ეს დიდი გადასახადები, რომლებიც ოსმალეთის სახელმწიფო ხაზინაში შედიოდა, ძირითადად უნდა გადაეხადა გლეხობას, ვინაიდან ოსმალეთის სოციალურ წყობაში ექსპლუატაციის ძირითადი ფიგურა გლეხი იყო. გადასახადებს ემატებოდა ისიც, რომ გლეხის სამუშაო დროის დიდი ნაწილი მფლობელი ბეგის მიწის უსასყიდლოდ დამუშავებაში მიდიოდა, ბეგისათვის სხვადასხვა სამსახურის განევას უნდებოდა; გლეხებს არ ჰქონდათ არა თუ ზედმეტი მოსავლის მოყვანისა და გადასახადის გადახდის საშუალება, არამედ ისინი იძულებული იყვნენ მიეტოვებინათ თავიანთი მიწები, სახლ-კარი და წასულიყვნენ ბეგებთან მოჯამაგირეზად კაბალურ პირობებში. ამიტომ ოსმალეთის ბატონობის უკანასკნელ წლებში აჭარაში მიწების ნაწილი დაუმუშავებელი რჩებოდა და მდიდარი ბუნებრივი სანარმოო ძალები გამოუყენებელი იყო.

ოსმალეთის მმართველ წრეებს არასოდეს არ უზრუნიათ მრეწველობის განვითარებისათვის. პირიქით, ფეოდალები ყოველმხრივ აფერხებდნენ მრეწველობისა და ხელოსნობის განვითარებას. ოსმალეთში არასოდეს არ გამოვლინებულა სამრეწველო სულისკვეთება, ამიტომ მათი ფაბრიკები არასოდეს არ მისდევენ ევროპის მრეწველობაში მომხდარ გაუმჯობესებებს, რომელსაც ყოველდღე შეჰქონდა ახალ-ახალი გამოგონებანი, ახალი საშუალებანი, რათა შეემსუბუქებინა შრომა, ოსმალეთის მთავრობა კი არასოდეს არ ზრუნავდა, რომ მრეწველობა წაენია წინ.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ოსმალეთის მთელ სახელმწიფოში

არსებული მრენველობა შემდეგ სურათს იძლევა; კონსტანტინოპოლში იყო ბამბის დასამუშავებელი, თუჯის, დენთის, ფაიფურის, ლუდის 5 ქარხანა და თამბაქოს და მაუდის 2 ფაბრიკა; ადრიანოპოლში – აბრეშუმის სართავი, წინდებისა და ტილოს სართავი სამი ფაბრიკა, აგურისა და ტყავის 2 ქარხანა; სალონიკში – აგურის, ტყავის, საპნისა და ლუდის ოთხი ქარხანა და მატყლის სართავი, წინდების 2 ფაბრიკა. ოსმალეთის დანარჩენ ადგილებში მრენველობა სავსებით უმნიშვნელოა, ანდა სრულებით არ არსებობს.

XIX საუკუნის 50-60-იან წლებში, როცა ყირიმის ომმა თითქმის შთანთქა ოსმალეთის იმპერია, რის გამოც ის იძულებული გახდა განეხორციელებინა მთელი რიგი რეფორმები, კერძოდ, 1858 წელს მიღებული იქნა კანონი მიწის შესახებ, 1856 წელს უცხოელებს ნება მისცა გამოეყენებინათ ოსმალეთში არსებული უძრავი ქონება; 1864, 1867 და 1871 წწ. გატარდა, აგრეთვე, ადმინისტრაციული რეფორმები.

კოლონიური უღელი ყველა დაპყრობილი ხალხისთვის ძნელი და აუტანელია, მას მოაქვს მასების წამება და ჟლეტვა, ეკონომიური დაქვეითება და დეგრადაცია. ინგლისელების კოლონიური ბატონობა აუტანელი იყო ინდოელი ხალხისთვის, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მას ერთგვარად პროგრესული მნიშვნელობაც ჰქონდა, ვინაიდან ინგლისური სამრეწველო პროდუქციის შეზიდვა ინდოეთში და ამის შესაბამისად მრავალფეროვანი ნედლეულის გამოზიდვა, აგრეთვე, ზემოგების მიღებისადმი მზარდი მიდრეკილება, აიძულებდა ინგლისელ კოლონიზატორებს გაეყვანათ ინდოეთში რკინიგზა, რომელიც 27 ათას კილომეტრს შეადგენდა 1890 წელს, ხოლო 1893 წელს 55 761 კმ. მიაღწია. მათ ააგეს ახალი სამრეწველო ობიექტები და ნავსადგურები, გაადიდეს სარწყავი ყელი; მაგრამ ოსმალეთის ხელისუფლებას ეს არ შეეძლო გაეკეთებინა დაპყრობილ ქვეყნებში, ვინაიდან იგი მათზე დაბლა იდგა ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების მხრივ; პირიქით, მას დაპყრობილი ქვეყნები მიჰყავდა ეკონომიკური დაქვეითებისა და დეგრადაციისკენ.

ოსმალეთის მთავრობა, რომელიც საკუთარ ქვეყანაში ბოჭავდა და აფერხებდა მრენველობისა და ალებ-მიცემობის განვითარებას, ყოველგვარ ზომებს იღებდა აჭარის ეკონომიურ ცხოვრებაში რაიმე გაუმჯობესებისა და სიახლის შეტანის წინააღმდეგ. ცნობილია, რომ ოსმალეთი აჭარას უყურებდა, როგორც თავისი ხაზინის შევსების ობიექტს. გ. ყაზბეგი გადმოგვცემს: „სამხრეთ აჭარის გზის... საუკეთესო

ნაწილი (სხალთიდან უღელტეხილამდე) გაყვანილია შერიფ ბეგის ბრძანებით, მათ კარგად ესმით გზების მნიშვნელობა ქვეყნის მეურნეობისათვის, – მაგრამ ოსმალეთის მთავრობამ, ალბათ სტრატეგიული მოსაზრებით აუკრძალა ბეგს მუშაობის გაგრძელებით მთავრობის უკმაყოფილება, რომ არ გამოეწვია, გონიერმა ბეგმა სამუშაოები შეწყვიტა, თუმცა ხალხი უკმაყოფილო დარჩა და ამ ბოზო ხანს გზების მდგომარეობა გაუარესდა“. აქედან ჩანს, რომ აჭარაში მიმოსვლის საშუალებები მეტად შეიზღუდა, გზები ცუდი და გაუვალი, ხოლო ხეობები და მათი მოსახლეობა გარე სამყაროსგან მოწყვეტილი და ჩაკეტილი იყო.

აჭარის მოსახლეობის ლტოლვა დედა სამშობლოსთან შესაერთებლად ყველაზე მეტად რუსეთ-ოსმალეთის ომების დროს გამოვლინდა. რუსეთის არმიის სიძლიერეში ხედავდნენ აჭარის მშრომელი მასები ოსმალეთის მონობისაგან გათავისუფლების იმედს, მაგრამ ეს ომები მეორე მხრივ იწვევდა ეკონომიკისა და სოციალური ურთიერთობის რღვევას, აოხრებას, მოსახლეობის უსახლკაროდ დარჩენას.

აჭარის მოსახლეობის ცდები დედა სამშობლოსთან შეერთებისაკენ საბოლოოდ გადაწყდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომების შედეგად. დიდ სახელმწიფოთა ბერლინის ტრაქტატის შესაბამისად აჭარა შეუერთდა საქართველოს, საქართველოს მეშვეობით კი რუსეთს, რაც თავის დროის კვალობაზე მოასწავებდა მეტად დიდი და პროგრესული მნიშვნელობის მოვლენას.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია: ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1957.
2. ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. I, თბილისი, 1949.
3. ნ. ლომოური, ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხისათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნაშრომები, IV, ნაკვეთი I, 1957.
4. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი 4, თბილისი, 1948.
5. ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნის ეპოქა, თბილისი, 1922.
6. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო 19 საუკუნის პირველ ნახევარში, თბილისი, 1957.

7. საქართველოს ისტორია, წიგნი 1, თბილისი, 2003.
8. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 2, თბილისი, 1941.
9. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1941.
10. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს საზღვრები, თბილისი 1919 .
11. დავით გვრიტიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ტ. 3, თბილისი, 1968.
12. ავ. იოსელიანი, ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1951.
13. გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ბათუმი, 1960.
14. ა. ავალიანი, მინათმფლობელობის ფორმები აჭარაში, ბათუმი, 1960.
15. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 1938.
16. გურჯისტანის ვილაილეთის დიდი დავთარი, წიგნი 2, 1941.
17. ხ. ახვლედიანი, ნარკვევები აჭარის ისტორიიდან, ბათუმი, 1946.

Otar Gogolishvili

*Doctor of Historical Sciences, Full professor
of History, Archeological and Ethnological
Department of Batumi Shota Rustaveli State
University*

Some Questions of Social-Economic Life of Adjara under the Turkish Rule

Summary

The events of the world significance (the destruction of Byzantium Empire by Turkey – XV century) greatly influenced on the future fate of Adjara, as instead of „Byzantium with the promoted, developed feudal economy and high Christian culture, a half-savage, aggressive Ottoman State, which contradicted the Christian world with the form of Muslim religion became the southern neighbor of Georgia“.

Thus, the South Georgia, having quite a strong economy of that period, advanced culture and Christianity, which was „the part of the world Christian church by its ideology“ opposed the Asian despotic Muslim Turkish State with retarded economy and culture.

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

კონსტანტინე განსახურდიას სამი წერილი აკაკი ჩხენკელისადმი (1919 წელი)

დიდი ქართველი მწერალი კონსტანტინე გამსახურდია, 1918 წლის ივნისში, სხვა ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად, გაიგზავნა ევროპაში სასწავლებლად. მას უმაღლესი განათლება უკვე ჰქონდა მიღებული გერმანიაში და ამჟამად დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოპოვება სურდა, საამისოდ უნდა ჩაებარებინა გამოცდები, დაენერა და ბერლინის უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოზე დაეცვა ნაშრომი. სადისერტაციო საკვლევ პრობლემად მან ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკა და გეორგიევსკის ტრაქტატი აიღო. ნაშრომი მაღალ დონეზე შესრულებულად ჩაუთვალა გერმანელ მეცნიერთა კომპეტენტურმა კომისიამ. საკვალიფიკაციო შრომის დანერისა და დისერტაციის დაცვის პარალელურად, მწერალმა საქართველოს განათლების სამინისტროს პირადი დავალებაც შეასრულა: განათლების რეფორმისთვის საჭირო ცნობები შეკრიბა გერმანიის სასკოლო და უმაღლესი სასწავლებლების შესახებ. ეს ვრცელი გამოკვლევა გერმანიის უნივერსიტეტებსა და სკოლებზე დაიბეჭდა გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ [1, 231-234; 2, 30-31].

იმჟამად ბერლინის უნივერსიტეტის დოქტორი, დაინტერესებული იყო ევროპაში ქართული კულტურის პოპულარიზაციითაც. მას აღელვებდა ეს საკითხი იმდენად, რამდენადაც სომხური პროპაგანდა ქართული კულტურის ბევრ მოვლენას ითვისებდა და ევროპაში ყალბ ინფორმაციებს ავრცელებდა. გამსახურდიას სურდა ამ თემით ევროპელი მეცნიერებიც დაეინტერესებინა. კონსტანტინე გამსახურდიას ამ საკითხის მოსაგვარებლად საქართველოს ხელისუფლების მხარდაჭერა ესაჭიროებოდა, ამისთვის კი ყველაზე ღირსეულ თანამოაზრედ აკაკი ჩხენკელი მიაჩნდა. მისი სამი წერილი, რომელიც ბერლინიდან არის ჩხენკელთან გამოგზავნილი, სვამს აქტიურ პრობლემებს ქართული კულტურისა და სულიერების შემდგომი განვითარების, ევროპულ ქვეყნებში მისი ფართო პროპაგანდისა და ევროპეიზაციის კუთხით. მწერალი საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელს თხოვს აგრეთვე სესხის სახით ფინანსურ დახმარებას სადოქტორო დისერტაციის წიგნად გამოცემაში.

ეს წერილები საინტერესოა, რადგან ისინი აქამდე არ გამოქვეყნებულა, სათანადო კომენტარები მათზე არ გაკეთებულა, თანაც, მათი საშუალებით დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ბიოგრაფიის ბევრ დღემდე უცნობ ფაქტს ვეცნობით.

**„წერილი I
ბერლინი, 1919, 14, IV**

საქართველოს დემოკრატი. რესპუბლიკის მთავრობის დელეგაციას ტფილისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლის კონსტანტინე განსახურდიას

თხოვნა:

1918 წლის ივნისს, ქართული გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭოს შუამდგომლობის თანახმად, განათლების სამინისტრომ ნება დამართო ერთი წლით წამოვსულიყავ ბერლინის უნივერსიტეტში ფილ. დოქტორის ეგზამენის ჩასაბარებლად. გარდა ამისა, სამინისტრომ მომანდო, გერმანიის საშუალო ტიპის სკოლაზე მოხსენება დამენერა, რისთვისაც შესაფერ დახმარებას მპირდებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ განათლების სამინისტრო მიმოსვლის შეწყვეტის გამო მატერიალურად არ დამხმარებია, მოხსენება დავამზადე, ამავე წლის მაისის 15-ში დავიცავი ბერლინის უნივერსიტეტის ფილოსოფიური ფაკულტეტის წინაშე ჩემ მიერ წარდგენილი დისერტაცია: საქართველოს მეფე ერეკლე II და სათანადო ეგზამენებიც დავიჭირე. ახლა გადავწყვიტე ამა წლის აგვისტოში ქართულ უნივერსიტეტს წარუდგინო საჰაბილიტაციო შრომა პრივატ დოცენტის კათედრის მისაღებად. ამავე დროს, აგვისტოშივე უნდა განუცხადო განათლების სამინისტროს, რომ გიმნაზიის მასწავლებლობის თანამდებობაზე ხელს ვიღებ. როგორც მოგეხსენებათ, ასეთ შემთხვევაში, როცა მასწავლებელს სამსახურისათვის თავის დანებება უნდა, მან სათანადო დირექციას ეს უნდა აცნობოს სასწავლო წლის დასაწყისამდის. საქ. მთავრობის ბერლინელ წარმომადგენლისაგან გავიგე, რომ თქვენი ბრძანების თანახმად, მას ნება არა აქვს გერმანიაში დარჩენილი მოქალაქენი გააგზავნოს, ვიდრე მთავრობის მიერ დაქირავებული გემი წავა. რადგანაც გემი ჯერ ნაშოვნიც არ არის, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ საშუალებით მე კიდევ მინიმუმში სამი თვე უნდა ვიცადო აქ, ამიტომ ვთხოვ უმორჩილესად საქართველოს მთავრობის დელეგაციას, მომეცეს საშუალება სამშობლოში დაბრუნებისა, რასაც ჩემი სამსახური და ჩემი ოჯახური მდგომარეობა დაუყოვნებლივ მოითხოვს ჩემგან. იმედი მაქვს ამ თხოვნის პასუხს გადასცემთ ჩვენი მთავრობის ბერლინელ წარმომადგენელს ბატონ იაზონ ბაქრაძეს.

მიიღეთ ჩემი უღრმესი

პატივისცემა

კონსტანტინე გამსახურდია

ბერლინის უნივერსიტეტის ფილ. დოქტორი და თავისუფალ ხელოვნებათა მაგისტრი“ [3, 36].

„წერილი II

1919 წელი, მაისის 23.

„ღრმად პატივცემულო ბატონო აკაკი!

კადნიერებაში ნუ ჩამომართმევთ ყველაფერ იმას, რაც მე მნადიან ამ წერილით მოგახსენოთ. ევროპაში მუშაობის დროს თქვენთვის თანადარწმუნდით ალბად, რომ როგორც ჩვენზე უხნიერეს, ისე ჩვენ თანამედროვე თაობას თითქმის არაფერი გაუკეთებია ქართული კულტურის ევროპაში გავრცელებისა ან პოპულარიზაციისათვის. ჩვენი უახლოესი მეზობელი სომხის ერი ამ შემთხვევაში გაცილებით მეტს აკეთებს ევროპაში. როდესაც ამ ომის დროს მომხდარ ხოცვა-ჟლეტამ ოსმალეთში დიდად შეაშფოთა თვით გერმანიის საზოგადოებრივი აზრი, ცნობილმა პროფესორებმა და მეცნიერებმა ამოიღეს ხმა „ქრისტიან კულტურულ სომეხთა“ დასაცავად. ამ მოკლე ხანში გამოვიდა პაულ როჰსბახის რედაქციით ერთი მოზრდილი კრებული „Die Armenien“. წიგნი შეიცავს მრავალ წერილსა და სურათებს სომხის ცხოვრებისა და მონუმენტალური კულტურის წრიდან. ამ კრებულშიაც, როგორც ყოველთვის, ჩვენ ან ჩვენს დედაქალაქს გამოჰკრეს კლანჭი სომეხებმა, როგორც ჩვეულებრივად. მე ვაპირებ ერთ-ერთ აქაურ ჟურნალში რამდენიმე საკითხზე პასუხი გავცე სომხის კალმოსნებს, მაგრამ ეს არა კმარა.

მე წინადაც აზრად მქონდა გერმანელ მეცნიერთა და მკვლევართა თანამშრომლობით დიდი კრებული გამომეცა გერმანიაში, მაგრამ უსახსრობა მაჩერებდა. დღეს ასეთი კრებული რომ შეეცარიაში გამოიცეს, ეს დიდი საქმე იქნება. ამ დღეებში მოლაპარაკება მქონდა ბერლინის უნივერსიტეტის ცნობილ ორიენტალისტ – ბ. პროფ. ედუარდ მაიერთან, რომელსაც, სხვათა შორის, დავეკითხე, ასეთი ქართული კრებული რომ გამოიცეს, მიიღებს თუ არა მონაწილეობას, იგი სიამოვნებით დამეთანხმა. გარდა მაიერისა, მე პირადად ვიცნობ დიდ ორიენტალისტს, ქართული ენის მცოდნეს ფრიც ჰომელს (მიუნხენში) (მან მთელი თეორია შეიმუშავა ქართველთა და ძველ ალაროდიელთა ნათესაობის შესახებ). კარგად ვიცნობ აგრეთვე ლაიპციგის უნივ. პროფ. ქართული სახელმწიფო უფლების პროფესორს ფელიქს ჰოლდავს, რომელმაც ამ ორიოდე წლის წინად თავისი *Zwei Grundsteine aus der Georgischen Lxauhs und Rechts geschichte* დაწერა. ერთ დროს მიწერ-მოწერა მქონდა ვინიგსბერგელ პროფ. ბორკთან, რომელმაც 1914 წელს თავისი სიმპატიური თეზისები „*Das Georgische Volk*“ ლაიპციგში გამოაქვეყნა. ამ საქმეში შეიძ-

* ალაროდიელები – XIX ს-ს ზოგიერთ ევროპელ მეცნიერთა თვალსაზრისით, ძველი ურარტელები, რომლებიც ქართველურ ტომებთან იყვნენ ეთნიკური და ენობრივი ნათესაობით დაკავშირებულნი. ამაზე საუბრობს ილია ჭავჭავაძე „ქვათა ღალადში“, ამავე თემაზე წერდნენ „ივერია“ და „ღროება“.

ლება კაცმა დაიხმაროს მიუხედავად ეთნოგრაფიული მუზეუმის გამგე დრი, შემდეგ მკვლევარები: ჰუსსინცი, ბერლ. უნივ. პრივატ დო-ცენტი, ქართული ენის ლექტორი და საქართველოს დიდი მეგობარი დოქტორი რიჰარდ მეკელაინი. თუ თქვენ ამ იდეას სიმპატიით შეჰხვდებით, მე და დოქტორი მეკელაინი აქვე შევაგროვებდით ჩინებულ მასალას ქართული ისტორიის, ენათმეცნიერების, უფლების და ლიტერატურის შესახებ. მე ვფიქრობ, ამ შემთხვევაში შევიძლებ, რომ დიდი მეცნიერი ედუარდ მაიერი დავითანხმო, რომ მან თავისი სახელი მოგვცეს და საპატიო რედაქტორად გამოვიდეს.

150-200 გვერდი წიგნი რომ გამოვაქვეყნოთ, ეს დიდი საქმე იქნება. მაგრამ, როგორც მოგახსენეთ, ჯერ არ ვიცი, როგორ შეჰხვდავთ თქვენ ამ საქმეს, ან შეუძლია თუ არა დელეგაციას ამ საქმისთვის თანხის გაღება. ჰონორარს რაც შეეხება, მე ვფიქრობ, ედუარდ მაიერის გარდა, სხვას არავის დასჭირდება ალბად ჰონორარი. თქვენ იცით, რა მნიშვნელობა აქვს ევროპის საზოგადოებრივ აზრს და მერნმუნეთ, პატარა ბროშურებით ევროპაში ვერას გავხდებით. რა თქმა უნდა, არც კაპიტალური შრომებია მიზანშეწონილი, მაგრამ ზემოთ მოხსენებული კრებული ჩვენ აქ დიდ სამსახურს გაგვინევს. მართალი მოგახსენოთ, მე დიდი ყოყმანის შემდეგ გადავწყვიტე ამ ბარათის თქვენდამი მოწერა, რადგან გამოცდილებამ დამარწმუნა, სამწუხაროდ, რომ სრულიად გაჭიმდე სჯობია, მაგრამ მაინც ვფიქრობ, ეგებ, ვინ იცის ეს წინადადება უნაყოფო გამოდგეს და საქმე გაკეთდეს მეთქი. ჩვენმა წარმომადგენლობამ რომ წიგნები დაუკვეთა, წინადადება მივეცი, ბ-ნ იაზონ ბაქრაძეს ჩემი გამოცდილებაც გამოეყენება. 6 წელია, რაც გერმანიის წიგნების გამომცემლობას თვალს ვადევნებ, ძლიერ კარგად ვიცნობ ლაიპციგისა და ბერლინის წიგნების ბაზარს, ვიცი, რომელი თხზულების რომელი გამოცემაა გამოსადეგი, როგორ პირობებში, სად, რა გზით უნდა იშოვნოს კაცმა უნივერსიტეტისათვის ხელსაყრელი წიგნები და გამოცემები. მე მათი ჯილდო არ მინდოდა და ორდენი, მხოლოდ წინადადება მივეცი ისტორიაში და ფილოსოფიაში რას წარმოგიდგენთ, თუ მოგეწონათ კარგი, თუ არა და არც მაშინ ვითხოვდი რამეს. მე ვფიქრობდი, თუ ვიცოცხლე, ქართულ უნივერსიტეტში მომიხდება მუშაობა და ისეთ წიგნებს და გამოცემებს ვაყიდივდი მთავრობას, რაც ყოველ უნივერსიტეტს უნდა ჰქონდეს.

დამეთანხმებით, დაქირავებულმა კომისიონერმა შეიძლება თვითონ არცკი იცოდეს, თუ რა წიგნებია, მაგალითად, ისტორიისთვის საჭირო, არც ტფილისიდან გამოგზავნილი სია გამოდგება, რადგან იქ

*საუბარია იმ ფაქტზე, როდესაც 1919 წელს, დამფუძნებელი კრების განათლებისა და კულტურის საპარლამენტო ფრაქციამ გერმანიაში პარლამენტისა და უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკისათვის შეუკვეთა სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურა. სია შედგენილი იყო ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ.

ევროპის ერების ისტორიის სპეციალისტი არავინ არაა. თუ მომავალში ევროპის ისტორიის კათედრა გვექნა, ყოვლად შეუძლებელია მაგ. Monumenta German. Historika ქართული უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში არ იქნეს და პროფ. ისტორია ისწავლებოდეს. არის აგრეთვე ახალი, სულ ორი წლის განმავლობაში გამოსული წყაროები, რომელიც ვინაშორ სპეციალისტების წრეების ან სპეც. აკადემიების მიერაა გამოცემული. მე კარგად ვიცნობდი როგორც ჩემ მასწავლებლებს, ბერლინის აკადემიის წევრებს, რომელნიც იაფად, სულ იაფად შემადენიბდენ აკადემიის გამოცემებს, უწყებებსა და სხვა. მაგრამ კაცმა ყური არ მათხოვა. მეორეჯერ თვითონ ბატონმა იაზონ ბაქრაძემ მირჩია თქვენთვის მომემართა ჩემი დისერტაციის დაბეჭდვის შესახებ. მე არ ვიტყვი არაფერს ჩემი დისერტაციის სიკეთეებზე, მაგრამ ეს პირველი მაგალითი იყო, რომ ევროპაში ქართულ ისტორიაზე დაინერა. დისერტაციას ჰქვია – „საქართველოს მეფე ირაკლი მეორე“. უნდა დამებეჭდა 200 ცალი და ფაკულტეტისათვის გადმომეცა, გერმანიისა და შვეიცარიის ინსტიტუტებსაც დაურიგდებოდა. ეს თხზულება 3 ორდინალური პროფესორის კრიტიკისა და რეკომენდაციის წყალობით მიიღეს და მე მგონია, აქ მარტო ჩემი ინტერესი კი არ იყო. თხზულება შეიცავს სურათს ქართული სამართლის, საქალაქო და სახელმწიფო წყობილებისა და აგრეთვე იმ ტრაქტატებს, რომელიც საქართველოსა და რუსეთს შორის შეიკრა 1658-დან 1898 წლამდის. როცა მივმართე ბატონ ბაქრაძეს*, რომ გამეგო წარმომადგენლობის გადაწყვეტილება, ჩემი შუამდგომლობის შესახებ, ასეთი პასუხი მივიღე: „ჩვენ დავადგინეთ, მოგეცეს ეს თანხა იმ პირობით, თუ დეკანის ნერიოს წარმოადგენ, რომ დისერტაციას დაბეჭდვა უნდაო“. აქვე გიგზავნით უნივერსიტეტის ფაკულტეტის სტატუტის ნაწილს. იხ. პარაგრაფი №1. რა თქმა უნდა, მე გამაოცა ასეთმა უნდობლობამ და ასეთმა ანაღვებეტურმა პასაჟმა. ჩვეს დეკანს, რომელსაც 10 ათასი სტუდენტის საქმე ხელში აქვს, მე ვერ მივმართავდი უაზრო წინადადებით: ერთი ხელწერილი დამიწერეთ, რომ დისერტაციას დაბეჭდვა უნდა მეთქი. ამისათვის არსებობს სტატუტი, რომელზედაც ის მომითითებდა. რა თქმა უნდა, მე ბატონ იაზონის რჩევით, რაკი ერთხელ გავილანძღე თავი, მოგმართეთ და საელჩომ ასეთი პასუხი გამეცა, ჩემ დეკანსაც, რომელსაც მე დიდად პატივს ვცემ, თავს არ გავლანძღიებდი. ამგვარად, სამწუხაროდ, მე ვერ ვისარგებლე მთავრობის დახმარებით, რომელიც სესხის სახით მინდოდა და არა საჩუქრად, რად-

*ბაქრაძე – იაზონ თომას ძე ბაქრაძე (1869-1937), ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების საზოგადო მოღვაწე, იურისტი, სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობისათვის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარგზავნილი გერმანიაში, გიორგი ზდანოვიჩის ადვოკატი იყო. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ იაზონ ბაქრაძე სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების დასამყარებლად გაიგზავნა გერმანიაში.

გან ზემოხსენებული დადგენილება ერთგვარი ზრდილობიანი პასუხი იყო. მე არ შემიძლია ჩემი უკმაყოფილება დავმალო, მაგრამ გთხოვთ ამ თავიდანვე ამის შესახებ ნურაფერს გამოიძეოთ. 18 წლიდან ჩემ ქვეყანასა და ქართველ ხალხს ვემსახურები, კალმით, საქმით თუ ხმლით, რითაც შემიძლება. შეიძლება მომავალმა აღიაროს, რომ ქართული მთავრობის წარმომადგენლისაგან ასეთი, სწორედ გითხრათ, უხამსი მოქცევა არ მერგებოდა, ისიც ისეთი კაცისაგან, რომელიც 10 წლის განმავლობაში კარგად მიცნობდა. ეს ყველაფერი გათავდა და თქვენი ჭირი ნაუღია. რაც შეეხება იმ კრებულს, თუ თქვენ ეს აზრი მიზანშეწონილად და საჭიროდ ჩათვალთ, იმედია მომწერთ და მე აქედან გამოვიგზავნით ყოველივე მასალას. ჩემის მხრით და ჩემი მეგობრის ბ. დოქტორ მეკელაინის მხრით, შემიძლია დაგარწმუნოთ, რომ ჩვენ მზად ვართ თვით კრებულის კორექტურაც უსასყიდლოთ ვიკისროთ. აგრეთვე მასალების შეგროვება და სხვა ყოველივე გარჯა, რომელიც ამ საქმისთვის საჭირო იქნება. რაც შეეხება სურათებს, აქ გვაქვს მრავალი თხზულება (კინიგლიხე ბიბლიოტეკში), სადაც ქართული ტაძრების, ორნამენტების და ისტორიული პირების სურათებია მოთავსებული. ყოველი პროფესორის თხზულება იქნება ჩვეულებრივ საჟურნალო წერილის ოდენა, ასე რომ, წიგნს მოსაწყენი ხასიათი არ ექნება. თუ არ გინდათ შვეიცარიაში გამოაცემინოთ, აქ მოველაპარაკები რომელიმე ცნობილ გამომცემლობას და აქ დავაბეჭდიოთ. თუ საშუალებას მთავრობა გაიღებს, შინაარსის მხრით, მერწმუნეთ, ეს კრებული ისეთი იქნება, რომ არც საქართველოს და არც ქართულ მთავრობას მისი გამოქვეყნება არ შერცხვება. იმედია, ამ მოკლე ხანში მიპასუხებთ ამ საქმის გამო.

მიიღეთ ჩემი უმდაბლესი სალამი და პატივისცემა
თქვენი ერთგული კონია გამსახურდია“ [3, 34-35].

წერილი III

„ბერლინი, 1919, 15 VI

ბატონო აკაკი!

მე კარგად არ ვიცი ვის კომპეტენციაში შედის ქვემდებარე შუამდგომლობაში აღძრული საკითხის გადაწყვეტა, ამიტომ თხოვნაში დელეგაციას მივმართე, ვინძლო ეს მართლაც დელეგაციას ეხება, იმედი მაქვს თქვენ ზომებს მიიღებთ, რომ ეს ნაწერი დელეგაციას გადაეცეს. თხოვნაში აღნიშნულ მდგომარეობას შემდეგი მინდა დავსძინო. კარგად მოგეხსენებათ ხელმოკლე ქართველი მაშვრალის მდგომარეობა. ჩემიც ასეთი იყო. ძლიერმა სურვილმა სწავლის დამთავრებისამ მთელი ოჯახი, მოხუცი დედა, ცოლი და 5 თვის გოგონა ღვთის ანაბარა დამატოვებინა. **ჯერ 1918 წლის იანვრიდან ივნისამდის ლაშქარში ვიყავ მოხალისედ, მაშინაც ვერ ვზრუნავდი სათანადოდ ჩემს კერძო ცხოვრებაზე, ივლისში გერმანიას წამოველ, არაადამიანური ჯაფა გადამწყდა, რათა რამენაირად მალე გამეთავებინა უნივერსიტეტი და სამშობლოში დაბრუნე-**

ბულ ვიყავ. 15 მაისიდან ვუცდი გემს, აგერ რამდენიმე თვეა გემს ეძებენ და ჯერ არავითარი იმედია, ერთ ორ თვეში კიდევ რომ იშოვონ, თვეზე მეტი ტყვეების მოგროვებასა და საქონლის ჩალაგებას მოუწყობენ. სამი თვის 3 ჯერ 700 მარკას რომ ცოტა რამ დაუმატონ, შეიძლება საგზაოდაც მიყოს. გარდა ამისა, უზომო შრომითა და ცუდი პირობების წყალობით სავსებით დასუსტებული ვარ, აქ ვალი მედება დღითი დღე, რადგან სამინელ სიძვირეში ეს დახმარება არას მშველს, თუ მასესხებენ გზის ფულს, ღმერთი რჯული, რაც უნდა გამიჭირდეს, როგორც ჩავალ, ვისესხებ სადმე იმ ფულს და გადავუხდი მთავრობას. ახლა ახალი სამსახურისა და ახალი თანამდებობისათვის ვემზადები და ყოველი თვე ძვირფასია ჩემთვის. **მე არ ვიცი, სხვა რაღაა ჩემი სამსახური, თუ არადა სამსახური ქართული მთავრობისა და ქართველი ხალხისადმი, რომლისთვისაც მთელი ჩემი ცოდნა და უნარი დღემდის შემიკრება.** ამ წერილს რომ ვწერდი, ჩემი კარგი ნაცნობი, აქაური პრივატ დოცენტი დოქტორი ნოიჰაუზი მენვია... მას დიდძალი ნაცნობები ჰყავს კოპენჰაგენის პოლიტიკურ და კომერციულ წრეებში, მას მიუწერია ჩემს შესახებ ერთ კოპენჰაგენელ სააქციონერო სანაოსნო საზოგადოების დირექტორისათვის, ბ. ფრიზისთვის წერილი, რომელშიც იგი ეკითხებოდა დირექტორ ფრიზს, ვინძლო მე კოპენჰაგენით წავიდოდი, მომიხერხებდა თუ არა რომელიმე დანიურ გემში კაიუტის შოვნას. ფრიზი ატყობინებს მას, რომ იგი ყოველ ღონეს იხმარს, რომ მე უახლოესი გემით გამაგზავნოს ბათუმს, სადაც ხსენებულ სააქციონერო საზოგადოებას ნავთის საწყობები ჰქონიათ. დოქტ. ნოიჰაუზი კარგად იცნობს გეორგ ბრანდესსა და იოჰანას იენსენს, იგი დარწმუნებულია, რომ ისინი რომ ინახულოს კაცმა, ორივე სიმპატიურ წერილებს დაწერენ კოპენჰაგენურ გზით „პოლიტიკენში“ საქართველოს შესახებ, რომლის მუდმივი თანამშრომლებიც არიან. თუ თქვენ მისწერთ იაზონს, მე ვფიქრობ ამ გზით ძლიერ იაფი დაჯდება მგზავრობა. თუ ცოტაოდენი დახმარება მომცა საელჩომ, მე წასვლას აუცილებლად მოვახერხებ, რაც არ უნდა გამიჭირდეს.

ველი თქვენგან პასუხს იაზონის საშუალებით.

მიიღეთ ჩემი უაღრესი პატივისცემა და სალამი

მარად თქვენი პატივისცემელი კონსტანტინე გამსახურდია

P.S. იმედია ამ წერილში მდებარე მოწმობას განათლების სამინისტროსას, აგრეთვე, ბ. ი. ბაქრაძეს გადაუგზავნით ჩემ გადასაცემად.

კ. გ. [3, 38-39].

კონსტანტინე გამსახურდია სამშობლოში მართლაც გამოემგზავრა ლტოლვილების გემით. მთავრობის და პირადად აკაკი ჩხენკელის დამსახურებაც იყო, რომ ის გემზე უბრალო მგზავრი კი არა, როგორც თანამშრომელი, ისე იმყოფებოდა და ამისთვის ხელფასიც ჰქონდა. ეს გემი იყო „კრისტიან ნებე“, რომლის შოვნაშიც მწერალმა გარკვეული როლი ითამაშა თავისი ევროპელი ნაცნობ-მეგობრების

დახმარებით. გემის გამომგზავრებისა და ეკიპაჟისა და მგზავრების შემადგენლობის ისტორიას კარგად გადმოგვცემს ბერლინში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რწმუნებულის – ვლადიმერ ახმეტელაშვილის პირადინერილი-ანგარიში აკაკი ჩხენკელისადმი [4, 145]. გემის კაპიტანი და ადმინისტრაცია გერმანელები იყვნენ.

ვფიქრობ, ამ წერილებს, როგორც გამოუქვეყნებელსა და მკითხველისათვის უცნობ მასალას, გარკვეული მნიშვნელობა აქვს დიდი მწერლის ბიოგრაფიისათვის. მასში ბევრი საინტერესო დეტალია, რაც შეავსებს კონსტანტინე გამსახურდიას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მათიანეს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წელი, №№ 231, 232, 233, 234;
2. დოდო ჭუმბურიძე, განათლება 1918-1921 წლებში, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი, 2000.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწ. 2, საქმე 52.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწ. 2, საქმე 180.

Dodo Chumburidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhi-shvili Tbilisi State University, Ivane Javakhi-shvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Three Letters of Konstantine Gamsakhurdia to Akaki Chkhenkeli (1919)

Summary

In June 1918 Georgian writer Konstantine Gamsakhurdia left for Germany. He defended doctoral thesis at the University of Berlin. In Germany, Gamsakhurdia propagated Georgian culture, he studied experiences of the German education system. In his letters, which Gamsakhurdia sent to the Ambassador of Georgia to Europe – Akaki Chkhenkeli, is narrated about his work in Germany.

ირმა გიკაშვილი

სოციალურ მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი, ქ. ჩოლოყაშვილის სახელობის თბილისის 178-ე საჯარო სკოლის ისტორიის მასწავლებელი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის უფროსი მასწავლებელი

პიდეპ ერთი უცნობი დოკუმენტი 1924 წლის აჯანყების შესახებ

გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ XX საუკუნის საქართველოს ისტორიაში 1924 წლის აჯანყება ერთერთი ყველაზე გადამწყვეტი და სისხლიანი მოვლენა იყო, რომლის მარცხის შემდეგაც ქართველი ერი საბოლოოდ დამორჩილდა ისტორიულ რეალობას და დიდხანს აღარ უცდია აღედგინა წართმეული სახელმწიფოებრიობა. 1924 წლის აჯანყების მარცხით დამთავრების შემდეგ ემიგრაციაშიც და საქართველოშიც ემიგრანტული მთავრობის მისამართით ორი განსხვავებული დამოკიდებულება ჩამოყალიბდა. ერთი მოსაზრებით, ისინი „საქართველოს მხსნელებად და ბოლშევიკების ერთადერთ ოპონენტებად იყვნენ მიჩნეულნი, ხოლო მეორე მოსაზრებით, მათ საქართველოს გამყიდველებად მიიჩნევდნენ და საქართველოს თავისუფლების თავისი პარტიულ-იდეოლოგიური მიზნებისათვის შეწირვაში სდებდნენ ბრალს“ [1, 39]. იმ ბრალდებათა შორის, რომლებიც ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ წაუყენა სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობას, არის აგრეთვე მოსაზრება, რომ მათ ძალაუფლების დაკარგვის შიშით შეგნებულად არ დაიცვეს საქართველოს დამოუკიდებლობა.

საქართველოს ისტორიის ამ მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენის შესასწავლად უაღრესად საინტერესო პირველწყაროებია დაცული საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივის ჰარვარდის ფონდში, ესენია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ემიგრანტული მთავრობის სხდომების ოქმები, რომლებიც უშუალოდ აჯანყების მომდევნო დღეებში და შემდეგი თვეების განმავლობაში იმართებოდა პარიზში და იხილავდა ამ მოვლენასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ოქმები შედგენილია სხდომების მდივნის, ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის კ. კანდელაკის მიერ. დოკუმენ-

ტა ავთენტურობა ეჭვს არ იწვევს, რადგან დოკუმენტებს ხელს აწერს მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ჟორდანიას და სხდომის მდივანი.

ეს საარქივო წყაროები პირველად გამოაქვეყნა ოთარ ჯანელიძემ ჟურნალ „მნათობის“ 1998 წლის N11-12 ნომერში, სათაურით, „დახმარება რომ გვექონოდა გავიმარჯვებდით“.

- ზემოთხსენებული სხდომის ოქმებიდან გამომდინარე ნათლად ჩანს, რომ ემიგრანტულმა მთავრობამ კარგად იცოდა, რომ აჯანყებულებს ევროპიდან „ჯარით დახმარება არ ექნებოდათ, მიუხედავად ამისა მათ საქართველოში აჯანყების დაწყებისაკენ მაინც მოუწოდეს თანამზრახველებს“ [2,191].
- ლიდერები (ნ. ჟორდანიას, ნ. რამიშვილი) ასე აფასებდენ აჯანყებას: „რაც ჩვენში მოხდა ისტორიისა და მომავალი გამოკვლევის საქმეა. ცხადია, ეს არ იყო „პუტჩი“, არამედ იყო ნამდვილი ხალხოსნური გამოსვლა, რომლის მსგავსი ჩვენს ქვეყანას დიდი ხანია არ ახსოვს. ეს იყო დიდი გამოსვლა უცხოეთის უღლის წინააღმდეგ“ [2, 16].
- ამის შემდეგ აღნიშნულ თემაზე მთავრობას კოლეგიალურად აღარ უმსჯელია, თუმცა აჯანყება და მისი შედეგები კიდევ დიდხანს იყო პოლიტიკური ემიგრაციის ყურადღების ცენტრში.

საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალურ განყოფილებაში დაცულ ჰარვარდის ფონდში ინახება ერთი მეტად საინტერესო ხელნაწერი: „ამონაწერი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის სხდომათა ოქმიდან კარლო ჩხეიძის გამოსვლის შესახებ 1924 წლის აჯანყებასთან დაკავშირებით და ჩანაწერები ამ საკითხზე“. ხელნაწერი შესრულებულია 1924 წლის 12 ნოემბერს. აღნიშნული დოკუმენტი მკვლევართა ყურადღების მიღმა აღმოჩნდა. ამ მასალის სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანა ვფიქრობთ კიდევ უფრო მეტად მოჰფენს ნათელს 1924 წლის აჯანყების უკეთ შესწავლის საქმეს.

სანამ უშუალოდ ხელნაწერის განხილვაზე გადავალთ, ცოტა რამ კარლო ჩხეიძის შესახებ.

კარლო ჩხეიძე დაიბადა 1864 წ. 10 მაისს ქუთაისის გუბერნიის, შორაპნის მაზრის სოფელ ფუთში, აზნაურის ოჯახში. დაწყებითი განათლება სოფელში მიიღო და ქუთაისის გიმნაზიაში განაგრძო სწავლა. მერვე კლასიდან პოლიტიკური მიზეზების გამო გიმნაზია დაატოვებინა.

ნეს. მან მოახერხა და სწავლა რუსეთში გააგრძელა, თუმცა 1887 წელს ნოვოროსიიკის უნივერსიტეტიდან, 1888 წელს კი ხარკოვის ვეტინ-სტიტუტიდან გარიცხეს. 80-იანი წლების ბოლოს სამშობლოში ბრუნდება და კარლ მარქსის მოძღვრებით ინტერესდება. 1898 წლიდან სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი, 1903 წლიდან – მენშევიკი. 1912 წლიდან მეოთხე სახელმწიფო სათათბიროში მენშევიკური ფრაქციის ლიდერი იყო. 1917 წ. ოქტომბერში ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ კარლო ჩხეიძე საქართველოში დაბრუნდა. 1918 წ. თებერვალში, როდესაც ამიერკავკასიის სეიმი შეიკრიბა, მის თავმჯდომარედ კარლო ჩხეიძე აირჩიეს, ხოლო შემდეგ დემოკრატიული საქართველოს პარლამენტის პირველ თავმჯდომარედ. 1919-20 წწ. კარლო ჩხეიძე მეთაურობდა საქართველოს დელეგაციას პარიზის საზავო კონფერენციაზე. 1919 წ. დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის არჩევნების დროს დეპუტატებმა პარიზში მყოფ კარლო ჩხეიძეს უდიდესი ნდობა გამოუცხადეს და დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარეობა მიანდეს. 1920 წ. ბოლოს კარლო ჩხეიძე პარიზიდან საქართველოში დაბრუნდა და უშუალოდ შეუდგა თავისი მოვალეობის შესრულებას, მან დიდი წვლილი შეიტანა დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი კონსტიტუციის მიღების საქმეში. 1921 წელს გაემგზავრა ემიგრაციაში, ცხოვრობდა პარიზში. პირად ცხოვრებაში ჩხეიძემ დიდი ტრაგედია გადაიტანა, 1917 წელს დაეღუპა ერთადერთი ვაჟიშვილი. თავად 1926 წელს მოიკლა თავი, მაგრამ სიკვდილამდე დატოვა ერთი წარწერა „ჩემს სიკვდილში ბრალი არავის დასდვათ“ [3, 9]. მაშინ ჯერ კიდევ არ არსებობდა ლევილის ქართველთა სასაფლაო. შესაბამისად, ის დაკრძალეს პარიზში, პერლაშეს სასაფლაოზე [5, 203-204; 6, 302].

1924 წლის ნოემბერი. პარიზში მიმდინარეობს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის სხდომა, რომელსაც ესწრებიან პარტიული ელიტა: ნ. ჟორდანიას, რ. რამიშვილი, ი. წერეთელი, კ. ჩხეიძე და სხვა. სიტყვით გამოსული კარლო ჩხეიძე რეალურად აფასებს 1924 წლის აჯანყების მარცხის მიზეზებს. იგი სვამს კითხვას: „რატომ დავმარცხდით?“ და თვითონვე პასუხობს – იმიტომ, რომ აჯანყება მოხდა არახელსაყრელ პირობებში. სად იყო ფული ან იარაღი? – არ იყო?

ამბობენ, იარაღი ხალხმა აჯანყების დროს უნდა მოიპოვოსო. შეიძლება, მაგრამ იყო საქართველოში ამის პირობები? არ იყო... ჩვენში იდგა რუსის ჯარი. იყო რამე ნიშანი, რომ უცხოელი ლაშქარი ამ ია-

რალს ჩვენსკენ გადმოისროდა? არავითარი... სომხობა, ყველასთვის ცხადი იყო, რომ ჩვენს აჯანყებას მხარს არ დაუჭერდა... არავითარი ნიშანი არ იყო იმისა, რომ გამოძახილს (სერიოზულს) მივიღებდით აზერბაიჯანიდან. აჯანყება იმიტომ წავაგეთ, ამის ერთი დიდი მიზეზი არის ის, რომ ეროვნული კითხვა (აქ საკითხი) უფრო მსუბუქად გვექონდა წარმოდგენილი, ვიდრე არის“ [4, 4].

ჩხეიძე კვლავ სვამს კითხვას: „რანაირი უნდა იყოს ჩვენი დამოკიდებულება მეზობლებთან? ვიძახოთ თუნდაც, ეშმაკთან, მაგრამ არა რუსეთთან? ბოლშევიზმმა რომ 50 წელი გაძლოს, რა ვქნათ... ჩვენმა ხალხმა ხომ უნდა იცხოვროს. თავის ანაბარად ქართველი ხალხი ვერ დარჩება... წარმოდგენა, თითქოს დამოუკიდებლობის საკითხი ამოინურა, შეუძლებელია... რუსეთის გადაკიდება ყოვლად მიუღებელია.

„უფრო ცუდ დროს გამოსვლას, ვიდრე ჩვენ გამოვედით, ვერავითარი მოსისხარი მტერი ვერ გვირჩევდა“. აჯანყება არ უნდა დანიშნო დილას ან საღამოს, პირობებმა უნდა გიკარნახოს ყოველივე. მაგრამ რაც მოხდა და ცუდად მოხდა, მიზეზი რა იყო, ამაზე აკაკიმ (სავარაუდოდ, იგულისხმება ჩხენკელი – სტატიის ავტორის შენიშვნა (ი. გ.)) პასუხი ვერ გასცა. „ჩვენი ეროვნული კითხვა ჩვენ დიდათ უფრო მსუბუქათ წარმოვიდგინეთ, ვიდრე ის ნამდვილად არი... ომი წავაგეთ... რა უნდა გავაკეთოთ ანი?... ესლა დადგა დრო, როცა პრაქტიკულად შორს უნდა გავიხედოთ და გამოვიდეთ არა სიყვარულისა და სიძულვილის გრძნობიდან, არამედ ანგარიშიდან... თავის ანაბარად ქართველი ხალხი ვერ დადგება. რუსეთის საკითხი მხოლოდ ახლა დგება“ [7, 4].

რამიშვილი: „ერთი სიტყვით მივიდეთ რუსეთთან?“

ჩხეიძე (ჩვენი აზრით, ორაზროვნად პასუხობს): „რუსეთი მიყურებს, როგორც ქვეშევრდომს, მე მას ვუყურებ, როგორც დამოუკიდებელი. დამოუკიდებლობა უნდა არსებობდეს, მაგრამ ტენდენციამ არ უნდა დააბრმავოს ხალხი. ბრძოლა გრძელდება, მაგრამ რუსეთის ხელისუფლების ქვეშ. საქმე რთულია. შეგვიძლია თუ არა ისევ აჯანყება? რომ წლობით გაგრძელდეს ჩვენი ბრძოლა რა გემართებს? ამ კითხვებს პასუხი უნდა.

ეროვნული საკითხი მხოლოდ ახლა ისხამს ფრთას. მართალია, ბოლშევიზმი დიდი სახელმწიფოების ცნობამ გაამაგრა, მაგრამ ამაშევეა მისი დაღუპვის მიზეზებიც. რუსეთის გადაკიდება ყოვლად მიუღებელია“ [7, 5].

ეს უალრესად საინტერესო წერილი ძალიან კარგად ასახავს 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ემიგრანტულ ნაწილში საკუთარი შეცდომებით გამოწვეულ უიმედობას, გულგატეხილობასა და დაბნეულობას. კარლო ჩხეიძე კრებაზე თანაპარტიელებთან განიხილავს დამარცხების მიზეზებს:

1. „აჯანყება მოხდა არახელსაყრელ პირობებში. სად იყო ფული ან იარაღი? – არ იყო?“
2. „...სომხობა ჩვენს აჯანყებას მხარს არ დაუჭერდა... არც აზერბაიჯანი“ (ეს მოულოდნელობას არ წარმოადგენდა მათთვის);
- 3 „უფრო ცუდ დროს გამოსვლას, ვიდრე ჩვენ გამოვედით, ვერავითარი მოსისხარი მტერი ვერ გვიჩვენდა“;
4. „ჩვენი ეროვნული საკითხი ჩვენ უფრო მსუბუქათ წარმოვიდგინეთ“.

სხდომის ჩანაწერიდან კარგად ჩანს, რომ კარლო ჩხეიძის მოსაზრებებს არ ეკამათებიან და იზიარებენ. ჩანაწერიდან ირკვევა, რომ სხდომაზე ჩხეიძის წინამორბედი გამომსვლელი აკაკი (?) შეგნებულად არ აყალიბებს მიზეზებს, რატომ დამარცხდნენ – „მაგრამ რაც მოხდა და ცუდად მოხდა, მიზეზი რა იყო, ამაზე აკაკიმ (?) პასუხი ვერ გასცა“ – აღნიშნავს ჩხეიძე.

ჩანაწერის მეორე ნაწილი, სადაც გამომსვლელი კითხვას სვამს: „რა უნდა გავაკეთოთ ანი?..“ მის კითხვაზე ნოე რამიშვილი კითხვითვე ეხმიანება: „ერთი სიტყვით მივიდეთ რუსეთთან?“

დასაფიქრებელია, რას უნდა ნიშნავდეს რამიშვილის რეპლიკა – „მივიდეთ რუსეთთან?“ და ჩხეიძის მიერ თანაპარტიელთა დამოძღვრა – „გამოვიდეთ არა სიყვარულისა და სიძულვილის გრძნობიდან, არამედ ანგარიშიდან“.

აშკარად თვალშისაცემია, რომ ევროპული სახელმწიფოების მიერ ბოლშევიზმის აღიარებამ, 1924 წლის აჯანყების დამარცხებამ ქართველ სოციალ-დემოკრატთა ეს ნაწილი სასონარკვეთილებაში ჩააგდო. ისინი სხდომაზე განიხილავენ რუსეთთან მომავალი ურთიერთობების შესაძლებლობებს. თუმცა, ისიც კარგად ჩანს, რომ ეს საკითხი („მივიდეთ რუსეთთან“) პირველად ამ სხდომაზე არ გაჟღერებულა. აჯანყების მარცხით დამთავრების შემდეგ, ვფიქრობთ, ეს საკითხი აქტიურად განიხილებოდა მათ წრეში. საინტერესოა, რას გულისხმობდა რამიშვილი რუსეთთან მისვლაში? ევროპული სახელმწიფოების მსგავსად, საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის მიერ რუსული

ბოლშევიზმის აღიარებას?

ჩხეიძე თვითონვე პასუხობს კითხვას და ძალიან რეალურად აფასებს შექმნილ მდგომარეობას: ევროპამ რუსული ბოლშევიზმი აღიარა და მისი გადაკიდება ჩვენი მხრიდან მიუღებელია, ბრძოლა უნდა გაგრძელდეს რუსეთის ხელისუფლების ქვეშ.

ამრიგად, ემიგრაცია აღიარებდა, რომ აჯანყება, რომელზეც სოციალ-დემოკრატები დიდ იმედებს ამყარებდნენ, მათ მიერ ცუდად იყო მომზადებული და ცუდ დროს დაგეგმილი. აღიარებდა ასევე იმასაც, რომ შესაცვლელი იყო ბრძოლის ტაქტიკაც: ბრძოლა უნდა გაეგრძელებინათ რუსეთის ხელისუფლების ქვეშ, რადგან ეროვნული საკითხი ჯერ კიდევ ახლა იდგამდა ფეხს, ბოლშევიზმი კი ვინ იცის როდემდე იარსებებდა, ეგებ 50 წელიც. რა იცოდა კარლო ჩხეიძემ, რომ ბოლშევიზმის არსებობა ორმოცდაათი კი არა სამოცდაათი წელიც გაგრძელდებოდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ჯ. კაშია, კვიმატი ჰიპოტეზები, ჟურნალი „ივერია“, პარიზი, 1997, N 34.
2. ო. ჯანელიძე, დახმარება რომ გვექონოდა გავიმარჯვებდით: 1924 წლის აჯანყება და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია, ჟურნალი „მნათობი“, N 11-12, 1997.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 2130, აღწ. 1, საქმე 14.
4. საითიძე გიორგი, საქართველოს პარლამენტის პირველი თავმჯდომარე (შტრიხები კარლო ჩხეიძის პოლიტიკური პორტრეტისათვის), ისტორიულ-პუბლიცისტური ნარკვევები, თბილისი, 2013.
5. ჩხეიძე ნიკოლოზი, წიგნში: რუსუდან დაუშვილი, გრიგოლ კალანდაძე, რუსუდან კობახიძე, გოჩა ჯაფარიძე, თემურ ტარტარაშვილი, ქართველები უცხოეთში, ტ. 1, თბილისი, 2012.
6. ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე (1864-1926), წიგნში: 100 ქართველი უცხოეთში, თბილისი, 2011.
7. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 2115, აღწ. 1, საქმე 42.

Irma Gikashvili
*Doctor of Social Sciences, Teacher of History
of Kakutsa Cholokashvili Tbilisi Public School
№178, Senior Teacher of Faculty of Law and
International Relations of Georgian Technical
University*

Another Unknown Document About the Rebellion of 1924

Summary

One of the most interesting manuscripts kept in the Harvard Fund reserved in the Historical Center of the National Archives of Georgia is “The Extract from the Report of the meeting of Social-Democratic Workers Party of Georgia related to the speech of Karlo Chkheidze on Rebellion of 1924 and records on this issue“. The manuscript is dated to November 12, 1924. This document was left without attention of researchers. I believe that bringing this material into a scientific turnover will help in further clarification of issues related to the Rebellion of 1924.

This highly interesting letter clearly reflects the frustration and confusion among emigrated part of Social-Democratic Party, caused as a result of their mistakes following to the defeat of 1924 uprising.

On the meeting they discussed the possibilities of future relations with Russia. Emigration has acknowledged that the rebellion, on which the Social-Democrats had concentrated so many hopes, was poorly prepared and planned for inappropriate time. They also acknowledged that the battle tactic had to be changed too: the struggle should have been continued under the Russian power, because nobody knew how long Bolshevism would last, that as well might have last for 50 years. Karlo Chkheidze could not have known that the Bolshevism would withstand not only fifty but for the period of entire seventy years.

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

აღნიშნული სტატია დაინერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR/148/2-101/14) ფარგლებში

ეროვნულ უმცირესობათა სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა საქართველოში (თბილისის მაგალითზე)

ცნობილია, რომ თბილისი ძველთაგან ფორმირდებოდა, როგორც მრავალეროვანი ქალაქი, რაც გამონვეული იყო მისი ისტორიული ბედუკუდმართობითა და გეოპოლიტიკური მდებარეობით. თავისი ისტორიის გარეგანობა იგი იქცა მთავარ მაგისტრალად, მიგრაციულ გზაჯვარედინად, რომელზეც გადიოდნენ სამხედრო ნაწილები, სავაჭრო ქარავნები, აყრილი და ბედის საქებნელად გასული მოსახლეობაც. ამის შედეგად იგი არსდება როგორც ქრელი, მრავალეროვანი ქალაქი და ყალიბდება პოლიეთნიკურ საზოგადოებად. ის თავისებურებები, რომელიც დაჰყვა ქალაქის განვითარებას განპირობებული იყო, ერთი მხრივ, ქართული ფეოდალური საერთო თავისებურებებით და მის სპეციფიკურ იერსახეს ჰქმნიდა და, მეორეს მხრივ, ქალაქში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური ხალხების გავლენით, ქალაქის ეთნიკური სახე სპეციფიკური ფორმით ყალიბდებოდა. მიუხედავად უცხო ტომის ხალხის მონოლისა თბილისი მათ ჩამოსახლებას არ ზღუდავდა და ისინი რელიგიის თავისუფლებითა და გარკვეული სახელმწიფოებრივი უფლებითაც სარგებლობდნენ [1, 140].

თბილისი, ამავე დროს ცნობილი იყო, როგორც ქვეყნის ერთ-ერთი სავაჭრო ცენტრი. ქალაქში ცენტრალურ ბაზრად „თათრის მოედნის“ ბაზარი ითვლებოდა. აქ გამართული იყო ყ ა ფ ა ნ ი – დიდი სასწორი. სოფლიდან შემოტანილი პროდუქტი ჯერ ქალაქის მოსახლეობას უნდა ეყიდა, შემდეგ კი ვაჭრებს. ყაფანზე როდესაც ბაირალი იყო აღმართული, მაშინ თბილისელებს უნდა ევაჭრათ. 12 საათზე ბაირალს დაუშვებდნენ და ეს იმას ნიშნავდა, რომ ამის შემდეგ იწყებოდა ვაჭართა და სოფლელთა ალებ-მიცემა [2, 131, 132].

თათრის მოედნის ბაზრის გარდა, თბილისში იყო: სარდარ-აბა-

დის ბაზარი, სადაც ძირითადად პური და ბოსტნეული იყიდებოდა; ავლაბრის, სადაც სურსათ-სანოვაგით ვაჭრობდნენ და პასკევიჩ-ერივანსკის მოედნის, სადაც იყიდებოდა შეშა და თივა. ყოველდღიურად მოქმედი ბაზრების გარდა, თბილისში იმართებოდა საკვირაო ბაზრობა – იარმარკა [3, 104-105].

თბილისის ეგზოტიკურ სახეს ქმნიდა შუა ბაზარი, რომელიც წარმოადგენდა ვინრო ქუჩას, რომლის ორივე მხარეს ჩამწკრივებული იყო სხვადასხვა ხელობის ხელოსანთა დუქნები და სავაჭროები. მას ასევე „სომხის ბაზარი“ ერქვა. იწყებოდა კოჯრის კართან და დღევანდელი ლესელიძის ქუჩას გასდევდა. იგი თბილისის ძირითად ბირთვს – კალას – ორად, ზედა და ქვედა უზნებად ყოფდა და ამიტომაც შეარქვეს „შუა ბაზარი“. ხოლო თბილისის 1800 წლის გეგმაზე იგი „მაღალი ბაზრის“ სახელწოდებით არის აღნიშნული [4, 101-102, სქოლიო 10].

ქალაქის ბაზრებს, როგორც ცნობილია სურსათ-სანოვაგით ძირითადად თბილისთან ახლოს მდებარე სოფლები ამარაგებდნენ. მაგალითად, სოღანლული (თურქული სიტყვაა და ქართულად სახახვითს ნიშნავს), სადაც ქართველებთან ერთად სომხები და თურქები ცხოვრობდნენ და თბილისს ბოსტნეულსა და ბალჩიულ პქოდუქტებს აწვდიდა [5, 91].

დილით, ჩაძინებულ ქალაქს აღვიძებდა წყნეთელი, კუმისელი, ტაბახმელელი, დიღმელი და ოქროყანელი მემანვნეების ყვირილი და შეძახილები. სახედარზე გადაკიდებული ფერად-ფერადი ხურჯინები სავსე იყო სხვადასხვაფერად მოჭიქული მანვნის ქილებით. გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე დანწული გოდრებით შემოდიოდა ქალაქში კუმისური ცვრიანი ლეღვი, სურნელოვანი ატამი, ქუჩა-ქუჩა დაჰქონდათ სხვადასხვა ხილი.

ახალი წლის წინა დღეები ყველაზე სარფიანი იყო თბილისელი ვაჭრებისათვის, განსაკუთრებით ჩირით და ტკბილეულობით მოვაჭრეთათვის. საახალწლო ვაჭრობა კარნავალის სახეს იღებდა; მთელი დღეები შეუწყვეტილ ისმოდა „მყვირალა“ ბიჭების შეძახილები, რომლებიც მუშტარს უხმობდნენ ტკბილეულობით სავსე დუქნებში. მყიდველის მოსაზიდად ზოგი ვაჭარი დანის წვერზე წამოაგებდა რამე ნუგბარს, კოვზით თაფლს ამოიღებდა, თავს ზემოთ დაიტრიალებდა, ხმამაღლა აქებდა საქონელს და დუქანს გარს უფლიდა. ზოგიც თაფლიან თითებს ყველას დასანახად ილოკავდა და გემოს უქებდა [6, 13].

ქალაქის ზრდა სოფლის მოსახლეობის ხარჯზე ხდებოდა. თუმცა მათში ბევრი იყო ისეთი, რომელსაც არც საქალაქო ცხოვრების

ნესი (ვაჭრობა-ხელოსნობა) გაეგებოდა და არც საამისო მიდრეკილება გააჩნდა. სწორედ ისინი ხდებოდნენ „ქალაქელი სოფლელები“, რომლებიც ისევ და ისევ ბალ-ვენახებითა და სავარგულებით „ამდიდრებდნენ“ თბილისსა და მის შემოგარენს [5, 76].

გერმანელი მოგზაურის ჰაქსტჰაუზენის დაკვირვებით „ცოტაა ისეთი ქალაქი, რომელშიც ამდენი სხვადასხვა ეროვნების ხალხი იყრიდა თავს: რუსები, ინგლისელები, ფრანგები, გერმანელები, სპარსელები, თურქები, თათრები, სომხები, ქურთები, უზბეკები და კავკასიის ყველა ხალხები. ასევე ყველანაირი სარწმუნოება გვხვდება: რომაული, ბერძნული, სომხური ეკლესიის ქრისტიანები, ყველა ჯურის პროტესტანტი, სუნიტი და შიიტი მაჰმადიანები, ებრაელთა სხვადასხვა სექტები და თვით წარმართებიც“ [7, 93].

საინტერესოა, რომ ერთ უბანში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების გაჭირვებული მოსახლეობა, მეზობლურად იყოფდნენ სასმელსაჭმელს. ამის შემდეგ „პური, ღვინო, ყველი და ხმელი თევზი ყველას ოჯახში უხვად იშოვებოდა. ბაზარში შესაძენ პროდუქტს ნაკლებად საჭიროებდნენ. თუ ხორცი ჭირდებოდათ ორ აბაზს მისცემდნენ, ერთ ბატკანს შეიძენდნენ და მერე გაინაწილებდნენ. ასეთივე წესით ყიდულობდნენ ღორს, ხბოს, ორაგულს და სხვ“ [8, 20].

XIX საუკუნის დასაწყისში თბილისში მოქმედებდა ორი ბაზარი 704 დუქნით. აქ ვაჭრობდნენ ძირითადად სომეხი, მაჰმადიანი და ქართველი ვაჭრები. მცირე ადგილი რუსებსაც ეკავათ, რომელთაც ე.წ. „სომხურ ბაზარში“ ჰქონდათ საქონლის საწყობი. ბაზრები აზიური წესით იყო მოწყობილი, სადაც განლაგებული იყო ყველა ხელობის სახელოსნოები. ერთ ქუჩაზე ცხოვრობდნენ მხოლოდ ხარაზები; მეორეზე მექუდეები და მჭედლები თავიანთი ამქრებით. ოქრომჭედლები, აბრეშუმის მქსოველები, თოფებისა და ხმლის ოსტატები. ყველა მუშაობდა და თავისი შრომის საზღაურს იმკიდა.

ფაქტია, რომ თბილისის ბაზრები ამავე დროს მოგზაურთათვის სასიამოვნო სანახაობას წარმოადგენდა და ერთ-ერთ სასეირნო ადგილადაც ითვლებოდა [9, 233]. აქ ცხადდებოდა მეფისა და ქალაქის სხვა ხელისუფალთა ბრძანებულებები, კეთდებოდა განცხადებები, იცვლებოდა ინფორმაციები [5, 94].

თბილისის ბაზრებზე ლეკებს ჩამოჰქონდათ მატყლის კარგი შავი წინდები, რომელსაც მოსასხამისთვის და შარვლებისთვის იყენებდნენ ლარიბები; თეჟა და თხის მატყლის ტომრები, ასევე, ცვილი, გოგირდი და სხვადასხვა სახის იარაღი. ამათგან, ბოლო სამი ნაღდ ფულზე იყიდებოდა; ხოლო სხვა ყველაფერს მოვაჭრეებს ბამბეულზე უცვლიდნენ. ამოღებული თანხით ყიდულობდნენ სპილენძის

ჭურჭელს, როგორც იყო დოქები და სხვა [10, 37-38]. აქვე იყო ლეკების სხვა ჯგუფიც, „რომელთაც ერთი გროშიც არ გააჩნდათ ერთი ცალი ვაშლი რომ ეყიდათ. ისინი აქ სამუშაოს საძებნელად ჩამოდოდნენ. სიღარიბის დალი ესვა მათ ჩამომხმარ სახეებს, დაკერებულ ნაბდებს და დაკონკილ თავსაბურავებს, რომლებიც ცხვრის ბენვგაცლილი ტყავის ნაწიბურით ჰქონდათ მორთული [4, 93].

1837 წელს ჩვენს დედაქალაქში მყოფი კარლ კოხი შემდეგს გადმოგვცემს: „თბილისის ბაზარი მეტად საინტერესო სანახავია. ერთმანეთში ირევიან ჩერქეზები, ქართველები, თათრები, სომხები, ოსები, თურქები, სპარსელები..., ყველა თავისი ეროვნული ტანსაცმლით, ისმის უამრავი ენა. აქ არიან გერმანელები, ინგლისელები, ფრანგები; იშვიათად გაივლებს ჩადრში გახვეული ქალის ფიგურა, ზოგჯერ გაივლის უახლესი პარიზული მოდის მიხედვით ჩაცმული ქალი. ბაზარში იშვიათი კონსტრასტებია. უკრავენ მესტირეები, მეჩონგურეები, მღერაან, ფულს იღებენ. კინტოები ოხუნჯობენ, ხალხს აცინებენ, ვინმეს ამასხარავებენ და ფულს აგროვებენ“ [11, 225].

სავაჭრო ურთიერთობებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ თბილისის ამქრები, სადაც გაერთიანებული იყვნენ ყველა ხელობის წარმომადგენლები. მათ შორის მტვირთავები (ტომრების მთრეველი), დლიური მუშები, ქათმების გამყიდველები, მანუფაქტურის ნაწარმით მოვაჭრენი (თათრულად სოვდაგარი, რუსულად კუპეც) ქმნიდნენ განსაკუთრებულ ამქარს; ასევე რკინის (ნივთებით მოვაჭრენი (სომხურად ე რ გ ო ლ ტ ც ა ხ ო; თითქმის ყველა სომეხი), აგრეთვე მენვრილმანეები (სპარსულად – ა ტ ა რ ი), ხილით მოვაჭრენი (ბაყალი – სპარსული სიტყვაა), ღვინით მოვაჭრენი, მეძველმანეები (ხ უ რ დ ა – ფ რ უ შ ი, სპარსულად), საქონლის დამტარებლები (ბ ო ხ ჩ ა ჩ ი, თათრულად). ამქრები ეროვნების მიხედვითაც იყოფოდნენ... რუსი ვაჭრები მიწერილი იყვნენ რუსეთის გილდიებს. არც გერმანელი ვაჭრები შედიოდნენ ამქარში. მხოლოდ გერმანელი ხარაზები ირიცხებოდნენ ქართულ-სომხურ სავაჭრო გაერთიანებებში [7, 123].

XIX საუკუნის 70-იან წლებში თბილისში მოქმედებდა ქართული, სომხური, სპარსული და რუსული ბაზრები. რუსული ბაზრისკენ მიმავალ გზაზე „საბაზრო მოედანი იყო ცალკე გამოყოფილი, სადაც ყოველ კვირა-დილას ეწყობოდა ერთგვარი გამოფენა ბაზრობა. აქ ძირითადად ჯარისკაცები ვაჭრობდნენ. ისინი ცვლიდნენ და ყიდდნენ ძველ უნიფორმას (მუნდირს) და ფეხსაცმელებს. ერევნის მოედანზე ხშირად იმართებოდა მცირე მასშტაბის ვაჭრობა-აუქციონი,

რომლის შეტყობინება მოსახლეობისათვის ხდებოდა საყვირის ხმა-
მაღალი ხმოვანებით [12, 341].

თბილისის ირგვლივ კომპაქტურად დასახლებული ეროვნული
უმცირესობის სამეურნეო ყოფა, ძირითადად, საგარეუბნო-სასაქონ-
ლო ხასიათს ატარებდა და ქალაქის მოსახლეობის ნაკლებად ტრან-
სპორტირებული და მალფუჭადი პროდუქტების მოთხოვნილებაზე
იყო გათვლილი. ამ მხრივ გამოირჩეოდნენ გერმანელი კოლონისტე-
ბი. უკვე XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან თბილისის სიახლოვეს
განლაგებული გერმანელთა კოლონიები გარკვეული პროდუქტების
აქტიური მიმწოდებლები გახდნენ თბილისის მოსახლეობისათვის.
„მათი მეოხებით თბილისში აუარებელი რძე, კარაქი, კარტოფილი
და ლუდი იყო“ [13, 15]. აღნიშნულ პერიოდში თბილისში მყოფი
გერმანელი მოგზაურის ედუარდ აიხვალდის აზრით საქართველოში
„გერმანელმა მოახალშენებმა აგრეთვე კარტოფილის მოყვანაც შე-
მოიტანეს“ [14, 41].

თბილისიდან ოთხი ვერსის მოცილებით განლაგებული იყო გერ-
მანული კოლონია კუკია, იქ სადაც იმავე სახელობის ქართული სო-
ფელი მდებარეობდა. კოლონისტების მეურნეობა საგანგებო ხასი-
ათს ატარებდა და თბილისის მოსახლეობისათვის მნიშვნელოვან სა-
მეურნეო ბაზას წარმოადგენდა. მოახალშენები თესდნენ ხორბლე-
ულს, კარტოფილს, ლობიოსა და სხვა ბოსტნეულს, რომელიც კა-
რაქთან, ყველთან, ნაღებთან და რძესთან ერთად თბილისში ჩაჰ-
ქონდათ და იაფად ყიდდნენ. ასევე ამარაგებდნენ გერმანელები ქა-
ლაქს ხბოს ხორციით და ისეთი სახის პროდუქტებით, რაც ადგი-
ლობრივ მოსახლეობას იშვიათად გამოჰქონდა. ამ პერიოდში თბი-
ლისელები უფრო მეტად ცხვრის ხორცს ეტანებოდნენ, ხოლო ძრო-
ხის რძესთან შედარებით, კამეჩის რძეს აძლევდნენ უპირატესობას
[15, 111-112].

ლუდის დამზადებას თბილისსა და სამხრეთ კავკასიის სხვა ქა-
ლაქებში გერმანელი კოლონისტების მიერ დაარსებული საწარმოე-
ბით ჩაეყარა საფუძველი. 1850 წელს თბილისის კოლონიაში მცირე
ზომის ლუდსახარში დაარსა მადერსმა. მის მიერ გამოშვებულ უხა-
რისხო ლუდს ისევ კოლონისტები იძენდნენ. 1865 წელს დაარსდა
ვეტცელის ქარხანა, სადაც ბავარიულ ლუდს ამზადებდნენ. მალე
იმავე კოლონიაში გაიხსნა ლუდის ორი ქარხანა [16, 103].

გერმანელებმა ასევე ენერგიულად მოჰკიდეს ხელი მევენახეობა-
მებალეობის წარმოებას. განსაკუთრებით XIX საუკუნის მეორე ნახე-
ვარში. ისინი ღვინოს, უმთავრესად, გასაყიდად ამზადებდნენ; ამი-
ტომ მათ ღვინის რაოდენობა უფრო აინტერესებდათ, ვიდრე ხარის-

ბი. ყურძნის ტკბილის გამოწურვის შემდეგ, ჭაჭაზე ასხამდნენ წყალს; განახლებოდა სუსტი დუღილი და მზადდებოდა დაბალი ხარისხის ღვინო. სიმაგრე 5 გრადუსს არ აღემატებოდა. ასეთ ღვინოს ისინი „ვასერვაინს“ – წყალღვინოს – უწოდებდნენ, ხოლო გასაყიდად შაქრით ამზადებდნენ ფალსიფიცირებულ სასმელს. ისარგებლეს რა ადგილობრივი მუსლიმანური მოსახლეობის ღვინის საქმეში გაურკვევლობით, მრავალი გერმანელი გამდიდრდა შაქრისაგან დამზადებული ღვინის გაყიდვით [17, 121].

საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა ძირითად საქმიანობას გაცვლა და ვაჭრობა წარმოადგენდა. საქმიანობის ამ გზას ისინი დაადგნენ ისტორიულად ჩამოყალიბებული სოციალურ-ეკონომიკური პირობებით, რამაც განსაზღვრა მათი დასახლება უმთავრესად სავაჭრო პუნქტებში.

XIX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს ებრაელი ხელოსნების რიცხვი თბილისში საკმაოდ გაიზარდა. უმეტესობა მკერავები, მექუდეები, მეჩექმეები, ოქრომჭედლები და სხვ. იყვნენ. მათი ნაწარმი დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა სამოქალაქო მოხელეებსა და სამხედრო ჩინებში. ამის გამო, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო არ მიეკუთვნებოდა რუსეთის იმ გუბერნიათა რიცხვს, რომლებშიც ებრაელებს ცხოვრების ნება დართული ჰქონდათ, ადგილობრივი ხელისუფლება ამას ყურადღებას არ აქცევდა და რიგ შეღავათებსაც აძლევდა ებრაელ ხელოსნებს.

ებრაელთა დასახლების ცენტრებში თავიდანვე გაჩნდა მათი „ბაზრები“. ამასთან წვრილ ვაჭრებს საქონელი გაჰქონდათ სოფლად, საიდანაც იძენდნენ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დიდ ნაწილს. ებრაელთა მცირე ჯგუფს ჰქონდა საკუთარი სავაჭრო კაპიტალი, უმრავლესობა კი მათი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. სულ მცირე, უმნიშვნელო რაოდენობა იყო დასაქმებული საწარმოებსა და სოფლის მეურნეობაში, რასაც მათთვის მხოლოდ დამხმარე მეურნეობის სახე ჰქონდა.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ, სხვა ეროვნებებისაგან განსხვავებით ებრაელ მოსახლეობას არ ჰქონდა სოფლის მეურნეობაში გამომუშავებული შრომითი ჩვევები [18, 56]. მხოლოდ 1922 წლის შემოდგომიდან იწყება ებრაელთა სტიქიური გადასვლა მიწათმოქმედებაზე. ყოველგვარი დახმარების გარეშე ყალიბდებოდნენ ებრაელთა მიწათმოქმედების კოლექტივები, ჩნდებოდნენ ერთეული მიწის მუშები და მრავალი ღარიბი მიდიოდა სოფლებში მოჯამაგირედ [19, 29].

ქართველი მოსახლეობა ებრაელებთან ვაჭრობას ოდითგანვე უპირატესობას ანიჭებდა, რადგან ეჭვი არ ეპარებოდა მათ პატიოს-

ნებაში. მორწმუნე ებრაელი ვაჭრობის დროს ნაკლებად ცდილობდა მომხმარებლის მოტყუებას. თორაში აღნიშნული აზრის მიხედვით ებრაელები აღთქმულ მიწაზე, ისრაელში, ცხოვრებას მხოლოდ მაშინ შეძლებდნენ, თუ ვაჭრები თავიანთ მყიდველთა მოტყუებას არ შეეცდებიან. „სასწორის სანონი სრული და საიმედო უნდა იყოს შენთან, რათა გაიხანგრძლივო უფალი ღმერთის მიერ მოცემული დღენი შენი“. ამ შეგონების ფონზე იუდაიზმი ქადაგებს – „დაე, თქვენი მოძმეთა ქონება ისეთივე ძვირფასი იყოს, როგორც საკუთარი“ [20, 162].

ტანსაცმლის მკერავი რელიგიური ებრაელები ყოველ დღეს წარმოთქვა-მდნენ შემდეგ ლოცვას: „კურთხეულ იყავ უფალო, ღმერთო ჩვენი, ყველას შემოსავო, მეფევე სამყაროსავე“. თორას თანახმად, ისინი ვინც ტანსაცმელს კერავენ, ეხმარებიან ღმერთს, და სულიერ სამუშაოს ასრულებენ [20, 170-171].

შორი მანძილისა და უგზოობის მიუხედავად ოსები თბილისის ბაზართან საკმაოდ მტკიცედ დაკავშირებული ჩანან. შორეული სოფლებიდანაც კი ეზიდებოდნენ ურმებით საქონელს და მისი გაყიდვის შემდეგ საჭირო ნივთებს იძენდნენ. 1845 წლის აღწერილობაში ნათქვამია, რომ ოსები საკუთარი წარმოების მატყლიდან ამზადებდნენ ქსოვილებს. მატყლი, შალი, ტანსაცმელი, ყველი და ერბო ქართველ მოსახლეობაზე იცვლებოდა მათთვის საჭირო საქონელზე. ცხინვალში ძველი ეკლესიის გვერდით წელიწადში ორჯერ იმართებოდა დიდი ბაზრობა, სადაც ყოველი მხრიდან მოდიოდნენ მყიდველები და გამყიდველები.

ცხინვალის ბაზარზე სომხები ხშირად ატყუებდნენ ოსებს. სადაც შეხვდებოდნენ ძალიან იაფ ფასებში ართმევდნენ სურსათ-სანოვარს. ფულთან შედარებით საქონელში მარილს იხდიდნენ, რაც საერთოდ მთიელებისათვის დიდად ფასობდა.

სომხები ოსებს ასევე ატყუებდნენ ზომა-წონაში. საწონებად იყენებდნენ ბეჭდიან ქვებს. ანალოგიურად იქცეოდნენ სომხები სიგრძის საზომების მიმართ. ისინი რუსულ წყრთას, რამდენადაც შეეძლოთ აპატარავებდნენ და ასე უზომავდნენ ოსებს გასაყიდ ტილოს ან შალის ქსოვილებს. ზოგიერთი ამ ტყუილში კიდევ უფრო შორს მიდიოდა. გადაუზომავდნენ „საქონელს კიდევ უფრო მოკლე წყრით და ეუბნებოდნენ, რომ ესაა ახალი, გორში მიღებული საზომი“. ოსები ამას ყურადღებას არ აქცევდნენ, ოღონდ მიეღოთ საქონელი, რომელთა შეძენა ცხინვალის გარდა არსად არ შეეძლოთ [14, 234].

სომხებმა, განსაკუთრებით XIX საუკუნეში, თბილისის ვაჭრობაში მონოპოლიას მიაღწიეს. ამავე საუკუნის დასაწყისში თბილისის

მოსახლეობის 2915 კომლიდან 1195 იყო სომეხი, 634 ქართველი და 1086 კომლი სხვა ეროვნების წარმომადგენელი. აქედან ვაჭრობას ეწეოდა სომხების 79 კომლი (483 სული), ხოლო ქართველებიდან 1 კომლი [21, 24]. სომხების ეკონომიკურად დანინაურებას ხელს უწყობდა მეფის მთავრობის მიერ XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში საგანგებო მფარველობის განევა სომხურ სავაჭრო-სავაზმო კაპიტალისადმი, რომელმაც მოკლე ხანში განსაკუთრებით კი თბილისის ვაჭრობა-მრეწველობაში დიდ წარმატებას, თითქმის სრულ ბატონობას მიაღწია. ყოველივე ამან გამოიწვია ერთგვარი ეროვნული შულლი [22, 31]. ამასთან დაკავშირებით სტალინი აღნიშნავდა, რომ „საქართველოში არის ა ნ ტ ი ს ო მ ხ უ რ ი ნაცონალიზმი, მაგრამ ეს იმიტომ, რომ იქ ჯერ კიდევ არის სომეხთა მსხვილი ბურჟუაზია, რომელიც ამარცხებს წვრილ, ჯერ კიდევ მოუმადრებელ ქართველ ბურჟუაზიას და ანტისომხური ნაციონალიზმისკენ უბიძგებს ამ უკანასკნელს“ [23, 330].

შემდეგში, სომეხ ბურჟუას აღარ აკმაყოფილებს მხოლოდ სიმდიდრე და ცდილობს იერარქიის უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდეს, რასაც ქართველი თავად-აზნაურის მეშვეობით აღწევს. ეს უკანასკნელი კი ვალის გადაუხდელობის გამო იძულებულია სურვილის საწინააღმდეგოდ იმოქმედოს. ყოველივე ეს ცხოველმყოფელად აღწერა თავის უკვდავ ნაწარმოებებში XIX საუკუნის მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ გიორგი ერისთავმა. მაგალითად, კომედიაში „გაყრა“ მიკირტუმ გასპარიჩის ვალის გადაუხდელობის გამო ივანე დიდებულიძე იძულებულია ცოლად შეირთოს თავისი კრედიტორის შვილი შუშანი. საქმის წარმატებით დაგვირგვინებაში დარწმუნებული მიკირტუმ გასპარიჩი ახალ წოდებაში გადასვლაზე ოცნებობს [24, 100].

XX საუკუნის 10-იან წლებში, პირველი მსოფლიო ომის დროს, რუსეთის ჯარიდან გამოქცეული დეზერტირები რკინიგზის სადგურებიდან მოშორებით, მალულად ყიდდნენ თავიანთ ტანსაცმელს: ფარაჯას, ჩექმებს და სხვ. ამიტომ შეერქვა ამ ადგილს „დეზერტირის ბაზარი“ (ამჟამად ქალაქის ცენტრალური ბაზარი). ჯარისკაცებს მიბაძა ქალაქის ღარიბმა მოსახლეობამ, ვაჭრობა განვითარდა, გაძლიერდა და სულ მალე უსარგებლო მოედანმა ბაზრის ჩვეულებრივი სახე მიიღო. შექმნილმა მდგომარეობამ აიძულა თბილისის თვითმმართველობა ბაზრის არსებობა ოფიციალურად დაედასტურებინა. მოქალაქეებს სავაჭრო ფარდულების აშენების უფლება მისცა და ყოველდღიური სამარკო გამოსაღების აკრეფა დაანესა [25].

საბჭოთა რეჟიმის დამყარების პირველ წლებში სოფელი ვერ აწვდიდა ქალაქს საჭირო რაოდენობის სურსათს. ამიტომ კომუნისტე-

ბი იძულებული გახდნენ თვითონ ეზრუნათ ქალაქის მოსახლეობის სურსათით მომარაგებისათვის. პირველი მოთხოვნილების საგნებზე ფასები დღითიდღე იზრდებოდა, რაც მოსახლეობის დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში თბილისელები აღმოჩნდნენ, რომელთა ძირითადი ნაწილისათვის მიუწვდომელი იყო სურსათის შექენა.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ სოფლიდან ქალაქად სურსათ-სანოვავის ჩამოტანას წინ ელოებოდა მრავალი დაბრკოლება. ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები ზოგჯერ ქალაქად მიმავალ გლეხებს ართმევდა გასაყიდ სურსათ-სანოვავეს. გლეხები არ იყვნენ დაცული ყაჩაღობისაგანაც [26].

ზაფხულში, როდესაც თბილისის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ქალაქთან ახლოს მდებარე სოფლებში ისვენებდა, თბილისის ბაზრებზე საგძნობლად კლებულობდა პროდუქტის შემოტანა. ახლო სოფლებიდან იწყებოდა ბოსტნეულით და ხილით საკურორტო და სააგარაკო სოფლების მომარაგება. აქ იმართებოდა ბაზრობები, განსაკუთრებით რელიგიური დღესასწაულის დღეებში. ასეთი სახის ბაზრობებს ხელისუფლება ყოველმხრივ ზღუდავდა [27].

„ნეპი“-ს პერიოდში გამოჩნდნენ გლეხებისაგან საქონლის ამღები ვაჭრები, რომლებიც შემდეგ თბილისის ქუჩებში ყიდდნენ სხვადასხვა პროდუქტებს. ეს იყო ერთგვარი „მოძრავი ბაზარი“. მაგალითად, მემწვანილე ცხენებშებმული საზიდრით („ტაჭკით“) დაატარებდა ყოველდღე ახალმოკრეფილ სურნელოვან მწვანილს, საუკეთესო კიტრს, პამიდორს (სეზონობით), აუცილებლად გარეცხილ-გაკრიალებულს და ისმოდა მისი: „კიტრი, პამადორი, წვანილი“ და მისთანები. მოსახლეობამ იცოდა ეს „მოძრავი ბაზარი“ რადროს მოვიდოდა და შესაბამისად ქუჩაში გამოეფინებოდნენ.

20-იან წლებში თბილისის ქუჩებში ხშირად გამოჩნდებოდა ჯერ კიდევ შემორჩენილი რომელიმე კოლორიტული კინტო სპეციფიკური კინტოური ჩაცმულობით (შავი სატინის ხალათი, წელზე ქამარშემონერილი, შავივე ფართო, ხვანჯრიანი შარვალი, კოჭებთან შეკრული, ასევე შავი მესტები, კოზიროკიანი ქუდი) თავზე ედგა უშველებელი თაბახი, რომელზედაც ლამაზ კონუსად იყო დაწყობილი მსხალი ან ვაშლი, ან სხვა ხილი (სეზონის მიხედვით), მხარზე გადაკიდებული შქონდა მარტივი სასწორი (უღელზე ჩამოკიდებული წყვილი თეფში). მოხერხებულ ადგილას ჩაცუცქედებოდა, ორი ხელით კოხტად ჩამოდგამდა მინაზე თაბახს, დახვეული ტილო ედო თავზე (მძიმე თაბახს რომ ნაკლებად შეენუხებინა), იმით ოფლს შეინმენდდა, დიდი ხმით შესძახებდა თავის საქონლის სახელს, მაგალითად ასე: „თუთა

შაქარაა, თუთა!“ ანდა „დული იაბლუკი, დული“... ეს სიტყვა იყო დამახინჯებული რუსული (კუთხური) дУлЯ, რაც გულაბს ნიშნავს. თანდათან შემოეხვეოდნენ ახლოდან და შორიდან მოსული მეზობლები და გაჩაღდებოდა ვაჭრობა [28, 45].

„მოძრავ ბაზარს“ ქმნიდნენ მენვრილმანე ან მეფართლე ებრაელები, ლეკი მკალავები (ხანგამოშვებით მოკალვა სჭირდებოდა სპილენძის ქვაბებს, ტაფებს). ვაჭრობაში პატიოსნება ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო. პროფ. მიხეილ ჭაბაშვილი საინტერესო ეპიზოდს იგონებს: „ერთხელ მახსოვს, დედმ გაატანა მკალავს თანგირა ქვაბი, მაგრამ უცბად შეშფოთდა, ვის ვატან, ქვაბი არ დამეკარგოსო და მოაბრუნა ის კაცი: რომ არ მომიტანო, სად გეძებოო? მკალავმა ამაზე თავისი ღირსების შეგნებით უპასუხა: „მე ლეკი ვარ!“ ეს იყო ნათქვამი, რომ დედა დამშვიდა“ [28, 45-46].

ძველ თბილისში მეთულუხჩე („დამტარებელი“) წყლის გასაყიდად დაქონდა ცხენზე გადაკიდებული კამეჩის ტყავის ორი უზარმაზარი თ უ ლ უ ხ ი; მეთულუხჩე წყალს დაატარებდა მოსახლეობის საცხოვრებლებთან და ჰყიდდა ვედროთი, რომელიც პირუტყვს კისერზე ეკიდა. გამყიდველი გაყიდული წყლის რაოდენობას აღნიშნავდა ქამარზე მიმაგრებულ მოკლე ჯოხზე ნიშნის დადებით [12, 339-340].

საბჭოთა რეჟიმის დროს ომის დაწყებამდე, თბილისის „მიკროუბნებში“ მოსახლეობა საერთო ონკანით სარგებლობდა. ვინც შორს ცხოვრობდა წყლის ზიდვა მეტად შრომატევადი იყო. ამიტომ ვისაც საშუალება ჰქონდა ქურთის ქალებს ქირაობდა. ისინი მხარზე გადებული სპეციალური „ულლით“, რომელსაც „კარამისლას“ ეძახდნენ, მის ბოლოებზე ჩამოკიდებული წყვილი ვედროთი მთელი დღე ეზოდებოდნენ წყალს [28, 49]. ქურთი მამაკაცები კი მეკურტნეებად მუშაობდნენ. თბილისის რკინიგზის ვაგზალში ხვდებოდნენ სამგზავრო მატარებლებს, ჩამოსულთა ბარგს აიკიდებდნენ ზურგზე მორგებულ კურტანზე და მიჰქონდათ ნაჩვენები მისამართით.

ასორები ძირითადად მღებავები და მენავთეები იყვნენ. მენავთეები ქურჩა-ქურჩა დაატარებდნენ წყვილ-წყვილ მძიმე ბიდონს, ზოგნი კი ცხენშებმული საზიდრით, რომელზედაც ცისტერნის მსგავსი პატარა ბაკი იყო დადგმული [28, 52].

20-იან-30-იან წლებში თბილისი ჯერ კიდევ აგრარული ქალაქი იყო. ზოგიერთ გარეუბანში მოსახლეობას ყავდა ქათმები, ღორები, აქა-იქ ძროხებიც კი [28, 47].

1926 წელს თბილისში მოქმედებდა 10 ბაზარი, საიდანაც ქალაქის აღმასკომს წლიურად 100 000 მანეთი შემოსავალი ჰქონდა [29].

1929 წელს აღმასკომმა ავლაბარში გამართა დახურული ბაზარი. ბაზრებზე, განსაკუთრებით „დეზერტირებისა“ და „სალდათის“ ბაზარზე, მრავალი ეროვნების ხალხი იკრიბებოდა.

30-იანი წლების დასაწყისში ჩართული იქნა საკოლმეურნეო ვაჭრობა, რამაც ძირეულად შეცვალა ეროვნულ უმცირესობათა სამეურნეო ხასიათი. 1932 წლის 24 ივლისს გაიხსნა „ვერის ბაზარი“. ამავე დღეს აქვე მოენყო პირველი მასობრივი საკოლმეურნეო ვაჭრობა [30].

კოლექტიური მეურნეობების მიერ მოწეული მოსავლის სახით შეიქმნა პროდუქტების დიდი რესურსები. საკოლმეურნეო ვაჭრობის მიზანიც სწორედ ეს იყო, რომ მოძრაობაში მოეყვანა, ბრუნვაში ჩაება საქონლის ეს უზარმაზარი მასა. ამ მიზნის განხორციელების პირველ სერიოზულ ცდას წარმოადგენდა თბილისის საბჭოს 1932 წლის 7 სექტემბრის დადგენილება, იმავე წლის 15 ოქტომბრისათვის თბილისში პირველი დიდი საკოლმეურნეო ბაზრობის მოწყობის შესახებ. ბაზრობა უნდა გამართულიყო თბილისის 2 ბაზარზე: ყოფილ დესიმონოვისა და ახალ ბაზარზე („დეზერტირები“). აგრეთვე, სათადარიგოდ მომზადებული უნდა ყოფილიყო ავჭალისა და ვერის ბაზრები. წინასწარი მოსამზადებელი მუშაობის ჩასატარებლად დაარსდა ბაზრის კომიტეტი, იმ მიზნით, რომ გლეხებს საშუალება მისცემოდათ შეეძინათ მათთვის საჭირო სამეურნეო პროდუქტი, გათვალისწინებული იყო შემხვედრი ვაჭრობა, სადაც გამოტანილი იქნებოდა 7 მილიონი მანეთის სამრეწველო საქონელი [31, 24].

თბილისის ბაზრობა 11 დღეს გრძელდებოდა. მონაწილეობდა 1907 კოლმეურნეობა, 16 570 კოლმეურნე და 11 903 ინდივიდუალური მეურნე [32].

1935 წელს გაუქმდა საბარათო სისტემა და გამოცხადდა თავისუფალი ვაჭრობა, რამაც ბიძგი მისცა ქალაქსა და სოფელს შორის საქონელბრუნვის გაფართოებას.

თბილისის მოსახლეობის ზრდით იყო ნაკარნახევი თბილისში ორი ახალი საკოლმეურნეო ბაზრის – საბურთალოსა და ნავთლულში – მოწყობა. ნავთლუხის ბაზარი გაიხსნა 1937 წლის ოქტომბერში, რომლის კეთილმოწყობაზე დაიხარჯა 38 000 მანეთი. ამენდა 70-მდე მაღაზია-ფარდული [33, 4; 1-2].

ომის წინ და შემდგომ პერიოდში თბილისურმა ვაჭრობამ დაკარგა მრავალეროვნული იერი და ე.წ. საბჭოურ-სტანდარტული სახე მიიღო.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ზ. შენგელია, თბილისის მოსახლეობის ეთნოკონფესიონალური სტრუქტურა XIX საუკუნეში, ჟურნალი „მაცნე“, ისტორიის სერიის, 1997, № 1-4.
2. ი. გრიშაშვილი, თხზულებათა კრებული ხუთ ტომად, ტ. III, თბილისი, 1963.
3. ი. ბალახაშვილი, ძველი თბილისი, თბილისი, 1951.
4. მ. მგალობლიშვილი, ლ. მიქიაშვილი, ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები თბილისის შესახებ, „ანალები“, 2002, №1.
5. ა. გელაშვილი, მეფე ერეკლეს დროშია..., თბილისი, 2015.
6. გ. ჩინჩალაძე, ქართული საახალწლო წეს-ჩვეულებები, ჟურნალი „ისტორიანი“, 2017, №1.
7. ავგუსტ ჰაქსტჰაუზენი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბილისი, 2011.
8. კარაპეტ გრიგორიანცი, ძველი თბილისის იშვიათი ამბები, თბილისი, 2011.
9. გ. გელაშვილი, იულიუს კლაპროტი თბილისის შესახებ, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, თბილისი, 2016, №2.
10. იოსებ შაგუბატოვი – აღმოსავლეთ საქართველოსა და იმერეთის სამინაო მდგომარეობის აღწერა, რუსული ტექსტის ქართული თარგმანი, გამოკვლევით, კომენტარებით, საძიებლებითა და ფაქსიმილიებით მოამზადეს ა. თაბუაშვილმა და გ. ყუყუნაშვილმა, თბილისი, 2015.
11. ქ. ჩხატარაიშვილი, თბილისის წარსულიდან, კრებულში: „საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები“, 1999.
12. გ. გელაშვილი, ინგლისელი კაპიტანი ტელფერი თბილისის შესახებ (XIX საუკუნის 70-იანი წლები), კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, 2015, №2.
13. ს. ჭილაია, ეკატერინე ჭავჭავაძე, 1969.
14. ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბილისი, 2005.
15. გ. გელაშვილი, აიხვალდის ცნობები თბილისის შესახებ, კრებულში: „ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები“, თბილისი, 1983.
16. გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები საქართველოში, თბილისი, 1974.

17. შ. ქუთიძე, ქვემო ქართლში გერმანელთა ახალშენების ისტორიის საკითხისათვის, ჟურნ. „მაცნე“, 1967, №4.
18. შ. ნოზაძე, საქართველოს კომპარტიის მოღვაწეობა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების დამკვიდრებისათვის, თბილისი, 1987.
19. გერცელ ბააზოვი, ეროვნულ უმცირესობათა შორის, ჟურნ. „საბჭოთა აღმშენებლობა“, 1929, №6.
20. ზ. ჯორბენაძე, ბიზნესის რელიგიური ასპექტები: იუდაიზმი და მართლმადიდებელი ქრისტიანობა, თბილისი, 2014.
21. შ. კაკურია, ქ. თბილისის მოსახლეობა 1803-1970 წწ. თბილისი, 1979.
22. ვ. სიხარულიძე, ამიერკავკასიის ხალხთა ურღვევი მეგობრობა, თბილისი, 1970.
23. ი. ბ. სტალინი, თბილისი, ტ. 2.
24. XIX საუკუნის მწერლობა, თბილისი, 1979.
25. გაზ. „მუშა“, 1926, 9 მარტი.
26. გაზ. „ტრიბუნა“, 1922, 27 ივნისი.
27. გაზ. „მუშა“, 1924, 19 აგვისტო; 2 ოქტომბერი.
28. მ. ჭაბაშვილი, მოგონებები, თბილისი, 2015.
29. გაზ. „მუშა“, 1926, 12 სექტემბერი.
30. გაზ. „მუშა“, 1932, 26 ივლისი.
31. ტფილისის პირველი საკოლმეურნეო ვაჭრობა, თბილისი, 1932.
32. გაზ. „კომუნისტი“, 1932, 27 ოქტომბერი; 14 ნოემბერი.
33. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 600, ანან. 1, საქ. 3805; საქ. 3806.

Avtandil Songulashvili

Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, The Head of Department of the Modern and Contemporary History

**Trade-Economic Relations of National Minority
(On the Example of Tbilisi)**

Summary

The cities of Georgia, especially Tbilisi, was inhabited by the oldest nations, the majority part of which was involved in trade-agricultural activity. Inhabitants of Tbilisi were provided with agricultural products by Germany colonists, who lived in suburbs and outskirts. Armenians survived due to their craftsmanship; and Jews followed to the trade. Kurds preferred to carry cargo and were busy with city cleaning.

In 1926 there were active 10 markets in Tbilisi; at the beginning of 30s in the provision of Tbilisi was involved the agricultural trade, the fact fundamentally changed agronomical character of national minority.

ალექსანდრე მოსიაშვილი
ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის
სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტის ასოცირებული პროფესორი

**ქართველ პატიმართა მდგომარეობა საბჭოურ
საპატიმროებში 1989 წლის 9 აპრილის
ტრაგედიის შემდგომ**

XX საუკუნის 80-იანი წლების მინურულს ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საგრძნობლად გააქტიურდა და გაძლიერდა. მისი ლიდერები ფართოდ გაშლილი საინფორმაციო თუ საპროტესტო ხასიათის აქციებით ახერხებდნენ საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის, როგორც დაინტერესებას, ასევე მრავალი მათგანის ჩართვასაც ამ პროცესებში [1]. საბჭოთა მთავრობა შექმნილი ვითარებიდან გამოსავალს ეძებდა და ამ მიზნით ყველანაირ პროვოკაციებზე მიდიოდა. მისი მიზანი იყო ქართული, ჭეშმარიტად ეროვნული ძალების დისკრედიტაცია-განიეიტრალება და დაშლის საფრთხის წინაშე დამდგარი ე. წ. საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ურღვევობის უზრუნველყოფა.

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ხელოვნურად გამოწვეული დაძაბულობის მიზეზით, 1989 წლის 4-9 აპრილს, თბილისში რუსთაველის გამზირზე, მთავრობის სასახლის წინ შეკრებილი მომიტინგეების მთავარ მოთხოვნად საქართველოს სრული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის გამოცხადება იქცა. სწორედ ეს ფაქტი ჩათვალა, როგორც ჩანს, მმართველმა რეჟიმმა განვითარებული მოვლენების კულმინაციად და 9 აპრილს გამთენიისას თბილისში შემოყვანილი სამხედრო ძალის გამოყენებით ვანდალურად დაშალა საპროტესტო აქცია. მომიტინგეთა და მომხმობილეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი დაშავდა ან მოინამლა მათ წინააღმდეგ გამოყენებული მომნამლავი ქიმიური გაზებით. სამწუხაროდ, დაიღვარა სისხლი უდანაშაულო მშვიდობიან მომიტინგეთა შორის [2].

აღნიშნული ტრაგედიის შემდგომ ხალხის ნდობა და მხარდაჭერა ეროვნული ძალების მიმართ კიდევ უფრო გაიზარდა. შესაბამისად, გაიზარდა საბჭოთა მთავრობის მიერ სხვადასხვა სახის კონფლიქტების პროვოცირებების რიცხვიც. გაუსაძლისი გახდა საბჭოთა არმიის რიგებში სამსახური ქართველი ახალგაზრდებისათვის [3]. კიდევ უფრო დამძიმდა ქართველი პატიმრების ყოფა საბჭოურ საპყრობილებში.

უნდა ითქვას, რომ საბჭოურ სასჯელმოსწრულებით დანესებულებებში იმთავითვე დანერგილი იყო მანკიერი სისტემა. არსებული იდეოლოგია ისახავდა მიზნად რიგითი მოქალაქის საბჭოთა ადამიანად ჩამოყალიბებას – შესაბამისად დამახინჯებული ცნობიერებით, რომელიც უნდა ყოფილიყო სისტემის მორჩილი მსახური. შემდეგ აქ სასჯელმოსწრული პიროვნებების შესახებ აყალიბებდნენ ნეგატიურ შეხედულებებს და საზოგადოების ამ ნაწილს ისევ უბიძგებდნენ ხელახალი დანაშაულების ჩადენისკენ. რეპუტაციამქლახული ადამიანები არსებულ სისტემას ყოველთვის სჭირდებოდა. ხშირად ე. წ. შეკერილი საქმეები – პარტიის აქტივის წარმომადგენლების მიერ ჩადენილ დანაშაულებრივ ქმედებებზე – სრულიად უდანაშაულო, იმჟამად პატიმრობაში მყოფ ან უკვე სასჯელმოსწრულ ადამიანებს მიენერებოდათ. ასეთ საკითხებს თითქმის უპრობლემოდ აგვარებდნენ საბჭოთა მილიციის, იმჟამინდელი პროკურატურის და სასამართლოს მუშაკები. იყო შესაბამისი დავალებები მთავრობის წარმომადგენელთა მხრიდან და სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტიდან. ამის შემდეგ ხელოვნურად ყალიბდებოდა საზოგადოებრივი აზრი სასჯელმოსწრული ადამიანების მიერ საზოგადოებისთვის საკითხის შექმნაზე და მათ თითქმის ესპობოდათ შემდგომი დასაქმების პერსპექტივა.

საბჭოთა საპატიმროები ფაქტობრივად პატიმრობაში მყოფ ადამიანთა ერთგვარ სანამებლებს წარმოადგენდა. საშინელი პირობები: კვების თვალსაზრისით, ფსიქოლოგიური ზენოლა პატიმრებზე, ნამება, დამცირება, ფიზიკური თუ სიტყვიერი შეურაცხყოფა ხშირად უმიზეზოდ, დამსმენტა ინსტიტუტი, ე. წ. შავი სამყარო – იქ მოხვედრილ ადამიანს ურყევდა ჯანმრთელობას, ფსიქიკას, ხშირ შემთხვევაში უმახინჯებდა ცნობიერებას, ანადგურებდა მორალურად და ხელს უშლიდა საზოგადოებაში მის სრულფასოვან პიროვნებად დაბრუნებას. იყო სიკვდილიანობის შემთხვევებიც [4].

1989 წლის 9 აპრილს თბილისში დატრიალებული ტრაგედიის შემდეგ არსებულმა მთავრობამ ფაქტობრივად დაკარგა მოქალაქეთა ნდობა. ცალკეული პიროვნებები თუ მოქალაქეთა ჯგუფები ხშირ შემთხვევებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერებს მიმართავდნენ უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებისათვის, რაც თავის მხრივ, იმაზე მიუთითებს, რომ მათი რეიტინგი ნდობის თვალსაზრისით საზოგადოებაში საგრძნობლად გაიზარდა. ერთ-ერთი წერილის მიხედვით, რომლითაც ლამზირა გინგიური ეროვნული მოძრაობის ლიდერს ზვიად გამსახურდიას მიმართავს ირკვევა, რომ ამ

ქალბატონის ვაჟი ზაზა გოზალიძვილი განვეული საბჭოთა არმიის რიგებში, კიროვის ოლქში სამხედრო ვალდებულების მოსახდელად, 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ იმის ნაცვლად, რომ როგორც სამხედრო-ვალდებულები სახლში დაებრუნებინათ, ქ. სვერდლოვის „დისბატში“ სატანჯველად ორი წლის ვადით გაუმწესებიათ სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე. წერილში აღწერილია ზაზას პიროვნება, რომ ყველგან და ყოველთვის გამორჩეული ყოფილა თავის ქცევით, სწავლით თუ შრომისმოყვარეობით. მათ შორის ჯარში ყოფნის პერიოდშიც სერჟანტი ყოფილა და კომკავშირის კომიტეტის მდივნად უმუშავია. ამის შესახებ თვით მის უფროსს უცნობებია ოჯახისათვის. მაშ რა უნდა გამხდარიყო მიზეზი ასეთი ახალგაზრდის დასჯისა? როგორც წერილში ვკითხულობთ „თავის უფროსი ჩემი შვილის მიმართ ძალზე ანტინაციონალურად განეწყო, რომელიც ასე დაემუქრა „შენ როგორც ქართველი, სტალინის გორიდან, გიჩვენებ ადგილსო“ და მართლაც, მას შემდეგ დაუწყო არაადამიანური შევიწროვება“ [5]. როგორც ირკვევა ასე ცდილობდა მის პროვოცირებას და აიძულებდა შინაგანანესის დარღვევას. ხოლო ბრალად კი სამხედრო ნაწილიდან უნებლიე გამოსვლები წაუყენებიათ. ე. წ. „დისბატ“, ანუ დისციპლინარული ბატალიონი თავისი დანიშნულებით ურჩ ჯარისკაცთა მოსასწორებელ ორგანიზაციას წარმოადგენდა. სინამდვილეში კი ერთგვარი საპატიმრო-სანამებელი იყო. დედის სიტყვებითვე: „ლამის ერთი წელია სულ იმის შიშში ვართ რომ თუ ველირსები და დამიბრუნდა ჩემი შვილი, ალბათ რწმენაშერყეული და სულიერად განადგურებული დამიბრუნდება, რადგან სანამ გაასამართლებდნენ, ხან ციხეში ჰყავდათ და ხან „გაობახტს“ რომ ეძახიან იქ“ [5]. მოცემული ტექსტი ჩვენ გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ წარმოვიდგინოთ როგორ სასტიკ პირობებში უხდებოდა ყოფნა ახალგაზრდა სამხედროს. მით უმეტეს დედის მიერ „გაობახტზე“ ხაზგასმაც ვფიქრობ ყველაფერს გასაგებს ხდის და საგრძნობლად ამძიმებს სურათს. აღსანიშნავია ისიც, რომ სწორედ 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ გახშირდა საბჭოთა სამხედრო ნაწილებში ქართველი ჯარისკაცების წინააღმდეგ აგრესიული და პროვოკაციული მიდგომები, რის გამოც მომხდარი ინციდენტები ზოგიერთ შემთხვევაში სამწუხაროდ საბედისწერო შედეგებითაც სრულდებოდა. მაგრამ ერთი რამ ფაქტია: არსებული ხელისუფლება სამხედრო დაწესებულებებს იყენებდა, როგორც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებს და მაქსიმალურად ცდილობდა ქართველი ახალგაზრდების ნაწილის იზოლირებას ქართული ეროვნული მოძრაობისაგან [3].

საქართველოში მცხოვრებ წვევამდელებს სამხედრო სავალდებულო სამსახური საქართველოს ტერიტორიაზე რომ უნდა მოეხადათ, ამაზე თანხმდებოდა ფაქტობრივად მთლიანად რესპუბლიკის საზოგადოება. მაგრამ აქვე ჩნდებოდა კითხვა: რატომ არ უნდა მოეხადათ განსაზღვრული სასჯელი საქართველოს მცხოვრებთ – საქართველოში? „ნუთუ ერმა ისე მოიკვეთა, ციხეებში და შრომა-გასწორების კოლონიებში გამომწყვდეული ასიათასობით ქართველი მსჯავრდებული, რომ არავის არ აინტერესებს მათი ბედი და ყოფნა-არყოფნა?“ [5] კითხულობდა გაზეთ „ქართლის დედა“-ში გამოქვეყნებული ნერილის ავტორი თ. გოგოლაშვილი. შემდეგ იგი საუბრობდა იმაზე, რომ ადამიანები არ იბადებიან კრიმინალებად, რომ ამისთვის ხელოვნურად იყო შექმნილი პირობები: „გზას აცდენილი ახალგაზრდები ყოველმხრივ განუკითხაობისა და უსულგულობის ყრუ კედლებს აწყდებოდნენ, ისინი არავითარ ზნეობრივ და მორალურ მხარდაჭერას არ გრძნობდნენ ხალხისაგან, საზოგადოების თვალსაზრისით არამად ნაშოენი ფულით და სიმდიდრით გალალბებული კომბინატორი, მექრთამე და ყოველგვარი ჯურის მახინატორი მეტი დასაფასებელი და „კაცური კაცის“ სახელის მატარებელი იყო, ხოლო პატიმრობაში მყოფი ან სასჯელმობდილი ყოველთვის სამარცხვინო დამლადებული რჩებოდა.

იქნებ სამართალი ან მათი აღმასრულებელი იყვნენ უანგარონი და პირუთვნელი? კანონის დამცველთა გარკვეულმა ნაწილმა თავიანთი უკანონო მოქმედებით, პატიმართა მიმართ ძალიან ხშირად სადიზმამდე დასული სისასტიკით, მექრთამეობით და უფიცობით, სამუდამოდ დაუკარგეს ყოველგვარი რწმენა და მომავლის იმედი მათთან მოხვედრილ ადამიანებს“ [5]. არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ნერილის ავტორს, რადგან მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები არ არის რეალობას მოკლებული. უნდა ითქვას, რომ იმ დროს თუ მიზნად იყო დასახული დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება პატიმრების საკითხიც უნდა შესაბამისად მოგვარებულიყო. „წარმოიდგინეთ შორეულში გადასახლებული ქართველი პატიმარი, რომელიც მოკლებულია მახლობელთა ნახვას, ოჯახის სიტბოს და იმედს, ბრუნდება დაავადმყოფებული, გულგამოფიტული და ყოველგვარ რწმენადაკარგული, მაშინ, როდესაც აქ თავის სამშობლოში მახლობელთა თანადგომა რამდენად სასიკეთო და იმედმომფენია მათი სწორ გზაზე დაყენებისათვის. ამის უამრავი მაგალითებია, მითუმეტეს დღევანდელ დაძაბულ სიტუაციაში, შეუძლებელია პატიმართა ეტაპების გაგზავნა შო-

რეულ კოლონიებში“ [5] – აღნიშნავს გოგოლაშვილი და წერილს ასრულებს შემდეგი სიტყვებით: „ბევრმა ქართველმა პატიმარმა დასტოვა ციხიბრის მიწაზე თავისი სიცოცხლე, საქართველოს არა ჰყავს დასაკარგავი ადამიანები“. მართლაც, რუსეთის იმპერიული მფლობელობის პირობებში უმრავლა ქართველმა თუ არაქართველმა გაიგო შორეული გადასახლების მწარე გემო. ბევრი მათგანის ცხედარი დარჩა სამუდამოდ ციხიბრის ცივ მიწაში და როდესაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ასაშენებლად ემზადებოდა ქართული საზოგადოება აუცილებლად უნდა ეზრუნა, როგორც პატიმართა შემდგომ ბედზე, ასევე, იმაზეც, რომ სასჯელმთხედოები დაებრუნებინათ საზოგადოებაში სრულფასოვან მოქალაქეებად და ეზრუნათ მომავალზე, რათა მაქსიმალურად შემცირებულიყო დანაშაულის ჩადენის სტატისტიკა.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, იმდროინდელ პრესაში გამოქვეყნდა საქართველოს ეროვნული ხსნის კომიტეტის სახელით მერაბ კოსტავას მოწოდება ქართველი ერისადმი. მოწოდებაში ნათლად ჩანს პატიმართა აბსოლუტური უფლებობა და აუტანელი პირობები. საქმე იმაშია, რომ თვით მერაბ კოსტავამ, როგორც დისიდენტმა საკუთარ თავზე გამოსცადა საბჭოურ საპატიმროებში თავისუფლების აღკვეთის და მათ შორის შორეული გადასახლების სიმძიმე. მას კარგად ესმოდა იმ დროისათვის პატიმრობაში მყოფი ადამიანების უმძიმესი მდგომარეობა და შესაბამისად ფიქრობდა, როგორც მათთვის პირობების გაუმჯობესებაზე, ასევე, საქართველოში მცხოვრები ყველა ეროვნების პატიმრების საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ სასჯელალსრულების დაწესებულებებში სასჯელის მოხდაზე. შემდგომში საქართველოს ეროვნული გმირი, საქართველოს ეროვნული ხსნის მთავარი კომიტეტის სახელით მოუწოდებს საზოგადოებას, რათა რელიგიურ დღესასწაულებზე: შობას, აღდგომას, პეტრე-პავლობას და მარიამობას მოაწყონ აქციები საქართველოში არსებულ საპატიმროებთან. „არცერთი საპატიმრო, ციხე თუ კოლონია არ დარჩეს იმ დღეს მოუკითხავი. ერთიანად უნდა აღდგეს პატიმრებისადმი რევოლუციამდე არსებული ქრისტიანული ქველმოქმედების უფლება. მსვლელობათა ძირეული ღოზუნგები ტრანსპარანტებზე უნდა იყოს შემდეგი:

1. გაუმარჯოს დამოუკიდებელ, ერთიან, დემოკრატიულ, ქრისტიანულ საქართველოს;
2. საქართველოში მცხოვრებმა პატიმრებმა მხოლოდ საქართველოში უნდა მოიხადონ სასჯელი;

3. დაუყოვნებლივ იქნან დაბრუნებული საქართველოს საზღვრებს გარეთ გაყვანილი პატიმრები;
4. დაეუბრუნოთ პატიმრებს სიყვარულის უფლება;
5. გავუზარდოთ პატიმრებს ახლობლებთან პაემნისა და ამანათის მიღების რაოდენობა;
6. შეწყდეს პატიმართა უფლებების დარღვევა და ღირსების ხელყოფა;
7. გაუმჯობესდეს პატიმართა მდგომარეობა პატიმრობის ადგილებში;
8. დროზე და უსასყიდლოდ შესრულდეს პატიმრებისათვის კუთვნილი შეწყალებებისა და სასჯელის შემსუბუქების ნებისმიერი პროცედურა;
9. საკუთარი თავისუფლების მოპოვებისათვის პატიმრების გაყიდვაში განაფული პატიმარი სამშობლოსაც გაყიდის;
10. შეწყდეს იმპერიალისტური პოლიტიკა ადგილობრივი პატიმრების საქართველოს საზღვრებს გარეთ გაყვანისა“ [6].

წინასწარ დაანონსებული აქცია, რომ მართლაც გამართულა ამას მოწმობს გაზეთ – „ერთიან საქართველოს“ ფურცლებზე დაბეჭდილი საქართველოს ეროვნული ხსნის მთავარი კომიტეტის მორიგი მოწოდება თანამემამულეებისადმი, რომლის ტექსტიდანაც ვგებულობთ თუ განხორციელებულ აქციას როგორი პოზიტიური შედეგი მოუტანია. არც ერთი პატიმარი იმ დღეს არ დარჩენილა მოკითხვის გარეშე და რაც მთავარია საპატიმროების ხელმძღვანელებს ამანათების გადაცემასა და პატიმრებთან შეხვედრაზე თანხმობა განუცხადებიათ. როგორც ირკვევა, აქციის წარმატებით ჩატარებამ იმდენად წაახალისა წმინდა ილია მართლის საზოგადოების წევრები, რომ შემდეგი გეგმები დაუსახავთ:

1. ახლო მომავალში შეიქმნას საქართველოს საზღვრებს გარეთ გადასახლებულ პატიმართა ახლობლებისგან შემდგარი კომიტეტი, რომელიც ჩაატარებს საპროტესტო აქციებს საქართველოში მათი დაბრუნების მოთხოვნით;
2. უნდა მოვთხოვოთ საქართველოს დღევანდელ ხელისუფლებას დამოუკიდებელ ამნისტიათა გამოცხადება საქართველოს ე. წ. რესპუბლიკის ფარგლებში;
3. მოვთხოვოთ საქართველოს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმს დასვას საკითხი ავჭალის არასრულწლოვანთა კოლონიაში 30-ვე პატიმრის გასათავისუფლებლად, რათა

- თეთრი ალამი აღიმართოს ზემოაღნიშნულ საპატიმროზე;
4. იმავე უწყებაში დაისვას საკითხი პატიმარ ქალთა მდგომარეობის შესამსუბუქებლად. თბილისის ქალთა კოლონიაში 300-მდე პატიმარი ქალია, უნდა გათავისუფლდეს მათი 80-90%, რადგან ვერაფერი ვაჟკაცობაა ქალთა პატიმრობაში აყვანა. ლედი მაკბეტის მსგავს ბოროტმოქმედთა გამოკლებით მცირე, ან დიდი ჯარიმებით უნდა შემოიფარგლოს თითოეული მათგანის სასჯელი.
 5. მარნეულისა და ბოლნისის რაიონებში, დემოგრაფიული გაჯანსაღების მიზნით, შეიქმნას თავისუფალი, უზედამხედველო დასახლებები მიწის ნაკვეთის გამოყოფითა და საცხოვრებელი სახლების გადაცემით იმ ქართველ პატიმართაგან, რომელთაც მოიხადეს სასჯელის ორი მესამედი (ხომ შეიძლება თავიდანვე ამდენი მიესაჯათ მათთვის), თუ თანახმანი იქნებიან საკუთარი ოჯახებით იქ დარჩენაზე.
 6. წამოყენებულ იქნას მოთხოვნა პატიმართათვის სიყვარულის უფლების აღდგენასთან დაკავშირებით, ახლობლებთან პაემანთა რაოდენობის გაზრდას რომ ჰგულისხმობს, შესაბამისად გაიზარდოს პატიმართათვის ამანათის გადაცემის რაოდენობა.
 7. წამოყენებულ იქნას მოთხოვნა პატიმართათვის თმის ტარებისა სამოქალაქო ტანსაცმელში სიარულის, აგრეთვე, გამოუმუშავებული ფულით სარგებლობის უფლების მოსაპოვებლად. აღკვეთილ იქნას დამამცირებელი სამკერდე წარწერებიანი ნიშნები.

საქართველოს ეროვნული ხსნის მთავარი კომიტეტი მოუწოდებს თანამემამულეებს მომავალში უფრო აქტიური მონაწილეობა მიიღონ პატიმრებთან დაკავშირებული ქრისტიანული ქველმოქმედების აქციებში“ [6]. ჩამოყალიბებულ მოთხოვნათა შორის ყურადღებას იქცევს განსაკუთრებით რამდენიმე საკითხი. კერძოდ, მე-9 პუნქტში სიყვარულის უფლების აღდგენის, ახლობლებთან პაემნების რაოდენობის გაზრდის, ამანათის გადაცემის რაოდენობის გაზრდის საკითხები გვაძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ ე. წ. საბჭოთა კავშირში, როგორც ზოგადად ადამიანის უფლებები იყო ფეხქვეშ გათელილი, ასევე, შესაბამისად ილახებოდა პატიმართა უფლებები. ასევე, საინტერესოა მე-7 პუნქტიც, სადაც საუბარია თმის ტარებისა და სამოქალაქო ტანსაც-

მელში სიარულის ნებართვაზე, ანდა გამომუშავებული ფულით სარგებლობის უფლების მოპოვებაზე და ა. შ. აქედან გასაგები ხდება, რომ პატიმრებს თმის ტარების უფლებაც კი ჩამორთმეული ჰქონდათ. ჩნდება კითხვა: რატომ? პასუხი შეიძლება ვიპოვოთ იქ, სადაც მათ საერთო მდგომარეობაზე ვსაუბრობთ. დიდი ალბათობით მაშინდელ საპატიმრო დაწესებულებებში დარღვეული იქნებოდა სანიტარული ნორმები, პატიმრებისთვის ნაკლებად იქნებოდა დაბანის საშუალება და ამ გზით ცდილობდნენ, ალბათ, პრობლემის ნაწილობრივ მოგვარებას. მეორეც, ციხიდან გაქცევის შემთხვევაში, ადვილად ამოსაცნობი იქნებოდა საზოგადოებისთვის, თანაც სპეციალური ტანსაცმლით შემოსილი და მისი ხელმეორედ დაკავება არ გაჭიანურდებოდა და მესამეც, პატიმარი როდესაც თავის თავს თმის გარეშე დაინახავდა ან საკუთარ ტანზე მორგებულ ციხის ტანსაცმელს დახედავდა არ უნდა დავინწყებოდა, რომ ის პატიმარი იყო და არავითარი უფლებები მას არ გააჩნდა. ამასთან, საინტერესოა პატიმრის მიერ გამომუშავებული თანხის თემა. როგორც ირკვევა მათ ამუშავებდნენ იძულების წესით, ხოლო უფლებაყრილებს მათ მიერ გამომუშავებულ თანხას არ აძლევდნენ და თვითონ ითვისებდნენ.

ამდენად, ზემოთ მოტანილი ფაქტებიც საკმარისია იმის ნათელი წარმოდგენის შესაქმნელად, თუ საბჭოთა ხელისუფლებას როგორ ჰქონდა „მონესრიგებული“ პენიტენციური სისტემა თავის მმართველობის პირობებში, სადაც პატიმართა მიმართ არაადამიანური მოპყრობა, მათი ხელოვნურად გარიყვა საზოგადოებისგან არსებული იდეოლოგიის შემადგენელი ნაწილი იყო. რაც შეეხება ქართულ ეროვნულ ძალებს, მათ კარგად ესმოდათ არსებული მდგომარეობის და აქედან გამომდინარე ზრუნავდნენ პატიმრებზე. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ მათი ზრუნვის საგანს შეადგენდნენ, როგორც ქართველი, ასევე, საქართველოში მაცხოვრებელი არაქართველი პატიმრებიც, რაც კიდევ უფრო ამაღლებდა მათი ნდობის საკითხს საზოგადოების თვალში. საქართველოს მოსახლეობა კარგად ხედავდა განსხვავებას არსებულ რეჟიმსა და ეროვნულ ძალებს შორის და ამიტომაც იყო, რომ ოდნავ მოგვიანებით მათმა უდიდესმა უმრავლესობამ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას დაუჭირა მხარი რეფერენდუმზე.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ზაალ აბაშიძე, მიხეილ ბახტაძე, ოთარ ჯანელიძე, საქართველო და ქართველები, თბილისი, 2013.
2. გურამ გვერდნითელი, 9 აპრილი, თბილისი, 1990.
3. ალექსანდრე მოსიაშვილი, ქართველ წვევამდელთა მდგომარეობა 1989-1990 წლებში, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2016, №1 (18).
4. ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, №1, 1976.
5. გაზეთი „ქართლის დედა“, №2, 1989.
6. გაზეთი „ერთიანი საქართველო“, №1, 1989.

Aleksandre Mosiashvili

*Iakob Gogebasvili Telavi State University,
Associate Professor at the Faculty of
Humanities*

The Condition of Georgian Prisoners in Soviet Custodies after the Tragedy of April 9th in 1989

Summary

After the 9th of April Tbilisi tragedy 1989, the leaders of the Soviet government addressed the most unworthy and insidious methods to hinder the process of pursuing the independence of the Georgian people. Georgian youths who were in Soviet army were provoked and blackmailing artificially. After that they were actually arrested and tortured. It should be noted that the Soviet penitentiary system could not endure any criticism. Violence and inhumane treatment, humiliation and torture against prisoners were the habits of executioner. Only national-liberation movement leaders were able to raise their voice against injustice and they started to struggle in order to improve conditions of imprisoned people.

კულტურული მემკვიდრეობის გენოციდი აფხაზეთში

XX საუკუნის ბოლოს საბჭოთა იმპერიის დასუსტება და რღვევა დაიწყო, რის შედეგადაც განსხვავებული გეოპოლიტიკური რეალობა დადგა. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე ნათელი გახდა, რომ ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობისა თუ სუვერენიტეტის შენარჩუნება დიდ პოლიტიკურ გამოცდილებასა და შესაბამის ნაბიჯებს მოითხოვდა. სააშკარაოზე გამოვიდა სეპარატიზმის პრობლემა ორ ისტორიულ ტერიტორიაზე – ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქსა (ცხინვალის რეგიონი) და აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში.

ორივე შემთხვევაში სეპარატისტულად განწყობილ ძალებს მხარს უჭერდნენ და მართავდნენ რუსეთის რეაქციული ძალები. ყოველივე ამან სათავე დაუდო საქართველო-რუსეთის ომის ახალ ეტაპს, რომელიც პერიოდულად შეიარაღებულ კონფლიქტში გადაიზრდებოდა ხოლმე. შედეგად მივიღეთ დანაწევრებული საქართველო, რომლის ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილი დღეს რუსეთის ფედერაციის მიერ არის ოკუპირებული. ამასთანავე, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა (ასევე ე. წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა) რუსეთის ფედერაციამ, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები აღიარა, რომელსაც რამდენიმე სახელმწიფოც შეუერთდა.

არსებული რეალობა არ შეიძლება, მხოლოდ XX საუკუნის მიწურულის პოლიტიკური ცხოვრების შედეგად მივიჩნიოთ. ის ორი საუკუნით ადრე დაიწყო. ამ დროის განმავლობაში საქართველოსა და რუსეთს შორის ათეულობით სამხედრო დაპირისპირება მოხდა.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში რუსეთი საქართველოს განუყოფელი ნაწილის – აფხაზეთის მისაერთებლად მრავალმხრივი მიმართულებით იბრძოდა. ბუნებრივია, მის მიზანში, ამ ტერიტორიაზე არსებული ისტორიულ-კულტურული ფასეულობებიც მოექცა, რომლებზეც მათი წარმომავლობის დამადასტურებელი უძველესი ქართული წარწერები თუ ფრესკები იყო შემორჩენილი [3, 3].

აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკურმა პროცესებმა, კულტურულმა თუ ისტორიულმა წარსულმა, საქართველოს ტერიტორიების საკმაოდ დიდი ნაწილი სხვა ქვეყნების ფარგლებში მოაქცია, რის გამოც

დღეს ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანესი ძეგლები ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს მიღმაა და არცთუ ისე სახარბიელო მდგომარეობაშია.

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ისევე როგორც საქართველოს სხვა ისტორიულ რეგიონებში, შემორჩენილია მდიდარი ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა, რომელმაც საუკუნეების ქართველებს გაუძლო და ღემდე შემორჩა, როგორც სიმბოლო ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ-კულტურული ერთიანობისა და სულიერი გაუტეხელობისა [4].

საქართველო, როგორც ერთ-ერთი უძველესი ქრისტიანული სახელმწიფო, მდიდარია მსოფლიო მნიშვნელობის უნიკალური ისტორიული და კულტურული ღირებულების ძეგლებით, სამუზეუმო ნივთებით, სხვა ფასეულობით. საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მიღწევის შემდეგ, ქვეყანაში ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა ატარებს არა კამპანიურ და ფრაგმენტულ ხასიათს, არამედ პროცესი მოქცეულია საერთო სისტემაში, რომელიც ხორციელდება სახელმწიფო, ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოების, იურიდიული და ფიზიკური პირების კანონით გათვალისწინებულ უფლებამოსილებათა ფარგლებში.

კულტურული მემკვიდრეობა არის ერის იდენტობის სამართლიანი ანარეკლი და იგი გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ეთნიკური კონფლიქტების მოგვარების პროცესში [6, 1].

უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე ოკუპირებულ აფხაზეთში მდებარე კულტურული მემკვიდრეობის უნიკალური ძეგლების უმრავლესობას არასწორი მოპყრობისა თუ ბუნებრივი ზემოქმედების შედეგად მნიშვნელოვანი საფრთხე დაემუქრა. აღნიშნული ძირძველი მხარე განსაკუთრებით მდიდარია ისტორიული, არქეოლოგიური, რელიგიური კულტურის ძეგლებით. აქ ქართველებმა საუკუნეების განმავლობაში შექმნეს კულტურის უნიკალური ნიმუშები.

ვფიქრობთ, რეგიონში არსებული ძეგლები თანაბრად ეკუთვნის ქართველებსა და აფხაზებს თუმცა, უდავოდ, ესენი ქართული კულტურის ძეგლებია იმიტომაც, რომ ამ ქვეყანას საქართველო ერქვა. ქართველური, კოლხური ტომები ნამდვილად იყვნენ დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიის მობინადრეთა შორის. ამას ერთმნიშვნელოვნად ადასტურებენ არა ქართული, არამედ ძველი ბერძნული წერილობითი წყაროები. სულ ცოტა, ქრისტეს შობიდან I-II საუკუნეებიდან, იქ ცხოვრობდნენ ამჟამინდელ აფხაზთა წინაპრებიც, თუმცა შეიძლება უფრო ადრიდანაც, რადგან იქ არის არქეოლოგიური მასალა – განსაკუთრებით, გუმისთის იქითა ტერიტორიაზე, რომელიც

ქართველი არქეოლოგების დასკვნით, ისტორიული კოლხეთის ცენტრალური რაიონებისაგან განსხვავებით, მეტ საერთოს პოულობს ჩრდილოეთ კავკასიურ ძეგლებთან, მაგრამ უკვე VII-VIII საუკუნეებიდან, თანდათანობით დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორია საერთო-ქართული ქრისტიანული ორგანიზმის ნაწილი ხდება. იქმნება ერთიანი ქართული ქრისტიანული ცივილიზაცია.

მართალია, ცალკეულ კუთხეებს ჰქონდათ თავისებურებები, მაგრამ ეს იყო ერთიანი ქართული კულტურული სივრცე მთელი ქვეყნის მასშტაბით – აფხაზეთის ჩათვლით. ამდენად, მთელი ის კულტურული ძეგლები, რომლებიც იმ ეპოქიდან შეიქმნა, საერთო ქართული ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობაა, რომელსაც თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე თანაბრად ქმნიდნენ ქართველებიც და აფხაზთა წინაპრებიც. მაგრამ ის აფხაზობა, რომელთაგანსახლების ძირითადი არეალი იმ პერიოდში აფხაზეთის საერისთავოს – ანაკოფია-ახალი ათონის ჩრდილოეთით – ტერიტორია იყო, თავის ქართველ თანამოქმედებთან ერთად ქმნიდა ამ ქრისტიანულ ცივილიზაციას, იმ დროისთვის კულტურულად, სახელმწიფოებრივად ზოგადქართული მენტალიტეტის მატარებელი რომ იყო [2].

ოკუპირებულ აფხაზეთში არსებული ტაძრები, საფორტიფიკაციო ნაგებობები, ხატწერის ნიმუშები და მსოფლიო მნიშვნელობის ეპიგრაფიკული წარწერები ნათლად მეტყველებენ, რომ აფხაზეთი ყოველთვის იყო ქართული სახელმწიფოს განუყოფელი ნაწილი. რამდენად აღიქვამენ აფხაზები ამ კულტურულ მემკვიდრეობას ასეთ კონტექსტში ცალკე საუბრის თემაა, მაგრამ ფაქტია, რომ რუსეთის ფედერაციას, რომლის „მკლავებში მოქცეულ“ აფხაზ ხალხს სრული ასიმილაცია, კულტურული და ლინგვისტური გადაგვარება ემუქრება, ნამდვილად არ აინტერესებს ქართული ეკლესია-მონასტრებისა და წარწერების ბედი.

მთელი პრობლემა ისაა, რომ დღევანდელი აფხაზები არასწორად მიიჩნევენ, თითქოს თანამედროვე აფხაზეთის მთელი ტერიტორია იმთავითვე მხოლოდ და მხოლოდ აფხაზთა საცხოვრისი იყო. ასე რომ, არანაირი მონოპოლიური უფლებები აფხაზებს დღევანდელი აფხაზეთის ქრისტიანული კულტურის მემკვიდრეობაზე არ შეიძლება გააჩნდეთ. ეს არის მათი ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სიცრუე, რომელიც ჩვენ ყოველნაირად უნდა ვამხილოთ.

საგულისხმოა, რომ ინსპირირებული შეიარაღებული კონფლიქტის შედეგად, მნიშვნელოვანი ზიანი მიადგა ქართულ კულტურას, როგორც საომარი მოქმედებისას, ასევე, განგებ დაზიანების შედეგად. უდავოა, რომ ოკუპირებულ აფხაზეთში შემორჩენილია მდიდა-

რი კულტურული მემკვიდრეობა, რომელმაც საუკუნეების ქარტახილებს გაუძლო და დღემდე შემორჩა, როგორც ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური და კულტურული ერთიანობის სიმბოლო.

დღეისათვის, ოკუპირებულ რეგიონში განადგურებულია და კვლავაც ზიანდება უდიდესი მხატვრულ-ისტორიული მნიშვნელობის მქონე უნიკალური ქრისტიანული საკულტო ნაგებობები, შუა საუკუნეების ანსამბლები, კედლის მხატვრობის უიშვიათესი ნიმუშები და უძველესი ქართული ნარწერები. საფრთხე შეექმნა ისტორიული, მხატვრული და კულტურული ღირებულების მქონე ძეგლებს, სამუზეუმო ნივთებსა და სხვა ფასეულობებს.

ფრესკების განადგურება, ძეგლებზე ქართული ნარწერების წაშლა თუ ვანდალიზმის სხვა ფაქტები ჩვენს მესხიერებას ახლო წარსულიდან შემორჩა და მიუხედავად იმისა, რომ დღეს სიტუაცია შედარებით თითქოსდა დაბალანსდა, ქართულ მხარეს ყურადღების მოდუნების უფლებას არ აძლევს და მათთვის ისტორიული სახის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა მნიშვნელოვან საზრუნავს წარმოადგენს.

ამასთან ერთად, საქართველოს ტერიტორიების მრავალწლიანმა ოკუპაციამ გამოიწვია ქართული კულტურული და ისტორიული ძეგლების დაზიანება. ამდენად, უაღრესად აქტუალური ხდება ტერიტორიაზე არსებული ეროვნული საგანძურის დაცვისა და მოვლა-პატრონობის საკითხი. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან, საქართველოს ხელისუფლება ამ მიმართულებით ობიექტური მიზნების გამო ვერ ახორციელებს აუცილებელ ღონისძიებებს. დღეს, მთელი ცივილიზებული მსოფლიოს თვალწინ საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მიმდინარეობს ქართული სულიერების საგანძურის მიზანმიმართული გაყალბება.

ოკუპირებულ აფხაზეთში უკანონო სამუშაოებმა გამოუსწორებლად დააზიანა ილორის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია (XI საუკუნე), დაიკარგა ქართული ასომთავრული ნარწერები, ეკლესიას დაადგეს რუსული ეკლესიების მსგავსი გუმბათი. ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ბეღიაში მდებარე ტაძრის სარესტავრაციო სამუშაოს დროს ჩამოინგრა გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის ფრესკა და დადიანების საქტიტორო პორტრეტები. დაზიანდა გულრიფშის რაიონის სოფელ დრანდის ეკლესიის (VI-VIII საუკუნეების) ინტერიერში არსებული ადრე შუა საუკუნეების ემბაზი, გაჩანაგდა არქეოლოგიური ნაშთები ეკლესიის ეზოში სამუშაოს დროს. მინის სამუშაოებმა დააზიანეს ახალი ათონის წმინდა სვიმონ კანანელის სახელობის ეკლესიის ეზოში არსებული არტე ფაქტები. მსგავსი მაგალითები უამრავია.

ილორის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია შეიძლება ჩაითვალოს ძეგლის პოლიტიკური ნიშნით რესტავრაციის ნათელ მაგალითად, რაც წარმოადგენს ეთნიკური წმენდის პოლიტიკის გაგრძელებას და იგი ზიანს აყენებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვას ოკუპირებულ ტერიტორიებზე [7, 37].

აღსანიშნავია, რომ ოკუპირებულ რეგიონში, ასევე, ხორციელდება უკანონო არქეოლოგიური გათხრები („შავი არქეოლოგია“) და სარესტავრაციო სამუშაოები. უკანონოდ ითვლება, რადგან სამუშაოების ნებართვა საქართველოს შესაბამისი უწყების მიერ არ არის გაცემული. დღემდე უცნობია რეგიონში დარჩენილი განსაკუთრებული კულტურული ღირებულებების მქონე ფასეულობების, ხელოვნების ნიმუშებისა და ანტიკვარული ნივთების ბედი, რომელიც ხაზს უსვამს აფხაზეთში ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობას.

აფხაზეთის ოკუპაციის შემდეგ, არაერთი ქართული ისტორიული ძეგლი განადგურდა, ძირითადად ეკლესიები. ადგილზე ჩატარებული „რესტავრაციების“ დროს ეკლესიებში ნადგურდება უძველესი ქართული წარწერები და ფრესკები. ამასთან, იმდენად იცვლება ეკლესიების სტილი, „აღდგენითი სამუშაოების“ შემდეგ იმის მიხედვით, რომ ეკლესია ქართული იყო, თითქმის შეუძლებელია [1].

1993-2008 წლებში რუსეთის ფედერაციის მიერ აფხაზეთის ტერიტორიის ოკუპაციის შემდეგ, 350 000-ზე მეტმა ადგილობრივმა, უმეტესად ქართველმა მოსახლეობამ დატოვა ისტორიული საცხოვრისი. შესაბამისად, ოკუპირებულ აფხაზეთში ეთნიკური სურათი ხელოვნურად შეიცვალა. ყოველივე ამის შემდეგ, ოკუპანტებმა განაგრძეს წინამორბედთა მიერ დაწყებული საქმე – აფხაზეთის გეოგრაფიულ სახელწოდებათა ტრანსფორმაცია — ტოპონიმის ცვლა. ამასთანავე, რუსულ ყაიდაზე გადაწყობის მიზნით, ტაძრებისა და ეკლესიების ინტერიერისა და ექსტერიერის შეცვლა ან განადგურება. ყოველივე ეს მიმართული იყო და არის რეგიონში ქართველთა ისტორიული კვალის წაშლისაკენ, ისტორიის ფალსიფიკაციისაკენ, რეგიონში ჩარჩენილი ადგილობრივი მოსახლეობის, მათ შორის აფხაზების გარუსებისა და მხარის საბოლოოდ ასიმილაციისკენ.

1997 წელს, ოკუპირებულ აფხაზეთში ომის დამთავრებიდან 4 წელიწადში მოხერხდა იუნესკო-ს კულტურული მემკვიდრეობის შემფასებელი მისიის მივლენა. აღნიშნულმა მისიამ მოკლე დროში დაათვალიერა 17 ძეგლი და თითოეულის მდგომარეობის შესახებ მოკლე ანგარიში წარმოადგინა. 18 წლის მანძილზე ეს იყო ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც საერთაშორისო ექსპერტებს მიეცათ შესაძლებლობა

ენარმოებინათ რეგიონში მდებარე ძეგლების სიტუაციის მონიტორინგი.

2008 წლის რუსეთის ფედერაციის აგრესიულმა ქმედებებმა და რუსულმა ოკუპაციამ საფრთხის წინაშე დააყენა ოკუპირებულ აფხაზეთში არსებული ისტორიული ფაქტების გაყალბება, რისთვისაც ნადგურდება ამ ძეგლებზე შემორჩენილი ქართული ისტორიული წარწერები, მეორე მხრივ კი თვით ძეგლების ხელყოფა, დაზიანება, განადგურება, სახეცვლილება, რათა დაეკარგოს ქართული კულტურისადმი კუთვნილების ნიშნები.

2012 წელს საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრომ იუნესკო-ს კვლავ მიმართა თხოვნით, ადგილზე გაცნობოდა კულტურულ მემკვიდრეობას. 2013 წელს იყო გარკვეული ძვრები. აღნიშნული კუთხით, უკვე ფინანსურ და ტექნიკურ უზრუნველყოფაზეც იყო დაწყებული მუშაობა, ჩართულნი იყვნენ სახელმწიფო უწყებებიც, არსებობდა იმ ძეგლების ნუსხა, რომლებიც საერთაშორისო მისიას უნდა დაეთვალიერებინა, თუმცა ეს იდეა არ განხორციელდა. თავად იუნესკო ამის მზადყოფნას ყოველთვის გამოთქვამდა, ნასულისყოფი ჯგუფი ოკუპირებულ აფხაზეთში, თუმცა მათ ასევე კარგად ესმით, რომ სამუშაო ჯგუფის შემადგენლობის პირადი უსაფრთხოება კრიმინალური ვითარების უკონტროლობის გამო, იქ გარანტირებული ვერ იქნებოდა, რადგან მსგავსი გარანტიები არ არსებობს.

ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ქართული კულტურული მემკვიდრეობის განადგურების ერთ-ერთი ბოლო ფაქტი გახლავთ, 2017 წლის 3 იანვარს, რუსეთის ფედერაციის საოკუპაციო ძალების სამხედრო პოლიგონის მომზადების მიზნით, გულრიფშის რაიონის სოფელ წებელდასთან არსებული მრავალფენიანი არქეოლოგიურ-არქიტექტურული ძეგლის – VIII-IX და გვიანი შუა საუკუნეების ნასოფლარის, სამაროვანის, ეკლესიის ნანგრევისა და XX საუკუნის შუა ხანების პოლონელთა სასაფლაოს განადგურება.

უფრო ადრე კი, ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ილორში მდებარე, XI საუკუნის წმინდა გიორგის სახელობის ტაძარში რუსმა მღვდელმსახურმა ახალი იატაკი დააგო. მან უძველესი ქვები წმინდა ტაძრიდან აყარა და საკუთარი სახლის ეზოში ახალი სამლოცველო ააშენა. ილორში მდებარე ტაძრის განადგურება საოკუპაციო რეჟიმმა ჯერ კიდევ 7 წლის წინ დაიწყო, როდესაც წმინდა ტაძარში კედლები გადაღებეს, ე. წ. რუსული სტილის გუმბათი დაადგეს, კონდიციონერები დაამონტაჟეს და უნიკალური ქართული წარწერები წაშალეს.

ვფიქრობთ, ზემოხსენებული ფაქტები საგანგაშოა ქართული სახელმწიფოსათვის, რადგან იგი წარმოადგენს ქვეყნის სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ მიმართულ ქმე-

დებას, რაც კიდევ ერთხელ მიანიშნებს ოკუპირებულ რეგიონში არსებულ უმძიმეს მდგომარეობაზე.

ოკუპანტი რუსეთის მხრიდან პირველი მცდელობა როდია მსგავსი სახის მიზანმიმართული ქმედებები საქართველოს ისტორიული მემკვიდრეობის კულტურული ძეგლებისა და მოქმედი ეკლესია-მონასტრების მიმართ, რაც თავისთავად ისახავს მიზნად ქართული ისტორიული წყაროების განადგურების მცდელობას.

ოკუპანტის მხრიდან ასეთი მიზანმიმართული, უკანონო ქმედება კიდევ ერთხელ მიანიშნებს საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონში სამხედრო და სოციალური კუთხით არსებულ უმძიმეს ვითარებაზე. რუსეთის ფედერაციასთან ურთიერთობის მრავალსაუკუნოვანმა პრაქტიკამ საქართველოს საერთაშორისო საზოგადოებას აჩვენა, რომ მისთვის საერთაშორისო ნორმების, ვალდებულებების დაცვა პრიორიტეტს არ წარმოადგენს.

საგულისხმოა, რომ კულტურული მემკვიდრეობის გამიზნული დაზიანება უხეშად არღვევს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს, კერძოდ კი „შეიარაღებული კონფლიქტის შემთხვევაში კულტურულ ფასეულობათა დაცვის“ 1954 წლის კონვენციას, ასევე, „კულტურული მემკვიდრეობის გამიზნული განადგურების“ შესახებ UNESCO-ს 2003 წლის დეკლარაციის პრინციპებს. საოკუპაციო და სეპარატისტული ძალები აქტიურად ცდილობენ დაამტკიცონ, რომ იმსაგანძურს, რომელიც ამ ტერიტორიებზე მდებარეობს, საქართველოს ისტორიასთან და კულტურასთან საერთო არაფერი აქვს.

ამ ფსევდომეცნიერული პროპაგანდითა და ქმედებებით ისინი ცდილობენ მსოფლიო საზოგადოებრიობის შეცდომაში შეყვანას, აღნიშნული ტერიტორიების საბოლოო ანექსიას, ჩადენილი ეთნომენდისა და სამხედრო დანაშაულებების შედეგების დაკანონებას, რაზედაც სრული პასუხისმგებლობა, როგორც ოკუპანტს, რუსულ მხარეს ეკისრება. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მიერ გადადგმული ნაბიჯები ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და პოპულარიზაციის მიმართულებით ითვალისწინებს საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მჭიდრო თანამშრომლობას.

საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების, აკადემიური წრეების, არასამთავრობო სექტორის წარმომადგენელთა არაერთმა მცდელობამ საერთაშორისო საზოგადოების მხარდაჭერით შეეჩერებინა ოკუპირებულ აფხაზეთში ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლების იერსახის მიზანმიმართული შეცვლა და ისტორიის, ძირძველი სოციალურ-კულტურული იდენტობის ფალსიფიკაცია, შედეგი ვერ გამოიღო.

საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს განმარტებით, ზემოაღნიშნული უკანონო ქმედებები კიდევ ერთხელ მიაწინებს საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე სამხედრო და ჰუმანიტარული კუთხით არსებულ უმძიმეს მდგომარეობაზე [5].

ჩვენ იმედს ვიტოვებთ, რომ საერთაშორისო თანამეგობრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებით, ქართული კულტურული მემკვიდრეობის განადგურების შეჩერება მოხერხდება. რამეთუ მიგვაჩნია, რომ ეს არამარტო ქართველთა და აფხაზთა სიმდიდრეა, არამედ მას ზოგადსაკაცობრიო კულტურული მნიშვნელობა გააჩნია. რამეთუ იგი, მსოფლიოს ცივილიზაციის განუყოფელი ნაწილია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. ღვედაშვილი, ილორიდან ნებელდამდე – აფხაზეთში დაზიანებული და განადგურებული ისტორიული ძეგლების არასრული ჩამონათვალი, http://www.resonancedaily.com/mobile/index.php?id_rub=2&id_artc=32141 (16. 01, 2017).
2. ზ. პაპასქირის ინტერვიუ: რატომ ვერ მოიკიდა აფხაზეთში ფეხი ვერც ქრისტიანობამ და ვერც ისლამმა და რატომ ცდილობდა სერგეი ბალაფში წარმართობის აფხაზეთის „ნაციონალურ რელიგიად“ გამოცხადებას, <http://tbilisebi.ge/index.php?newsid=14062> (26/03/2012).
3. კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთში, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტრო, თბილისი, 2015.
4. ლ. ახალაძე, თანამედროვე აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ძეგლები (ნაწ. I); http://expertclub.ge/portal/cnid_6484/alias_Expertclub/lang_ka-GE/tabid_2546/default.aspx (21. 10. 2010);
5. საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს განცხადება, თბილისი მოსკოვს მოუწოდებს, შეწყვიტოს აფხაზეთში ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების განადგურება, <http://www.livepress.ge/ka/akhali-ambebi/article/17801-thbilisimoskov-smoutsodebsshetsyvitofkhazethshiqarthulikulturulimemkvibreobisdze glebis ganadgureba.html> (10. 01. 2017).
6. M. Didebulidze, Cultural Heritage of Abkhazia (Aphkhazeti), G. Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and

- Heritage Preservation, Tbilisi, Georgia, 2016;
7. M. Dvalishvili, The alternation of history: The case of restoration of the 11th-century church of St. George in ilori in Abkhazia, Georgia, Protecting Cultural Heritage in Times of Conflict, Rome, Italy, 2012.

Gela Tsaava
Doctor in Humanities

Cultural Heritage Genocide in Abkhazia

Summary

Genocide issues are the subject of scientific researches since the beginning of the last century. Since the last century, more and more materials developed regarding to genocide and more concretely, on the cultural genocide issues. Although, cultural genocide policy of Russian Empire on the territory of Abkhazia is not a particular subject of study yet. Cultural heritage can be either a cohesive force or a divisive one when exploited for political purposes directed toward political hegemony.

Numerous evidences provide alarming information on illegal archaeological excavations and illicit trafficking of cultural goods, as well as on the continuous inappropriate „restoration“ and „reconstruction“ works, neglect, lack of maintenance and even vandalism. Russian Neo-Imperialistic tentacles, which occupy and completely control Abkhazia’s land, sea and air, did not leave Georgian historical-cultural heritage out of focus.

Considering all the above mentioned, it is clear that cultural genocide of Abkhazia was step-by step, well-planned and implemented action. It was continues process, that had strong ideological background. The main aim of this ideology was to transform Abkhazia cultural identity and convict cultural genocide of the people inhabited on the Abkhazian territory. By changing demographic balance, introducing new values, which were different from the original traits and often collided with them, aggressive pro-Russian identity formed.

შოთა ვადაჭკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

აღნიშნული სტატია დაინერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის №FR/148/2-101/14 ფარგლებში

**საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი და
ვისაბადენის კონფერენცია (1951 წლის 16 ოქტომბერი)**

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომმა პოლიტიკურმა პროცესებმა და საბჭოთა იმპერიის ძლევამოსილებამ, ევროპის ქართული ემიგრაცია საგონებელში ჩააგდო. მათ წინაშე კონკრეტულად დაისვა საკითხი – რა ფორმითა და საშუალებებით შეიძლებოდა მონობის უღლისგან საქართველოს განთავისუფლება. ამ კითხვაზე დასაბუთებული პასუხის გაცემა იმ თვალსაზრისითაც იყო აუცილებელი, რომ ემიგრაციაში აღზრდილ ქართველ ახალგაზრდობას, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საპროგრამო მიმართულებები ესაჭიროებოდა. თაობათა ცვლის შედეგად, პოლიტიკურ სარბიელზე დარჩენილი უდიდესი გამოცდილების მქონე თითო-ოროლა პიროვნებებისგან შემოქმედებით ნააზრევზე დაფუძნებული, საპროგრამო დებულებების დროულად შექმნა, საშურ საქმეს წარმოადგერნდა. ემიგრაციაში მყოფმა ქართულმა პოლიტიკურმა ელიტამ, ასეთი სახის დოკუმენტი თავიანთ ახალგაზრდა მემკვიდრეებს იმ ეტაპზე ვერ შესთავაზა. მიუხედავად ამისა, საქართველოს თავისუფლების სამომავლო შესაძლებლობებზე და პერსპექტივებზე, ინდივიდუალურ შეხედულებებს სთავაზობდნენ მკითხველ საზოგადოებას. ამ მხრივ, განსაკუთრებით ეგეგეჭკორის მოსაზრებები გამოირჩევა. იგი დასაბუთებული ფორმით შეახსენებდა ქართული ემიგრაციის ახალგაზრდა თაობას: 1) ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლა, რუსულ ემიგრაციასთან ერთდ განეხორციელებინა; 2) ბოლშევიკური რეჟიმისგან თავის დაღწევა მხოლოდ ერთობლივი მოქმედებით გახდებოდა შესაძლებელი. რაც შეეხება რუსული ემიგრაციის მხრიდან ძველი მემკვიდ-

რეობის თუნდაც ნაწილობრივად შენარჩუნებისადმი სწრაფვას, ამასთან დაკავშირებით იგივე ე. გეგეჭკორი გარკვევით მიუთითებდა: „ამას გადაწყვეტს არა სურვილი, არამედ ის ძალთა განწყობილება, რომელიც შეიქმნება კრემლის ბატონთა დამარცხების შემდეგ. ეს ძალთა განწყობილება ჩვენს სასარგებლოდ რომ მოეწყოს, თავიდანვე უნდა იქნეს აღებული ისეთი საზი, რომელიც მჭიდროდ დაგვაკავშირებს ამ ბრძოლაში მონაწილე და მეთაურ ძალებთან“ [1, 6]. ამავე პოზიციას იზიარებდა ნ. ჟორდანიაც. იგი შექმნილ ვითარებას მეფის თვითმპყრობელობის პერიოდს ადარებდა და დასძენდა: „ქართველთა მეზობელი ნაწილი იღებდა მონაწილეობას რუსებთან ერთად საერთო ბრძოლაში მეფის რეჟიმის წინააღმდეგ, ახლა ისმება ჩვენს წინაშე იგივე საკითხი: მივიღოთ მონაწილეობა ახლაც არსებული წყობილების დანგრევაში, თუ ვუყუროთ შორიდან გამეფებულ დესპოტიას, ვითომ ჩვენ ეს არ გვეხება“ [1, 3]. ასეთი ქმედება, ნ. ჟორდანიას შეცდომად მიაჩნდა. ამ ფონზე, იგი ქართული ემიგრაციის მესვეურთ, რუსული პოლიტიკური სპექტრის კლასიფიკაციის აუცილებლობაზე მიუთითებდა. მხოლოდ ამის შემდეგ მიიჩნევდა შესაძლებლად საქართველოსთვის მისაღებ რუსულ პოლიტიკურ მიმდინარეობასთან თანამშრომლობას. ანალოგიური პოზიცია ეჭირა ნ. ცინცაძესაც. მხედველობაში მაქვს პოლიტიკური პარტიების ერთობლივ ყრილობაზე (1950 წლის ოქტომბერი) მისი მხრიდან ყრილობისადმი შეთავაზებული ფორმულირება. მასში შეტანილი მცირეოდენი ცვლილების შემდეგ, ნ. ცინცაძისეულ დებულებას მხარი ე. პატარიძემ, რ. გაბაშვილმა და ივ. ზურაბიშვილმა დაუჭირა. საბჭოური რკინის კედლის რკალში მოქცეული ერების განთავისუფლების შესახებ, ერთობლივად შემუშავებულ დოკუმენტში გარკვევით იყო მითითებული: „უშუალო მიზანი უნდა იყოს ლიკვიდაცია რეჟიმისა, როგორც პირველი და აუცილებელი პირობა ერთა განთავისუფლებისა“. „დასახული მიზნის – საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შესაძლებლობას, ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური სპექტრი მხოლოდ, საბჭოთა რეჟიმის ლიკვიდაციაში ხედავდა. მის წარმომადგენლებს კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული, რომ ა) ამის მიღწევა, მხოლოდ რუსულ და საერთაშორისო პოლიტიკურ ძალებთან ერთობლივი მუშაობით გახდებოდა შესაძლებელი; ბ) პოლიტიკური პასუხისმგებლობის მთელი სიმძიმე ქართული ემიგრაციის გამჭრიახობაზე და მის შორსმჭვრეტელობაზე იქნებოდა დამოკიდებული. მხედველობაში მაქვს ამ იდეის ქართველი ერის მისწრაფების შესატყვისობაში მოყვანის აუცილებლობა და მისი პრაგმატულობა. ამ პოლიტიკური ტვირთის ღირსეულად ტარებას ქართული ემიგრაცია მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეძ-

ლებდა, თუკი ერთიანი ფრონტით იმოქმედებდა, მათი მხრიდან გადადგმული ყოველი პოლიტიკური ნაბიჯი ბრძნულ და გააზრებულ გადანყვევტილებას დაეფუძნებოდა. ამ სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხთან მიმართებაში, ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“- ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „დღევანდელი მდგომარეობა და ჩვენი საკითხი“ ს. ასათიანი გარკვევით წერდა: „საქართველოს უფლებების საკითხი ხორცს შეისხამს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების სახით, მხოლოდ შემოტანილი რეჟიმის და მის შემომტანთა დანგრევით... ამ შემთხვევისათვის უნდა ვემზადოთ და არ გავუშვათ არცერთი შემთხვევა კავშირების თუ სხვა სახით, რაც ჩვენს ბრძოლას გააცოცხლებს და გააძლიერებს. ამისთვის კი უწინარეს ყოვლისა საჭიროა ქართული ემიგრაციის გამთლიანება-გაერთიანება. ამ მხრით ქართული ემიგრაცია მხოლოდ ერთ ორგანიზაციას უნდა წარმოადგენდეს, ვინაიდან ყველას ერთი მიზანი გვაქვს, რაც საკმარისი უნდა იყოს იმისთვის, რომ ერთსულოვნად ვიბრძოლოთ ტანჯული სამშობლოს გასანთავისუფლებლად“. იმავე ს. ასათიანის სამართლიანი მტკიცებით, ორ უძლიერეს დაპირისპირებულ მხარეებს – ბოლშევიზმსა და დემოკრატიას შორის მიმდინარე პოლიტიკური, იდეოლოგიური და ეკონომიკური ბრძოლა, საქართველოს სასარგებლოდ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. მით უმეტეს, ამ დაპირისპირების შედეგად იზადებოდა „ეპოქა სრულიად ახალი, მთელი თავისი შინაარსით აზროვნებისა და მორალის მხრით, სათანადო პოლიტიკით და ეკონომიკით. მშობიარობა მიმდინარეობს დიდი ტანჯვა წამებით, რომლის მსგავსი შეიძლება არასოდეს არ გაველოს კაცობრიობას“ [2, 14-15].

საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაცია და მიმდინარე რთული პოლიტიკური პროცესები, ქართული ემიგრაციის წინაშე საბჭოთა იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლის ისეთი ფორმის შემუშავებას მოითხოვდა, რომელიც საბჭოთა რუსეთისადმი დაპირისპირებული ქვეყნების ინტერესთა ჩარჩოში ჩაჯდებოდა, ქართველთა თავისუფლებისკენ სწრაფვას, სრულად თუ არა გარკვეული ფორმით უპასუხებდა. ამ ურთულესი პოლიტიკური ლაბირინთებიდან სწორი მიმართულებით გზის გაკვლევა, კიდევ უფრო დიდ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. მცირეოდენი პოლიტიკური ცდომილება, წარსულის მთელი საქმიანობის ნულოვან საფეხურამდე დაყვანის საფუძველი შეიძლება გამხდარიყო. აქედან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის, განსაკუთრებით სამთავრობო შტოს შემორჩენილ „ნამსხვრევებს“, დიდი სიფრთხილისა და პასუხისმგებლობის წინაშე აყენებდა.

ასეთ რთულ ვითარებაში მყოფი ქართული ემიგრაციის ელიტარუ-

ლი ფრთის წარმომადგენელთა ყურადღება, პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსულმა ამერიკულმა კომიტეტმა მიიქცია. იმ პერიოდის პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული პუბლიკაციების მიხედვით თუკი ვიმსჯელებთ, ახლადმექმნილი ამერიკული კომიტეტისა და ქართული ემიგრაციის ინტერესები ძირითადად ერთმანეთს დაემთხვა. აქედან გამომდინარე, პოლიტიკურმა აუცილებლობამ, ამ კომიტეტთან თანამშრომლობა და ქართული საქმისთვის სასიკეთოდ გამოყენება მოითხოვა. პირველი რიგის ამოცანას, ამერიკის საზოგადოებაში გზის გაკაფვა და ქართული საქმით პოლიტიკური სპექტრის დაინტერესება წარმოადგენდა. მეორე მხრივ, საკითხი ეხებოდა ფინანსებს და პრესის საშუალებებს. თუკი ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ამ კომიტეტთან თანამშრომლობას აანკობდა, მას გარკვეული ფორმით დახმარების რეალური შანსები გაუჩნდებოდა. მითუმეტეს, აღნიშნულ კომიტეტს აშშ-ის საგარეო საქმეთა სამინისტრო ლობირებდა. ამ კომიტეტის ოფიციალური მინვევის საფუძველზე მოხდა ქართული დელეგაციის გაგზავნა ვისბადენის თათბირზე. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „აღმასრულებელი კომიტეტის პოლიტიკური შედეგები“ – გიორგი კერესელიძე წერდა: „ამერიკულმა კომიტეტმა გვთხოვა ვისბადენში ჩვენი დელეგაცია წარგვეგზავნა. თხოვნა შევასრულეთ... ჩვენ რომ განზედ გავდგომილიყავით, ამერიკელები ამ საკითხის შესახებ მართო რუსებისგან მიიღებდნენ ცნობებს და მათი პრორუსულობა უფრო გაღრმავდებოდა, რადგან პასუხისმგებლობა შეთანხმების ცდის მიუხედავად ჩვენ დაგვანებებოდა. შემდეგში ამერიკელებისკენ გზის გამონახვა დიდად გაგვიძნელებოდა და მოქმედებისთვის ასპარეზს დაკარგავდით“. ამავე საკითხს შეეხო იმავე ჟურნალში ა. გიადის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი „მუდამ თავსატეხი საკითხი“. წერილის ავტორი გაკვირვებას გამოთქვამდა ვისბადენში დელეგაციის გაგზავნის ფაქტის არაპატრიოტულ აქტად ოპოზიციის მიერ გამოცხადების გამო და იქვე დასძინდა: „ქართველები კარგად ვიცნობთ რუსებს და ვიცით, რა ძალა აქვს მათ მიერ მოცემულ დაპირებებს, მაგრამ ვისბადენში ჩვენი დელეგატები არ წასულან რაიმეს სათხოვნელად, არამედ, წავიდნენ ამერიკული კომიტეტის მინვევით, და როგორც ვიცით, არამც თუ ქართველ დელეგატებს, არამედ სხვებსაც საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი სადაოდ არ გაუხდიათ“.

ჩემს მიერ მოტანილი ამონაწერები ადასტურებს, რომ ვისბადენში ქართველთა წასვლა, რუსული ემიგრაციის კაპრიზების დასაკმაყოფილებლად კი არ იყო გაკეთებული, არამედ, აქ აშშ-ის ხელისუფლების მხრიდან ლობირებადი კომიტეტის „მიპატიჟება“ განსაზღვრავდა ამ

ნაბიჯის გადადგმას. იმ შემთხვევაში, თუკი ქართველობა კომიტეტს უარით უპასუხებდა, იგი იმ ციხე-სიმაგრეს დაკარგავდა, რომელსაც ზურგი უნდა გაემარებინა ქართული ემიგრაციისათვის საბჭოთა იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მეორე მხრივ, ქართველთა ამ თავშეკავებას, რუსული ემიგრაცია, ქართული ემიგრაციის საწინააღმდეგო პროპაგანდისთვის გამოიყენებდა. სწორად შენიშნავდა გ. კერესელიძე, როცა წერდა: „ჩვენ რომ საკითხის არაპოპულარობას შევეჩერებინეთ, ამერიკელთა თვალში რუსები იქნებოდნენ მართალნი. პროპაგანდასაც გასწევდნენ, რომ მხოლოდ რუსებსა ჰსურთ ბოლშევიკების წინააღმდეგ ძალთა დარაზმვა, სხვა ერებს კი არაო. ამერიკის კომიტეტი გააგრძელებდა რუსებთან თანამშრომლობას „tete à tete“ და როგორც მის ცენტრში, აგრეთვე, პრესაში და სამინისტროებში დაგროვებოდა მასალა რუსთა სასარგებლოდ და ჩვენ საწინააღმდეგოდ. მხოლოდ ამერიკის კომიტეტის საშუალებით შეგვიძლიან ვიმოქმედოთ პრესაზე, რომელიც ქმნის აზრს და საზოგადოებრივი აზრი კი ერთი იმ უმთავრეს ფაქტორთაგანია, რომელნიც მთავრობის პოლიტიკასა ჰქმნიან“ [1, 10].

ზემოაღნიშნული ფაქტებით თუ ვიხელმძღვანელებთ, ვისბადენში ქართული დელეგაციის წარმომადგენლების გაგზავნა აუცილებლობით და შექმნილი პოლიტიკური კონიუნქტურის გათვალისწინებით იყო განპირობებული. მიუხედავად ამისა, „ცენტრალური ევროპის ქართული პოლიტიკური კომიტეტის“ სახელით ქართული ემიგრაციის ერთმა ნაწილმა (მიხეილ წერეთელი, დავით ვაჩნაძე, დიმიტრი შალიკაშვილი, ნიკო ნაკაშიძე, ალ. კობაიძე), ქართული ემიგრაციისადმი საგანგებო მიმართვა გაავრცელა. ამ 11 გვერდიან დოკუმენტში საუბარია შტუდგარტში გაერთიანებული 5 რუსული ორგანიზაციის (COHP) 1951 წლის 19 აგვისტოს ეროვნულ საკითხთან მიმართებაში შემუშავებულ პოზიციაზე. მითითებულია, რომ ამ ახალი გაერთიანების მიზანს რომანოვების იმპერიის ფარგლებში რუსეთის აღდგენა წარმოადგენდა. იმავე დოკუმენტში ხაზგასმით წერია, რომ ასეთ გაერთიანებასთან, რომელიც ეროვნულ საკითხს უარყოფდა, თავისუფლებისათვის მებრძოლ ქართველობას არაფერი ესაქმებოდა. შტუდგარტის დეკლარაციაზე დაყრდნობით, ამ დოკუმენტში 5 პუნქტადაა ჩამოთვლილი, თუ რატომ არ შეიძლებოდა ქართველთა მონაწილეობის მიღება ვისბადენის კონფერენციის მუშაობაში [3, 11]. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, კ. გვარჯალაძე მიუთითებდა, რომ ვისბადენის კონფერენციამ გადაჭრით უარყო რუსული ორგანიზაციების შტუდგარტში მიღებული დადგენილებები. აქედან გამომდინარე, იგი დაუშვებლად მიიჩნევდა შტუდგარტისა და ვისბადენის ერთმანეთთან გაიგივებას. ამ საკითხის შესახებ რ. არსენიძის მიერ

გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში „მიმოხილვა“ ვკითხულობთ: „შტუდგარტის დებულებები გადააბეს ვისბადენის თათბირს და ასე წარმოშვეს აზრთა სრული არევა-დარევა. ვერაფრით ვერ დააჯერებთ ზოგიერთ ამ აღრევაში დაინტერესებულთ, რომ ვისბადენის თათბირზე ეს უკანასკნელი სავსებით უარყოფილი იქნა და გაუქმებულად გამოცხადდა, როგორც ეროვნულ-პოლიტიკურ საკითხების, ისე საორგანიზაციო წყობის საკითხში“ [1, 15]. ამავე პუბლიკაციაში დასაბუთებული ფორმითაა წარმოდგენილი „ცენტრალური ევროპის ქართული პოლიტიკური კომიტეტის“ მიერ ქართული ემიგრაციისადმი გაკეთებული მიმართვის კრიტიკა და აღნიშნულია, რომ მის წევრებს „ვერ გაურჩევიათ ერთმანეთისაგან ორი თათბირის – შტუდგარტის და ვისბადენის ძირითადი წინააღმდეგობანი... ორი თვის შემდეგ ვისბადენის თათბირიდან, ვერც წერილობითი დოკუმენტებით, ვერც სიტყვიერი განმარტებებით ვერ შეეჩვივნენ აზრს ამ ორი თათბირის სხვადასხვაობისას. თავის მონოღებაშიაც ისე ურევენ ამ ორ მოვლენას ერთმანეთში,... რომ ძალა უნებურად ეჭვი გვეპარება, მათი გზა-კვალის დასაბნევეად ხომ არ გამოაქვეყნეს რუსის ზოგიერთმა წრეებმა შტუდგარტის „ნაცოდვილუვი!“

ამ შემთხვევაში რ. არსენიძე სავსებით მართალია, თუნდაც იმ ელემენტარული მიზეზის გამო, რომ სიმართლის დამდგენელს, როგორც თვითონ ამბობს, პირველ რიგში უნდა მიემართა პარიზის ქართველთა ეროვნული საბჭოსთვის ან მთავრობისთვის შესაბამისი დოკუმენტაციის მისაღებად. რამდენადაც ეს ელემენტარული პროცედურა იქნა დარღვეული, „ცენტრალური ევროპის ქართული კომიტეტის“ მხრიდან გავრცელებულმა ბრალდებებმა, მიზანმიმართული ფორმა მიიღო. ამის დადასტურებას ის ფაქტიც წარმოადგენდა, რომ ვისბადენში მიღებული დადგენილებების ნაცვლად, მათი მხრიდან მხოლოდ დეკლარაცია იქნა გამოქვეყნებული. მხედველობაში მაქვს მიუხეხნეში გამოძავალი თურქული ორიენტაციის ყურნალ „კავკაზში“ დაბეჭდილი პუბლიკაცია. ამ შემთხვევაში მკითხველ საზოგადოებას პირველადი დოკუმენტი არ მიაწოდეს და მანიპულირება დეკლარაციით დაიწყო. ამ საკითხთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ ყურადღებას „ქართული პოლიტიკური ცენტრის“ მიერ 1952 წლის ოქტომბერში გავრცელებული „განმარტება და გაფრთხილება“ იქცევს. ამ დოკუმენტში შედარებითი მცდელობაა მოცემული ვისბადენში და მიუხეხნეში მიღებულ დოკუმენტებს შორის. ვისბადენის (1951 წლის 16 ოქტომბერი) მოლაპარაკებაში 5 რუსული დემოკრატიული და სოციალისტური ორგანიზაცია იღებდა მონაწილეობას. ამ ფორუმში მიწვეული იყო: ქართველების, ბელორუსების, აზერბა-

იჯანღეობის, ჩრდილო კავკასიელების, თურქესტანის საბჭოებისა და კომიტეტების წარმომადგენლები. აღნიშნული მოლაპარაკება მალევე დატოვა ერთმა რუსულმა ორგანიზაციამ და ბელორუსიის წარმომადგენლებმა. ბელორუსიის ხმა, 4 რუსულ ორგანიზაციას დაუმატეს. ვისბადენის მოლაპარაკებას სომხური ჯგუფი შეუერთდა. მოლაპარაკებაში მონაწილეთა წარმომადგენლების ბაზაზე შექმნილი საკოორდინაციო ცენტრი 5 რუსის და 5 არარუსის (ნაციონალის) შემადგენლობით დაკომპლექტდა. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოქვეყნებული მასალებით დასტურდება, რომ დაჩაგრული ერების წარმომადგენლებიდან განსაკუთრებული პატივისცემა ქართველი დელეგატების მიმართ იქნა გამოჩენილი და მისი ერთ-ერთი წარმომადგენელი ნ. ცინცაძე თათბირის თავმჯდომარედ აირჩიეს. რაც შეეხება ვისბადენის მოლაპარაკებაზე მიღებულ სტატუტს, „საკოორდინაციო ცენტრი“ ფართო პოლიტიკურ ბაზას უნდა დაფუძნებოდა. მის შემადგენლობაში გაერთიანების შესაძლებლობა სსრკ-ში მოსახლე ყველა ერების დემოკრატიულ ორგანიზაციებს ეძლეოდა. მიუხედავად ამისა, ორივე დოკუმენტი „საკოორდინაციო ცენტრში“ დაშვებას უკრძალავდა ყველა იმ ორგანიზაციებსა და დაჯგუფებებს, რომლებიც რევოლუციამდე არსებული წყობილების რესტავრაციას, ტოტალიტარული დიქტატურის რაიმე ფორმით დამყარებას უჭერდა მხარს. აღნიშნული ორგანოს კარები დახურული იყო იმათთვისაც, ვინც ნაციონალური სიძულვილის პროპაგანდას ეწეოდა.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ვისბადენის თათბირმა, საგანგებო მსჯელობის საგნად შტუდგარტის თათბირზე მიღებული პრორუსული ორიენტაციის პროგრამა აქცია, რადგან ამ დოკუმენტის მიხედვით: ა) შტუდგარტის პროგრამაში, საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა პრიორიტეტად იყო გამოცხადებული; ბ) თებერვლის რევოლუციამდელი რუსული მმართველობის ყველა ფორმის უარყოფის ფონზე, კერენსკის დროინდელი რუსული ხელისუფლების შენარჩუნება მიზანშეწონილად იყო მიჩნეული. ამ დებულებას, „მიმართვა-გაფრთხილების“ ავტორები, ვისბადენში მიღებულად წარუდგენდნენ მკითხველ საზოგადოებას. „ვისბადენის დაჯგუფებამ – ვკითხულობთ დოკუმენტში, – კერენსკის რესტავრაცია დაისახა თავის იდეალად და მიზნად“. იმავედროულად ხაზგასმით მიუთითებდნენ, რომ ერთა თვითგამორკვევის უფლებების „განხორციელებისთვის ისეთი პირობები შეიმუშავეს მიუნხენის სტატუტში, რომ ყოველივე ეს ცარიელი დაპირებების სახეს ღებულობს“. ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს, რომ „მიმართვა-გაფრთხილების“ შემდგენლები, თავიანთ მსჯელობას მიუნხენში მიღებულ დოკუმენტზე აგებდნენ და როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, ვისბადენში

მიღებულად წარუდგენდნენ საზოგადოებას. მისი მეცხრე მუხლი მკაცრად ილაშქრებდა ქართული სოციალ-დემოკრატიის მიერ ვისბადენში რუსებთან ვითომდა „გარიგების“ ფაქტზე, სადაც მათი „მტკიცებით“, ქართულმა სოციალ-დემოკრატებმა ეროვნული საკითხის „უარყოფით“ ხაზი გადაუსვა 1918 წლიდან 1951 წლამდე საქართველოს სუვერენიტეტის შესახებ მათი ინიციატივით მიღებულ საკანონმდებლო აქტებს. „სრულიად მოულოდნელი იყო – ვკითხულობთ დოკუმენტში – ქართველი სოციალისტების აქტიური მონაწილეობა ისეთ პოლიტიკურ მუშაობაში, რომელიც მთელი თავისი ბუნებით ეწინააღმდეგება საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს, მისი მთავრობის ყოველგვარ ნამოქმედარს 1921, 1922 და 1924 წლის აჯანყებათა წმინდა მიზნისა და დროშის, უცხოეთში... ქართული მუშაობის ყველა აქტებს და კონვენციებს წარდგენილს ნაციათა ლიგის პლენუმში...

როდესაც საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ემიგრაცია თითქმის მთლიანად სტოვებს იმ ეროვნულ პოზიციას, რომელზედაც ეს პარტია მუშაობდა და იბრძოდა 34 წლის მანძილზე, როდესაც დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის ყოფილი წევრი ჩაუდგება სათავეში ასეთ საქმეს, ხოლო სხვები... ამოუდგებიან მას გვერდში, როდესაც ამ პარტიის სხვა აქტიური წევრებიც ამ ხაზზე დადგებიან და მხურვალე მუშაობას გააჩაღებენ, რომ სხვა ქართული ძალებიც ამ საქმეში... ჩაითრიონ... ასეთი ამბავი უკვე ვეღარ თავსდება დიდი პოლიტიკის შეცდომისა და მარცხის ფარგლებში. ის ეროვნული კატასტროფის სახეს ღებულობს. ის მიძიმეჭრილობას აყენებს საქართველოს განმათავისუფლებელი ბრძოლის საქმეს. ის სახელს უტეხს ჩვენი ბრძოლის იდეას. მახლობელთა და შორებელთა თვალში... ასეთი მოქმედება მიძიმედ აზიანებს არა მარტო ქართულ ემიგრაციას, არამედ მთელი ერის ზნეობრივ სახეს არა მხოლოდ სადღეისოდ, არამედ ხანგრძლივად“ [4, 3].

ჩემს მიერ მოტანილი ეს ვრცელი ამონაწერი, საფუძვლიან ბრალდებას შეიცავს ემიგრაციის სოციალ-დემოკრატიული პარტიისა და მისი ლიდერებისადმი. მეორე მხრივ, იგი სოციალ-დემოკრატების მხრიდან ეროვნული საკითხის უარყოფაზე და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი ხაზის გადასმაზე აკეთებდა განსაკუთრებულ აქცენტირებას. ანალოგიური სახის ბრალდებაა გამოთქმული ქართული დემოკრატიული კავშირის მიერ ალექსანდრესადმი გაგზავნილ წერილში, რომელიც 1953 წლის 20 ნოემბრითაა დათარიღებული. ამ დოკუმენტში მოტანილი უმძიმესი ბრალდებებიდან გამომდინარე, აუცილებლობას მისადმი დასაბუთებული პასუ-

ხის გაცემა წარმოადგერნდა. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ინტერესს უყრნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში გამოქვეყნებული ს. ასათიანის სტატია „დღევანდელი მდგომარეობა და ჩვენი საკითხი“ იქცევს. მასში განსაკუთრებული ყურადღება 200 მილიონიანი რუსეთისადმი 3 მილიონიანი ქართველობის დაპირისპირებაზეა გადატანილი და სავსებით კანონზომიერადაა დასმული საკითხი: შეძლებდა თუ არა დიდი სახელმწიფოების გარეშე, პატარა საქართველო, რუსეთის დამარცხებას? რამდენადაც ეს შეუძლებელი იყო, მაშინ რა ფორმით უნდა მომხდარიყო საერთაშორისო ძალებთან ერთად, საბჭოთა რუსეთისადმი ქართველთა დაპირისპირება? ამ შემთხვევაში წერილის ავტორს სავსებით სწორი პასუხი გააჩნია. მხედველობაში მაქვს საერთაშორისო კონფერენციებზე და თათბირებზე შეთანხმების საფუძველზე შემუშავებული ერთობლივი პროგრამით მოქმედება. ამ ფონზე იგი ვისბადენის თათბირსაც შეეხო და იქვე ხაზგასმით მიუთითა: „ამ თათბირზე, რომელზედაც რუსთა საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ, პირველი როლი ქართველი ემიგრაციის წარმომადგენლებმა ითამაშეს. მათ ხელში გადავიდა თათბირის მთელი ხელმძღვანელობა. არავითარ დათმობაზე ეროვნული საკითხის შესახებ ისინი არ წასულან და საქართველოს დამოუკიდებლობის ავტომატურად აღდგენის დასტური მიიღეს. ჩვენ რად უნდა ვიყოთ ამის წინააღმდეგი? ბოლოს და ბოლოს ჩვენ ხომ საბჭოებმა გვიცნეს და არა იმათ, ვისთანაც ჩვენ ეხლა კავშირში შევედით (რუსთა ემიგრანტების მემარცხენე სექტორი). რას ვკარგავთ იმით, რომ მათ აღიარონ... ჩვენი ქვეყნის დამოუკიდებლობა? მათ დაპირებას განა ჩვენი მუშაობის პოლიტიკის ბაზად ვხდით? მათთან კავშირი ჩვენი ბრძოლის ერთი ფორმათაგანია და სხვა არაფერი... დღეს ჩვენთან არის ბუნებრივად კავშირში მთელი ანტიბოლშევიკური მსოფლიო. ამ ოცდაათი წლის წინად მარტო ვიყავით... ამას გამოყენება უნდა“. თუკი აქ მოტანილი ინფორმაცია სიმართლეს შეესაბამება და ქართული დელეგაცია ვისბადენში ეროვნულ საკითხთან მიმართებაში დათმობაზე მართლაც არ წასულა, მაშინ სასაყვედურო არაფერი ეთქმის. აღნიშნული თათბირით ქართულ მხარეს, ქვეყნის დამოუკიდებლობის წინასწარი გარანტიის მიღებასთან ერთად, რუსული ემიგრაციის 5 პოლიტიკურ ძალასთან ანტისაბჭოური საქმიანობისთვის თანამშრომლობა განუახლებია და რაც მთავარია, ამერიკული კომიტეტისგან გარკვეული სიმპათია და მხარდაჭერა დაუშინახურებია. ეს საკითხი ქართული ეროვნული საბჭოს მეორე სესიის 1952 წლის 4 ოქტომბრის მეორე სხდომის მსჯელობის საგანს წარმოადგენდა. აღნიშნულ საკითხზე ს. მენალარიშვილი გარკვევით მიუთითებდა:

„რუსები ვისბადენში მოვიდნენ შტუდგარტის პროგრამით, მათ იქ დახვდა ჩვენი კომიტეტი, რომლის ეროვნული პოზიცია გარკვეული იყო, რის შედეგადაც რუსების პოზიცია დაინგრა, მოიხსნა; ეს არის დიდი დამსახურება“. თუ რამდენად სწორია აქ მოტანილი ინფორმაცია, ამასთან დაკავშირებით ჩემი ყურადღება მიიპყრო ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში დაბეჭდილმა სტატიამ „ვისბადენი“. მასში მოტანილი მონაცემებით, ვისბადენში მიღებული გადანყვეტილება ორ საფეხურს შეიცავს და მისი ერთმანეთისგან განცალკევება აუცილებლობას წარმოადგენს. საკითხი ეხება: 1) რუსეთის შემადგენლობაში შემავალ იმ ერებს, რომლებსაც დამოუკიდებლობა არ ჰქონდათ გამოცხადებული. ასეთი ერების მიმართ ვისბადენში მიღებული გადანყვეტილება მიუთითებდა, რომ რუსეთის შემადგენლობაში მყოფ „ყველა ერს აქვს უფლება თვით გადაჭრას თავისი ბედი ან პლებისციტით, ან ეროვნული დამფუძნებელი კრების გზით“. 2) იმ ერებს, რომლებსაც ჰქონდათ დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ვისბადენის დადგენილებაში მიითითებულ იქნა, რომ „იმათთვის, რომელთაც ჰქონდათ სახელმწიფოებრივი არსებობა, მაგრამ ბოლშევიკებისგან იქნენ დაპყრობილნი, უფლება ეძლეოდათ უშუალოდ აღედგინათ თავისი სახელმწიფო“. ეს ფორმულირება თათბირის მონაწილე 5 რუსულმა პოლიტიკურმა პარტიამ სცნო საქართველოსთან მიმართებაში [1, 8].

ამავე საკითხთან დაკავშირებით, ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“-ში რ. არსენიძის მიერ დაბეჭდილ პუბლიკაციაში – „მიმოხილვა“ ვკითხულობთ: „ჩვენმა დელეგაციამ ვისბადენის ყრილობაზე შეიტანა წინადადება ყველა იქ დამსწრეთა თანხმობით: ერთი – თვითგამორკვევა საერთოდ ყველა ერთათვის; მეორე – უშუალოდ აღდგენა დამოუკიდებლობის იმ ერთაგან, რომელთაც ის უკვე ქონდათ მოპოვებული და ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ წარსტაცა“. ქართული დელეგაციის პრინციპულმა პოზიციამ განაპირობა ის ფაქტი, რომ ვისბადენის თათბირზე მიღებული რეზოლუციის მეორე ნაწილის მე-6 მუხლი შემდეგი ფორმულირებით იქნა დამტკიცებული: „ბოლშევიკებისგან განთავისუფლების შემდეგ... საჭიროა, პირველ ყოვლისა... მიეცეს არარუს ერებს თავისი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენისა ეთნოგრაფიულ საზღვრებში, ხოლო რომელთაც ასეთი სახელმწიფო არ შეუქმნიათ, მიეცეს უფლება თავის ნებისყოფის თავისუფლად გამოთქმისა და ჩვენ მზად ვართ ვითანამშრომლოთ იმ რუსის ემიგრანტებთან, რომელნიც გულწრფელად იცნობენ ჩვენი ერების უფლებას ზემო აღნიშნულ საფუძველზე“ [1, 16].

იმავე ჟურნალში დაბეჭდილ ერთ-ერთ საპოლიტიკო წერილში, ვისბადენში თათბირზე ეროვნულ საკითხთან მიმართებაში მიღებული

რეზოლუციის ამონაწერი მოტანილი: „ცნობილი იქნას უფლება დამოუკიდებლობის ავტომატურად აღდგენისა ერთათვის, რომელთაც ჰქონდათ დამოუკიდებლობა ამა თუ იმ პერიოდში 1917 წლის 25 ოქტომბრის შემდეგ“. ამ დოკუმენტს შემდეგი სახის კომენტარი აქვს გაკეთებული: „ამის შემდეგ, ყველა იმათ, ვინც კიდევ ხმას ამოიღებს ჩვენგან ერის უფლებათა დათმობაზე, სუვერენობის უარყოფასა და სხვა ასეთებზე, განა არ გვექნება უფლება შეგნებულად, განზრახ, ბოროტი მიზნებით ქორის გამავრცელებელი ვუნოდოთ?“ [1, 24].

ვისბადენში ჩასული ქართული დელეგაციის პრინციპული პოზიციის შესახებ და რუსული დელეგაციის წარმომადგენლებთან გამართული დისკუსიის დანვრილებითი ანგარიში იყო გადმოცემული ქართული ეროვნული საბჭოს მეორე სესიის (1952 წლის 4 ოქტომბერი) პირველ სხდომაზე ნ. ცინცაძის მოხსენებაში. აღნიშნული სესიის საოქმო ჩანაწერების მიხედვით ირკვევა, რომ ვისბადენში ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებმა, რომლის სათავეში ქართველები იყო, კატეგორიული ფორმით მოითხოვეს ერთა თვითგამორკვევის რეალური გარანტიები. ამ საკითხის გადაწყვეტა (ა) და (ბ) საფეხურებს შეიცავდა: ა) ეროვნული თვითგამორკვევა პლებისციტით ან ეროვნული დამფუძნებელი კრების საშუალებით უნდა მისცემოდა იმ ერებს, რომლებსაც 1917 წლის 25 ოქტომბრის შემდეგ ეროვნული სახელმწიფო არ ჰქონდათ შექმნილი; ბ) იმ ერებს, რომლებმაც ეროვნული სახელმწიფო შექმნეს და საბჭოთა რუსეთმა მისი ოკუპაცია მოახდინა, დამოუკიდებლობა უნდა მიეცათ უპირობოდ. ხანგრძლივი დისკუსიის შემდეგ, (ა) საფეხურის ფორმულირება შემდეგნაირად იქნა ჩამოყალიბებული: „ერთა თვითგამორკვევის უფლება ხორციელდება ან პლებისციტით, ან ეროვნული დამფუძნებელი კრების მოწვევით, ან საერთო დამფუძნებელი კრების საშუალებით“. ეს დებულება ეხებოდა იმ ერებს, რომლებიც რუსეთის ფედერაციის ფარგლებში იქნებოდნენ მოქცეულნი. რაც შეეხება მეორე (ბ) საფეხურს, მისი საერთო ფორმულირება 5 რუსული პარტიისგან სამის მიერ იქნა უარყოფილი, მაგრამ იმავედროულად გამონაკლისი იქნა დაშვებული საქართველოსთან მიმართებაში. ამის შესახებ იგივე ნ. ცინცაძე ხაზგასმით მიუთითებდა: „ერთხმად მიიღეს გამონაკლისი საქართველოსთვის, რაც აცნობეს ჩვენს წარმომადგენელს, რომელიც იყო იმავე დროს კონფერენციის თავმჯდომარე. ჩვენ განვაცხადეთ ამაზე, რომ მათ დადგენილებას ვიღებთ ცნობად, მაგრამ ვრჩებით ზემოხსენებულ საერთო ფორმულის ნიადაგზე. ყველა ეს გაცხადებული იქნა არა რუს ერთა თათბირზე და ერთსულოვნად დადასტურებული ყველა ერთა წარმომადგენლებისგან ასეთივე განცხადება იქნა გაკეთებული შემდეგ კონფერენციის ოფიციალურ სხდომა-

ზე“ [5, 9]. აქ გარკვევითაა ნათქვამი, რომ ქართული მხარე არ დაეთანხმა რუსების შემოთავაზებულ ცვლილებებს და (ბ) ფორმულირების-სახელმწიფოს მქონე ერებს, რომლებიც რუსული ოკუპაციის ობიექტი გახდა, დამოუკიდებლობა უპრობლემოდ აღდგენოდა, ვისბადენის კონფერენციაზე მონაწილე არარუსი ერების თათბირზე იქნა გატანილი და დამტკიცებული. ამის შესახებ, კონფერენციის ოფიციალურ სხდომაზე ნ. ცინცაძემ შესაბამისი განცხადება გააკეთა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ რუსები ვალდებული იყვნენ, ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე დათანხმებულიყვნენ სახელმწიფოებრიობა დაკარგული ერებისათვის პირდაპირი დამოუკიდებლობის მინიჭებაზე. დოკუმენტური მასალით ისიც დასტურდება, რომ ქართული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტისა და ამერიკული კომიტეტის სრული თანხმობის შედეგად, ნ. ცინცაძემ მთელი პასუხისმგებლობა თავზე აიღო, რათა რადიო-გადაცემის საკითხის პრაქტიკულად გადასაწყვეტად წინასწარი პირობებით მოეწვიათ თათბირი. ამ ღონისძიებაზე მიღებულ დადგენილებაში გარკვევით იქნა მითითებული: 1) საერთო პოლიტიკური ცენტრის სახელწოდებაში მოხსენებული არ ყოფილიყო არც რუსეთი და არც საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა; 2) დადასტურებულიყო ეროვნული საკითხის ვისბადენში მიღებული ფორმულა; 3) დამატებოდა კატეგორიული დაგმობა კომუნისტური აგრესიის შესახებ და *Nul et non avenue*, ე. ი. გაუქმებულად ელიარებიანთ ყველა ის დაპყრობები, რომელიც საბჭოთა კომუნისტურმა ხელისუფლებამ მოახდინა [5, 9]. დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ აღნიშნული და სხვა საკითხები ვისბადენში გადაუწყვეტელი დარჩა. იმავე სესიის სხდომაზე, ვისბადენის საკითხს გრ. ურატაძეც შეეხო. მან განსაკუთრებული ყურადღება თათბირის მონაწილეთა მიერ ეროვნული საკითხის განხილვის ფაქტზე გაამახვილა და იქვე მიუთითა: „ვისბადენის უდიდესი დამსახურება... იმაშია, რომ აქ საჯაროთ იქნა გამოტანილი ეროვნული საკითხი... საჯაროდ დაუპირისპირდა ერთი მეორეს რუსი და არარუსი ერების ინტერესები... რომელიც ასე აშკარად, ასე ყველას დასანახავათ და გასაგონად დადგა ვისბადენის პოლიტიკურ არენაზე მთელი მსოფლიოს წინაშე... ვისბადენის მოლაპარაკებას მართლაც რომ მთელი მსოფლიო ადევნებს თვალყურს, რადგან სწორედ აქ არის თავმოყრილი ის, რასაც „რუსეთის პრობლემას ეძახიან“. აქვე იმის შესახებაცაა მითითებული, რომ ვისბადენის პროცესით აშშ და ევროპის ქვეყნებიც იყო დაინტერესებული. ისინი რუსთა და არარუსთა ურთიერთობებს სწავლობდნენ და ერების დამოუკიდებლობის საბოლოოდ მიღწევის საკითხის გადაწყვეტაში უმნიშვნელოვანესი როლი მათ პოზიციას უნდა შეესრულებინა. მათი

მხრიდან დაჩაგრულ ერთა სასარგებლოდ გადაწყვეტილების მიღება, როგორც გრ. ურატაძე ამბობდა, ამ ერების მესვეურთა შორსმჭვრეტელობაზე და შესატყვის ტაქტიკურ ქმედებებზე იქნებოდა დამოკიდებული. „როცა ასეთ პირობებში, ამ მსოფლიო ასპარეზზე, ამ ჩაგრულ ერთა მეთაურათ გამოდიან ჩვენი ქვეყნის წარმომადგენელნი განა ეროვნული თავმოყვარეობის დაკმაყოფილება ამაზე მეტად კიდევ შეიძლება!“. ისიც ანგარიშგასანევია, რომ ვისბადენით საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებაც იყო დაინტერესებული, რადგან მის ინტერესებში არარუსი და რუსი ემიგრანტების შეთანხმება და მომავალში ერთობლივად მოქმედება არ შედიოდა. „ამიტომ, რომ ის მთელი თავისი ბნელი ძალებით – ამბობდა გრ. ურატაძე – შემოჭრილია სხვადასხვა არხებით ემიგრანტულ წრეებში და სხვადასხვა ლოზუნგებით ცდილობს მის ჩაშლას“ [5, 24].

საბჭოთა რუსეთის ხელისუფალთ კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული, თუ რა დიდი საერთაშორისო რეზონანსი ექნებოდა ვისბადენში მიღწეულ შეთანხმებას, მითუმეტეს, ამ შეთანხმებით აშშ-ი იყო დაინტერესებული. მეორე მხრივ, თუკი შეთანხმება მოხდებოდა, ეს ფაქტი აშშ-ის მხრიდან პოლიტიკურ აღმასვლად იქნებოდა შეფასებული და იდეოლოგიურ ფრონტზე მისი წრმატებულად გამოყენება განხორციელდებოდა. ამ შემთხვევაში, გადამწყვეტი როლი ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის პოზიციას ენიჭებოდა. ამის შესახებ დანვრილებითაა საუბარი გაზეთ „HPC“ ივლისის ნომერში დაბეჭდილ ბ. დალინის წერილში „ნაციონალური აღრევა“. მასში განსაკუთრებული ყურადღება, საქართველოს უფლებებზე მდგომარეობაზე და რუსული ორგანიზაციების მიერ ამ უფლებების აღიარებაზეა გადატანილი. წერილის ავტორის მტკიცებით: ა) გერმანიაში გამართულ თათბირზე, ნაციონალური საკითხი დაუძლეველ დაბრკოლებად იქცა; ბ) არარუსი ერების სეპარატული ტენდენციებიდან გამომდინარე, რუსი და არარუსი ერების წარმომადგენელთა გაძლიერებული დაპირისპირების გამო, ამერიკული კომიტეტის ზეწოლით, რუსული ემიგრაციის ხელმძღვანელობა დათმობაზე წავიდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, იმავე სტატიაში ბ. დალინი წერდა: „ქართული კოლონია პარიზში, რომელსაც ინტელექტუალურის მხრით უჭირავს თვალსაჩინო ადგილი ემიგრაციაში... ქართული მთავრობის ყოფილი წევრების... ურყევი პრინციპი... იყო საქართველოს სუვერენობის აღდგენა; დამოუკიდებლად იმისა, ექნებოდა მას საქმე სტალინის თუ თავისუფალ რუსეთთან... მათ წარმოდგენაში დიქტატურის დაცემა მოსკოვში, თუ სამხედრო დამარცხება საბჭოთა კავშირისა, გულისხმობს საქართველოს გამოყოფას ავტომატურად. სანამ არ იქნება მიღებული სხვა ჯგუფების მიერ ეს პროგრამა, ამათ უკრაი-

ნის სეპარატისტებივით განაცხადეს უარი ერთი მაგიდის გარშემო დასხდომაზე. მაშინ ვილაცამ, უეჭველად... წინადადება მისცა რუსეთის ჯგუფის მეთაურებს საიდუმლო პოლიტიკური მანევრი გაეკეთებინათ. გამოეცხადოს ქართველებს (პარიჟელებს) რომ ქართველებისთვის იქნება გაკეთებული გამოწვევის და არავითარი კენჭისყრა საჭირო არ იქნება; საქართველო იქნება ჩამოშორებული რუსეთიდან, როგორც კი გახდება ეს შესაძლებელი ფიზიკურად და პოლიტიკურად. მაგრამ ეს არ უნდა გამოქვეყნებულიყო. რუსეთის ხუთი ჯგუფის მეთაურებმა ასეთი რწმუნება მისცეს ქართველებს ვისბადენის კონფერენციაზე და მით მიაღწიეს მათ მონაწილეობას თათბირში... მიხედვით რა ქართველებს, მაგიდას შემოუსხდა კიდევ ხუთი ნაციონალური ორგანიზაცია. ამ ვალდებულების აღება არ იყო გამოტანილი საჯაროდ, რომ არ აჯანყებულიყვნენ უბრალო წევრები რუსული ჯგუფებისა თავისი მეთაურების წინააღმდეგ“. ამ ვრცელ ამონაწერში კარგადაა წარმოჩენილი ის განმაპირობებელი ფაქტორი, რამაც ქართული მხარის ვისბადენის კონფერენციაში ბოლომდე მონაწილეობა განაპირობა. მეორე მხრივ, ამერიკული კომიტეტის მხრიდან რუსებზე ზემოქმედება გარკვეული ფორმითაა მინიშნებული. იმავე წერილში ქართული ემიგრაციული მთავრობის ყოფილი წევრების განსაკუთრებულ ავტორიტეტზეცაა ყურადღება გადატანილი და გასაგებათაა ნათქვამი, რომ ქართული მხარის ვისბადენში არნასვლა, რა დარტყმას მიაყენებდა ემიგრაციის ბაზაზე ერთიანი ანტისაბჭოური ცენტრის შექმნის ჩანაფიქრის ამერიკული კომიტეტის ინიციატივას. ეს საშიშროება ამერიკული კომიტეტის ხელმძღვანელობას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული. მხედველობაში მაქვს მათი მხრიდან ქართულ ემიგრაციასთან მიმართებაში განსაკუთრებული მოკრძალების და პატივისცემის გამოვლინება, რომელიც ქართველთა ეროვნული ინტერესების ანგარიშის განვევაში გამოიხატებოდა.

ვისბადენის თათბირის მნიშვნელობასთან მიმართებაში, ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“ სტატიაში – „ვისბადენი“ წერდა, რომ ვისბადენის თათბირზე მიღებული გადაწყვეტილებები, 30 წლიანი ემიგრაციული დაქსაქსულობის შემდეგ დიდ ფსიქოლოგიურ გარდატეხას წარმოადგენდა, „როგორც რუსული, ისე ეროვნული ემიგრაციისთვის. მან გამოააშკარავა ერთად ბრძოლის შესაძლებლობა, რომელიც ყველაზე მძიმედ იგრძნო ...საბჭოთა პრესამ... ასეთივე შთაბეჭდილება მოახდინა ამ თათბირმა ამერიკულ საზოგადოებაზეც, ... რომელთაც რუსის და სხვა დაჩაგრულ ერთა შეერთებული გამოსვლის შესაძლებლობა უტოპიად ეჩვენებოდათ“ [5, 9]. ეს წინასწარი პროგნოზირება, რუსი და არარუსი ემიგრაციის წარმომადგენ-

ლებში საერთო ენის გამოძებნისა და კონსესუსზე დაფუძნებული ერთობლივად მოქმედების დადგენილების მიღებით დაირღვა. ამ ფაქტმა, ამერიკული კომიტეტის წარმომადგენელთა შორის მაღალი შეფასება დაიმსახურა. ამის უდაო დადასტურებას, ბ. ე. ლაიონსის მიერ ამერიკული კომიტეტის სახელით ვისბადენის კონფერენციის მონაწილეებისადმი გაგზავნილი დეპეშა წარმოადგენს. მასში გარკვევითაა მითითებული – რუსი და არარუსი ერების თანსწორობის პრინციპით გაერთიანებაზე. არარუსი ერების საბჭოური უღლისგან განთავისუფლებაზე და თანასწორუფლებიან ერთა ოჯახში თავისუფლად შესვლაზე. „დემოკრატიული ელემენტები – კვითხულობით დოკუმენტში – რუსის და არარუსის ემიგრაციის, რომელთაც აქვთ განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულებანი, უნდა გაერთიანდნენ აბსოლუტური თანასწორობისა და ურთიერთის პატივისცემის საფუძველზე. კრემლის დესპოტიის წინააღმდეგ საერთო მოქმედებისათვის... ეს გაერთიანება განთავისუფლების იმედებს გაუღვიძებს ბოლშევიკური ტირანიის ყველა მსხვერპლთ, ხოლო მათ განთავისუფლებას მოჰყვება უფლება და შესაძლებლობა თავის პოლიტიკური და სოციალური ცხოვრების მოწყობისა, თანახმად თავისუფლად გამოხატული ნებისყოფისა... კომიტეტს განსაკუთრებული სურვილი აქვს დაგარნმუნოთ, რომ ის სავსებით დაუჭერს მხარს თქვენს საერთო ძალით მოქმედებას. დარწმუნებული ვართ, მთელი კაცობრიობის თავისუფლება მანამდე იქნება სამიშროების ქვეშ, სანამ დაჩაგრული იქნებიან თქვენი სამშობლოს ერები. ისინი უნდა განთავისუფლებული იქნან და შევიდნენ დიდ ოჯახში თავისუფალ და თანსწორუფლებიან ერებისა. ამ მაღალი მიზნის მიღწევას ჩვენ ყველამ, რუსმა, არარუსმა და ამერიკელებმა უნდა ვემსახუროთ მთელი გულით და მთელი ჩვენი ენერგიით“ [2, 7-8]. ეს ვრცელი ამონაწერი, გარკვევით მიუთითებს ამერიკული კომიტეტის დამოკიდებულებას მონობაში მყოფი ერებისადმი. იგივე დოკუმენტი სრულ მხარდაჭერას უცხადებდა საბჭოთა რუსეთის შემადგენლობაში მყოფი ერების დამოუკიდებლობას და ამ სტატუტით მოიაზრებდა თავისუფალ და თანასწორუფლებიან ერთა დიდ ოჯახში მათ შესვლას. ამ შემთხვევაში საქართველოც იყო ნაგულისხმევი. აღნიშნული და სხვა გარემოებები ჰქონდა მხედველობაში გრ. ურატაძეს, როცა ქართული ეროვნული საბჭოს მეორე სესიის მეორე სხდომაზე წარმოთქმულ სიტყვაში, ვისბადენის თათბირის გადაწყვეტილებები დადებითად რომ შეაფასა. იმავდროულად, არარუსი ერების ერთიანი პროგრამით გამოსვლის აუცილებლობაზე გაამახვილა ყურადღება და ამ მიმართულებით წარმატებული ნაბიჯის გადადგმა, რუსული ორგანი-

ზაციების შემოტევეებისგან თავდაცვა-მოგერიების საუკეთესო საშუალებად გამოაცხადა. ამ ფონზე, მან ქართული ემიგრაციის პირველხარისხოვან ამოცანად მიიჩნია: 1) ამერიკულ კომიტეტთან კავშირის განმტკიცების აუცილებლობა; 2) რუსულ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა, ანტიბოლშევიკური ბრძოლის გაძლიერების საშუალებად ელიარებინათ. იმავდროულად, დაცული ყოფილიყო საბჭოს პირველი ყრილობის დადგენილებების წინასწარი პირობები. ვისბადენის კონფერენციაზე ნ. ცინცადის ქმედება, გრ. ურატაძემ შემდეგნაირად შეაფასა: „დასასრულს მოვალედ ვთვლი ჩემს თავს განვაცხადო იმ ხმების წინააღმდეგ, რომლებსაც ჩვენი მოწინააღმდეგეები ავრცელებენ,... ჩვენი დელეგატის ბ-ნ ნ. ცინცადის ქცევა, მოქმედება იყო ისეთი, როგორც ეს შეჭვერის ქართველ მამულიშვილს, რისთვისაც მე მას გულწრფელად მადლობას ვუცხადებ“ [5, 15].

ვისბადენის საკითხს იმავე სხდომაზე ს. მენალაროშვილი შეეხო. მისი მტკიცებით, ვისბადენის ხაზი იყო ქართული ემიგრაციის და ქართული „საქმის გამოფხიზლების დასაწყისი. ქართული საკითხი ამოღებული იქნა ომის წინა არქივებიდან. დავა საქართველოსა და რუსეთს შორის გადავიდა საერთაშორისო ასპარეზზე“. და რაც მთავარია, ამ დავაში ქართული ემიგრაციის მხარდამჭერად ამერიკული კომიტეტი გამოვიდა, რომლის მიზანს, საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლა და ამ საქმეში ოკუპირებული ერების ერთობლივი ძალებით ჩაბმა წარმოადგენდა.

ამრიგად: 1) ქართული ემიგრაციის უზუცესი ლიდერების გადანყვეტილება – საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და პროგრესულად მოაზროვნე რუსული ემიგრაციის მხარდაჭერით საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ებრძოლათ, 30 წლიან პოლიტიკურ გამოცდილებას ეფუძნებოდა. მათ კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული, რომ ქვეყნის დამოუკიდებლობის მიღწევა, რუსეთისადმი დაპირისპირებული სახელმწიფოების ინტერესთა გათვალისწინებით იყო შესაძლებელი; 2) ქართული ემიგრაციის ლიდერების მხრიდან ახლადშექმნილ „ამერიკულ კომიტეტთან“ თანამშრომლობა და იმავე კომიტეტის მიწვევით ვისბადენის კონფერენციაში მონაწილეობა, სწორ პოლიტიკურ ნაბიჯს წარმოადგენდა. ვისბადენის კონფერენციაზე წარმოდგენილი 5 რუსული ორგანიზაციის მიერ, ეროვნულ საკითხში შტუდგარტის დადგენილებებზე (1951 წლის 19 აგვისტო) უარის თქმა, 1918- 1921 წლებში სახელმწიფოებრიობის მქონე ერებისადმი დამოუკიდებლობის მიცემაზე თანხმობა, ემიგრაციის ანტისაბჭოური პოლიტიკური ძალების კონსოლიდაციის საფეხურის მომზადებას ითვალისწინებდა; 3) ვისბადენის კონფერენციამ, ეროვნულ საკითხში რუსი და არარუსი პოლიტიკური მოღვაწე-

ბის დაპირისპირება გამოკვეთა. მეორე მხრივ, მსოფლიო საზოგადოებას არარუსი ერების მისწრაფების გზა უჩვენა. ამერიკული კომიტეტის თანადგომით, ვისბადენის კონფერენციაზე მიღებული გადაწყვეტილებები და საქართველოსთვის უპირობოდ დამოუკიდებლობის მიცემაზე დათანხმება, იდეოლოგიურ ფრონტზე ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ გამარჯვებას წარმოადგენდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“, 1952, №1.
2. ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“, 1952, №2.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1861, აღნ. 3, საქ. 398.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1861, აღნ. 3, საქ. 703.
5. ჟურნ. „მებრძოლი საქართველო“, 1952, №7.

Shota Vadachkoria

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhi-shvili Tbilisi State University, Ivane Javakhi-shvili Institute of History and Ethnology, Chief scientist of the Department of Modern and Contemporary History

Independence of Georgia and Wiesbaden Conference (October, 16, 1951)

Summary

On the basis of the documentary materials it is substantiated that: 1) the decision of the elder leaders of the Georgian emigration to fight against the Soviet Russia with the support of the international organizations and progressive Russian emigration had been based on the 30 years old political experience. They were well aware that to have independence was possible after taking into consideration the interests of the foreign countries who were in the opposition with Russia. 2) Cooperation of the leaders of emigration with the newly established „American Committee“ and participation in Wiesbaden conference by the invitation of the same

committee politically was correct. At Wiesbaden conference five Russian organizations said no to Stuttgart decree (August, 19, 1951) and agreed to give independence to those countries that had statehood in 1918-1921. It was a step forward of the emigration in uniting anti-Soviet political forces. 3) At Wiesbaden conference the national issue revealed an opposition between Russian and non-Russian political figures. On the other hand international community saw non-Russian peoples' strive. With the support of the American Committee, decisions of the Wiesbaden conference and unconditionally giving independence to Georgia was a political victory on the ideological front of the Georgia emigration.

ევროპული ქარტია და ეროვნულ უმცირესობათა ენების საკითხი საქართველოში

ქართველი ერის ერთაშორისი ურთიერთობების კულტურა, მისი ტოლერანტული სული სხვა ხალხებთან საუკუნეების მანძილზე ერთობლივი ცხოვრების პირობებში იწრთობოდა. საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი ისტორია არ იცნობს არც ებრაელთა და არც სხვა ხალხების დარბევებს. საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობებს ყოველთვის ჰქონდათ შესაძლებლობა განეციტარებინათ საკუთარი ტრადიციები და თვითმყობადი კულტურა, თავისუფლად ესარგებლათ საკუთარი ენით. ქართული სახელმწიფო პატივისცემით ეპყრობოდა განსხვავებული აღმსარებლობის ადამიანთა რწმენასაც. ამის ნათელი მაგალითია თბილისში, საქართველოს დედაქალაქში სულ რაღაც ორას კვადრატულ მეტრზე ერთმანეთის გვერდით მართლმადიდებლური, გრიგორიანული და კათოლიკური ეკლესიების, ისლამური მეჩეთის, ებრაული სინაგოგას არსებობა.

თანამედროვე ქართული სახელმწიფოს ერთაშორისი ურთიერთობების პოლიტიკა ამ სფეროში ჩვენი ქვეყნის მდიდარ ტრადიციებს და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ მიღებული დოკუმენტების ფუძემდებლურ დებულებებს ეყრდნობა.

1992 წლის 5 ნოემბერს ევროსაბჭომ სტრასბურგში გამოაქვეყნა „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“. 1992 წლის 18 დეკემბრის №47/135 რეზოლუციით გაერომ მიიღო დეკლარაცია: „ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებები“. გაეროს ამ დეკლარაციის საფუძველზე 1995 წლის 1 ნოემბერს ევროსაბჭომ მიიღო „ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ“. 1995 წელს ჰააგაში შემუშავდა „რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა განათლების უფლებათა შესახებ“. ამ დოკუმენტს 3 წლის შემდეგ მოჰყვა ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივი უფლებების დამცველი დოკუმენტიც: „ოსლოს რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებთან დაკავშირებით“ (თებერვალი, 1998 წელი), სადაც დეტალურადაა ჩამოყალიბებული მოცემულ სახელმწიფოში ეროვნულ უმცირესობას მიკუთვნებული საზოგადოების ენობრივი უფლებები.

ქარტიის მიხედვით, ეთნიკურ უმცირესობებს გააჩნიათ მშობლიურ ენაზე ბაგა-ბალების, სკოლებისა და უმაღლესი სასწავლებლების გახსნის უფლება (მე-8 მუხლი, გვ. 6-8); სახელმწიფო ვალდებულია მოთხოვნის შემთხვევაში სისხლის სამართლის, სამოქალაქო თუ ადმინისტრაციული საქმის წარმოებისას სასამართლო მოსმენა უმცირესობების მშობლიურ ენაზე წარმართოს; ზეპირი თუ წერილობითი ჩვენებები არ უნდა ჩაითვალოს მიუღებლად მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი რეგიონულ ან უმცირესობის ენაზეა შედგენილი; საქმესთან დაკავშირებული დოკუმენტების სახელმწიფო ენაზე შედგენისას, აუცილებლობის შემთხვევაში, პროცესში უნდა ჩაერთოს თარჯიმანი. წევრ სახელმწიფოებს ქარტია, ასევე, ავალდებულებს წარმოებაში მიიღონ რეგიონულ ან უმცირესობის ენაზე შედგენილი დოკუმენტები (მე-9 მუხლი, გვ. 8-10); ხელისუფლებამ უნდა გააკონტროლოს, რომ დოკუმენტები და ბლანკები მოსახლეობისთვის ხელმისაწვდომი იყოს რეგიონულ ან უმცირესობათა ენებზე ან წარმოდგენილი იყოს ორენოვანი ვარიანტით (მე-10 მუხლი, გვ. 11-13); ქარტიის მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ რეგიონულ ან უმცირესობის ენებზე, სულ მცირე, თითო სატელევიზიო და რადიო არხის მაუწყებლობა, ან ტელერადიომაუწყებლობის სტრუქტურებში გაითვალისწინონ პროგრამები რეგიონულ ან უმცირესობების ენებზე. იგივე რეგულაციები ეხება გაზეთებსაც. ასევე, ქარტიის მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ მეზობელი ქვეყნებიდან თავისუფალი იყოს ტრანსლაცია, იმ ენაზე, რომელიც ახლობელი ან იდენტურია უმცირესობისთვის (მე-11 მუხლი, გვ. 13-14); ქარტიის ხელმოწერილი სახელმწიფოები ვალდებული არიან ხელი შეუწყონ უმცირესობების ენებზე შექმნილ ნაშრომებზე ხელმისაწვდომობის სხვადასხვა საშუალებებს, საზღვარგარეთის ქვეყნებთან კულტურულ ურთიერთობებში სათანადო ადგილი დაუთმონ რეგიონალურ და უმცირესობათა ენებსა და იმ კულტურას, რომლის გამოხატულებასაც ისინი წარმოადგენენ (მე-12 მუხლი, 15); ქარტიის მონაწილეები ვალდებული უნდა არიან მთელი ქვეყნის მასშტაბით გააუქმონ ქვეყნის კანონმდებლობაში არსებული ნებისმიერი დებულება, რომელიც გაუმართლებლად კრძალავს ან ზღუდავს რეგიონული ან უმცირესობათა ენების გამოყენებას ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებთან დაკავშირებულ დოკუმენტებში, არ დაუშვან პრაქტიკა, რომელიც მიმართულია ეკონომიკურ და სოციალურ საქმიანობაში რეგიონული და უმცირესობათა ენების გამოყენების წინააღმდეგ, ხელი შეუწყონ და ნაახალისონ საზღვართშორისი თანამშრომლობა

ხელისუფლების რეგიონულ ან ადგილობრივ ორგანოებს შორის, რომელთა ტერიტორიებზეც ერთი და იგივე ენა გამოიყენება იდენტური ან მსგავსი ფორმით (მე-13 მუხლი, გვ. 16-17) და ა. შ.

ამასთან, არც ევროპული ქარტია, არც ზემოთ დასახელებული სხვა დოკუმენტები არ განმარტავენ ისეთ ეთნიკურ-ლინგვისტურ ტერმინებს, როგორცაა ავტოქთონი მოსახლეობა, ეროვნული უმცირესობა, ეთნიკური უმცირესობების ენა, დიალექტი და სხვ.

ევროპულმა ქარტიამ და ეროვნული უმცირესობების ენების შესახებ გამოქვეყნებულმა სხვა მსგავსმა დოკუმენტებმა ევროპული სახელმწიფოების დიდ ნაწილში აზრთა სერიოზული სხვადასხვაობა გამოიწვია.

ლიტვა, ლატვია და ესტონეთი მიიჩნევენ, რომ ევროპული ქარტია ვრცელდება მხოლოდ ავტოქთონ ენებზე. მათი აზრით, ქარტიის პრინციპები არ შეიძლება გავრცელდეს ეთნიკურ ჯგუფებზე, რომლებიც მხოლოდ რამდენიმე ათეული წლის წინათ პოლიტიკური მოტივებით ჩაასახლეს მათ ქვეყნებში. ესტონეთში დღემდე ერთადერთ ოფიციალურ ენად ესტონური რჩება, თუმცა ზოგიერთ მუნიციპალიტეტში, სადაც უმრავლესობას რუსულენოვანი მოსახლეობა შეადგენს, ადმინისტრაცია უზრუნველყოფს ადგილობრივი მოსახლეობის ორენოვან მომსახურებას.

ხანგრძლივი და ცხარე დებატების საგნად იქცა ევროპული ქარტიის რატიფიკაციის საკითხი უკრაინაშიც. ამ ქვეყნის ბევრი ექსპერტი თვლის, რომ ქარტიის მიზანი არა ეროვნული უმცირესობების ენების, არამედ იმ ენების დაცვაა, რომლებსაც გაქრობის საფრთხე ემუქრებათ.

1999 წლის 7 მაისს ევროპულ ქარტიაზე ხელმოწერამ, ლამის, პოლიტიკური კონფრონტაცია გამოიწვია საფრანგეთშიც. ქარტიის რატიფიცირება საფრანგეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ დაბლოკა. სასამართლოს აზრით, ქარტიის პრინციპები წინააღმდეგობაში მოდის საფრანგეთის კონსტიტუციასთან, რომლის მიხედვითაც ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე სახელმწიფო დაწესებულებებში ოფიციალური ენა არის ფრანგული. საკონსტიტუციო საბჭოს შეფასებით, ქარტიის მოთხოვნა გარკვეული ლინგვისტური ჯგუფებისათვის სპეციფიკური უფლებების მინიჭების თაობაზე ეწინააღმდეგება ქვეყნის მთლიანობის, კანონთან თანასწორობისა და ფრანგი ხალხის ერთიანობის იდეებს. 2002 წლის 29 ნოემბერს სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებით გაუქმდა კანონი სკოლებში, კოლეჯებსა და ლიცეუმებში ორენოვანი სწავლების შესახებ. სახელმწიფო საბჭოს აზრით, ეს ცდებოდა რეგიონული ენის შესწავლის ჩარჩოებს და აკნინებდა

ფრანგულის, როგორც სახელმწიფო ენის ფუნქციას. 2003 წლის 12 მაისის დადგენილებით აიკრძალა რეგიონულ ენაზე ცალკე აღებული რომელიმე საგნის სწავლება – თუნდაც გამონაკლისის სახით.

ამის მიუხედავად, საფრანგეთის მთავრობა აღიარებს რეგიონული და უმცირესობების ენების უფლებებს შეზღუდულ ფარგლებში (მათთვის ოფიციალური სტატუსის მინიჭების გარეშე). სახელი შეეცვალა ფრანგული ენის მთავარ სამმართველოს. მას ეწოდა „ფრანგული ენისა და საფრანგეთის ენების მთავარი სამმართველო“. დაინერგა ტერმინი – „საფრანგეთის ენები“, თუმცა ფრანგულის გარდა არცერთ სხვა ენას ოფიციალური სტატუსი არ გააჩნია.

რა განაპირობებს ევროპული სახელმწიფოების ერთი ნაწილის ასეთ ფრთხილ დამოკიდებულებას აღნიშნულ დოკუმენტებთან მიერთების საკითხში?

საქმე ისაა, რომ ეროვნული უმცირესობების და მათი ენების საკითხზე გამართული ფართო დისკუსიის მიუხედავად მოცემულ ეტაპზე ვერ მოხერხდა ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებს შორის ერთიანი პოზიციის შემუშავება. სწორედ ამიტომ ქარტიაზე და კონვენციაზე მიერთებისას რიგმა სახელმწიფოებმა (ავსტრია, ესტონეთი, გერმანია, ლუქსემბურგი, რუსეთი, სლოვენია, შვეიცარია, დანია, მაკედონია) გააკეთეს თავიანთი სპეციფიკის შესაბამისი შენიშვნა-განმარტებები, ან კონკრეტულად დაასახელეს ის უმცირესობები, რომლებზეც ისინი ქარტიისა და ჩარჩო კონვენციის დებულებების გავრცელებას აპირებენ.

საქართველო ევროპულ ქარტიას და ჩარჩო კონვენციას ყოველგვარი წინასწარი დათქმის გარეშე 2000 წელს შეუერთდა. 2005 წლის 13 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტმა ჩარჩო კონვენციის რატიფიცირება მოახდინა. ქარტიის რატიფიცირება კი, ქართულ საზოგადოებაში გაჩენილი მზარდი პროტესტის გამო, დღემდე შეჩერებულია.

ევროსაბჭოს დოკუმენტების მიხედვით, უმცირესობის ენად არ მიიჩნევა სახელმწიფო ენის სახესხვაობა და მიგრანტთა ენა: კერძოდ, ქარტიის პირველი მუხლის ა პუნქტის მეორე ნაწილში, გვ. 2, და ქარტიის 32-ე განმარტებაში ხაზგასმითაა ნათქვამი: „რეგიონული/უმცირესობათა ენები არ გულისხმობს (არ მოიცავს) სახელმწიფოს ოფიციალური ენის სახესხვაობებს, დიალექტებსა და მიგრანტთა ენებს“.

აქედან გამომდინარეობს, რომ ევროპული სახელმწიფოები ეროვნულ და ენობრივ უმცირესობებად მხოლოდ აბორიგენ, ავტოქტონ უმცირესობებს მიიჩნევენ. გერმანიაში, მაგალითად, ამ ქვეყა-

ნაში დაბადებულ რამდენიმე მილიონ თურქს ეროვნულ უმცირესობად არ მიიჩნევენ. თურქული დიასპორის საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორიის მიუხედავად, თურქები აქ მაინც მიგრანტებად ითვლებიან. იგივე სურათს ვხედავთ საფრანგეთში, სადაც ამ ქვეყანაში დაბადებული ალჟირელები კვლავაც მიგრანტებად რჩებიან, ინგლისში, სადაც წარმოშობით ინდოელებს მსგავსი სტატუსი უნარჩუნდებათ და ა. შ. თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე ერთადერთ გამონაკლისს ამ მხრივ მხოლოდ აშშ წარმოადგენს.

ზოგჯერ ექსპერტებისა თუ ხელისუფლებების მიერ მოულოდნელ ინტერპრეტაციებსაც ვხვდებით; მაგალითად, პოლონეთის ხელისუფლებისთვის „ეროვნული უმცირესობა“ არის სხვაგან სახელმწიფოებრიობის მქონე, მაგრამ პოლონეთშიც მცხოვრები ეროვნება (მაგ. გერმანელები პოლონეთში); ხოლო „ეთნიკური უმცირესობა“ არის სახელმწიფოებრიობის არმქონე სხვა ეთნიკური ჯგუფი, რომელიც პოლონეთშიც ცხოვრობს (მაგ., ბოშები); ზოგი ექსპერტის მიერ პოლონეთში ავტოქტონ უმცირესობად ჩათვლილია სომხების ეთნიკური ჯგუფიც კი და, რაც უფრო გასაკვირია, ამ „ავტოქტონი ჯგუფის“ ენად ითვლება დღეს უკვე მკვდარი ენა – ძველი სომხური.

ქარტია არ იძლევა ენობრივი უმცირესობის ცნების განსაზღვრებას“ ... ქარტია არც იმას განსაზღვრავს თუ „რა შემთხვევაში შეიძლება ჩაითვალოს ცალკე ენად გამონატვის ესა თუ ის კონკრეტული ფორმა“. ის იძლევა თავის ხედვას რეგიონალური და უმცირესობის ენის ზოგადი დეფინიციის თაობაზე: „**რეგიონალური ენა არის სახელმწიფოში მცხოვრები იმ ავტოქტონი ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობის ენა, რომელიც უმრავლესობაა მოცემულ რეგიონში, ხოლო უმცირესობის ენაა ისეთი ავტოქტონი ეთნიკური უმცირესობის ენა, რომელიც რიცხობრივ უმცირესობაშია თავისსავე რეგიონში**“ (ქარტიის I მუხლი და ქარტიის მე-18 განმარტება); თუმცა, იქვე განმარტავს, რომ „ქარტია პრეროგატივას ანიჭებს კონკრეტული ქვეყნის ხელისუფლებას, დემოკრატიული პრინციპების გათვალისწინებით თავად განსაზღვროს ის კრიტერიუმები, რომლებზე დაყრდნობითაც ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე გავრცელებულ ამა თუ იმ ენას მიენიჭება დამოუკიდებელი ენის სტატუსი“ (32-ე განმარტება; აგრეთვე, ქარტიის განმარტებების მე-18 ნაწილი).

ევროპული ქარტია მკაფიოდ განსაზღვრავს, რომ სახელმწიფომ პირველ რიგში, უნდა იზრუნოს იმ ეროვნული უმცირესობების ენებზე, რომლებსაც გადაგვარების (გაქრობის) საფრთხე ემუქრებათ.

ემუქრებათ თუ არა ასეთი საფრთხე საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების ენებს?

საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების ენებიდან ქვეყნის ფარგლებს გარეთ დაცვის ყოველგვარ მექანიზმებს მოკლებული არიან ასურული, უდიური, ქურთული, და აფხაზური ენები. ყველა დანარჩენ უმცირესობას საქართველოს ფარგლებს გარეთ გააჩნია სახელმწიფო ან სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი, რომლებიც ამ ეთნოსების ენების შენარჩუნება-განვითარებაზე ზრუნავენ. საქართველოში არ ხდება და ვერც მოხდება რუსული, აზერბაიჯანული, სომხური და სხვა მათი მსგავსი ენების განვითარება. ეს ენები წარმატებით ვითარდებიან მეზობელ სახელმწიფოებში, საქართველოში მცხოვრებ მათ დიასპორებს კი ამ ენების არა განვითარება, არამედ – თავისუფალი ფლობა ევალებათ.

სწორედ, ასე აღიქვამს ქარტიის პრინციპებს ევროპული სახელმწიფოების დიდი ნაწილი, რაც ასეთი ჯგუფებისთვის რეგიონული ენის სტატუსის მინიჭებას გამოორიცხავს. ამის მიუხედავად, საქართველოში ადგილი აქვს ზემოთმოხმობილი დოკუმენტების არაადეკვატურ ინტერპრეტაციას არა მხოლოდ ეთნიკური და ენობრივი უმცირესობების, არამედ არასამთავრობო ორგანიზაციების ერთი ნაწილის და თვით ხელისუფლების უმაღლესი წრეების მხრივაც კი. მაგალითად, ჯავახეთის სომხების ერთი ნაწილი წლებია დაჟინებით ითხოვს ჯავახეთის ორ რაიონში – ნინოწმინდასა და ახალქალაქში სომხური ენის რეგიონულ ენად გამოცხადებას და თავის ამ მოთხოვნას სწორედ ევროპული ქარტიის მისთვის მისაღები ინტერპრეტაციის გზით „ასაბუთებს“. ეროვნული პრობლემებისადმი ნიჰილისტურად განწყობილი საქართველოს პარლამენტის ნაციონალური უმრავლესობა, თავის დროზე, სერიოზულად განიხილავდა ქარტიის რატიფიცირების საკითხს. საქართველოში აშშ-ის ელჩი ჯონ ტეფტი ვაშინგტონისთვის, 2008 წლის 29 სექტემბერს, მიწერილ ტელეგრამაში „კანონიერად“ მიიჩნევდა ეთნიკური სომხების მიერ საქართველოში სომხური ენის რეგიონულ ენად გამოცხადებას. 2013 წელს ახალქალაქის საკრებულოს დეპუტატებმა საქართველოს პარლამენტის წინაშე დააყენეს საკითხი ევროპული ქარტიის რატიფიცირების შესახებ.

ევროპული სახელმწიფოებისგან განსხვავებით საქართველოში ძალზე დაბალია სამოქალაქო იდენტიფიკაციის დონე. ამის გამო აქ მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფები თავს ისტორიული სამშობლოს წარმომადგენლებად აღიქვამენ და არა ერთიანი ქართული სამოქალაქო საზოგადოების წევრებად. საქართველოში სამოქალაქო იდენტობის ჩამოყალიბებას ისტორიული სამშობლოს საზღვრების სიახლოვეს ეთნოუმცირესობების კომპაქტური დასახლებების არსებობაც აფერ-

ხებს. ევროპული ქარტია აღიარებს მშობლიურ ენაზე ეთნიკური უმცირესობებისთვის განათლების მიღების უფლებას და ჩვენ დიდი ხნის განმავლობაში სრულიად გულწრფელად მოგვექონდა კიდევ თავი ქვეყანაში არაქართულენოვანი სკოლების სიუხვით, რადგან ეს ფაქტი ეთნიკური უმცირესობების უფლებების დაცვად მიგვაჩნდა. მაგრამ ასეთი სკოლების სიუხვე ეთნიკური უმცირესობების ჯგუფებში სახელმწიფო ენის ცოდნის გავრცელების სერიოზული შემაფერხებელი ფაქტორია. არაქართულენოვანი სკოლების მეშვეობით სახელმწიფო საკუთარ მოქალაქეებს, ფაქტიურად, ემიგრანტებად ამზადებს, უსპობს მათ ქვეყნის შიგნით სამსახურებრივი წარმატების შანსს. მაშინ, როდესაც საქმის წარმოება მთელ ქვეყანაში სახელმწიფო ენაზე მიმდინარეობს, სახელმწიფო ენაზე მაუწყებლობს ტელევიზია და რადიო, გამოიცემა ჟურნალ-გაზეთების აბსოლუტური უმრავლესობა, ქართული ენის უცოდინრობა ან სუსტი ცოდნა ადამიანს საშუალებას არ აძლევს მოახდინოს თავისი შესაძლებლობების რეალიზაცია. ასეთ შემთხვევაში საუკეთესო გამოსავალი ემიგრაციაა. ალტერნატივა ისეთი მიკროსივრცის შექმნაა, სადაც ქართული ენის გარეშეც იოლად გახვალ. სწორედ ამის შედეგია ჯავახეთის სომხური მოსახლეობის მიერ დროგამოშვებით სომხური ენისთვის რეგიონული სტატუსის მინიჭების მოთხოვნის გაჟღერება.

ერთიანი სამოქალაქო სივრცის შექმნას ხელს არ უწყობს პრაქტიკა, როდესაც მოქალაქეთა ნაწილი რუსთაველისა და ილიას შემოქმედებაზე (ქართველები), ნაწილი დავით სასუნცის ეპოსზე (სომხები), ნაწილი პუშკინისა და ლერმონტოვის პოეზიაზე (რუსები), ნაწილი კი – ყურანისა და შარიათის ფასეულობებზე (აზერბაიჯანელები) აღიზრდებიან. ქვეყნის ძირითადი საგანმანათლებლო სივრცე სახელმწიფოს ძირითადი ეთნოსის ენის გამოყენებას უნდა ეფუძნებოდეს. მხოლოდ ასე შეიძლება სახელმწიფოს მოქალაქეთა სოციალურ-პოლიტიკური ერთობის მიღწევა.

სხვათაშორის, ეთნიკური სომხების გაცილებით დიდი კომპაქტური დასახლებებია რუსეთში (დონის როსტოვი, მოსკოვი, არმავირი და ა. შ.), შვერთებულ შტატებში (ლოს-ანჯელესი), არგენტინაში, საფრანგეთში და სხვ. თუმცა, არცერთ ამ ქვეყანაში სომხებს მშობლიურ ენაზე სკოლები არ გააჩნიათ. და ეს არა იმიტომ, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება ეწინააღმდეგება ასეთი სკოლების გახსნას – სომხებს თავისუფლად შეუძლიათ გახსნან სომხურენოვანი კერძო სკოლები თავიანთი კომპაქტური დასახლების ადგილებში, მაგრამ მათ ეს არ სურთ, რადგან მშვენივრად ესმით – სახელმწიფო ენის თავისუფლად ფლობის გარეშე ამ ქვეყნებში მათ სამსახურებრივი

ნარმატების არავითარი შანსი არ ექნებათ.

საქართველო, ამ მხრივ, იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენს, რისი მიზეზიც ჯერ მეფის რუსეთის ერთიან იმპერიაში, შემდეგ კი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნა იყო. ამ ვრცელი სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე საქმის წარმოების ენას რუსული წარმოადგენდა, რის გამოც საქართველოში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობები ქართული ენის ცოდნის გარეშეც გადიოდნენ ფონს. რუსულის კარგი ცოდნა კი სომხებს უპირატესობასაც აძლევდა ქართველებთან შედარებით, რადგან წარმოება-დანესებულებებში რუსულის მცოდნეებს პირველ რიგში ღებულობდნენ. დღეს საქართველო დამოუკიდებელი, სუვერენული სახელმწიფოა. ახლა უკვე საქმის წარმოება ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ქართულად მიმდინარეობს, რაც არაქართულენოვან მოსახლეობას სახელმწიფო ენის შესწავლის აუცილებლობის წინაშე აყენებს. საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობებს ეს ესმით, მაგრამ ძველი პრაქტიკა ინერციით არსებობას დღემდე განაგრძობს.

ვითარება უკეთესობისკენ ნელა, მაგრამ მაინც იცვლება. ეს ნათლად სჩანს ახალციხის რაიონის მაგალითზე. საბჭოთა ხელისუფლების ბოლო წლებში ქალაქ ახალციხეში ორი ქართული სკოლა იყო თითოეული საშუალოდ, ათას-ათასი მოსწავლით, ორი რუსული სკოლა თითოეული ექვსას-ექვსასი მოსწავლით და ერთი სომხური სკოლა რვაასი მოსწავლით. რუსულ სკოლებში, ცხადია, საბჭოთა ჯარში მომსახურე რუსი ოფიცრების შვილებიც სწავლობდნენ, თუმცა ამ სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტის ძირითად ბირთვს მაინც ახალციხელი ეთნიკური სომხების შვილები შეადგენდნენ. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ რუსული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტი სწრაფად იწყო შემცირება – ქალაქი (და ქვეყანაც) დატოვეს რუსმა ოფიცრებმა და მათმა შვილებმა, სომეხი ეროვნების ბავშვები კი ქართულ და სომხურ სკოლებში გადანაწილდნენ. 2000 წლისთვის ახალციხის №3 სომხური საშუალო სკოლის მოსწავლეთა კონტიგენტის რაოდენობა ათასს აღწევდა. საგრძნობლად გაიზარდა ქართული სკოლების მოსწავლეთა რაოდენობაც. ამის შემდეგ კი დაიწყო ქალაქის სომხური სკოლის მოსწავლეთა კონტიგენტის შემცირება. 2016-2017 სასწავლო წლის მონაცემებით, სომხური სკოლის მოსწავლეთა კონტიგენტი 640-ს შეადგენს. მნიშვნელოვნად გაზრდილია არა მხოლოდ ქართული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტი, არამედ თვით სკოლების რაოდენობაც: ამჟამად ქალაქში სამი ქართული – №1, №5, №6 სკოლაა, შესაბამისად, 932, 1391 და 284 მოსწავლით. ორი რუსული სკოლიდან ამჟამად მხოლოდ ერთი

ფუნქციონირებს, რომელსაც რუსულ სექტორზე 152 მოსწავლე ჰყავს, ქართულზე – 155.

ცხადია, ქართული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტის ზრდა სომხური და რუსული სკოლებიდან გადმოსული მოსწავლეების ხარჯზე მოხდა. უნდა ითქვას, რომ ეს პროცესი ახალციხის რაიონში სრულიად ძალდაუტანებლად მიმდინარეობს და არანაირ დისკრიმინაციას ადგილი არა აქვს. ახალციხის რაიონის შერეული ქართულ-სომხური მოსახლეობის თანამშრომლობა მრავალი ათეული წლის მანძილზე ჰარმონიულად ვითარდება და ინტერნაციონალური თანაცხოვრების ჭეშმარიტ მაგალითს წარმოადგენს. **საქართველო ნელა, მაგრამ გეგმაზომიერად უზრუნდება დასავლეთის ცივილიზებულ ქვეყნებში აპრობირებულ პრაქტიკას.**

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, საქართველოში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობებში ქართული ენის სწავლების მოტივაციის ზრდა შეიმჩნევა. ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენელთა ნაწილი სახელმწიფო ენის სწავლების პრობლემის გადაწყვეტას ქართულ სკოლაში შვილების შეყვანით ცდილობს, თუმცა მშობლები აქაც აწყდებიან პრობლემებს. მათ არ იციან ქართული ენა და ვერ ეხმარებიან დაწყებით კლასებში საკუთარ შვილებს გაკვეთილების მომზადების პროცესში; სკოლაში მისვლისას არაქართველი ბავშვების უმრავლესობამ არ იცის სახელმწიფო ენა. ამის გამო, ისინი სანყის ეტაპზე სწავლაში ჩამორჩებიან ქართველ მოსწავლეებს. მათ უქვეითდებათ თვითშეფასებაც; არაქართველი ბავშვების დაბალი აკადემიური მოსწრების გამო, მასწავლებელი იძულებული ხდება შეასუსტოს მოთხოვნები მათ მიმართ; უმრავლეს შემთხვევაში მასწავლებლებმა არ იციან არაქართველი ბავშვების ენა, რაც აძნელებს კომუნიკაციას მათ შორის და ა. შ.

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საქართველოში ორი ეთნიკური კონფლიქტი მოხდა. რა თქმა უნდა, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტებს პოლიტიკური სარჩულიც ჰქონდათ, თუმცა, უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ კონფლიქტებს ეთნიკურმა და ლინგვისტურმა დაპირისპირებამაც შეუშადა ნიადაგი. ამიტომაც საარსებოდ საჭიროა, რომ ქართულმა სახელმწიფომ შეიმუშაოს ენობრივი პოლიტიკის გრძელვადიანი სტრატეგია, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება, როგორც სახელმწიფო ენების (ქართული და აფხაზური) სტატუსის, ისე საქართველოში არსებული ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებების დაცვის კონკრეტული ღონისძიებები.

ამრიგად, ზემონათქვამიდან, ვფიქრობთ, სრულიად ნათელია,

რომ ევროპული დოკუმენტების („ევროპული ქარტია“ და „რეგიონულ ან ეროვნულ უმცირესობათა ენების კონვენცია“) პრაქტიკული რეალიზაცია საქართველომ უნდა მოახდინოს **ადგილობრივი სპეციფიკის გულდასმითი გათვალისწინებით**. რეგიონული ენის სტატუსის მინიჭება სომხური (ჯავახეთი) და აზერბაიჯანული (ქვემო ქართლი) ენებისთვის, იმ პირობებში, როდესაც ქართული სახელმწიფო ძალისხმევას არ იშურებს აღნიშნულ რეგიონებში მცხოვრები არაქართველი მოსახლეობის ენობრივი, კულტურული, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავებისთვის, როდესაც ადგილობრივი სომხური და აზერბაიჯანული მოსახლეობა დიდი ინტერესით ცდილობს რუსულს ჩაანაცვლოს ქართული და როდესაც ასეთ პოლიტიკას უკვე მოაქვს საგრძნობი პოზიტიური შედეგები, აღნიშნულ ტერიტორიულ ერთეულებში რეგიონული ენის სტატუსის დამკვიდრება შეამცირებს ადგილობრივი არაქართველი მოსახლეობის მიერ სახელმწიფო ენის შესწავლის მოტივაციას, შეაფერხებს ინტენსიურად მიმდინარე ინტეგრაციის პროცესს. უკვე მომხდარი კონფლიქტების ანალიზის საფუძველზე ძნელი არ არის იმის პროგნოზირება, თუ სადამდე შეიძლება მიგვიყვანოს ასეთმა პოლიტიკამ: **რეგიონული ენების შემოღება გააძლიერებს საქართველოს სეგმენტაციას, წაახალისებს სეპარატისტულ განწყობებს, რასაც აუცილებლად მოჰყვება ახალი კონფლიქტები. ამ კონფლიქტებში კი, პირველ რიგში, სწორედ დასახლებული რეგიონების მოსახლეობა დაზარალდება. ანუ, დაძაბულობის შენელების ნაცვლად, რაც ქარტიისა და კონვენციის მიზანს შეადგენს, მივიღებთ სრულიად სანინალმდეგო სურათს.**

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ევროპული ქარტია რეგიონული ან ეროვნული უმცირესობების ენების შესახებ, სტრასბურგი, 05. 11,1992; <https://rm.coe.int/1680301f0f>
2. ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ, სტრასბურგი, 1.11.1995; <http://police.ge/files/>

Ucha Bluashvili
Doctor of History, Professor of the Samtskhe-
Javakheti State University

The European Charter and the Issue of Minority Languages in Georgia

Summary

The policy of the international relations within the country, conducted by modern Georgian State is based on the rich historical traditions of our country and on the fundamental provisions of the two documents approved by the world international organizations – „**The European Charter for Regional or Minority languages**“ and the „**Framework Convention on Human Rights for Ethnic, Religious and Linguistic minorities**“. Besides, „**The Charter gives the prerogative to the authorities of the given country, taking into consideration the democratic principles, to determine the criteria basing on which a certain language spoken in the territory of this country will be given the status of the independent language**“.

It was naturally impossible that Russian occupation of Georgia, had not left its trace in every area of the social life in the country. The people of different nationalities living in Georgia always preferred their children to go to Russian schools which were widely spread all over the country and restrained the area of using the Georgian language. Additionally, this conditioned the low level of the civil identification. This in its turn caused the situation in which the ethnic groups living in Georgia perceive themselves as the representatives of the historical homeland, not as the members of the Georgian society. This is such situation which represents the main peculiarity of Georgia in comparison with the Western civilized countries. If the mentioned situation is not taken into deliberate consideration, conducting the right policy of the international relations within the country will not be successful.

After restoring independence of Georgia it became obvious that the motivation for learning the Georgian Language increased among the national minorities living in Georgia. situation is improving slowly but steadily. **The State Language regains its due position which means that the linguistic situation in the country is returning to its natural position.**

The part of population of ethnic Armenians (in Javakheti) and Azerbaijanians (in Kvemo kartli). on the ground of the wrong interpretation of the Charter and other related European documents has been pleading for years about announcing their native languages as the regional languages. This would be the great and unforgivable mistake, moreover that the Georgian State do not spare the efforts to support integration of the non-Georgian population of the regions in the linguistic, cultural, political or economical spheres, when the local non-Georgian population show great interest and try to replace the Russian language by Georgian, and when such politics has already shown positive results, introducing the status of the regional languages in the mentioned territorial entities will decrease the motivation of learning the Georgian language by the non-Georgian population and will impede the ongoing process of integration. Taking into consideration the analysis of the conflicts which happened recently, will serve to predict the results of such politics: **introducing of the status of the regional languages will encourage the segmentation of Georgia, will support separatistic attitudes and all this consequently will bring new conflicts. The main sufferers from such situation will be the population of the regions themselves. Thus, instead of improving the situation, which by no doubt is the aim of the Charter, we will receive totally opposite results.**

მზია ტყავაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო რუსეთის პოლიტიკური ინტერესების სწავროში (XIX საუკუნის დასაწყისი)

1774 წლის ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით, რუსეთი ცნობილ იქნა ორივე ყაბარდოს მფლობელად. შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე თურქების ხელში მარტო ორი პორტი: სუჯუკ-კალე და ანაპა დარჩა [6, 425]. ამის შემდეგ თურქების ზეგავლენა ამ ხალხზე უბადრუკი გახდა. ანაპაში მყოფი ფაშის მოვალეობას შეადგენდა არა მარტო შეინარჩუნებინა, არამედ განევითარებინა ვაჭრობა მთიელებთან და ყველა საშუალებით ცდილიყო ისინი რუსეთის წინააღმდეგ აემხედრებინა. ანაპა გახდა მთავარი და უფრო ზუსტად ერთადერთი ბაზარი, სადაც ხდებოდა ჩერქეზეთთან ვაჭრობა და კონსტანტინეპოლის ჰარემებისთვის ჩერქეზი ქალების გაყვანა.

რუსები ყველა ღონეს ხმარობდნენ, რომ ანაპა ხელში ჩაეგდოთ. მათ კარგად იცოდნენ, რომ ეს იყო ყველაზე რეალური გზა კავკასიის დასაპყრობად და დასამშვიდებლად [7, 134]. ანაპა რუსების მიერ აღებული იქნა 1791 და 1807 წლებში. მათ ეს ციხესიმაგრე შეინარჩუნეს 1812 წლამდე, თუმცა ისევ მოუხდათ მისი თურქეთისთვის დათმობა [4, 29]. რაც რუსეთისთვის ძალიან მძიმე დარტყმა იყო. ეს ნიშნავდა, რომ კავკასიის დაპყრობა კიდევ კარგა ხნით გადაიდო.

XVIII-XIX საუკუნის მთელ მანძილზე რუსეთი ყუბანისპირეთის და ჩერქეზი ხალხის დამორჩილებისთვის იბრძოდა. რუსეთ-ოსმალეთს შორის კავკასიისთვის ბრძოლის ახალი ეტაპი 1801 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ დაიწყო.

XIX საუკუნეების დასაწყისის ისტორიკოსი ს. ბრონევესკი შავი ზღვის ჩრდილო-დასავლეთი სანაპიროს შესახებ წერდა, რომ „აღნიშნული ტერიტორია, სამეგრელოს სანაპიროს გარდა, რომელიც

1803 წელს დაექვემდებარა რუსეთს, არის ოსმალეთის მფარველობის ქვეშ. სინამდვილეში, ციხე-სიმაგრეები, სადაც თურქული გარნიზონები იმყოფება, ეკუთვნის თურქებს, დანარჩენი ტერიტორია, განსაკუთრებით მისი შიდა მთიანი ნაწილი, სრულიად დამოუკიდებელია. ყოველ შემთხვევაში, აფხაზებისა და ჩერქეზების აზრით, პორტას ხელისუფლება აქ ყოველთვის იყო საეჭვო“ [3, 163].

თურქების ძალაუფლება ადგილობრივებზე იმდენად სუსტი იყო, რომ ჩერქეზების ურჩობის დროსაც კი სულთნის კარი ვერ ბედავდა მათ დასასჯელად მცირე რაზმების გაგზავნას. მათ ამ მხარის მოსახლეობაში დაქირავებული ჯარის შესაგროვებლად და თანამოაზრეების გასამრავლებლად მხოლოდ ერთი საშუალება: ფული და საჩუქრები ჰქონდათ. გადასახადებით შემოსული მთელი შემოსავალი და დროდადრო კონსტანტინეპოლიდან გამოგზავნილი მნიშვნელოვანი თანხები იხარჯებოდა როგორც ციხესიმაგრეების შეკეთებაზე, ასევე, თურქებისა და ადგილობრივების დაქირავებული ჯარის გასამრჯელოსთვის. ამ სანაპიროს შენარჩუნება თურქეთს ძალიან ძვირი უჯდებოდა.

ს. ბრონევსკი წერდა: ერთ-ერთი ძაფი, რომელიც თურქეთს მთის ხალხთან აკავშირებდა იყო ტყვეებით ვაჭრობა, რომელიც თურქეთისთვის მათი ცხოვრების წესიდან გამომდინარე წარმოადგენდა აუცილებლობას. მეორე დამაკავშირებელი საშუალება იყო მუსულმანობა, რომელიც ჩერქეზებსა და აფხაზებს ახალი მიღებული ჰქონდათ. მესამე – პოლიტიკური შეხედულებები. თურქებისა და ადგილობრივებისათვის ყოველთვის მოინახება მიზეზი და საშუალებები დაუპირისპირდნენ რუსეთის ხელისუფლებას კავკასიაში.

თუმცა როგორც კი წარმოიშვება რაიმე წარუმატებლობა, მაშინვე შესამჩნევი ხდება ჩერქეზთა უკმაყოფილება თურქეთის მიმართ“ [3, 175].

ს. ბრონევსკის აზრით, ენგურიდან გელენჯიკამდე ტერიტორია იყო სამხრეთ-დასავლეთი ანუ დიდი, ანუ ძველი აფხაზეთი. მას ეკუთვნოდა ოლქები: ხირპისი, ჩაში, საძი, აიბგა, ახჩიფსუ, რომლებსაც ჩერქეზები ერთ სახელს კუმ-გამიბს ანუ მთის აფხაზებს უწოდებდნენ. სოხუმ-კალეს მეშვეობით კი მათზე თურქებს გარკვეული ძალაუფლება ჰქონდათ [3, 186].

აფხაზეთში საკმაოდ ძლიერი იყო ანტირუსული ძალები, რომელთაგან სამიწროება თვით აფხაზეთის მთავრსაც ემუქრებოდა. აქ შექმნილ ურთულეს ვითარებაზე წარმოდგენის შესაქმნელად 1808 წელს აფხაზეთის მთავრის ქელეშბეის კარზე დატრიალებული ამბები და 1822 წელს ახალგაზრდა მთავრის დიმიტრი შერვაშიძის

ტრაგიკული აღსასრულიც საკმარისია [5, 775].

1810 წლის დასაწყისში, რუსეთ-ოსმალეთის ომის (1806-1812) მიმდინარეობისას, რუსეთს უკვე დაპყრობილი ჰქონდა შავი ზღვის პორტები: ანაპა და ფოთი და ანაკლიის, სოხუმისა და გელენჯიკის დაპყრობა სურდა. ამასთან სუფუკ-კალეზე შეტევა მხოლოდ კავკასიის ხაზიდან იყო შესაძლებელი. ამ ორი უკანასკნელი პორტის დაკავება მეტად მნიშვნელოვანი იყო რუსეთისთვის, რადგანაც მათზე სრული კონტროლის გარეშე შეუძლებელი იყო როგორც შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს, ასევე ყუბანისპირეთის ხალხების დამორჩილება. ეს უკანასკნელები მხოლოდ სოხუმ-კალესა და სუფუკ-კალეს საშუალებით ახორციელებდნენ ურთიერთობას თურქებთან, რომლებიც ჩერქეზებს რუსეთის წინააღმდეგ აქეზებდნენ და მათ ფულითა და საბრძოლო საშუალებებით მუდმივად ამარაგებდნენ.

1810 წლის 10 ივლისს რუსთა ჯარმა აიღო სოხუმის ციხე. იმავე წლის ოქტომბერში რუსეთის მფარველობაში იქნა მიღებული აფხაზეთის მთავარი გიორგი შერვაშიძე, სოხუმის ციხის დაპყრობის შემდეგ ა. ტორმასოვი 1810 წლის აგვისტოს რუსული ფლოტის კაპიტან ლეიტენანტ დოდტს შემდეგს წერს:

„пользуясь временем и страхом, наведенным побережным жителям при покорение вами Сухумской крепости, ускорить как можно завлвдением и Суджук-Кале; сие тем необходимое, что блистательные победы, одержанные нашую мольдавскою армиєю над Турками, и взятие важнейших крепостей, по всем известиям приближают благолучный и выгодный для России мир с Отоманской Портою, которая готова на всех согласиться. Итак прежде нежели сие знаменитое для Россииской Империи происшествие счастливо будет совершено, весьма полезно, не упуская времени, обратить военныя действия на Суджук-Кале и право оружия удержать сию крепость под Российскою державою до заключения еще полного мира, дабы после избежать всяких затруднений и иметь неоспоримо под власью России те место, для нас весьма нужное, – потому что, владея и оным, также как и Поты, Сухумом, делающим вам честь, и Анапою, все связи горских народов с Портою пресекутся; народы сии при необходимости сделаются покорными и Черноморский флот будет тогда полным властельном того берега Черного моря“[1, 423-424].

ანაპის, სუფუკ-კალეს, სოხუმის და საერთოდ, შავი ზღვის ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორიის დაპყრობისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა გაგრიდან სოჩამდე ტერიტორიაზე რუსული მმარ-

თველობის დამყარებას. ამ საქმეში აქტიურად იყო ჩაბმული აფხაზეთის მთავარი გიორგი შერვაშიძე, რომელსაც უდიდესი გავლენა ჰქონდა მეზობელ ხალხზე: ჯიქებზე, უბიხებზე, შაფსულებსა და ნატუხაელებზე. მართალია, რუსეთის ხელისუფლებისთვის XIX საუკუნის დასაწყისისთვის პირველი რიგის ამოცანას გაგრის დასავლეთით მცხოვრები ჯიქების მშვიდობიანი დამორჩილება წარმოადგენდა, მაგრამ 10-იან წლებში ამისი იმედი აღარ ჰქონდა. 1806 წლის ბოლოს რუსეთთან ომში ოსმალეთიც ჩაება, რომლის მმართველი წრეები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს და მას უბრძოლველად რუსეთს არ დაუთმობდნენ. რუსეთის შეცვლილი პოლიტიკა კარგად ჩანს 1811 წლის 11 იანვარს საქართველოს მთავარმართველ ტორმასოვის მიერ გიორგი შერვაშიძისადმი მიწერილი წერილიდან, საიდანაც ირკვევა, რომ სტრატეგიული მნიშვნელობიდან და სამხედრო მიზნებიდან გამომდინარე გაგრის დასავლეთით მდებარე ტერიტორიის დაპყრობას რუსეთის ხელისუფლება სოხუმიდან სახმელეთო და საზღვაო შეტევით გეგმავდა [1, 426].

სასურველი შედეგის მისაღწევად და შესანარჩუნებლად რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაცია ეკონომიკური ღონისძიებების გატარებასაც აპირებდა და სოხუმსა და ზუფუში სავაჭრო პუნქტების გახსნას ცდილობდა. ასეთი რჩევა მისთვის, როგორც ჩანს, გიორგი შერვაშიძეს მიუცია, რომელმაც კარგად იცოდა რა საშუალებები იყო საჭირო ადგილობრივების გულის მოსაგებად.

„Заботливость вашу о продовольствиях ваших подвластных солью, я признавая сколько похвальною, столько же и полезною, сделал уже все нужные распоряжение, чтобы с первою открывшеюся навигацию доставлены были на кораблях в Сухум и Зуфу соль, шерсть, железо и другие продукты нужные для ваших подвластных [1, 426] – სწერდა გიორგი შერვაშიძეს კავკასიის მთავარმართველი ა. ტორმასოვი. აღნიშნული წერილი 1811 წლის 11 იანვრით არის დათარიღებული.

ამავე დღეს ტორმასოვი წერილს უგზავნის ჯიქეთის ერთ-ერთ თავად ლევან ცანუბაიასაც, რომელშიც წერს:

„Из письмо в. с., которое и имель удовольствие получить, и также из письма владетельного Абхазского кн. Сефер-бея усмотрель и, что вы, следуя благоразумию вашему, добровольно вступали со всеми вашими подвластными в сильное покровительство и подданство Е. И. В., приняли присягу на верность Е. И. В. и дали аманата. Почему, приветствуя вас ныне как подданного одного великого Г. И., мне

весьма приятно уверить вас в истинном моем к вам благорасположении и дружбе, которую надеюсь доказать вам на самом опыте чрез усердие мое к вашим пользам. Если и с сохраните навсегда сие доброе ваше расположение и пребудете верности России, в чем я и не сомневаюсь“ [1, 426].

ტორმასოვის საგარეო საქმეთა მინისტრ ნ. რუმიანცევისადმი მიწერილი წერილიდან კი ირკვევა, რომ ლ. ცანუბაიას რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლაში აფხაზეთის მთავარ გიორგი შერვაშიძესთან ერთად დიდი როლი შეუსრულებია სამეგრელოს დედოფალ ნინას.

საინტერესოა ის საზღვრები, რომელშიც საქართველოს მთავარმმართველი ტორმასოვი აფხაზეთს მოიაზრებს – „იგი გადაჭიმულია შავი ზღვის სანაპიროზე სამეგრელოს საზღვრიდან ანაპამდე“, რაც აღნიშნული ტერიტორიის საქართველოს კუთვნილებაში ყოფნის აღიარებაა.

ტორმასოვი ისტორიული მეხსიერებიდან ამოდიოდა და იმაზე მიანიშნებდა, რომ აფხაზეთის ქვეშევრდომობაში მიღების შემდეგ, რუსეთის პრეტენზიები აღნიშნულ ტერიტორიაზე სრულიად კანონიერი იყო. იგი წერდა: „აქ ერთი (ერთი ეთნიკური ჯგუფი იგულისხმება – ავტორის შენიშვნა) ხალხი ცხოვრობს, თუმცა ისინი ყველა ერთნაირ დაქვემდებარებაში არ არის გიორგი შერვაშიძეზე. მთაში ცხოვრობს რამდენიმე პატარა საზოგადოება, რომელიც არავის ემორჩილება და იმართება საკუთარი თავადების მიერ“. ტორმასოვს ერთ-ერთ ასეთად მიაჩნია საძი (ჯიქი) ლევან ცანუბაია. იგი წერდა, რომ აღნიშნული თავადი თავის ქვეშევრდომებთან (500 ოჯახი) ერთად ნებაყოფლობით შევიდა რუსეთის შემადგენლობაში. ლევან ცანუბაიამ, აფხაზეთის მთავარ შერვაშიძისადმი დაქვემდებარების ნიშნად, მისცა მას ამანათები. ტორმასოვი ითხოვს, ცანუბაიას ებოძოს პოდპოლკოვნიკის ჩინი და ბრილიანტებით შემკული ოქროს მედალი ცისფერ ლენტზე, რომელზეც იქნება წარწერა რუსულ და თურქულ ენებზე: „რუსეთის იმპერიისადმი ერთგულებისათვის“. „რუსეთის ხელისუფლების მიერ მის მიმართ გამოჩენილი გულისხმიერება იქნება მაგალითი, რათა სხვებმაც ეძებონ რუსეთის ქვეშევრდომობა. ეს კი გააერთიანებს აფხაზ ხალხს ერთი ხელისუფლების ქვეშ და ჩვენს მიერ ახლად შემოერთებულ შავი ზღვის სანაპიროზე დამყარდება სიმშვიდე“ [1, 429].

1811 წელს რუსეთმა სუჯუკ-კალეც დაიპყრო. საქართველოს მთავარსარდალი ა. ტორმასოვი 1811 წლის მარტში ნოვოროსიისკის გენერალ-გუბერნატორს წერდა: „Покорение на берегах Черного моря Турецких крепостей Поти, Сухума и Суджук-кале, сделав нас пове-

лителями сего берега от Батума до Анапы и связав безпрепятственное сообщение Мингрелии с Тавридою (ყირიმი), обратило вместе с тем чрезвычайное внимание Порты Оттоманской к сим нашим приобретениям и подвинуло оную на большия приуготовления к тому, чтобы в продолжении будущаго лета испытать обратно покорить под власть свою сии пребрежныя крепости“[1, 546].

1811 წლის რუსეთმა გელენჯიკის ციხე-სიმაგრე აიღო.

რუსეთის მიერ გელენჯიკის დაპყრობას ადგილობრივების ძლიერი წინააღმდეგობა მოჰყვა. გელენჯიკის ყოფილმა მფლობელმა რუსების მიერ დანგრეული ციხე-სიმაგრე ტვიამფრქვევებით კვლავ გაამაგრა და თურქებსაც სთხოვა დახმარება. რუსეთის ხელისუფლება გიორგი შერვაშიძეს სთხოვდა (1811 წ. 28 VIII) თავისი ავტორიტეტი გამოეყენებინა და რუსეთის ქვეშევრდომობაზე დაეთანხმებინა გელენჯიკის მფლობელი, რომელსაც ჰპირდებოდნენ, რომ რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის შემთხვევაში მას შეუნარჩუნდებოდა მემკვიდრეობითი უფლებები და უპირატესობები, მიეცემოდა შესაფერისი ჩინი, პენსია და სხვა მრავალი სიკეთე. რუსეთის ხელისუფლება მას შეახსენებდა, რომ ის ორივე მხრიდან რუსული ციხე-სიმაგრეების ალყაში იმყოფებოდა და წინააღმდეგობის შემთხვევაში დაუყოვნებლად დაიწყებოდა მასზე შეტევა ზღვიდან და ხმელეთიდან ერთდროულად. მას, ასევე ჰპირდებოდნენ, რომ მისი ხალხის ყველა საჭიროებაზე რუსეთი იზრუნებდა [1, 409].

მალე სოხუმის პორტსაც დაემუქრა საფრთხე. მის დასაბრუნებლად თურქეთმა მიიმხრო გიორგი შერვაშიძის მუსლიმი ნათესავები, რომლებიც თურქეთის გავლენით აჯანყდნენ. გიორგი შერვაშიძე რუსეთის ხელისუფლებისგან ითხოვდა კაზაკთა ორი როტის გაგზავნას.

გიორგი შერვაშიძე ალექსანდრე I-ს 1811 წლის 28 აგვისტოს წერდა: „ჩემს მოსაზღვრედ ცხოვრობს ლევან ჩანბობეი. ჩემი მცდელობით მან მიიღო რუსეთის ქვეშევრდომობა და სურს გაქრისტიანდეს. ის მიერთდება ორი ათასი შეიარაღებული მეომრით, სურს შეებრძოლოს მტერს ჩემთან ერთად და დაიცვას საზღვრები“.

გიორგი შერვაშიძე გაგრის ციხის სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე აკეთებდა მინიშნებას, როდესაც წერდა: „სოხუმის სიახლოვეს მის სამფლობელოში ზღვის სანაპიროზე არის პატარა ძველი ციხე, რომელიც ხელსაყრელია თავდაცვისთვის. ისიც უკვე თქვენი სამფლობელოა.“

ცანუბაიას სამფლობელო მდიდარია გემთმშენებლობისთვის გამოსაყენებელი ხე-ტყით და სხვა მასალით, რომლითაც ის დახმარე-

ბას გაგვინვეს“.

1812 წელს რუსეთ-თურქეთის ომი დამთავრდა და საზავო ხელშეკრულება დაიდო, რომლის ძალითაც, რუსეთმა მხოლოდ ნებაყოფლობით მიერთებული ტერიტორიები მიიღო. რუსეთს სოხუმისა და გელენჯიკის ციხეების დატოვება მოუხდა. საქართველოს მთავარსარდალ რტიშჩევის აზრით, სოხუმის ციხის გადაცემა თურქეთისთვის გამოიწვევდა აფხაზეთის დაკარგვას. რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა ეს პროცესი გაეჭიანურებინა [2, 504-505].

საიმპერატორო კარმა გადაწყვიტა არ დაეთმო სოხუმის ციხე და დაეცვა გიორგი შერვაშიძე, რომლის რეზიდენციასაც წარმოადგენდა სოხუმი. 1813 წლის ივლისში მამის მკვლეელი ასლან ბეი თურქების ჯარით ზღვით შევიდა აფხაზეთში და გაავრცელა ხმა, რომ სულთანმა სოხუმის ციხე მას მისცა. ასე ცდილობდა ის მთელი აფხაზეთის მიმხრობას.

სამეგრელოს მთავარ ლევან დადიანს კავკასიის მთავარმმართველმა გაუგზავნა ჯარი, რომლითაც მან დაამარცხა ასლან-ბეი, რომელიც ჯიქეთის მთებში გაიქცა. ამის შემდეგ მოსახლეობა დამშვიდდა და დაიფიცა რუსეთის ერთგულებაზე. აფხაზეთის მმართველობა ისევ გადაეცა საფარ ბეგს (გიორგი შერვაშიძეს).

მომდევნო პერიოდში რუსეთს შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროსთან დაკავშირებით სხვა პრობლემებიც გაუჩნდა. 1813-1815 წლებში აფხაზეთში მდგომარეობა იმდენად გართულდა, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ მისი მიტოვება გადაწყვიტა. თუმცა კავკასიის მთავარსარდალის გენერალ ა. ერმოლოვის მიერ ჩამოყალიბებული პუნქტები იმის შესახებ, თუ რა ზიანს მოუტანდა ქვეყანას ამ ქვეყნიდან რუსული ჯარების გაყვანა, გახდა იმის საწინდარი, რომ აქ რუსი სამხედრო კონტიგენტი დარჩა [5, 770-771].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, ред. Ад. Берже, т. IV, Тбилиси, 1972.
2. Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, т. V, ред. Ад. Берже, Тбилиси, 1973.
3. Броневский С. М., Новейшие географические и исторические известия о Кавказе. Извлечение по Центральному и Северо-Западному Кавказу, Москва, 1823.
4. История народов северного Кавказа (конец в. – 1917 г.), ред. А. Л.

Нарочницкий, Москва, 1988.

5. Потто В., Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах биографиях, т. 2, Вып. 4, СПб, 1886, 770-771.
6. История СССР, ред. В. В. Мавродина, ч. 1, Москва, 1979.
7. მ. ტყავაშვილი, რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა და საქართველო (XIX საუკუნის დასაწყისი), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, თბილისი, 2017, 1 (20).

Mzia Tkavashvili

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili
of History and Ethnology Institute Scientist-
Researcher of the Department of Modern
and Contemporary History*

North-East Part of the Black Sea Shore in the Russian Political Interests Field (beginning of the XIX century)

Summary

During XVIII-XIX centuries Russia has war for conquest the Kuban and Circassian people. The new stage of the war for Caucasus between Russia and Turkey started in 1801 when Russia conquered Georgia. In 1803 the sovereign of Abkhazia has sworn for the devotion of Russia.

In the beginning of 1810, during the Russian-Turkey war Russia has already conquered the ports of black sea: Anapa and Poti and aimed to conquer Anaklia, Sokhumi and Gelengzhik. Without the full control of those two ports there was impossible the complete control of the Black Sea north-east shore and Kuban people. In 10th day of July 1810 Russian army took Sokhumi fortress. For the conquering the territory of the northern part of the Black sea the great importance had to establish the Russian governance on the territory from Gagra to Sochi. The active role in this deal had the sovereign of Abkhazia Giorgi Shervashidze who had enormous influence on neighbor people, Sadzen, Ubykh, Shapsugh and Natukhaeli.

In 1811 Russia took fortresses of Sujuk-Qale and Gelenj it was accompanied with strong confrontation of local population. Very soon under danger appeared Port of Sokhumi. Turkey has won on his side the musclemen relatives of Giorgi Shervashidze and they started rebellion against Russia.

In 1812 war between Russia and Turkey has finished and concluded the peace treaty, based on this treaty Russia has received only those territories

which were united voluntarily. Russia had to leave the fortresses of Sokhumi and Gelenji. According the opinion of the commander –in-chief of Georgia Rtishchev, transfer of Sokhumi fortress shall be the background for loss of Abkhazia. Russian Government tried the procrastination of the process.

Kiknadze David
Masters degree in Law

JEAN MONNET AND HIS TRANSFORMATIONAL SUPRANATIONAL POLITICS FOR THE EUROPEAN UNION

Abstract

In the following paper, we are going to analyze the evolution of the European Union as one of the most successful and peaceful regional integrations ever conceived. It is important to take into account the historical background of the events after World War II.

In particular, this work will concentrate on Jean Monnet as one of the founding fathers of the EU. We will explore the key principles of Monnet's ideology, meanwhile making parallel comparisons with his contemporaries.

Establishing long-term peace and economical prosperity is important to every leader, but there have never been easy shortcuts towards this goal.

What political and economical instruments did Jean Monnet use? We will analyze essential parts of Monnet's life, in order to explain his influences and experiences, which enabled him to become a transformational leader for the European continent.

Special emphasis will be placed on supranational solutions, as it is the underlying principle of the new European solution. Consequently it is important to define functionalism and neo-functionalism. In the end, the idea of Immanuel Kant's "perpetual peace" will be compared with the modern development of peace-making.

European Governance – Institutions of the EU

Introduction

"The significant problems we face, cannot be solved by the same level of thinking we were at, when we created them" – Albert Einstein.

Following World War II, Europe faced many serious issues. As the quote from Albert Einstein states, a new level of thinking was required.

The consequences brought by World War II were extremely harmful for Europe. Besides the huge number of human losses, the continent was

heavily ruined. War had destroyed cities, infrastructure, environment, and farms. Consequently poverty and hunger became widespread in Europe. Imaginary and actual barriers appeared, which were promising a new war. Hatred and the spirit of revenge were dominant between the historical enemies of France and Germany.

There was an urgent need for communication and cooperation between the European states in order to avoid similar conflicts in the region.

But the question is: how would it be possible to unify ideas and establish some controlling mechanisms to avoid this next war? Who would take the lead? Which organizational approach should be used, and how would it be possible to exclude the opportunity to constitute military conflict between natural enemies?

In world history we have some examples when a person can become the catalyst of change. As an example of a transformational leader we can bring Mahatma Gandhi to bear, who had tremendous contribution towards the Indian independence movement.

Such a figure for Europe was Jean Monnet. For his achievements he has been awarded numerous epithets, including: “the architect and master builder“; (Ball 1978: 25), “the creator and instigator“ (Yergin and Stanislaw 1998), “the entrepreneur and planner (Ardagh 1968) “and the innovator and trail-blazer“ (Rostow 1994)

Early Years of Monnets Life

Jean Omer Marie Gabriel Monnet was born in France on 9 November 1888. Jean Monnet was raised in a French town called Congyiac, in a family who had its own business (selling Brandy). Monnet’s mother was a religious woman, and father – J.-G. Monnet was a business orientated person, with high moral standards. He was a president of a company called- UVPC, which unified small companies from Congyiac. Monnet’s father used to own the company until 1963 when he sold it to a German company.

Monnet moved to Great Britain when he was 16 years old for the purpose of extending his family business connections. He stayed there for two years. In his autobiography, Monnet writes that he would have never left his home and family business if there had not been a war. He was often told by his father, that he thought he was doing something important, but one day he would come back to France and be happy to be still engaged in his family business.*

* Monnet Jean – “Erinnerungen eines Europäers”, Kindheit in Congyiac, seite 44-46.

Business was connected to foreign clients, so Jean Monnet met a lot of foreign people beginning in his childhood, which gave him his first international experience.

Although, Monnet writes that he would have never learnt to think globally, if he had only stayed at home and taken care of the family business.

Jean Monnet and International Experience

Jean Monnet had special relationship with North American people. A lot of researchers argue that Monnet's idea of supranationalization of Europe comes from the United States, which he had had a chance to familiarize with. In 1907, Canada was the first country Monnet visited and he acquired significant foreign experience and impressions from this trip. In his memoirs, Jean Monnet mentions that his experience in Canada, was essential for his future engagement in designing the European integration scheme.

Jean Monnet traveled a lot before the Second World War. He was gathering the experiences from different systems used in different parts of the world. He went to Egypt, Russia, China, the United States and the United Kingdom. While travelling, he used to observe and analyze the systems he visited throughout the world.

This 19 year old son of a French merchant, was impressed by this new state with its open-minded people. Monnet started to compare Europeans with their long traditions and culture, to the Canadian people, who could live happier lives without worrying about the past and traditional rules. This type of experience influenced Monnet's ideas. He began to support global welfare more than individual national interests. The most impressive thing to Jean Monnet in Canada was that this country didn't make any distinctions between foreigners and locals. When it came to nationalities and borders, they were indifferent. This became one of the most inspiring ideas for Monnet, in his supranational thinking. Monnet writes in his Memoirs, that he was impressed by the level of trust of the Canadian people, especially when he was offered to use a blacksmith's horse for transportation. The only thing the blacksmith asked Monnet, was to bring the horse back and tie it to the same place where he had found it. While in France, even neighbors had problems trusting each-other. While traveling, Monnet was observed and tried to explain the phenomenon of different nations. It is quite possible, that Monnet sub-consciously was looking for the best functioning model, which could bring economical and political security in Europe.

Jean Monnets Career and Historical Development of Post War Europe

Jean Monnet's career is long and complex. . He had worked for the League of Nations. Also he was quite successful as an international banker. After the World War II, he became the first Commissioner for the Plan for Modernization and Equipment of France. Jean Monnet created his own company, which was supposed to demonstrate the possible development of a countries economy as a role model. The most important contribution from Jean Monnet, by which he became well known for the majority of people is so called "Monnet-Schuman Plan" for the European Coal and Steel Community. The idea of ESCS became quite convincing for Adenauer from the German side and for Schuman – representing French interests as a foreign minister of France at that time. The European Coal and Steel Community was the first practical step towards cooperation between the former enemies, which took economical approach. Monnet chose to take very practical and realistic steps, without specifying the long term predictions. Although, it is possible, that Monnet already had envisioned more complex European Integration in his mind.

However, it is also quite possible, that he had been thinking of this idea even during the Second World War. Moreover, it was proposed at a specific time, when participating "guilty" states were looking for some repentance, by somehow contributing towards the common goals of peace and cooperation. Monnet chose a neo-functionalistic approach when he decided to take away the control and decision-making power from the states and delegate it to the independent agency, the so called "High Authority". The latter was created to ensure the enforcement of the equal distribution and reproduction of the most important raw materials for weapon creation – coal and steel. The idea behind this approach was that Germany and France had to become interdependent in a way that it would be practically impossible to start a new military conflict. Jean Monnet was appointed as a first president of the High Authority in Luxemburg. First founding "contractual parties" of the European Coal and Steel Community were: Germany, France, Italy and three Benelux countries – Netherlands, Belgium and Luxembourg. Monnet kept his position as a president of high authority until early 1955. After the failure to create the European Defense Community (EDC) Monnet resigned and founded the Action Committee for the United States of Europe. By resigning, Monnet opened the way for the High authority and gave it the chance to develop naturally according to the modern challenges at that time. On the other hand he led the Action Committee for the United States of Europe until it was dissolved in 1975.

Theories of the European Integration

The dominant integration theories used for the EU are supranationalism and intergovernmentalism. Both theories evolved from International Relationships. Intergovernmental approaches are based on the cooperation of two or more participating states, which no longer make independent decision, but combine the decision-making process in order to serve common strategic interests more effectively. Supranational approaches are also part of the international cooperation process, it establishes independent institutions as decision-makers. It also delegates the legislative power to those institutions. Unlike national governance, supranational governance is more complex and complicated, because it must serve all the participant states interests, without hindering the common objectives. Although, the source of these institutions may still stay inside the member states power, as they must approve all the necessary changes in the primary legislative sources of the institutions. The modern European Union is saturated with the supranational and intergovernmental theories and practices. The evolution of supranational theory started in 1951, when the Paris treaty was ratified. This treaty was established for a free institutional agency, and demanded delegations of specific competences from member states.

Schuman Plan – Solution for the Crisis

The so called “Coal and Steel Community“, guaranteed the peace between France and Germany as was planned by Jean Monnet, but the plan was named after Schuman, because it was introduced publicly by the French foreign minister at that time – Robert Schuman. The plan was organized by the French economic Planning commission, which was led by Jean Monnet. In his plan Monnet concentrated on the idea of equal distribution of natural resources and powers amongst the European states. He believed that cooperation in such resources was an indispensable element of the creation of a peaceful cooperation.

It must be mentioned that the relationship between France and Germany was quite tense. These two countries had fought against each other historically. From the French perspective, to stop Germany and avoid further conflicts meant to be able to control German military and weapon production.

Jean Monnet – Transformational Leader of the Europe

Going back to the Idea of the Coal and Steel Community, it is interesting that Jean Monnet was over 60 years, when he drew up the plan for ECSC.

This might have been the reason of the clarity and sharpness of his ideas. Monnet was able to envision and draw up a draft and find the proper leaders who could flesh out his ideas. He proved to be able to launch his plans at the exact right moment, which in many cases made his plans successful

In understanding Jean Monnet's character, it is interesting to analyze his leadership and management skills. From his leadership skills it is impressive, that he was able to realize the need of reforms much earlier than the reforms appeared. He was capable of making paradigm-shifting decisions, which were balanced by the "win-win" idea of mutual benefit. Monnet makes decisions not only on grounds of how to re-act, but on how to pro-act as well. To put it in other words, he is capable not only to respond to the current challenge, but also to take responsibility through proactive decisions to avoid future risks. As a manager, he demonstrated the ability to organize and use the influential people around him. He managed the perfect timing of introducing new plans and reaching agreements between the conflicting parties. As an underlying principle, he chose to act from behind the scenes. Officially he never engaged in French politics after the Second World War, but he was always influential for France and other European States. He chose to be an ideologist, not a power-holder.

Jean Monnet's shows a huge perseverance and persistence while implementing his concepts. Monnet explains, that for him it is the goal, which has a supreme character, and he can return a thousand times back to his ideas, until he doesn't feel that the draft can lead to the goal*. Monnet showed a good example of giving up the egoistic nature of human mind, by dedicating his abilities to civil welfare.

The Coal and Steel Community is one of these manifestations, which shows that even the biggest enemies who have been involved in a bloody conflicts before, can find a mutually interesting area of cooperation. This cooperative spirit, appeared to be very effective medicine for the wounds of the two controversial parties. But still the interesting question is, what was the key element of the Coal and Steel approach, which made it possible to control ego-centric national interests? The answer- Institutions as such, were the most effective agencies, which gradually earned trust.. Institutions have a very powerful ability to serve as a legitimate actor between the contradicting parties. This was the key element of the Coal and Steel community, to choose institutions as mediators, and not the participant states. The First manifestation of such an institution, as we have already mentioned was high authority- nowadays the European Commission. The

* Monnet Jean – "Errinerungen eines Europäers" ; Die Schumanplan Konferenz.

importance of the high authority can be seen as we analyze the evolution of the latter institution, and its competences.

The abovementioned solution is called a functional approach. Functionalism looks for concrete functional solutions, and sets the specific areas of mutual interests. Participant states are willing to give the legitimacy to the institutions and to obey the guidelines given by them. This ensures the uniformity and stability of the system.

While analyzing Monnet's contribution some scholars try to put his ideology under the scope of Federal-Functionalism. Although, it is hard to say clearly what was Monnet's ideology, because he used various types of solutions which could best serve his goals. For example, he used some functional elements, when he removed the authority of the states and delegated it to the institutions in the sphere of most important resource management. Also it must be emphasized, that the High Authority was the only institution introduced by Jean Monnet.

The Neo-functional approach defines that non-governmental actors have an important role in international relationships. Institutions have more power in some spheres than states. So neo-functional views in conjunction with the intergovernmentalism are well represented in modern European Union law.

Monnet knew that it was impossible to create the European Union overnight. He bet on the "spillover" approach, which implied the gradual spreading of integration to other areas of the European integration. As history has shown us, "Coal and Steel Community" has transformed into a larger integration, which nowadays involves lot more functional and unified systems. The European Union has established four basic freedoms: free movement of Goods, workers, services, and capital. This means that the plan of Jean Monnet to create ever-closer and more integrated Europe has been almost achieved.

Taking into account that France was not so successful in the practice of the free trade market, Monnet chose supranational institutions as a guarantee of a huge common market, he believed that institutions were far more effective agencies, who could establish common economic rules for the union. Monnet knew that the first successful steps towards integration would awaken the need to integrate in other areas too. So Monnet left future enlargements outside the written document.

The Idea of an integrated Europe was only disliked by Great Britain and the USSR. In Great Britain's case, they thought it was useless to join this union, as they were powerful enough not to share the central areas of their policies with other states. But the reason that the USSR disliked European integration was rather different – this kind of Unification was conceived as

a potential enemy against the soviet regime and personal threat for Josef Stalin. The Soviet regime was an imperial model and was always against development and prosperity in other nations. It could hinder the importance and superiority of USSR if there appeared more effective unions based on democracy and economic markets. The rest of the continent accepted the idea of European Union step by step, including Great Britain in 1973.

French Ideas and European Integration

Introducing new European integration ideas was of course difficult. This was a totally new policy for France, as it usually was supported from other non-European states, now France was choosing to make European former enemy countries its allies. It was not easy for Schuman to convince French skeptics that cooperation with Germany could be possible. Also France had to be careful not to lose Great Britain as a trading partner, Schuman's radical idea was criticized by French bureaucrats, who blamed Schuman for weakening French powers. The plan was certainly a divergence from former French politics.

Why Coal and Steel?

Coal was widely used as a fuel for production, also for the military purposes. Steel was one of the dangerous materials capable to produce weapons. France was afraid of Germany's re-development of military forces, which seemed to be unstoppable due to the amount of supply in the two abovementioned countries. There was a clear deficit of coal and steel in east Europe. Only west Europe had enough coal and steel fields for the creation of the same amount of military power as it was used recently in the second world war. This was the evident threat, which France had to deal with. Alone, France didn't have enough resources, basically French coal and steel fields were in the occupied territories of Germany, which itself was a potential reason for a new conflict. Other states of the European continent also did not have enough coal and steel to satisfy their national needs. Exceptions were the UK, Netherlands and Belgium, who had more supplies. This was only possible to buy coal from the USA, which cost a lot of money, which must have been paid in US dollars. Being in crisis, European states could not afford to buy coal from the USA.

Jean Monnet was oriented towards economical strategies as he had big economical experience as a strategy planner. Also he had acquired very useful international experience. At that time, there were several customs

union models discussed in the French press, but how was it possible to move towards the fulfillment of such ideas?

Monnet's way of solving this problem was to use the so called "soft power" in order to convince and persuade other European states. He used the economical integration as a primary goal of the cooperation, which included the common market in certain areas, with common control and equal distribution of goods. Another question was how would it be possible to achieve objectivity and overcome the selfish national nature? Monnet introduced the idea of an independent high authority, which would consist of independent members, who would be the guarantee of the equality and would not allow certain participant states to become dominant.

In this case, participant states would have to give up part of their sovereignty, which was no easy task for Schuman and Monnet, but it seemed more promising, as it was based on equal contribution and sharing between the member states.

This was a supranational approach.

Immanuel Kant and Jean Monnet for the Perpetual Peace

In his philosophical essay, "Perpetual Peace" Immanuel Kant set a code for achieving peace. According to the first article, "No conclusion of peace shall be held to be valid as such, when it has been made with a secret reservation of the material of a future war".* For a philosopher, peace signifies the end of all hostilities. Kant considers it very important from contractual parties to exclude any possible threats and include proper measures in the „peace treaty“. He explains this, with the idea that sometimes, while joining the peace contract, states can agree on certain regulations, because they are too exhausted to continue the war. But still, there can be left some evil will to take advantage of the first favorable opportunity to start a war. Kant considers this fully illegitimate.

Immanuel Kant introduces the idea, that standing armies should be abolished gradually, because they constitute the risk and the threat for the other states to be attacked and involved in the military conflict. Analyzing this idea more deeply, Kant means that having a standing army, can always encourage states to solve their problems using the military forces, this becomes a premature way of problem-solving, which is in permanent breach of the idea of long-lasting peace. Correlation can be found between Jean Monnet's economic problem-solving approaches as they both are

* Immanuel Kant – "For Perpetual Peace" Werke, Bd. 9 Weischedel, Darmstadt 1968.

trying to establish “soft” problem solving mechanisms using cooperation, excluding the military forces on a long term bases.

Kant had the idea of free movement between the states in 1795, when he wrote, people should be able to travel without any barriers between states. He was establishing the idea of customs union in the 18th century, also the principle of “world citizenship, a cosmopolitical approach for the human liberties“. These principles became the actual practice of the European Union. It is hard to argue, that Jean Monnet’s Coal and Steel community was the direct reflection of Kants idea of the perpetual peace, but the connections can be found between the basic principles of this great philosopher and the strategic plan of the European union.

Immanuel Kant compares the notions of people and states, and how they can decide to avoid the war. He writes:“it is intelligible that people should say – There shall be no war among us, for we will form ourselves into a state and constitute of ourselves a supreme legislating, governing and judicial power, which will peacefully settle our differences“. But if the same will is expressed by a state: “There shall be no war between me and other states, although I recognize no supreme legislative power, which will secure me, my right and whose right I will also secure, then there is no intelligible basis on which any security of such rights can be founded, unless, it were a surrogate of the Union embodied into the civil society. This can be nothing but a free federation of the states“.* In this quote, we can find some similarities with the idea of a modern supranational approach. Immanuel Kant introduces the idea, according which it unlike the individuals, whose rights can be secured by the three branches of state, for member states it is necessary to recognize the “supreme legislative power“, which can guarantee their security. The High Authority, nowadays called the European Commission, was the first supreme “legislator“ to whom the participant European States delegated their powers and sovereignty.

Kant explains: “War requires no special motive or its explanation it appears to be engrafted on human nature and is even regarded as noble in itself, man being stimulated to it, by the love of glory, without regard to the selfish interests“. This definition of war, demonstrates how fragile the peace is without international cooperation. Kant’s work is a sign that a proactive steps must be done to ensure the perpetual peace, otherwise the nature of humans will always be inclined to involve in a war.

* Immanuel Kant – „For perpetual Peace“; Werke, Bd. 9 Weischedel, Darmstadt 1968.

Talking about the pro-activeness, it is relevant to mention Jean Monnet's famous phrase: "No one can do the thinking for you". This is a fundamental concept, to think for change, and to take action starting from your mind. It shows the character of a famous planner. For Kant, books and theories were not so exciting, but he was a great thinker and visionary with the abilities to transform his thoughts into practices.

Conclusion

While talking about the success of the European Union, in order to judge its contribution and the consequences of supranational type of governance, one should take into account how many new wars might had happened if there was not such a union and what is the European Union's contributions for perpetual peace during last 60 years. As we have seen, there is a direct causal link between the ideas born and originated after the World War II and the following prosperity and peace across the European continent.

Bibliography:

1. Bache Ian, George Stephen, Bulmer Simon, *Politics in European Union*; Oxford, third edition.
2. Canada:, P. p. (25-27 September 2008,). *Traveling and political Theory*:. Canada: Department of Political Studies.
3. Covey, S. R. (April 2012). *Principled based Leadership*.
4. Faber, D. A. (25.01.2006). *Theories and Strategies of European Integration*.
5. Fransen, F. J. *The supranational Politics of Jean Monnet*.
6. Kant, I. (1795). „*For perpetual Peace*“. *Werke*, Bd. 9 Weischedel, Darmstadt 1968.
7. Knoll, J. (2006). *The Origins of European Economic Cooperation and Integration*. Verona Area High School, WI.
8. Monnet, J. (1988). *Erinnerungen eines Europäers*. Deutschland: Deutsches Taschenbuch Verlag.
9. Parsons, C. (2002). *Showing Ideas as Causes: The*. Massachusets: Foundation and the Massachusetts Institute of Technology.
10. Silva, K. d. (2009). *Pedagogy of Peace: The Contribution of Jean Monnet to the Construction of the European Union*. Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series; Published with the support of the EU Commission.

დავით კიკნაძე
სამართლის მაგისტრი, არასამთავრობო ორგანიზაცია „OMA gemeinnützige“, ბერლინი

ჟან მონეს ტრანსფორმაციული და ზენაციონალური პოლიტიკა ევროკავშირთან მიმართებაში

რეზიუმე

სტატიაში ჩვენ განვიხილავთ ევროკავშირის ევოლუციას, როგორც ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ და მშვიდობიან რეგიონულ ინტეგრაციას. მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მიმდინარე მოვლენების ისტორიული ფონი.

სტატიაში ჟან მონე (Jean Monnet 1888-1979) განიხილება როგორც ევროკავშირის შემქნელი და ლიდერი. ჩვენ შევისწავლეთ და ჩამოვყალიბეთ ჟან მონეს იდეოლოგიის ძირითადი პრინციპები, ამავდროულად მისი შეხედულებები შევადარეთ ამავე პერიოდის სხვა ავტორების ნააზრევს.

გრძელვადიანი მშვიდობისა და ეკონომიკური კეთილდღეობის ჩამოყალიბება მნიშვნელოვანია ყველა ლიდერისათვის, მაგრამ ამ მიზნის მიღწევა ადვილი არყოფილა.

სტატიაში ვსვამთ კითხვას რა პოლიტიკური და ეკონომიკური ინსტრუმენტები გამოიყენა ჟან მონემ მიზნის მისაღწევად. ჩვენ განვიხილავთ მონეს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მნიშვნელოვან მომენტებს, რათა განვსაზღვროთ მისი გავლენა და გამოცდილება, რამაც საშუალება მისცა მას გამხდარიყო ევროპული კონტინენტის ტრანსფორმაციული ლიდერი.

განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია საბაზისო გადამწყვეტილებებზე. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ფუნქციონალიზმის და ნეოფუნქციონალიზმის განსაზღვრა.

ამავდროულად, ემანუელ კანტის იდეა „მუდმივი მშვიდობის“. შესახებ (1795) შევადარეთ სამშვიდობო პროცესის თანამედროვე განვითარებას.

Tamar Darchia
*Assistant-professor of the Georgian
Technical University*

RUSSIA, THE USA AND THE POST-SOVIET SPACE

The post-Soviet space is among the most conceptually challenging problems for US foreign policy. These fifteen former Soviet republics are a strikingly diverse group of states, with various income levels, ethnic or religious compositions, and different attitudes toward their soviet past and toward current Russian Federation. Despite post-soviet states' gradual emergence as sovereign members of the international community, Russian political elite continues to promote a Monroe Doctrine-like exclusivity over them, denying western powers any significant security role in the region. The continuation of the post-Soviet republics' dependence on Russia is closely connected to the Russian elite's desire to restore Russia as a major world power.

Here the situation is more complex than that of a former hegemon forcibly suppressing the interests of its smaller neighbors. For the elites of many post-Soviet countries, geographic proximity and shared Russophone and Soviet cultural heritage make Russia a natural partner. For Russian officials and businesses the region is closer and more familiar than for their Western counterparts. It must be also admitted that Russia is inescapably tied to the region and cannot abandon it despite anything. Meanwhile, for some post-Soviet countries that are still ruled by former apparatchiks, or Communist Party functionaries the West appears to be a dangerous partner because of its working or even encouraging opposition movements that have challenged existing regimes.

For instance, in Georgia, the nationalist movement that was seeking a sharp break from the Soviet past, after the Soviet collapse briefly came to power, but was soon replaced by regime dominated by former apparatchiks. As for their departure, it was a prolonged, difficult process pushed forward by resentment against Moscow's overt political manipulation.

As long as Russia refuses to recognize its onetime dependencies as fully sovereign states, tension with the West will persist. One of the most significant instances in recent years is the 2008 war in Georgia, when Moscow withheld its cooperation, even in the areas of mutual interest, in order to pressure the West into accepting its claim to special influence in the post-Soviet space. The challenge for the United States and its allies lies in reconciling Western strategic objectives in the post-Soviet space (including accessing new sources of energy, enhancing security cooperation and encouraging political and economic liberalization) with the goal of a closer

partnership with Moscow. At times these dual objectives appear to be directly in conflict; integrating them even in the best of times requires proficient diplomacy on the part of U.S. and European officials. Russia's aspiration for seeking a privileged role in the affairs of the post-Soviet space directly and indirectly causes difficulties in the relationship with the West. The belief that Russia will always have a special responsibility in upholding world order is deep seated and held by figures across the political spectrum. This self-conception shapes Russia's perception of its interests; according to political scientist Alexander Wendt, deliberation about national interests takes place against the background of a shared national security discourse... which may substantially affect its content. [3]

The national security discourse of the Russian elite is clearly focused on promoting and strengthening Russia's position as a great power in a world dominated by a finite number of powers. This self-perception rather than more objective measures of Russia's standing relative to other countries, contributes to competition and confrontation with other large powers by channeling foreign policy into a quest to maximize power at the expense of others. This desire for great power status is destabilizing factor in Russia's relations with other states. [4]

In the process, Russian policy not only limits opportunities for its neighbors to pursue full economic integration with the outside world (a step that would in most cases improve their standard of living); it also inhibits their political development by constraining the choices available to their leadership. Even though official Russian discourse has abjured use of the term "near abroad" for several years, the kremlin's approach for the post-Soviet space reflect the continuing belief that the countries of the former Soviet Union are somehow less sovereign, less "real" than countries in the "far abroad". The war between Russia and Georgia was perhaps the apotheosis of Russia's policy of keeping the post-Soviet states within its the sphere of influence by any means necessary.

From the standpoint of the West, Russia's behavior in the post-Soviet space is problematic for a number of reasons. The West is not going to recognize the post-Soviet space as an exclusive sphere of influence or as a zone of privileged interests" as Medvedev described in the Aftermath of the August 2008 war [6] As Western Governments and companies seek to establish a presence in the region, they continually face resistance to what Kremlin views as intrusion in its own backyard. For this reason, the status of the post-Soviet space has become in many ways the most intractable and explosive issue in relations between Moscow and the West.

The United States and its European allies have no reason to oppose close relations between Russia and its post-soviet neighbors; indeed good

relations among the post-Soviet states would greatly enhance security across the entire region and could improve relations between Moscow and the West. But the problem is that Russia's strategy for promoting closer relations with its neighbors often appears to perpetuate a zero-sum bloc mentality. This approach definitely limits the policy options available to the post-Soviet countries and polarizes relationship between Russia and outside powers seeking to establish a presence in the post-Soviet space. This polarization plays out even in the domestic politics of these countries where the Kremlin has devoted significant effort to preventing uncontrolled political transitions ("colored revolutions") and where the question of balancing relations with Russia and the West has become a focal point for political competition. Russian intervention has consequently sought to prop up authoritarian regimes in neighboring states, since the perception remains that democratization leads to a pro-Western (and hence anti-Russian) foreign policy [5]

When Russian tanks rolled across Georgia's borders in August 2008, they delivered a high-voltage shock to US-Russian relations than any event since the end of the Cold War. The U.S. policymakers got faced with new dilemma: how and how much to support a small Western nation with no chance of resisting a Russian invasion and to consider specific changes in policy on issues ranging from the military balance to democracy promotion to Russia's relations with its neighbors as well as to review what is working and what is not in order to develop a new and more productive relationship with Russia that had sunk to a new low.

The Russo-Georgian War fundamentally changed Washington's thinking about Russia. Five years earlier the war, the U.S. ambassador in Moscow, Alexander Vershbow, said that the main difficulty in U.S.-Russian relations was a „values gap“. The two sides were cooperating effectively on practical problems, but were diverging on issues such as the rule of law and the strengthening of democratic institutions. Well before Russian tanks rolled into Georgia in August, the list of issues separating Washington from Moscow had grown long, and, more important, these issues extended well beyond the values gap.

From the moment the Soviet Union collapsed, it was the policy of the United States and its Western allies to give Russia's neighbors, like other post-communist states, a chance to integrate themselves into the Western world. In the 1990s, states of the former Soviet Union -- unlike Hungary and Poland, or even Bulgaria and Romania -- were not considered good candidates for the ultimate prize: full membership in the European Union and NATO. But they enjoyed many other forms of support from the West: sponsorship of oil and gas pipelines that provided access to international

markets, the encouragement of foreign direct investment, mediation efforts to resolve separatist disputes, technical advice to speed accession to the World Trade Organization, training and equipment to combat drug trafficking and nuclear smuggling, cooperation on intelligence and counterterrorism, and funding for nongovernmental election-monitoring groups. All these were the same tools that the United States employed in its relations with Russia, and their goal was also the same: to encourage the emergence of somewhat modern-looking, somewhat European-looking political and economic systems from the post-Soviet rubble.

At first, this U.S. policy did not threaten U. S.-Russian relations. But then, something unexpected happened: Russia's neighbors began to succeed. In the past five years, the economic growth of many former Soviet states has outstripped Russia's own. While Russia became less democratic, several of its neighbors made important political breakthroughs. All of them began to seek ties with the West that would bring them out of Moscow's shadow, and two -- Georgia and Ukraine -- have sought to lay claim to membership in the European Union and NATO.

Washington probably underestimated the significance of encouraging such aspirations. The situation got only worse by pursuing a strategy designed to bring as much of the post-Soviet space as possible directly into the western orbit, regardless of the potential impact on relations with Moscow. With its own economy reviving, Moscow sought to block Western pipeline projects and to close off the West's military access to air bases in Central Asia. It accused Western nongovernmental organizations of trying to destabilize Russia's neighbors. And in April 2008, Putin labeled the further enlargement of NATO „a direct threat to the security of our country“.

The United States and its European allies have also fallen into bipolar, confrontational logic over relations with the post-soviet states. NATO expansion has been the most visible and salient element of this strategy, particularly when the discussions have turned to the possible membership of Georgia, Ukraine and other post-Soviet countries. This approach treats Russia as the main security threat to countries around its borders, reinforcing Russian suspicions of Western intent and often (as in the case of Georgia) undermining the security of the countries that NATO expansion was designed to protect. On the background of Washington's support for Georgia's Euro-Atlantic integration, including the signing of the Association Agreement and Deep and comprehensive Free trade Agreement with the European Union in the framework of the Eastern partnership, Visa-free travel to Schengen area and Georgia's apparently bolstered democracy and the rule of law that has ultimately enhanced regional stability allows us to admit that Georgia deserves a place in the western alliance, but nothing

will do more harm to its security than to raise the issue before NATO is ready for the answer. [1]

The post-Soviet states like Georgia consider USA as the most natural partner and external balancer of their relations with Russia, but despite all efforts, real change will come only when Russia no longer considers the post-Soviet space as a “zone of privileged interests“ from which other powers are to be excluded and when KGB style views such as “Ukraine is not even a state“ no longer exist. Yet whatever else Putin has accomplished in his pummeling of Georgia, he has failed a most important thing. Despite Russian leaders’ openly outspoken desire for a sphere of influence, their actions have made Russia’s acquisition of such a sphere less acceptable for the United States and Europe. Non-recognition policy of the occupied parts of Georgia and joint efforts for its integration and strengthening, cautious and thoughtful policy of sanctions towards Russia for its inadequate and harmful actions throughout the world will finally lead to desired results for the West and Georgia and in addition to this, time, especially the emergence of truly post-Soviet generation in Russia, Georgia and neighboring countries (in many of which knowledge of the Russian language is already declining rapidly) will do the rest.

Bibliography:

1. Stephen Sestanovich. What has Moscow Done? Foreign Affairs, November/December 2008;
2. Jeffrey Mankoff. Russia, the Post-Soviet space and challenges to US Policy. In: Timothy Colton, Timothy Frye and Robert Legvold (Eds.). The Policy World Meets Academia: Designing US Policy toward Russia. American Academy of Arts and Sciences, 2010;
3. Alexander Wendt, Social Theory of International Politics (Cambridge: Cambridge university Press (1999);
4. John J. Mearsheimer, the Tragedy of Great Power (New York: W.W. Norton, 2001)
5. Tomas Carothers, “The Backlash against Democracy Promotion“, Foreign Affairs 85 (2) (March/April 2006)
6. To read Medvedev’s comment, see “Interv’yu Dmitriya Medvedeva rossiiskim telekanalam“ August 31, 2008; <http://www.kremlin.ru/transcripts/1276>;

რუსეთი, ამერიკის შეერთებული შტატები და პოსტ-საბჭოთა სივრცე

რეზიუმე

პოსტ-საბჭოთა სივრცე, ანუ როგორც მას რუსეთში უწოდებენ, „ახლო საზღვარგარეთი“, მოიცავს სრულიად განსხვავებულ სახელმწიფოებს განვითარების დინამიკის, ეთნიკური და რელიგიური შემადგენლობისა თუ რუსეთთან დამოკიდებულების მიხედვით, როგორც მაგალითად საქართველო ან უკრაინა, ან ვთქვათ, თურქმენეთი და მოლდოვა.

პოსტ-საბჭოთა სივრცე აშშ-ის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და კონცეპტუალურ გამოწვევას წარმოადგენს. ვინაიდან რუსეთი საბჭოთა კავშირის დაშლიდან 25 წლის შემდეგაც ერთგული რჩება მონროს დოქტრინისეული პოლიტიკისა, რაც დასავლეთის მთავრობებისა თუ ბიზნეს-წრეების რეგიონში შემოსვლის სურვილს სახლის უკან ეზოში შემოჭრასთან აიგივებს, რაც დასტურია იმისა, რომ პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოების სუვერენიტეტს ბოლომდე არ აღიარებს. რუსული მმართველი ელიტის სწორედ ამგვარი დამოკიდებულება გვევლინება რუსეთსა და დასავლეთს შორის დაძაბულობის არსებობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზეზად. 2008 წელს რუსეთის საქართველოში შეჭრა ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მაგალითია ზემოთქმულისა, როცა რუსეთმა დასავლეთთან ორმხრივი ინტერესის სფეროებში თანამშრომლობას პოსტ-საბჭოთა სივრცეზე მისი გავლენის დემონსტრირება არჩია.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერთანამშრომელი

აბელ შევალე — საფრანგეთის ელჩი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში

ცნობილი ფრანგი დიპლომატი და მწერალი აბელ შევალე (1868-1934 წ.წ.) 1868 წლის 4 ივლისს, ფრანგი პროტესტანტის ოჯახში დაიბადა. 1893-1898 წლებში, იგი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეგვიპტეში ეწეოდა. 1898-1904 წლებში, პარიზში, ფრანგულენოვან გაზეთში – „Le Temps“ („დრო“) თანამშრომლობდა. იგი მეთაურ წერილებს, ძირითადად, საგარეო პოლიტიკაზე, კერძოდ, ინგლისის და ზოგადად ანგლო-საქსონურ საკითხებთან დაკავშირებით ათავსებდა. ა. შევალე 1905 წელს, საფრანგეთის მთავრობამ პრეტორიაში (სამხრეთ აფრიკა) გენერალურ კონსულად დანიშნა, ხოლო 1910 წელს საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში ამერიკის განყოფილების გამგედ მიიწვიეს. 1914 წელს, ა. შევალე ქ. ოსლოში (ნორვეგია), საფრანგეთის სრულუფლებიანი ელჩი, ხოლო 1919-1920 წლებში, აღმოსავლეთ პროუსიაში საფრანგეთის წარმომადგენელი იყო [1, 2].

1921 წელს, ა. შევალე, სამხრეთ კავკასიაში, საფრანგეთის უმაღლესი კომისრის პოსტზე დანიშნა. აღნიშნულ თანამდებობაზე მუშაობის პერიოდში, იგი თბილისში ცხოვრობდა. სამხრეთ კავკასიაში ა. შევალეს დანიშვნამდე საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი დე მარტელი იყო [5, 57]. იგი მკაცრად აკრიტიკებდა საფრანგეთის მოკავშირე ინგლისის ხელისუფლების პოლიტიკას საქართველოში. თავის საიდუმლო მოხსენებაში დე მარტელი წერდა, რომ ინგლისელები ბათუმში ერთპიროვნული მმართველები იყვნენ და თავიანთ სასარგებლოდ სხვა ქვეყნების ინტერესებს უგულვებლყოფდნენ [14, 63]. თავის მხრივ, ა. შევალე მოხსენებით ბარათებში საკუთარ მთავრობას სამხრეთ კავკასიაში ბოლშევიკების და ოსმალების ინტერესებზე მიუთითებდა და საფრანგეთის მთავრობას სთხოვდა, რათა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებისთვის დახმარება გაეწია.

ა. შევალე დადებითად აფასებს საქართველს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მოღვაწეობას და მის მიერ გატარებულ რეფორმებს. 1921 წლის 16 იანვარს, გაზეთი – „Le Temps“, ბეჭდავს საქართველოში საფრანგეთის უმაღლესი კომისრის – ა. შევალეს ინტერვიუს, სადაც ის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ გატარებულ რეფორმებთან დაკავშირებით საუბრობს: „საფრანგეთს სურდა ენახა თავისუფალი და აყვავებული საქართველო. იგი ღრმა სიმპატიით ადევნებს თვალ-ყურს იმ გმირულ ბრძოლას, რომელსაც აწარმოებს ქართველი ხალხი გარსემორტყმულ დაბრკოლებათა და საშიშროებათა წინააღმდეგ. საქართველოში მცხოვრები ფრანგები ღრმად არიან დარწმუნებული იმაში, რომ საქართველო, ამჟამად, არა მარტო ამიერკავკასიაში, არამედ მთელ წინა აზიაში არის ერთადერთი სახელმწიფო, სადაც გამეფებულია წესიერება და თავისუფლება და სადაც არსებობს საშუალება მრენველობის განვითარებისა. საქართველოს მთავრობამ, არა შემთხვევით, შეძლო გაენია წინააღმდეგობა ბოლშევიზმისთვის, რომელმაც დაამხო საქართველოს მოსაზღვრე სახელმწიფოები. საქართველოს მთავრობამ დააკმაყოფილა ხალხის მისწრაფება, გადაწყვიტა აგრარული საკითხი და გააუმჯობესა, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო მუშათა მდგომარეობა და ამდენად, შექმნა პირობები ბოლშევიკური პროპაგანდის წინააღმდეგ საბრძოლველად. საგარეო პოლიტიკაში საქართველოს მთავრობა მოხერხებულად იცდენდა თავიდან ბოლშევიკების მცდელობას ჩაეთრია იგი მოსაზღვრე სახელმწიფოების შინაურ საქმეებში და ამგვარად, კონფლიქტი შეექმნათ. აქაც ისე, როგორც შინაური აჯანყების მცდელობის დროს, ბოლშევიკები საშინლად დამარცხდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი არავითარ საშუალებას არ ერიდებოდნენ. ეს გარემოება აიხსნება იმით, რომ საქართველო უმთავრესად არის წვრილი მეურნეობის ქვეყანა და ქართველი გლეხი, ისევე როგორც, ყოველი სხვა ქვეყნის გლეხი, ბოლშევიკებს საშინელი ზიზლით უყურებს. რაც შეეხება საქართველოს მუშათა კლასს, მასში მეტად ძლიერია პატრიოტული გრძნობა. ამ ეროვნულმა მთლიანობამ, მთავრობას საშუალება მისცა, ყოველგვარი რყევის გარეშე, ენერგიული ზომები მიეღო იმ პირთა წინააღმდეგ, რომლებიც ცდილობდნენ არსებული წესწყობილების წინააღმდეგ შეთქმულება მოეწყოთ. შინაური არე-დარევა ძირფესვიანად არის აღმოფხვრილი. მშვიდობიანად განწყობილი და პრაქტიკული ქართველები ღიმილით კითხულობენ სტამბოლის და

ჰელსინგფორსის* გაზეთების სენსაციურ ცნობებს იმის შესახებ, თითქოს თბილისში და ბათუმში საბჭოთა ძალაუფლება გამოცხადდა. ერთადერთი დაბრკოლება, რომელიც ელობებოდა საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში, ეს იყო ის, რომ მისი დამოუკიდებლობა არ იყო ცნობილი იურიდიულად. საქართველოს დამოუკიდებლობის იურიდიულად ცნობის შემდეგ, გაუმჯობესდება რესპუბლიკის საგარეო და პოლიტიკური მდგომარეობა და ამასთანავე, განმტკიცდება საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობაც“ [15, 6].

ა. შვეალეს მხრიდან, საქართველოში არსებული სიტუაციის გაცნობას ევროპის ხელისუფლებისთვის, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთის ბოლშევიკური მთავრობის ცრუ ინფორმაციის გასანეიტრალებლად, რომელიც აქტიურად არწმუნებდა მსოფლიოს ლიდერებს, რომ 1921 წლის თებერვალში, წითელი არმია საქართველოში თითქოს სიტუაციის დასალაგებლად შემოვიდა, რადგან იქ არეულობას ჰქონდა ადგილი.

1921 წლის 27 იანვარს, ანტანტის უმაღლესმა საბჭომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის „დე იურე“ დამოუკიდებლობა აღიარა, რაშიც გადამწყვეტი როლი საფრანგეთის მთავრობის მეთაურმა და საგარეო საქმეთა მინისტრმა – არისტიდ ბრიანმა შეასრულა. ეს აღიარება, 1921-1932 წლებში, ქართული ემიგრაციისთვის, ევროპაში პოლიტიკური მოღვაწეობის გასაგრძელებლად, გადამწყვეტი მნიშვნელობის აღმოჩნდა [4, 26].

თავის მხრივ, ა. შვეალემ დიდი როლი ითამაშა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იურიდიული აღიარების საქმეში. 1921 წლის 2 თებერვალს, კავკასიაში საფრანგეთის უმაღლესმა კომისარმა – აბელ შვეალემ, საქართველოს დეპეშათა სააგენტოს, საქართველოს „დე იურე“ ცნობასთან დაკავშირებით განუცხადა: „საქართველოს დიდებული და ბრწყინვალე წარსული აქვს და მე ვუსურვებ რომ მომავალიც ასეთი ბედნიერი ჰქონდეს. მან, ასევე, გამოთქვა გულწრფელი სურვილი, რათა ევროპამ საჭიროების დროს საქართველოს დახმარება აღმოუჩინოს დამოუკიდებლობის დაცვაში და დასძინა, რომ ბედნიერად თვლიდა თავს, რომ მიეცა საშუალება

* ჰელსინგფორსი — ფინეთის დედაქალაქ ჰელსინკის შვედური სახელწოდება. ფინურ ენაზე ქალაქს დაარსებიდან (1550 წ.) ოფიციალურად ჰელსინკი ეწოდება. თითქმის ყველა ენაზე, მათ შორის, ქართულადაც, ფინეთის მიერ დამოუკიდებლობის აღდგენამდე, სწორედ, შვედური ფორმა — Helsingfors გამოიყენებოდა. 1917 წლის 6 დეკემბერს კი ქალაქს ოფიციალურად ჰელსინკი ეწოდა.

ხელი შეეწყო, წამყვანი სახელმწიფოების მხრიდან, საქართველოს იურიდიული ცნობის დაჩქარებაში“ [1, 2].

რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის დროს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დავალებით კონსტანტინოპოლში გაგზავნეს გენერალი ქუთათელაძე და ნაპალეონ კახიანი. მათ ჰქონდათ სპეციალური დავალება სამხედრო მასალის შოვნასთან დაკავშირებით. საქართველოში საფრანგეთის წარმომადგენელ აბელ შევალესთან და საფრანგეთის გენერალ პელესთან ერთად მოლაპარაკება უნდა ეწარმოებინათ იარაღის შესყიდვასთან დაკავშირებით. საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილის – კონსტანტინე საბახტარიშვილის კონსტანტინოპოლში საქართველოს გენერალური კონსულისადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნულია: „...ამ საგნის შესახებ საგარეო საქმეთა მინისტრს ე. გეგეჭკორს აქვს აღძრული საკითხი საფრანგეთის მთავრობის წინაშე. როგორც ბ-ნმა შევალემ გადმოგვცა, საფრანგეთის მთავრობამ პრინციპიალური თანხმობა განაცხადა მოგვეყიდოს იარაღი ე. წ. ვრანგელის თადარიგიდან, ხოლო საჭიროა გენერალმა პელემ მიიღოს სათანადო განკარგულება საფრანგეთის მთავრობისგან. ბატონმა შევალემ გაუგზავნა დეპეშა თავის მთავრობას, რათა უკანასკნელმა დეპეშითვე მისცეს ასეთი განკარგულება. გენერალ პელეს მიერ იარაღის გადმოცემა უნდა მოხდეს რაც შეიძლება დაკლებულ ფასებში და საქონლის შესახებ წინდანნივე შეთანხმებულ პირობებში... საქმის მსვლელობას შიფრირებული დეპეშით გაცნობებთ...“ [10, 9].

კონსტანტინოპოლში მყოფი საქართველოს კონსული – ი. გოგოლაშვილი, 1921 წლის 28 თებერვალს, ატყობინებს საქართველოს მთავრობას: „დეპეშა №308 მივიღე. სტამბოლში ფრანგებს აქვს, მხოლოდ, 15 ათასი თოფი და ორი ათას სამოცი (2060) პულემიოტი (ტყვიამფრქვევი – ლ. ს.), რომელიც დაუზანგებელია და ახლავე ბრძოლისათვის გამოუსადეგარია. არც პატრონები და არც ყუმბარები. მდგომარეობა კრიტიკულია. ჯარს მასალა შემოაკლდა. საჭიროა საჩქარო დახმარება. მანდედან ამ საქმეზე აქ ჩამოვიდა გენერალი ქუთათელაძე. აცნობეთ მდგომარეობა ბერლინს. კონსული გოგოლაშვილი. 28.02.1921“ [10, 11].

საფრანგეთი იყო ერთადერთი ქვეყანა, რომელმაც 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს თებერვალ-მარტის ომის დროს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას სამხედრო დახმარება გაუწია. საფრანგეთის სამხედრო გემები ბომბავდნენ ბოლშევიკების რაზმებს, მას შემდეგ რაც ისინი აფხაზეთში საქართველოს სანაპიროზე შეიჭრნენ [16, 452-453].

1921 წლის 12 იანვარს, თბილისს შავ ზღვაზე ფრანგული სამხედრო ფლოტის სარდალი – ადმირალი დიუმენელი ესტუმრა. დიუმენელი და საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი – აბელ შევალე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს – ნოე ჟორდანიას შეხვდნენ. ადმირალმა საქართველოს მთავრობას მადლობა გადაუხადა ბათუმიდან თბილისამდე მგზავრობის პერიოდში დახმარების განევისთვის. შემდეგში დიუმენელმა ქართულ სამხედრო შენაერთებს ბოლშევიკურ რუსეთთან ომის დროს, თავდაცვითი ბრძოლების დროს, აფხაზეთის ფრონტზე დიდი დახმარება გაუწია. ფრანგული საზღვაო ესკადრა, კრეისერ ვალდეკ რუსოს ფლაგმანებით ინტენსიურად ბომბავდა სოფელ პილენკოვოსთან მდგარ ბოლშევიკური რუსეთის 91-ე ბრიგადის შტაბს და 237-ე პოლკს.

რუსეთის წითელი არმიის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, ა. შევალე იძულებული გახდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წევრებთან ერთად, საზღვარგარეთ წასულიყო. მან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს – ნოე ჟორდანიას შესთავაზა, რათა ბოლშევიკური ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლა, საფრანგეთიდან გაეგრძელებინა. ამასთან დაკავშირებით ერთ-ერთ საარქივო დოკუმენტში აღნიშნულია: „...დამფუძნებელი კრების დადგენილებით საქართველოს მთავრობა გაიგზავნა ევროპაში მანდატით: მიიღოს ყოველმხრივი ზომა საქართველოს სუვერენობის აღსადგენად. ამ ვოტუმის შემდეგ, მთავრობამ მიიღო მიპატიჟება იტალიის მთავრობისგან, მისი წარმომადგენლის ჩერუტის საშუალებით და საფრანგეთის მთავრობისა, მისი ელჩის — აბელ შევალეს საშუალებით. მთავრობამ აირჩია უკანასკნელი და დაბინავდა პარიზში, სადაც იმყოფება დღევანდლამდე“ [8, 1].

თავის მხრივ, ნ. ჟორდანია წერს: „კონსტანტინოპოლში მინახულა საფრანგეთის ელჩმა შევალიემ, შემდეგ იტალიის – ჩერუტიმ და ორივემ თავიანთი მთავრობის სახელით გადმომცეს მიპატიჟება მათ სამშობლოში. მე ეს მივიღე კარგ ნიშნათ. ვიფიქრე საფრანგეთისა და იტალიის მთავრობები გადადგამენ ოფიციალურ ნაბიჯს მოსკოვის წინაშე ჩვენი საკითხის გამო. ვინაიდან განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ვაწერდი საფრანგეთის თაოსნობას, ამიტომ შევალიეს მიპატიჟება მივიღეთ, ჩერუტის მადლობა გამოუცხადეთ. აპრილის პირველ რიცხვებში ჩავედით პარიზში (ნ. ჟორდანია პარიზში ე. გეგეჭკორთან და კ. საბახტარაშვილთან ერთად 1921 წლის 2 აპრილს ჩავიდა, 4 აპრილს იქ კ. ჩხეიძე, ხოლო 11 აპრილს ნ. რამიშვილი ჩა-

ვიდა [12, 2], ჩაგვყვა შევალე. სადგურზე მისვლისთანავე გული გამიტყდა, არავინ ოფიციალური წარმომადგენელი მთავრობისა არ შეგვხვდა, შევალეც გაცეცხული იყო, თუმცა არა უთქვამს რა. ეს მივიღეთ გლახა ნიშნით, არა ოფიციალურ მიღებით, მაშასადამე, კერძო პირად...საფრანგეთის ოფიციალური წრეები ინტერესს არ იჩენდნენ“ [9, 11].

მართალია, ნ. ჟორდანიას პარიზში როგორც კერძო პირი ისე მიიღეს, თუმცა იმდროისთვის ყველაზე მეტ თანაგრძნობას საქართველოსადმი საფრანგეთის ხელისუფლება იჩენდა. პარიზში, ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საელჩოს მდივანი – სოსიპატრე ასათიანი აღნიშნავს: „საფრანგეთში არც ერთი ერის ლტოლვილები არ სარგებლობდნენ ისეთი პატივითა და ყურადღებით, როგორც ქართველები: ეს ალბათ იმით აიხსნება, რომ დღეს აქ მეტი მფარველი და დამცველი არა გვყავს“ [10, 44]. საფრანგეთის ხელისუფლების მხარდაჭერით, საქართველოს საელჩო პარიზში, აკაკი ჩხენკელის ხელმძღვანელობით, ოფიციალურად, 1933 წლის ივლისამდე არსებობდა.

კავკასიაში საფრანგეთის ყოფილი წარმომადგენელი პოლკოვნიკი აბელ შევალე ანტისაბჭოთა ქართულ ემიგრაციასთან აქტიურად თანამშრომლობდა [6, 31-43]. მან დიდი როლი ითამაშა ქართული ეროვნული განძის საქართველოდან გატანის და დაბინავების საქმეში. მისი უშუალო ბრძანებით, ქართული ეროვნული განძით დატვირთული ყუთები, 1921 წლის 5 მარტს, ფრანგულ სამხედრო კრეისერ „ერნესტ რენანზე“ აიტანეს და დააბინავეს [2, 46].

საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის წევრებთან ერთად, აბელ შევალე უცხოეთიდან, საქართველოს დეოკუპაციისთვის აქტიურად იბრძოდა. საფრანგეთ-საქართველოს ურთიერთობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის ფურცლებს ავსებს, პარიზში, ფრანგების მიერ აბელ შევალეს თავმჯდომარეობით შექმნილი „საქართველოს მეგობართა საზოგადოება“ [11, 85]. ორგანიზაციას საფუძველი 1929 წლის 25 თებერვალს ჩაეყარა. შეკრების დღეს, საზოგადოების წევრთა რიცხვი 140-ს აღწევდა. მომავალში კი მათი რაოდენობა კვლავ გაიზარდა. საზოგადოების წევრთა უმრავლესობას ფრანგები შეადგენდნენ, თუმცა მასში, ასევე, ინგლისელების და ამერიკელების მცირე ჯგუფიც იყო გაერთიანებული. საზოგადოება ფრანგული იყო და მასში ქართველები არ შედიოდნენ. საზოგადოებამ მიზანად ქართული საქმის სამსახური და ფრანგებსა და ქართველებს შორის კულტურული და ეკონომიკური კავშირის განმტკიცება დაისახა. საზოგადოების თავმჯდომარე ა. შევალე, ხოლო გენერალური მდივანი

— თელიკო კოკე-ნიკოლაძისა იყო. საზოგადოება პოლიტიკური ორგანიზაცია არ იყო. მის მიზანს ორი ერის დაახლოება, ასევე, ქართველი ემიგრანტების მორალური და ნივთიერი დახმარება წარმოადგენდა, რომელიც საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის აქტიურად იბრძოდა. საზოგადოების საპატიო თავმჯდომარეებად აირჩიეს გ. რისლერი-სოციალური მუზეუმების თავმჯდომარე, რომლის დარბაზშიც საზოგადოების კრება შედგა, ასევე, ჟან მარტენი — ჟენევაში საქართველოს დამხმარე საერთაშორისო კომიტეტის თავმჯდომარე და მარკიზი დე ბაი, რომელიც ცნობილია საქართველოს სიძველეთა შესახებ თავისი აღწერებით [13, 5].

1928 წლის 19 თებერვალს, ევროპის ქვეყნებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ელჩის – აკაკი ჩხენკელის თავმჯდომარეობით, პარიზში, პირველი ქართული უნივერსიტეტის 10 წლის-თავი აღნიშნეს. საზეიმო საღამოზე სიტყვით ა. შევალე გამოვიდა. მან შეკრებილ საზოგადოებას ქართველი ხალხის თავისუფლებისთვის გმირული ბრძოლა მოაგონა და აღნიშნა ის ფაქტი, რომ „ამ ბრძოლის დროს ქართველებს ცოდნისა და კულტურული წინსვლის ინტერესი არ დაუკარგავს და დააარსა უნივერსიტეტი, რომელიც მოკლე დროში ისე მოაწყო, რომ რუსეთის ბევრ უნივერსიტეტს არ ჩამოუვარდებოდა. მან აღნიშნა, რომ სამწუხაროდ, რუსეთის მხრიდან ვერაგულმა თავდასხმამ სახელოვანი განათლების კერა კვლავ ჩააქრო“ [3, 76]. ა. შევალეს სიტყვამ დიდი მოწონება დაიმსახურა, რისთვისაც დამსწრე საზოგადოებამ იგი ტაშით დააჯილდოვა.

ა. შევალეს განზრახული ჰქონდა საქართველოზე, სადაც მან თავისი დიპლომატიური კარიერა დაასრულა, წიგნი დაენერა, თუმცა ეს ვერ მოახერხა. მას ვერც მეორე სურვილი აუხდა – მეუღლესთან ერთად თავისუფალ საქართველოში ჩამოსულიყო.

ა. შევალე 1934 წელს გარდაიცვალა. იგი 2 იანვარს სოფელ შანსეში (ქ. ტურიდან 17 კილომეტრი) დაკრძალეს. სამგლოვიარო ცერემონიაში მონაწილეობდნენ ევროპის ქვეყნებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ელჩი – ა. ჩხენკელი და საელჩოს ოფისის მდივანი – ი. გოგოლაშვილი, რომლებიც იქ პარიზიდან ჩავიდნენ. ქართველი ერის სახელით, მათ პატივი მიაგეს საქართველოს უფლებებისთვის მებრძოლ ერთგულ მეგობარს. ემიგრაციული გაზეთი – „დამოუკიდებელი საქართველო“ ასე გამოეხმაურა ა. შევალეს გარდაცვალებას: „ქართველი ერი იგრძნობს, თუ ვინ დაკარგა მან აბელ შევალიეში, როცა გადაიშლება მის წინ მთელის სიგრძე-სიგანით განსვენებულის მოღვაწეობა თბილისში და განსაკუთრებით, საქართველოს უბედურების შემდეგ. სწორედ, ის გამოუძღვა

გახიზნულ ეროვნულ მთავრობას საფრანგეთში, რომელიც მრავალ სხვა ქართველთა მეორე სამშობლოდ იქცა. ის დაუზარებლად მუშაობდა სიტყვით და კალმით საქართველოს აღდგენისათვის და ღრმად სწამდა მისი მომავალი. მან დააარსა, სხვათა შორის, საქართველოს მეგობართა საზოგადოება პარიზში. მალალებუნებოვანი და სპეტაკი ა. შევალე ვერ ურიგდებოდა – „ამ ქვეყნის მშვენიერი წალკოტის“, როგორც ის საქართველოს ეძახდა, ბარბაროსების მიერ დაქცევას, ის იტანჯებოდა ქართველი ერის ტანჯვით, ჭირსა და ლხინში მასთან ერთად იყო სულიერად. მას განზრახული ჰქონდა ერთი ორიგინალური შრომის დაწერა საქართველოზე და ამისთვის მასალას აგროვებდა, მაგრამ მარტო მისი დაკვირვებანი ადგილობრივ ბუნებაზე და ხალხზე, მათ გარეგნობაზე და ხასიათზე, ათასნაირ ნიუანსებზე, რომელნიც გაკვირვებას გვრიდნენ მსმენელთ, სრულიად საკმარისი იყო ამ შრომისათვის, თუ არა ავტორის თავმდაბლობა და პასუხისმგებლობის გრძნობა“ [1, 3].

ა. შევალეს მხარდაჭრას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველი პოლიტიკოსებისთვის, რომლებიც რუსეთის ბოლშევიკური წითელი არმიის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ანექსიოკუპაციის შემდეგ, აქტიურად აგრძელებდნენ ბრძოლას საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. „აბელ შევალე“, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“ №97, პარიზი, 1934.
2. გივი ჟორდანიას, დაბრუნებული საუნჯე: ქართული სამუზეუმო და სამონასტრო განძეულობა“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1983.
3. გურამ შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. II, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 2001.
4. Georges Mamoulia, „Les combats indépendantistes des Caucasiens entre URSS et puissances occidentales, Le cas de la Géorgie, 1921-1945“, éd. „L’Harmattan“, Paris, 2009.
5. დოკუმენტები 1919-1920 წლებში საქართველოში მიმდინარე საგარეო-პოლიტიკური მოვლენების შესახებ, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 239.
6. ლელა სარალიძე, მუსტაფა ჩოკაი და ქართული პოლიტიკური

ემიგრაცია, ჟურნალი „ქართული ემიგრაცია“, 4 (7), გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის ქართული ემიგრაციის ისტორიისა და გეოგრაფიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, გიორგი მაჩაბლის ფონდი, თბილისი, 2016.

7. Matti Klinge, Laura Kolbe, Helsinki, fille de la Baltique – Une brève biographie, Éditions Otava, 1999.
8. ნოე ჟორდანიას ნერილი „საქართველოს ნაციონალური მთავრობა“ და სიტყვა პარიზში საქართველოს მთავრობის ლეგალურობის გაუქმების შესახებ, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 2113, აღწერა 1, საქმე 23.
9. ნოე ჟორდანიას, „რჩეული ნაწერები“, თბილისი, 1990.
10. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 483.
11. რუსუდან დაუშვილი, „ქართული ემიგრაცია 1921-1939 წლებში“, გამომც. „რაეო“, თბილისი, 2007.
12. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 2, საქმე 610.
13. „საქართველოს მეგობართა საზოგადოება“, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, №39, პარიზი, 1929.
14. Serge Afanasyan, L' Arménie, L' Azerbaïdjan et la Géorgie de l' indépendance à l' instauration du pouvoir Soviétique 1917-1923“, éd., l' Harmattan, Paris, 1981.
15. „France et Géorgie“ (De notre correspondant particulier), Tiflis, Janvier, M. A. Chevalet, „Le Temps“, Paris, 16 Janvier, 1921.
16. W. Zürrer, Kaukasien 1918-1921. Der Kampf der Großmächte um die Landbrücke zwischen Schwarzem und Kaspischem Meer, Droste Verlag, Düsseldorf, 1978.

Lela Saralidze

Doctor of History, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Senior scientist of the Department of Modern and Contemporary History

Abel Shevalet – Ambassador of France in the Democratic Republic of Georgia

Summary

On the basis of the archive and emigration press materials, the activity of Abel Shevalet (1868-1934) – the French Government official representative in the Georgian Democratic Republic, as well as during the period in emigration of the Government of Georgia, discussed in this work. On January 27, 1921, the Supreme Council of Antast's recognized „de jure“ the independence of the Democratic Republic of Georgia, in which the key role of the chef of French government and the Foreign Minister – Aristide Briand is important. This recognition from France Government, was decisive importance for Georgian political emigration in 1921-1932. France was the only country, that served military assistance to the Government of the Democratic Republic of Georgia during the Russian-Georgian war in February-March, 1921. French naval vessels bombed Bolshevik units, after invasion into the Georgian coast of Abkhazia. The ambassador – Abel Shevalet defended the interests of the French government in Georgia.

Famous French diplomat and writer Abel Shevalet was born in the French Protestant family, in July 4, 1868. In 1893-1898, he was a teacher in Egypt. In 1898-1904, he continued his work in Paris, where he worked for the French-language newspaper – „Le Temps“. He placed headlines, mostly on foreign policy. Special attention was paid to his articles on English and Anglo-Saxon politics, in general.

It is especially interesting Abel Shevalet's evaluation about his work with the Government of the Democratic Republic of Georgia. On January 16, 1921, was given his interview in the newspaper „Le Temps“. He draws attention to the order in Georgia, saying: „Georgia is the only state in the previous Asia where decency and freedom exist and where there is a possibility for the development of industry“. The French Ambassador's assessment about Georgia's Democratic Government activity has great

importance, before the Russian aggression in Georgia. The Russian Bolshevik government was actively trying to persuade the world leaders about their illegal aggression in Georgia.

After the occupation of Georgia, Abel Shevalet has traveled to France with the Government of Georgia. He continued to fight for restore Georgia's independence from abroad, along with the Government of the Democratic Republic of Georgia. A. Shevalet died in 1934.

მირანდა ტყეშელაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი

**მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული
პუბლიცისტიკის ეროვნული პარადიგმა**

ნაციონალიზმი, როგორც იდეოლოგია, როგორც სოციალური მოძრაობა და სიმბოლური ენა, ყველაზე მკაფიოდ აისახება პუბლიცისტიკაში. ნაციონალიზმის მნიშვნელობა მხოლოდ პოლიტიკის სფეროთი არ შემოიფარგლება, მას კულტურული და ინტელექტუალური შინაარსიც აქვს.

ქართული ნაციონალური იდენტობის საფუძველი ბრძოლებისა და თავგანწირვის ფაქტებით სავსე, გათავისუფლების ისტორიაა. მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ქართველი ერი განსხვავებული გამოწვევების წინაშე დადგა. მას საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა შეიარღობული დაპირისპირებების ნაცვლად, განათლებით, ცოდნითა და საქმით უნდა განეგრძო. ამ ახალი მშვიდობიანი ბრძოლის მნიშვნელობა კარგად ესმოდათ იმპერიის იდეოლოგებსაც, ამიტომაც დაპირისპირება რუსულენოვან, რუსული იმპერიალიზმის იდეოლოგიის გამტარებელ პრესასა და ქართულ ეროვნულ პერიოდიკას შორის განსაკუთრებულ სიმძაფრეს აღწევდა.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში თბილისში გამოძავალი რუსული გაზეთები, ასევე სომხური და რუსული ორიენტაციის მქონე პარტიების პერიოდული გამოცემები, რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის დაცვას ემსახურებოდნენ, აკრიტიკებდნენ ქართველი ხალხის ეროვნულ ინტერესებს, აკნინებდნენ ყველა ეროვნულ მოვლენას.

რუსულმა და რუსული ორიენტაციის სხვა პრესამ უარყოფითი როლი ითამაშა იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაში, გახლიჩა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წრეები, ხელი შეუწყო ტერორსა და რეპრესიებს ქართული ეროვნული ძალების წინააღმდეგ, შეეცადა ქართველთა ეროვნული ღირებულებების დაკნინება-დევალვაციას. ისედაც სხვადასხვა დასებად, პარტიებად,

ჯგუფებად დაშლილი ქართველი ინტელიგენცია, ანტიქართული პრესის ნაქეზებით, ხშირად სამკვდრო-სასიცოცხლოდ უპირისპირდებოდა ერთმანეთს და საქვეყნო ინტერესები, პირად შულსა და მტრობაში იცვლებოდა.

თავის მხრივ, ქართული ეროვნული პრესა ცდილობდა, დამაჯერებელი, ლოგიკური პასუხები გაეცა რუსული პერიოდული გამოცემების ანტიქართული პუბლიკაციებისათვის.

ანტიქართული იდეოლოგიის მკვეთრად გამომხატველი იყო თბილისში გამომავალი გაზეთი „გოლოს კავკაზა“, რომელიც არცთუ იშვიათად, ქართველის ერის შეურაცხყოფელ სტატიებს ბეჭდავდა და იმსახურებდა ქართველ პუბლიცისტთა აღშფოთებას, რომლებიც 1907-1910 წლების რეაქციის პირობებშიც ამხელდნენ ცარიზმის შოვინისტურ კურსს, იმპერიაში შემავალი არარუსი ერებისადმი მის დამოკიდებულებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ქართული გაზეთი „დროება“, რომელიც ასე აანალიზებდა „გოლოს კავკაზა“-ს ანტიქართულ პოლიტიკას:

„არც ერთი გონიერი ადამიანი არ უნდა შეურაცხყოფდეს ნაციონალურ გრძნობებს... ნაციონალურ შეურაცხყოფას სიფრთხილით უნდა ექცეოდეს პრესა, რომელსაც ერთის მხრივ საჯარო ხასიათი აქვს, მეორეს მხრივ გამომხატველია არა ერთის კალმოსნის ფიქრისა, არამედ მთელის ჯგუფებისა“.

ეს საანბანო ჭეშმარიტება შეუძლებელია არ იცოდნენ იმ რაინდებმა, რომლებიც ტფილისში გაზეთ „გოლოს კავკაზა“-ს გარშემო ტრიალებენ. იციან, ძლიერ კარგად იციან, მაგრამ მათ ალბათ ქართველ ერზე ექსპერიმენტის მოხდენა განიზრახეს და საახალწლო ნომერში ისეთი დამამცირებელი ძღვენი მიართვეს მას, უარესი სწორედ ძნელი წარმოსადგენია. რუსული პატრიოტიზმი ჩვენს დროში ფოლადის ჯავშანია, ვინც ამ ჯავშანში ჩაჯდება, იმას ყველაფრის თქმა შეუძლიან, უფრო მეტიც, იმას შეუძლიან დამამცირებელი კითხვები დაგიყენოს წინ და განცხრომილი და დარწმუნებული ბრძანდებოდეს, რომ პასუხს ვერ მიიღებს, იმიტომ რომ, ვისაც ეკითხება, იმას პირში ბურთი აქვს ჩაჩრილი. „მოგვანოდეთ სწორი ცნობები იმის შესახებ, თუ სად, როდის და რით გამოიხატა ქართული კულტურის სიდიადეო“, ბრძანებს „გოლოს კავკაზა“ და შემდეგ განმარტავს: ჩვენ (რუსებმა) გაგასუფთავეთ, გაგწმინდეთ, გასწავლეთ საცვლების გამოცვლა და მოგეცით განათლება“-ო. ამაზე შორს ნაციონალური თავმოყვარეო-

ბის შელახვა, ვფიქრობთ, ველარსად წავა. ქართველი ერი ჰგრძნობს ამ შეურაცხყოფას, მაგრამ იძულებულია ჩუმად იყოს. ჩვენ ვიცით, რომ მთელი საუკუნის განმავლობაში რუსეთის პატრიოტი „კულტურტრეგერები“ სკოლას და ცოდნას რუსიფიკაციის იარაღად ხმარობდნენ, ვიცით, რომ ამ მიზეზით მათ მოსპეს და გაანადგურეს ჩვენი უმაღლესი სასწავლებლები (მარტო კახეთში რუსეთთან შეერთების დროს ოთხი უმაღლესი სასწავლებელი იყო), ვიცით, რომ სისტემატიურად აჩანაგებდნენ ასი წლის განმავლობაში მთელი ერის ეკონომიურ სიმდიდრეს (მოვიგონოთ საქართველოს ეკლესიის ქონების მითვისება, საქართველოში თათრების, სომხების, გერმანელებისა და სხვათა ჩამოსახლება ნაციონალური მთლიანობის დასარღვევად), ვიცით, რომ ეხლაც კი, ტფილისიდან ოცი ვერსის (კილომეტრის) მანძილზე ერთ სოფელში ხალხისაგან სასკოლოდ აგებული შენობა თავლად გადააქციეს სამხედროების ცხენებისათვის, ვიცით კიდევ მრავალი სულისშემხუთავი ამბავი, მაგრამ ძალა აღმართსა ჰხნავს და შეურაცხყოფილ გრძნობებს ჯერ კიდევ ვერ გამოჰფენს...“ [1].

პუბლიკაციის დასასრულს, „დროება“ აკრიტიკებდა ქართველ ინტელიგენციას, ბრალს სდებდა მას ქართული ენის, ისტორიის ეროვნული იდეალების დავინყებებაში, უმოქმედობაში, რითიც ხსნიდა „რუსეთის გათამამებას“ და ანტიქართული პოლიტიკის გააქტიურებას, თუმცა, აღსანიშნავია, რომ მისი ეს კრიტიკა და ბრალდებები გაზვიადებული და იმით გამოწვეული იყო, რომ გაზეთი სოციალისტურ მიმართულებას ერთგულებდა და ამ იდეოლოგიასთან დაპირისპირებულ, ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების მოღვაწეთა წინააღმდეგ აღმფრთვება პარტიულ-იდეოლოგიური დაპირისპირებით უფრო იყო გამოწვეული, ვიდრე რეალობის ჩვენებით.

1909 წელს „დროებაში“ დაბეჭდილი არჩილ ჯორჯაძის წერილი „ანწყო და მომავალი“ განიხილავდა რუსი ავტორის, ევრეინოვის წიგნს, რომელიც ოფიციალური რუსეთის მიზნებსა და ამოცანებს გამოხატავდა. „უპირველეს ყოვლისა, საყურადღებოა ის თვალსაზრისი, რომლითაც უყურებს კავკასიას რუსეთის პატრიოტი“, – წერდა არჩილ ჯაჯანაშვილი. „კავკასიას ისე უნდა ვუყუროთ, როგორც კოლონიას“-ო, გადმოსცემდა ჯაჯანაშვილი ევრეინოვის შეხედულებას, „... კოლონიის არსებითი მნიშვნელობა კი სახელმწიფოსათვის იმაში მდგომარეობს, რომ ის ყოველნაირ გონებას თავის სასარგებლოდ იყენებს. კოლონია წყაროა სახელმწიფოს ექსპლუატაციისათვის, რადგან

კავკასიას ისე ვუყურებთ, როგორც კოლონიას, ამიტომ პოლიტიკაც და მუშაობაც ისეთი უნდა გავნიოთ იქ, როგორც კოლონიას შეეფერება, კავკასიის მედგარი ბუნება რუსეთმა თავის სასარგებლოდ უნდა გამოიყენოსო“.

ჯაჯანაშვილის აზრით, ევრეინოვი მყვირალა რუს პატრიოტებზე მაღლა იდგა, რადგან პრაქტიკულ იდეებს იძლეოდა საქართველოს, როგორც რუსეთის კოლონიის, ასათვისებლად. პუბლიცისტის განსაკუთრებული აღშფოთება გამოუწვევია რუსი ავტორის იდეებს კავკასიაში გასატარებელი ეროვნული პოლიტიკის შესახებ: „კავკასიელი ერები, ეს ნამდვილი პატრონი თავიანთი მამულ-დედულისა, როგორღაც თვალში ერხირებათ რუსის პატრიოტებსა და „დიდებული რუსული საქმის“ გაკეთებას, ცოტა არ იყოს, ხელს უშლიან. როგორ სწყვეტს ევრეინოვი ამ საკითხს? რუსეთის სახელმწიფოებრივი ინტერესი მოითხოვს ამ წვრილ ერთა ასიმილაციას და ამიტომ კიდევ უნდა გადაგვარდნენ ისინი, აღმოიფხვრან, გარუსდნენო. ნაძალადევი ასიმილაცია, ნაძალადევი გადაგვარება, ნაძალადევი გარუსება, – აი რაა საჭირო გზის გასაკაფავად და რუსული საქმეების კეთილად დასაგვირგვინებლად“-ო.

ამ მიზნის განსახორციელებლად, ევრეინოვის აზრით, რეპრესიები არ გამოდგებოდა, რადგან ის ხალხს უფრო გამოაფხიზლებდა და პოლიტიკურ ცნობიერებას გაუღვივებდა. ყველაფერი ნელ-ნელა, ხალხის გალიზიანების გარეშე უნდა მომხდარიყო. საამისოდ, უპირველესი საქმე გახლდათ ის, რომ განათლების მიღების სავალდებულო და ერთად-ერთი ენა გამხდარიყო რუსული, რუსული კულტურა ქართულ ნიადაგზე რუსული ენით გადმონერგილიყო. ასე ადგილობრივი კულტურა შევიწროვდებოდა და საბოლოოდ, გაქრებოდა კიდევ [2].

არჩილ ჯაჯანაშვილი მართებულად აღნიშნავდა, რომ მსგავსი პოლიტიკა რუსეთს ევრეინოვამდეც ჰქონდა შემუშავებული. რუსული ბიუროკრატია, საჭიროებისამებრ, ხან მკაცრ ზომებს ატარებდა დაპყრობილ ქვეყანაში, ხანაც მოჩვენებით ჰუმანურობას ავლენდა, რაც პატრიოტ საზოგადო მოღვაწეებს მხედველობიდან არ ეპარებოდათ.

საქართველოში გამომავალი ანტიქართული იდეოლოგიის მქონე რუსულენოვანი პრესის პოზიციაც ევრეინოვის შეხედულებათა იდენტური გახლდათ, რაც ქართველი ინტელიგენციას აშფოთებდა. ამ საკითხს ეხებოდა არჩილ ჯორჯაძე „დროებაში“ გამოქვეყნებულ ვრცელ სტატიაში „გარდამავლი ხანა“ [4].

არჩილ ჯორჯაძის აზრით, საქართველოში არსებული რუსული პრესა ცდილობდა ზეგავლენის მოპოვებას ქართველ ხალხზე, როგორც იდეურად, ასევე ქართული ენის შევიწროების მეშვეობით. ენის გარეშე, შეუძლებელი იყო ქართული კულტურის განვითარება. ჯორჯაძეს მიაჩნდა, რომ რუსულ საზოგადოებასთან დაახლოვება ამ პრესით ვერ მოხერხდებოდა, რადგან ის საქართველოში გამოდიოდა. სხვა იყო რუსეთში გამომავალი პრესა, თუკი იქ მართალი ინფორმაციები დაინერგებოდა საქართველოსა და ქართველი ხალხის შესახებ, ეს სრულიად სხვა შედეგს მოიტანდა.

არჩილ ჯორჯაძე გააკრიტიკა მიხეილ თუმანიშვილმა, რომლის აზრით, რუსეთში გამომავალი პრესის მსგავსად, საქართველოს რუსულ პერიოდიკასაც დიდი სარგებლობის მოტანა შეეძლო. ეს იქნებოდა „ქართველების შეკავშირება კავკასიაში მცხოვრებ დანარჩენ ერებთან“. „აქ რუსულ გაზეთს დიდი სამსახურის განწევა შეუძლია, – წერდა თუმანიშვილი, – რუსული ენა დღესდღეობით სახელმწიფო ენაა, ესე იგი, ის ენა, რომელიც მიღებულია სალაპარაკოდ იმათში, ვისაც ერთმანეთის ენა არ ესმის. ქართველს სომეხთან მოლაპარაკება თუ უნდა, ძალაუვნებურად რუსულს მიმართავს“. გაზეთი „დროება“ აკრიტიკებდა თუმანიშვილსა და მის მოსაზრებებს საქართველოში რუსული პრესის აუცილებლობის თაობაზე [5].

რუსულ ჟურნალისტიკას შეეძლო მართლაც დადებითი როლი ეთამაშა: რუსულენოვანი მკითხველისათვის ემცნო საქართველოში არსებული როგორც ეროვნული, ისე სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, მაგრამ ის, ძირითადად ამას არ აკეთებდა, ასრულებდა უარყოფით როლს, იყო მეფის ხელისუფლებისა და ბიუროკრატიული აპარატის იდეოლოგიური იარაღი ქართველი ხალხის დამონების საქმეში, კოლონიური პოლიტიკის გამტარებელი და განუხრელად დამცველი. ის ეხმარებოდა ცარიზმს კავკასიის მართვაში, ამართლებდა ყველა სამთავრობო ღონისძიებას, მათ შორის შავრაზმულსაც. ეროვნული მიმართულების ქართული პრესა მძაფრად უპირისპირდებოდა ამ იდეოლოგიას, აკრიტიკებდა მას, ხალხს მოუწოდებდა უსამართლობის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

თბილისში გამომავალი „გოლოს კავკაზა“, რომელსაც კავკასიელ ხალხთა ნამდვილი გულისტკივილი უნდა გამოეხატა, ანტიქართული პუბლიკაციებით გამოირჩეოდა გაზეთი აკრიტიკებდა საქართველოს ისტორიულ წარსულს, ამცირებდა ქართულ კულტურას, რაც ერთი

მხრივ დადებითი შედეგის მომტანიც კი იყო: ეს ყველაფერი იმდენად ღრმად ეხებოდა ქართულ თავმოყვარეობას, ერის ღირსებას, რომ აძლიერებდა ქართველთა ანტიიმპერიულ განწყობას, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მუხტს, რასაც არ შეიძლებოდა სამომავლოდ უკვალოდ ჩაეველო, მით უფრო, ძლიერი რეაქციის პირობებში. დაძაბული პოლიტიკური ვითარების მიუხედავად, ქართული პრესა მაინც არ კარგავდა ეროვნულ პოზიციას, მწვავე პუბლიცისტური ხერხებით აკრიტიკებდა რუსეთის კოლონიურ პოლიტიკას, იცავდა ერის ინტერესებს.

1909 წელს რუსეთში იზეიმეს იმდროინდელი საზოგადოებისათვის კარგად ცნობილი მოღვაწის – ა. ს. სუვორინის მოღვაწეობის 50 წლის იუბილე. ქართულმა გაზეთებმა უშიშრად აღნიშნეს იუბილარის „დამსახურება“ ე. წ. „ინოროდცების“ წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში. „ჩვენ, არარუსთ, არ შეგვიძლია ორიოდ სიტყვით არ გამოვთქვათ ის მწარე გრძნობა, რომელსაც გვიღვიძებს ამ მოღვაწის დღესასწაული, – წერდა „დროება“, – არსად ისე დამცირებული და აბუჩად აგდებული, მიწასთან გასწორებული არ არის უცხო ერი გაბატონებული ერისგან, როგორც რუსეთში. ევროპის არცერთ ხალხს არ შეუქმნია განსაკუთრებული ტერმინი დამონებული ერებისათვის, მხოლოდ რუსეთმა მოიგონა სიტყვა „ინოროდცი“ და მთელის თავისის შოვინისტური შხამით გაჟღინთა ეს სიტყვა“.

გაზეთი გამობდა რუსეთის თავად-აზნაურთა კრებებზე გამომსვლელთა, რუსეთის სათათბიროს დეპუტატთა და რუს პუბლიცისტთა აზრებს, რომელთა მიხედვითაც, იაპონიასთან ომში მარცხიც „ინოროდცებს“ ბრალდებოდათ, თბილისში მომხდარი კრიმინალური შემთხვევები ქართველების მხრიდან რუსების სიძულვილით იყო ახსნილი. „ინოროდცებისდმი“ მტრობა და ზიზლი ამჟამად უმწვერვალეს წერტილამდე ავიდა და ვინ იცის, რა ცუდ დღეებს გვიქადაის კიდევ რუსეთის ახლო მომავლის ისტორია“, – კითხულობდა ქართველი პუბლიცისტი. სუვორინსა და მის გაზეთს, „ნოვოე ვრემიას“, დიდი წვლილი მიუძღვოდათ ასეთ დამოკიდებულებაში, სიტყვა „ინოროდცის“ შექმნასაც „დროება“ სუვორინს უკავშირებდა, რის დასტურადაც მოჰქონდა სიტყვები „ნოვოე ვრემიას“ სარედაქციო სტატიიდან: „ჟიდ“, „პოლიაკ“, „გრუზინ“ და სხვა. „აი, ვინ დალუპა რუსეთი, აი, ვინ დააუძლურა გმირი სლავიანური ერი, ვინ ჩააგდო გამოუვალ კრიზისში დიდი სახელმწიფო“, – დაურიდებლად წერდა „დროება“ [6].

ვრცელ წერილში „ერის გადაგვარება“ – პუბლიცისტი გიორგი ქუმბურიძე აკრიტიკებდა „გოლოს კავკაზას“ ანტიქართულ პოზიციებს, რუსეთის იმპერიის ეროვნულ პოლიტიკას და კულტურული ერისთვის მიუღებლად აცხადებდა მას. პუბლიცისტის აზრით, რუსი ერი გადაგვარებული იყო, რასაც ცხადჰყოფდა მისი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა. „კულტურულად აღზრდილი და მაღალი განვითარების მქონე ერი, – წერდა ავტორი, – არასოდეს ცდილა და არც ეცდებოდა სუსტი, უძლური ერის განადგურებას ამ ამკარა ველური საშუალებებით, რომლითაც ჰფიქრობს „გოლოს კავკაზა“ პატარა ერის მოსპობას, აღგვას პირისაგან მინისა“.

პუბლიცისტი ქართველი ერის ძლიერ იარაღად მის გამორჩეულ, თავისთავად კულტურას თვლიდა, სწამდა, რომ ეს კულტურა ვერ დააკნინა ვერც რუსეთის შოვინისტურმა კოლონიურმა პოლიტიკამ. ამის დასტურად ასახელებდა გიორგი წერეთლისა და დავით კლდიაშვილის შემოქმედებას, რომლებსაც ქართული ლიტერატურის ისეთივე კლასიკოსებად მიიჩნევდა, როგორებიც იყვნენ ილია, აკაკი, ვაჟა, ყაზბეგი. ამ ავტორების ნაკლებ პოპულარობას საქართველოში იგი რუსეთის პოლიტიკას აბრალებდა. „მერე რა არის ამის მიზეზი? – კითხულობდა პუბლიცისტი, – უპირველეს ყოვლისა, გაბატონებული ერის მიერ გამეფებული გარუსების პოლიტიკა, განდევნა საშუალო სასწავლებლებიდან და, ასე გასინჯეთ, პირველდნაყებითი სკოლებიდანაც კი სამშობლო ენისა, ხოლო ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან კი ყოველივე ქართველური მისწრაფებების, სულისკვეთების ძირიანფესვიანად აღმოფხვრა-განადგურების ტენდენცია“.

პუბლიცისტი ქართული კულტურის წარმატების საწინდრად მიიჩნევდა საგანმანათლებლო და კულტურული დაწესებულებების მომრავლებას, ქართული ლიტერატურის წინსვლას, პრესის მრავალფეროვნებას, ქართული თეატრის, სახვითი ხელოვნების, მუსიკალური ტრადიციების გაგრძელებასა და განვითარებას. მისი აზრით, ქართველი ერის გადაგვარებას ვერავინ შეძლებდა, ვერავინ მოსპობდა მის უკვდავ სულს [7].

ქართული ეროვნული ინტერესების წინააღმდეგ გამოდიოდნენ სომხური გაზეთები – „მშაკი“, „ამხატავორი“, რუსული „ზაკავკაზი“, რომლებსაც აკრიტიკებდა გაზეთი „საქართველო“.

„მშაკი“ კამათობდა ქართველი გრიგორიანების საკითხზე, რომელთა დიდი ნაწილი გარკვეული მოსაზრებით გახდა სომხური ეკლე-

სიის მრევლი. გაზეთი არ იზიარებდა ქართველ ეროვნულ-დემოკრატიულ თვალსაზრისს და ნიშნისმოგებით პასუხობდა მათ: თუ ენა არის ყველაზე ძლიერი საბუთი ამა თუ იმ ეროვნებაზე მისაკუთვნებლად, ქართველები რაღად ეჭიდებით გამაჰმადიანებულ ქართველებს, რომლებმაც აღარც ქართული ენა იციან და თავსაც აღარ თვლიან ქართველებადო, რატომ ცდილობთ, გაუხსნათ მათ ეროვნული სკოლები, ჩვენი ამის საწინააღმდეგო არაფერი გვაქვს, მაგრამ ჩვენს წინააღმდეგ რატომ გამოდიან თქვენი გაზეთები: „ზაკაკასკოე რეჩ“, „საქართველო“, „ზვირთი“. ჩვენი აზრით, – წერდა სომხური გაზეთი, – ესენი სომხები არიან, ოღონდ ქართველებში ასიმილირებულნი. შემდეგში გრიგორიანული სარწმუნოების მიღებით, ამ გაქართველებულმა, ასიმილირებულმა სომხობამ რეასიმილაცია მოახდინაო. „მშაკის“ ასეთი თვალსაზრისი ნაციონალისტ სომეხთა ნისქვილზე ასხამდა წყალს სომხური პარტიის, „დაშნაკ-ცუტუნის“ პროგრამა საქართველოს ტერიტორიის დიდ ნაწილზე აცხადებდა პრეტენზიას, რასაც სწორედ „რეალური მოსახლეობის“ პრინციპით ხსნიდა. თუ ეს პრინციპი ვერ იმუშავებდა, მაშინ მზად იყო „ასიმილაციისა და რეასიმილაციის“ თეორიაც [8].

როდესაც სამხრეთ კავკასიაში ერობების შემოღების საკითხი დადგა, სომეხმა მოღვაწეებმა კვლავ წამოაყენეს „რეალური მოსახლეობის პრინციპით“ ტერიტორიის ერობებად დაყოფის საკითხი, რასაც პროსომხური და პრორუსული პრესაც მიემხრო. სახელმწიფო საბჭოში სიტყვით გამოსული სომეხი დეპუტატი, საღათელიანი ამტკიცებდა, რომ ქართველები და სომხები ერთმანეთს ვერ ეგუებინან, ამიტომ სომხებს რუსეთის კოლონიზაცია თუ გვიშველის და გვიხსნის ქართველებისგანო [9]. ეს ნიშნავდა იმას, რომ ქართულ-სომხური მოსახლეობით დასახლებული რეგიონებიდან ქართველები აეყარათ და მათ ნაცვლად იქ რუსი კოლონიზატორები ჩამოესახლებინათ, რაც საქართველოს ტერიტორიული მონყობის საკითხს მომავალში უკიდურესად გაამწვავებდა.

საღათელიანის გამოსვლის ტექსტი დაიბეჭდა გაზეთ „ზაკაკაზიე“-ში, საიდანაც იგი გადმოიბეჭდა და ვრცელი კომენტარი დაურთო ქართულმა გაზეთმა „დროებამ“. „სომხის ხალხის ბურჟუაზიული ნაწილი, – წერდა გაზეთი, – ბრძოლას გვიცხადებს, ბრძოლას სამკვდრო-სასიცოცხლოს. ბატონი საღათელიანი დაშნაკ-ცუტუნის წარმომადგენელია, რამდენიმე წლის წინათ დაშნაკ-ცუტუნი ჩვენთან სო-

ლიდარობას და მეგობრობას ჰქადაგებდა. ახლა კი გვეუბნებიან, რუსეთის რეაქციონურ მთავრობას უნდა მივცეთ ხელი, რუსეთის კოლონიზაციას სიხარულით მივეგებოთ, ქართველებსა და სომხებს შორის არსებული უთანხმოება გავაღრმავოთო. დაშნაკ-ცუტუნის დეპუტატი შიშით არის შეპყრობილი, ქართველებმა არ გაგვსრისონო და მას ერთადერთი აზრი აქვს, მთავრობის დახმარებით დავამხოთ ჩვენი მტერი ქართველობაო. მეტად გულახდილი აღსარებაა. სომეხ-ქართველთა ურთიერთობის გამწვავების ხანაშიც კი ამგვარ ცინიზმამდე არ მისულან სომხის ერის ბურჟუაზიული წარმომადგენელი“.

გაზეთის აზრით, მიუღებელი იყო სომხების მიერ წამოყენებული სხვა მოთხოვნებიც, პროპორციული წარმომადგენლობა არჩევით ორგანოებში და სხვა.

„დროება“ იმეორებდა საღათელიანის სიტყვებს: „პირადად მე მგონია, რომ შეუძლებელია ქართველი ქართველი იყოს და არ აღშფოთდეს სომხების როლით საქართველოში“. აღშფოთება ძლიერ სუსტი სიტყვაა ჩვენი გრძნობების გამოსახატადო, დასძინდა „დროება“.

კამათში ჩაება ბაქოელი სომხების რუსულენოვანი გაზეთი „ბაკუ“, რომელმაც გამოაქვეყნა წერილების სერია საქართველოში მცხოვრები სომხებისა და ქართველების ურთიერთობაზე. გაზეთი მიუთითებდა იმ საფრთხეებზე, რაც სომხებს ემუქრებოდათ, თუკი ქართველები თავიანთ ეროვნულ ინტერესებს განახორციელებდნენ. ეს იყო ეროვნული გადაგვარება, ენის დაკარგვის საშიშროება. „ქართველი და სომეხი ბურჟუაზია სხვადასხვა ინტერესებს ატარებს, ისინი ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან: თუ ქართველი მენარმე მოგებული ფულით შვილს ქართულად ასწავლის, დაეხმარება ქართველ ყმანვილებსა და სტუდენტ-ახალგაზრდობას, სომეხი შვილს რუსულად გაზრდის, შეიყვანს უცხოეთის სასწავლებლებში, დაეხმარება სომხეთისა და სხვა ქვეყნების ლატაკ სომხობას, რასაც ალბათ შენიშნავენ ქართველი ნაციონალისტები და საფრთხეს შეუქმნიან საქართველოში მცხოვრებ სომხობას“-ო, – ნერდა გაზეთი „ბაკუ“.

განსაკუთრებით საშიშად მიიჩნევდა „ბაკუ“ საერობო რეფორმის გატარებას, რომელიც საქართველოში ქართულ ენას დააკანონებდა, სომხებსაც აიძულებდა ეს ენა ესწავლათ და გაქართველებულიყვნენ. თუ ახლა არიან აქ სომეხი ეროვნების „ქართველი“ მწერლები, დრამატურგები, მსახიობები, მეცნიერები, მერე რალა იქნებაო.

„ტფილისის სომხობას არ შეუძლია გაჰქრეს, – წერდა გაზეთი, – ტფილისი მარტო საქართველოს დედაქალაქი ხომ არ არის, იგი მთელი კავკასიის დედაქალაქია და ამასთან იგი ახლოა სომხეთის პროვინციებთან, ორი საათის სავალი რკინიგზით და ჩვენ სომხეთში ვართ, მაგრამ გორი, თელავი, სიღნაღი, ველისციხე, ახალგორი, ცხინვალი, ჩხარი, – ყველა ამ ადგილის სომხები აუცილებლად გაქართველდებიან. ერთი თაობის შემდეგ ამ კოლონიების სომხობა გადაიქცევიან სომეხ-გრიგორიან ქართველებად, კიდევ ერთი თაობის შემდეგ – პირდაპირ ქართველებად. სამშობლოს ტერიტორიის გარეშე ეროვნებას არ შეუძლია სიცოცხლე. ეს კარგად უნდა ახსოვდეს იმას, ვისაც სურს სომხობის კულტურული თავისებურება დაიცვას“ [12].

სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა შემდგომში ის ტერიტორიული პრეტენზიები, რომელიც სომხებმა ქართველებს წაუყენეს და საბოლოოდ დამოუკიდებელი საქართველოს წინააღმდეგ ომიც კი დაიწყეს.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში ქართული პრესის განსაკუთრებული შეშფოთება გამოიწვია რუსული კოლონიზაციის პოლიტიკამ, მთელი რიგი ანტიქართული პროექტების დაგეგმვამ და ნაწილობრივ განხორციელებამ, რომელთა შორის იყო ტირიფონას ველზე სამხედრო პოლიგონის მონყობა, მულანლოს ველზე ბამბის პლანტაციების გაშენება და აქ აზერბაიჯანული მოსახლეობის ჩამოსახლების პროექტი, რუსული სოფლების გაშენების გეგმა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში, განსაკუთრებით კი – შავი ზღვისპირეთში.

„ტირიფონას პოლიგონის“ წინააღმდეგ მტკიცე პოზიციით გამოირჩეოდა აურნალი „კლდე“, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ქართველ საზოგადოებას ყველაფერი უნდა გაეკეთებინა იმისთვის, რათა არ დაეშვა ამ პროექტის განხორციელება [10], სწორედ ამ პოზიციიდან ეკამათებოდა გაზეთ „ერის“ (გაზ. „ერი“, 1914) კორესპონდენტს, გრ. გველესიანს, რომელიც თუმცა ამავე აზრს იზიარებდა, მაგრამ მიაჩნდა, რომ მთავრობას წინააღმდეგ ბრძოლა ადვილი არ იყო და თუკი ისე მოხდებოდა, რომ საღი აზრი ვერ გაიმარჯვებდა, მაშინ ქართველ თავად-აზნაურობასა და ინტელიგენციას ტირიფონას ველიდან სოფლის აყრა ეროვნული ინტერესების სასარგებლოდ უნდა გამოეყენებინა, კერძოდ, ტირიფონას ველიდან აყრილი მოსახლეობა თბილისში, თავად-აზნაურობის კუთვნილ მიწებზე ჩაესახლებინა და ამით დედაქალაქში ქართული ელემენტის გაძლიერებისათვის ხელი შეეწყო [11].

საქართველოში გამომავალი რუსულენოვანი და რუსული ორიენტაციის მქონე, ასევე იმპერიის სხვა რეგიონების რუსული პრესის იდეოლოგიის წინააღმდეგ დაპირისპირებულმა ქართულმა პუბლიცისტიკამ, რუსეთის პირველი რევოლუციის შემდეგ დაწყებული რეაქციის ხანაში, მოახერხა ქართველი ერის შელახული ინტერესების დაცვა, მისთვის სიმართლის, ბრძოლისა და მომავლის გზების ჩვენება. ამ ეპოქის ქართული ეროვნული პრესის დამსახურებაც არის ეროვნული იდეის გადარჩენა, იმ სულიერი დებრესიის განღებვა, რომელიც ქართველ ხალხს დროებით დაეუფლა ილია ჭავჭავაძის ტრაგიკული დაღუპვისა და 1905-1907 წლების რევოლუციის შემდეგ გამეფებული ტერორის გამო.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზეთი „დროება“, 1909, №4.
2. ა. ჯაჯანაშვილი, „ანწყო და მომავალი“, „დროება“, 1909, №4.
3. გაზეთი „საქართველო“, 1916, №3.
4. ა. ჯორჯაძე, „გარდამავალი ხანა“, „დროება“, 1909, №228.
5. გაზეთი „დროება“, 1909, №230.
6. გაზეთი „დროება“, 1909, №50.
7. გ. ჭუმბურიძე, „ერის გადაგვარება“, „დროება“, 1909, №13.
8. გაზეთი „საქართველო“, 1916, №3.
9. გაზეთი „დროება“, 1909, №254.
10. ყურნალი „კლდე“, 1914, №5.
11. გაზეთი „ერი“, 1914.
12. გაზეთი „დროება“, 1909, №271.

Miranda Tkeshelashvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Research worker of the Shota Rustaveli
Institute of Georgian Literature

National Paradigms of the Georgian Press at (the Beginning of the 20th Century)

Summary

At the beginning of the twentieth century, Russian newspapers, which had been published in Tbilisi, served to protect Russian colonial policies, Russian and Armenian interests. It has criticized the Georgian people and its national interests, eliminated all Georgian national phenomena. The Russian press has played a negative role in the development of the Georgian public life. It has confronted each other's social-political circles, supported terror and repression against Georgian national forces, tried to humiliate national values of Georgians. On the other hand, the Georgian National Press tried to convincingly and logically answer to the anti-Georgian publications of Russian periodical publications.

The article describes how the Russian press has criticized the public national ideals of the leading circles of the Georgian people, how Georgian Democratic Press protected national interests.

არქიმანდრიტი მიქაელ ეჯიბიშვილი

სოციალურ მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი, საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესია

**ოჯახი, როგორც პიროვნების
სოციალიზაციის საწყისი**

ოჯახის რაობა და მისი სახეები. ქორწინება აკავშირებს ერთმანეთთან ქალსა და მამაკაცს და იქმნება ერთი წყვილი. თუმცა ეს წყვილი არ წარმოადგენს ჯერ ოჯახს. ოჯახი ყალიბდება, როდესაც მასში თუნდაც ერთი შვილი ჩნდება. ეს უმნიშვნელოვანესი და ურთულესი ჯგუფი სოციალურ ერთეულს წარმოადგენს. ისევე როგორც ნებისმიერი სოციალური ჯგუფი, ოჯახიც არ გახლავთ მის წევრთა მხოლოდ უბრალო სიმრავლე. იგი კავშირია, რომელიც სცდება რაოდენობრიობის ყოველგვარ გაგებას. გავრცელებული აზრი იმის შესახებ, რომ ოჯახის შენარჩუნება ძირითადად ფინანსურ საშუალებებს ემყარება, მცდარია. ვინაიდან ამ საშუალების გარეშეც ხშირია ოჯახის შენარჩუნება. ანუ ოჯახი, მიუხედავად სერიოზული კრიზისული მდგომარეობებისა, რომლებიც დღევანდელ სამყაროში გვხვდება, უფრო მყარი და ავთენტურია, ვიდრე წყვილთა უბრალო თანაცხოვრება. მეოცე საუკუნის უმნიშვნელოვანესი ძვრების ფონზეც კი ოჯახის ინსტიტუტმა არ შეწყვიტა არსებობა და კვლავ განაგრძობს მყოფობას, როგორც საზოგადოების ერთ-ერთი ფუნდამენტური ერთეული.

ტრადიციულ საზოგადოებაში ყოველთვის დომინანტური გახლდათ პატრიარქატული ოჯახი. მაშინ როცა, თანამედროვე ბიომექანიკური და ტექნოლოგიური მიღწევების მქონე სამყაროში, დომინანტის როლში გვევლინება ე. წ. „ბირთვული“ ანუ „მცირე“ ოჯახი [2, 376]. პატრიარქატული ოჯახები ძირითადად მოიცავენ მრავალ წევრს, ანუ საშუალოდ სამი თაობის ადამიანებს. მაშინ როცა მეორე ტიპის ოჯახში თაობათა რაოდენობა მხოლოდ ორი თაობით, მშობლებითა და მათი დაუქორწინებელი შვილებით, შემოიფარგლება. პატრიარქატულობა ოჯახის ამ ტიპის არსებობის ხანგრძლივობას განაპირობებს. ახალი

წევრები ჰარმონიულად ცვლიან ძველ, გარდაცვლილ წევრებს. განსხვავებით მეორე, ანუ „მცირე ოჯახის“ ტიპისაგან, სადაც ყოველი თაობის გარდაცვალების შემდეგ, ოჯახიც კვდება და იქმნება ახალი. ეს პროცესი ურთულეს პრობლემებს ქმნის, რომლებიც ძალზედ მძაფრად გამოიტახება თანამედროვე სამყაროში, რადგან ოჯახების უმრავლესობა სამწუხაროდ ამ ტიპისაა.

ოჯახი გადამწყვეტ ზემოქმედებას ახორციელებს იმ ადამიანებზე, რომლებიც ამ ოჯახის წევრები არიან. აქ აყალიბებენ ადამიანები საკუთარ პიროვნებასა და კოლექტიურ ცნობიერებას. რა თქმა უნდა, თანამედროვე საზოგადოებაში ოჯახი ვერ ახერხებს საზოგადოებრივი ცხოვრების ჩამოსაყალიბებლად ტრადიციული მნიშვნელობის შენარჩუნებას. მისი მოქმედება და ფუნქციები შეზღუდულია. ყოველივეს მიუხედავად, ოჯახი მაინც არ წყვეტს იყოს ბავშვთა და ზრდასულთა პირადი ცხოვრების სოციალიზაციის მთავარი და უმნიშვნელოვანესი ერთეული, ადამიანის პიროვნებისა და მისი ქცევის ჩამოყალიბების ძირითადი ფაქტორი. ისევე როგორც გარემო, რომელშიც იბადება და იზრდება ადამიანი, სამყაროსთან ურთიერთობისა და მისი შეცნობის საწყისს წარმოადგენს, ასევე ოჯახიც ადამიანისათვის არის მოყვასთან ურთიერთობის საწყისი და საფუძველი.

როგორც ცნობილია, იესო ქრისტე მოწაფეებს სთხოვდა, რომ: „რომელი მოვალს ჩემდა და არა მოიძულოს მამად თვისი და დედად თვისი და ცოლი და შვილნი და ძმანი და დანი და მერმე კუალად სულიცა თვისი, ვერ ხელ-ენიფების მოწაფე ყოფად ჩემდა“ [1, 188]. როგორ არის შესაძლებელი ადამიანმა შეიძულოს თავისი ოჯახის წევრები და ისინი, რომელთა სიყვარულისთვისაც არის მოწოდებული? უფრო მეტიც, განა შესაძლებელია თქვას ვინმემ რომ ქრისტიანია, როდესაც ვინმე სძულს ან უბრალოდ არ აინტერესებს საკუთარი ოჯახის წევრებზე კი: მშობლები, ცოლი, შვილები ან და-ძმა? პირიქით, ქრისტიანობა არა მხოლოდ მოყვასთა, არამედ მტერთა სიყვარულს გვიქადაგებს და გვასწავლის. როგორც მაცხოვარი ბრძანებს: არ არსებობს იმაზე მეტი ღვაწლი, ადამიანის მიერ გაღებული, ვიდრე მოყვასისათვის თავის დადება. მაშინ რას უნდა ნიშნავდეს ზემოთქმული სიტყვები? განა შესაძლებელია მაცხოვრის სიტყვები მისსავე სწავლებას ეწინააღმდეგებოდეს? ოჯახის წევრთა უარყოფა, მათი მისამართით საყვედურის გამოთქმა ან თუნდაც მათი მიტოვება მხოლოდ და მხოლოდ ერთადერთ შემთხვევაშია გამართლებული – როდესაც ზემოჩამოთ-

ვლილ ადამიანთა მხრიდან არსებობს წინააღმდეგობა ღვთის შემეცნებისა და ხელის შეშლა ადამიანის მიერ ღმერთის შეყვარებისა. ეს უფნებო სიძულვილი, რომლისკენაც მოუწოდებს მაცხოვარი ყოველ ქრისტიანს, არსობრივად გახლავთ „ღმერთის წარმოცარიელებული სიყვარულის აღვსება“ [3, 330-331].

ოჯახი და ეკლესია. ოჯახი არ განიხილება, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, არ უნდა განიხილებოდეს ეკლესიის გარეშე. ტრადიციულ ქვეყნებში და მათ შორის საქართველოშიც, ოჯახის შექმნა ქორწინების საიდუმლოს აღსრულებით მტკიცდება. ეკლესიასთან ურთიერთობა ერთგვარი ვალდებულებაა. წარსული ათწლეულების განმავლობაში, რომელიც „ავდასახსენებელ კომუნისტურ რეჟიმად“ იწოდება და რომლის დროსაც ათეიზმი მძვინვარებდა, ოჯახის შექმნის მსურველი წყვილები მაინც ახერხებდნენ და მათ კავშირს ქორწინების საიდუმლოში მონაწილეობით ამტკიცებდნენ. შესაძლოა და ეს ასეც არის, რომ წყვილთა უმრავლესობა გაუცნობიერებლად აღასრულებდა და დღესაც აღასრულებს ამას და რიტუალში მონაწილეობას უფრო ეძლევა მნიშვნელობა, ვიდრე თვით ჯვრისწერის შინაარსს. მაგრამ ქრისტიანული ქორწინება ერთგვარი ბეჭედი გახლდათ ახალი ოჯახის შექმნისას. აღნიშნულ ტრადიციას, მოგეხსენებათ უძველესი ფესვები აქვს და ჯერ კიდევ ბიზანტიის იპერიის პერიოდიდან მომდინარეობს. სწორედ ბიზანტიის იმპერატორმა ლეონ VI ბრძენმა (886-912 წწ.) მხოლოდ ქრისტიანულ ეკლესიაში აღსრულებული ქორწინება აღიარა თავისი ნეართ (ბრძანებით) კანონიკურ, ოფიციალურ ქორწინებად, რაც საფუძვლად დაედო სავალდებულო ქრისტიანული ჯვრისწერას. მაშინაც კი, როდესაც ეკლესიის პარალელურად სამოქალაქო ქორწინებანი დამკვიდრდა, ჯვრისწერის რიტუალმა არ დაკარგა თავისი მნიშვნელობა და დღემდე ორივე სახის ქორწინება, როგორც სამოქალაქო ისე საეკლესიო, ერთმანეთის პარალელურად თანაარსებობს.

გარდა საეკლესიო ქორწინებისა, ოჯახის და ეკლესიის ურთიერთობა მომავალი თაობების ზნეობრივად და სულიერად აღზრდის წინაპირობაა. ქორწინების საიდუმლო „მცირე ეკლესიის“ ანუ ოჯახის შექმნის დასაწყისია, რასაც შედეგად ამ ოჯახის წევრთა ჰარმონიული თანაცხოვრება და გამრავლება მოსდევს. თუმცა ოჯახის შექმნის მთავარი დანიშნულება თავდაპირველად არა შვილიერება, არამედ ორი მოსიყვარულე ადამიანის, ქალისა და მამაკაცის თანაცხოვრება უნდა იყოს, რასაც ღვთის მადლითა და კურთხევით მათი სიყვარულის

ნაყოფი ანუ შვილიერება აგრძელებს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ წყვილის კავშირი ოჯახად თუნდაც ერთი ბავშვის შექმნის შემდეგ იწოდება, რომელსაც ახალი წევრის შემატების შემდეგ უკვე ახალი მიზნები, ამოცანები და მოვალეობები უჩნდება და სოციალურ გარემოში ახალი სიტყვის თქმა უნევს.

ბავშვის აღზრდა. ადამიანები იბადებიან და იზრდებიან ძირითადად ოჯახებში. ამ გარემოში გამოიხატება თავდაპირველად ადამიანის კომუნიკაბელურობა, ყალიბდება მისი პიროვნება და ხორციელდება მისი ძირითადი სოციალიზაცია, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მთელ მის ცხოვრებას. როგორც მამა და დედა, ასევე ბავშვიც, არ გახლავთ ოჯახში უპიროვნო ერთეული, არამედ იგი განსაზღვრული, ერთადერთი და განუმეორებელი არსებაა. აქვს სახელი და არის შეუცვლელი მის უნიკალურობაში. მშობლებთან და ოჯახის სხვა წევრებთან ურთიერთობაში ბავშვი ქმნის თავის პირველ დამოკიდებულებას ერთგვარ ნახაზს სამყაროსთან და ზოგადად საზოგადოებასთან, ქმნის თავის რელიგიურობას ან ნებისმიერ მის კოსმოთეორიას, ავითარებს საკუთარ პატივისცემას თუ სიძულვილს მოყვასის მიმართ, აყალიბებს სოლიდარობასა თუ ინდივიდუალიზმს. ოჯახი, რომელიც ქრისტიანულად ცხოვრობს, წარმოადგენს სიყვარულის ერთგვარ „სასწავლებელს“. მეუღლე თავისი მეორე ნახევრის პიროვნებაში ხედავს საკუთარ ჭეშმარიტ სახეს და შესაბამისად ქრისტეს, ისევე როგორც მშობლები თავის შვილებში და შვილები მშობლებში და დაძმებში ერთმანეთში.

სოციალიზაციის პირველ ფაზაში, რომელიც ადამიანის ცხოვრების პირველ სამ წელს გრძელდება, უმნიშვნელოვანესია დედის პიროვნება. ამიტომაც მისი არყოფნა უარყოფითად მოქმედებს ბავშვის სოციალიზაციაზე. თუნდაც მცირე დროის განმავლობაში დედის გავლელა სახლიდან სამსახურეობრივი მოვალეობების შესასრულებლად ბავშვის ამ ასაკში, დიდ ყურადღებასა და სიფრთხილეს საჭიროებს. სოციალიზაციის მეორე ეტაპზე, რომლის დროსაც ბავშვები უფრო დიდ სოციალურ გარემოსთან შედიან ურთიერთობაში, უმნიშვნელოვანესია მამის როლი, მამის პიროვნება, ვინაიდან იგი აწვითარებს და წინ უძღვის ბავშვის სოციალიზაციას უფრო დიდ მასშტაბებზე. ეს, რა თქმა უნდა, არ გულისხმობს რომ მამის პიროვნების არსებობა არაა აუცილებელი ბავშვის დაბადებისთანავე მისი გონებრივი და სულიერი განვითარებისათვის. პირიქით, მამის არყოფნას შესაძლოა უარყოფი-

თი გავლენა ჰქონდეს ბავშვის სოციალურ და სულიერ ცხოვრებაზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მამის როლისა და ფუნქციის შესუსტებამ თანამედროვე სამყაროში გამოიწვია მრავალი ანტისოციალური გამოვლინება [2, 397]. აქვე უნდა ვთქვათ ისიც, რომ ბავშვის ხასიათის ჩამოყალიბება არ ხდება იმდენად მხოლოდ საუბრით ან შეგონებით, რამდენადაც მშობლების მაგალითებითა და იმ საზოგადოების წევრთა ქცევით, რომელშიც ბავშვი იზრდება. ბავშვები, როგორც მგრძნობიარენი და უფროსთა მიმბაძველნი, მათი ქცევების გავლენის ქვეშ ადვილად ექცევიან. აღნიშნული კავშირი მშობლებთან, რომელიც უფრო მძაფრია ბავშვობის ასაკში, უმნიშვნელოვანესია მოგვიანებითაც. ბავშვთა და მოზარდთა ასაკში ჩატარებული კვლევების საფუძველზე მტკიცდება, რომ მათი უმრავლესობა მშობლების საყვედურებს უფრო მტკივნეულად აღიქვამენ და განიცდიან, ვიდრე სკოლის პედაგოგებისა ან მეგობრებისას [4, 123]. მაშინაც კი, როდესაც თვითონ ქმნიან საკუთარ ოჯახებს ადამიანები, მაინც ცდილობენ რომ მშობლებს ჰგავდნენ. მშობლების ჰარმონიული კავშირი უმთავრესი გახლავთ ბავშვთა ზნეობრივი და სულიერი აღზრდისათვის. საპირისპიროდ, დისჰარმონია მშობლებს შორის უარყოფითად მოქმედებს პატარაზე და გარკვეული სახის კომპლექსებსაც უყალიბებს მას მთელი ცხოვრების მანძილზე.

მაგრამ მშობლები, როგორც ადამიანები უშვებენ შეცდომებს. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შეცდომა, რომელიც მშობლებსა და მათ შვილებს შორის მრავალ გაუგებრობას იწვევს, გახლავთ გადაჭარბებული მზრუნველობა. რა თქმა უნდა, მზრუნველობა მშობელთა უპირველესი მოვალეობაა. იგი კარგიცაა და აუცილებელიც ბავშვთა ფსიქო-სომატური განვითარებისა და მომნიფებისათვის, მაგრამ გადაჭარბება ხშირად იწვევს სიკეთის ბოროტებად გადაქცევას. მზრუნველობა, როგორც გადაჭარბებული დაცვა, ავიწროებს ბავშვს და ხელს უშლის მის ფიზიოლოგიურ მომნიფებას.

ბავშვები მშობლებს აღიქვამენ, როგორც ძალაუფლებას. აღნიშნული აუცილებელი და საჭიროა პატარის აღზრდისა და მისი სულიერი მომნიფებისათვის. თავდაპირველად ბავშვისათვის განმსაზღვრელია დედის პიროვნება. მოგვიანებით ძალაუფლების ფენომენი ბავშვის გონებასა და ცნობიერებაში უფრო მეტად მამისაკენ იხრება [7, 98-99]. მაგრამ ჭეშმარიტი ძალაუფლება არ გახლავთ ძალის დემონსტრირება, არამედ პიროვნების თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, ისევე

როგორც ჭეშმარიტება ცდილობს დაარწმუნოს ადამიანი და მიჰყავს იგი თავისუფლებისკენ. აღნიშნული ძალაუფლება არ ეფუძნება შევიწროებასა და იძულებას, არამედ სიყვარულსა და მსახურებას. დღევანდელ დღეს ბავშვები არ არიან მონოდებულნი რომ ცხოვრების ძველ გზებს მისდიონ, რომლებიც წინა თაობებმა შექმნეს, არამედ მათ თვითონ სურთ ჩამოაყალიბონ საკუთარი გზები იმ უამრავ შესაძლებლობათაგან, რომელთაც მათ თანამედროვე ცხოვრება სთავაზობს. ეს, რა თქმა უნდა, ძალზედ ძნელია არა მხოლოდ პატარებისთვის, არამედ უფროსებისთვისაც. მაგრამ თუკი ბავშვის დახმარება გვსურს, აუცილებელია მშობელთა მხრიდან სიყვარულისა და გაგების გამოვლენა [5, 34-35].

ბავშვები არ არიან მშობელთა საკუთრება, არამედ განუმეორებელი პიროვნებები, რომელთაც განსაკუთრებული ზრუნვის საჭიროება გააჩნიათ. ეს ზრუნვა არ უნდა იყოს არც ძალადობრივი და არც ეგოისტური მიზნების დაკმაყოფილებას უნდა ემსახურებოდეს. ხშირად ხდება, რომ მშობლებს აქვთ ისეთი სურვილები, რომელთა აღსრულებაც სურთ შეილებში. ვინაიდან გარკვეული მიზეზების გამო საკუთარ ცხოვრებაში ისინი თავად ვერ აღასრულეს, რაც ხშირად ბავშვისათვის ტანჯვის მიზეზი ხდება.

მეორე მხრივ, მშობლებისადმი და ზოგადად უფროსებისადმი პატივისცემის გამომუშავებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც იმ მდგომარეობებს, რომლებიც უფროსსა და უმცროსს შორის ურთიერთობის ზღვარს შლიან, თავხედობამდე და უტიფრობამდე მიყვავართ. ეს კი სოციალური ურთიერთობის დარღვევას იწვევს. ძველ ბერძნულ ლიტერატურაში თავხედობა და უტიფრობა ხასიათდება როგორც ადამიანის უმძიმესი დაავადება [8, 471-472]. ქრისტიანული შეხედულებითაც, ეს მდგომარეობანი დემონურ საქციელებს წარმოადგენენ და ინდიფერენტულობასა და სინანულის არქონას შობენ [6, 54].

ბავშვის აღზრდა ძირითადად დამოკიდებულია მშობლებზე. ძველად პატრიარქატულ ოჯახებში ბავშვების აღზრდაში მრავალი ადამიანი მონაწილეობდა, რაც თანამედროვე ოჯახებისათვის აღარაა დამახასიათებელი და ძირითად მხოლოდ მშობლებით შემოიფარგლება. თუმცა დღევანდელ პრობლემას ასევე წარმოადგენს ე. წ. „სახლის მასწავლებლები“: ინტერნეტი, ტელევიზია, რადიო და ა. შ. მათ შორის უმთავრესი ინტერნეტია, რომელსაც უდიდესი ზეგავლენის მოხდენა

შეუძლია ბავშვზე და რაც მთავარია მისი კონტროლიც თითქმის შეუძლებელია. ინტერნეტი ადამიანის სოციალიზაციის ძირითადი შემადგენელი ფაქტორი გახდა დღეს. განსაკუთრებით ბავშვობის ასაკში უამრავი ქსელური თამაში, სოციალურ ქსელებით გართობა უფრო მეტად ჩაკეტილობასა და ეგოიზმს ანვითარებს, ვიდრე საზოგადოების სრულფასოვან წევრს. თუ კარგად დავაკვირდებით, ვნახავთ რომ ადამიანები ტექნოლოგიის უდიდესი მიღწევების საფუძველზე, რომლის დახმარებითაც სამყაროს ნებისმიერ წერტილში შეიძლება დაკავშირება ვინმესთან, უფრო ცივები და ინდიფერენტულები არიან, ვიდრე ისინი, რომლებიც მსგავს ტექნიკას საერთოდ არ იყენებენ და პირად, ინდივიდუალურ ურთიერთობებს ამჯობინებენ.

როგორც ძველი პატრიარქატული, ისე თანამედროვე ე. წ. „ბირთვული“ ანუ „მცირე“ ოჯახი, ისევე რჩება ბავშვთა თანმიმდევრული განვითარების შესაბამისი ადგილი. მცდელობა იმისა, რომ ბავშვთა აღზრდის უსერიოზულესი და ურთულესი საქმე სხვადასხვა ორგანოებსა და ორგანიზაციებს განეხორციელებინათ, უშედეგო აღმოჩნდა. თუმცა ოჯახის დანიშნულება ბავშვის აღზრდის საქმეში მისი მდგომარეობიდან გამომდინარე იმდენად გადამწყვეტია პიროვნებად ჩამოყალიბებასა და სოციალურ გარემოში მისი ინტეგრაციისთვის, რომ დანგრეული ოჯახის შვილებში ძალზედ ხშირად ვხვდებით უმწვავეს პრობლემებს და სიძნელებებს მათი სოციალიზაციის კუთხით.

მიუხედავად იმისა რომ, ვსაუბრობთ მშობელთა მიერ შვილების სწორი აღზრდის შესახებ, არ უნდა დაგვავიწყდეს ასევე მშობელთა მიერ საკუთარი თავის აღზრდის შესახებაც. როგორც ვიცით, იესო ქრისტე მოუხმობს მორწმუნეებს რომ იყვნენ როგორც ბავშვები, ვინაიდან მხოლოდ ასე შეუძლიათ მათ ცათა სასუფეველის დამკვიდრება [1, 49]. მოციქული პავლეც ითხოვს მორწმუნეთაგან, რომ იყვნენ ყრმანი ბოროტების მიმართ და ნუ იქნებიან ყრმანი გონებით, არამედ სრულნი [1, 474]. მშობლებს აქვთ უნიკალური საშუალება, რათა იცხოვრონ ბავშვებთან ერთად და შეიცნონ საკუთარი ბავშვობა. ანუ როგორც პავლე მოციქული ბრძანებს, შეიცნონ ყრმობა და იმავდროულად საკუთარი სისრულეც დაინახონ. მაგრამ სამწუხაროდ, დღევანდელ ეპოქაში მშობლები ვერ ახერხებენ იცხოვრონ ისე როგორც ბავშვებმა და უფრო მეტიც, ფუჭად კარგავენ ბავშვების დროსაც რაღაც უსარგებლო მიზნებისთვის, რითაც უმნიშვნელო ბავშვობას აზიანებენ.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ოჯახი ღვთის მიერ ბო-

ძებული ის სავანეა, ის ნავსაყუდელია, სადაც ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბების ყველა პირობა არსებობს, თუკი ადამიანი მათ სწორი და საჭირო მიმართულებით გამოიყენებს. ცხოვრებისეულმა გამოცდილებამ გვაჩვენა, რომ ოჯახი, სადაც ურთიერთპატივისცემა, სიყვარული, სითბო და ურთიერთგაგება სუფევს, ყოველთვის მყარია და მიზანდასახული. ცხოვრებისეული ქარტეხილების წინაშე იგი იმდენად მყარი და შეურყეველია, რომ ნებისმიერ სიძნელეს უძლებს, რადგანაც საფუძვლად სიყვარული უდევს. თვით მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი, ცდილობს საზოგადოებას აღზრდილი, ჩამოყალიბებული და სრულყოფილი წევრები მისცეს, რომლებიც ამ ჯაჭვს შემდგომში გააგრძელებენ და კიდევ უფრო განამტკიცებენ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბიბლია, საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, თბილისი, 2000.
2. გ. მანძარიდისი, „ქრისტიანული ეთიკა“, თესალონიკი, 2006. (ბერძნულ ენაზე)
3. არქიმანდრიტი სოფრონიოსი (სახაროვი), „დავინახოთ ღმერთი ისე, როგორც ის არსებობს“, ათენი, 2000 (ბერძნულ ენაზე).
4. დედა მაგდალინა, „ფიქრები ბავშვებზე მართლმადიდებელ ეკლესიაში დღეს“, ესექსი, ინგლისი, 1993 (ბერძნულ ენაზე).
5. პ. ქსოხელისი, „პედაგოგიური მეცნიერების ძირითადი პრობლემები“, თესალონიკი, 1981 (ბერძნულ ენაზე).
6. წმინდა პაისი ათონელი, სიტყვა I, თესალონიკი, 1998 (ბერძნულ ენაზე).
7. A. Michel, Sociologie de la famille et du mariage, Paris, 1972.
8. ევრიპიდე, „მედეა“, ათენი, 1998 (ბერძნულ ენაზე).

Archimandrite Michael Ejibishvili
Doctor of Social Sciences, Church of Greece

Family as the Beginning of Personality Socialization

Summary

In a family that is the initial phase of personality socialization, people learn the rules and norms that are necessary for a person to become a worthy member of society in the future. In parallel with the destruction of the traditional family institution, which is the worst problem in the world, we need to have a wide range of discussions about traditional values, so that future generations receive not only theoretical knowledge about the initial stage of personality socialization in the family, but use this knowledge in everyday life. The interrelationship between the family and religion, which helps a person in socialization, is one of the most important components of this institution.

ეკაკობიაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტე-
ტის დოქტორანტი

ინგლისელი მეცნიერის – დევიდ ლენგის თვალსაზრისი რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაზე

ცნობილი ინგლისელი ქართველოლოგი დევიდ მარშალ ლენგი (1924-1991) წლების განმავლობაში მოღვაწეობდა ლონდონის უნივერსიტეტის აფრიკისა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიის შემსწავლელ სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში. მის კალამს ეკუთვნის საინტერესო გამოკვლევა – „საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები“, რომელიც 1957 წელს გამოიცა ნიუ-იორკში. ნიგნი ქართულადაც ითარგმნა (მთარგმნელი მიხეილ გამყრელიძე) და 2003 წელს გამოიცა.

სამოცი წლის უკან დანერილი ეს ნიგნი ქართველ მკვლევართა ინტერესს დღესაც იმსახურებს თავისი შინაარსით, მოვლენების ავტორისეული ანალიტიკური თავისებურებით, იმ ფაქტების წარმორჩენით, რომელთაც საქართველოს ისტორიული წარსულის გააზრებისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

მან კემბრიჯის უნივერსიტეტში შეისწავლა გერმანული და რუსული ენები და კვლევის საგნადაც რუსული ლიტერატურა და ამ ქვეყნის ისტორია აირჩია. მისი პირველი გამოკვლევა ალექსანდრე რადიშჩევს ეძღვნებოდა.

საქართველოსადმი დანერილ ნიგნს ლენგი მეუღლეს – ჯენეტ საგდენს უძღვნის. სწორედ ჯენეტზე ქორწინების შემდეგ გაიცნო მან ქართველები და საქართველოს ისტორიის შესწავლის სურვილიც გაუჩნდა. ჯენეტის ბიძაშვილი – დორა გოიერი ცოლად ჰყავდა ცნობილ ქართველ ორიენტალისტს – აკადემიკოს გიორგი წერეთელს. 1964 წლიდან ის ლონდონის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთისა და აფრიკის ქვეყნების ინსტიტუტში ჯერ დოცენტი, შემდეგ კავკასიისმცოდნეობის პროფესორი ხდება და ამ თანამდებობაზე რჩება ოცი წლის განმავლობაში.

ზემოდ დასახელებული ნაშრომის გარდა დევიდ მარშალ ლენგის კალამს საქართველოსა და სომხეთის ისტორიისადმი მიძღვნილი ბევრი გამოკვლევა მიეკუთვნება. ესენია: „საქართველოს ურთიერ-

თობა საფრანგეთთან ვახტანგ VI-ის მეფობაში, 1711-1724“, „გრაფ ტოტლებენის ექსპედიცია საქართველოში“, „საქართველო და სეფიანთა დინასტიის დამხობა“, „იოანე ბატონიშვილი და მისი კალმასობა“, „საქართველოს ნუმისმატიკური ისტორიის საკითხები“, „ქართველ წმინდანთა ცხოვრება დალეგენდები მათზე“, „სიბრძნე ბალავარისა“, „ახალი აღთქმის ქართული თარგმანები“, „ამირან-დარეჯანიანი“, „საქართველო გიორგი ბრწყინვალის მეფობაში“, „საქართველოს ახალი ისტორია“, „სომხეთი – ცივილიზაციის აკვანი“, „სომხები – ერი სამშობლოს გარეთ“ და სხვ.

მანვე შეადგინა და გამოსცა ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული ქართულ და სხვა კავკასიურ ენებზე დაბეჭდილი წიგნების კატალოგი. „მარი ბროსეს შემდეგ ძნელად თუ შეიძლება უცხოელი მეცნიერის დასახელება, ვისაც ასეთი წვლილი მიუძღვის საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ევროპული საზოგადოებისთვის გაცნობასა და პოპულარიზაციაში, როგორც დევიდ ლენგს“, – წერს მისი შრომის მთარგმნელი მ. გამყრელიძე [1, 8].

დ. ლენგის უამრავ ნაშრომთაგან „საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები“ მაინც ყველაზე მნიშვნელოვან ტექსტად უნდა ჩაითვალოს. მასში ჩვენთვის საინტერესო, თუმცა, ზოგჯერ მიუღებელი, თვალსაზრისებია გამოთქმული. ფრიად განათლებული ინგლისელი სწალული ადვილად ახერხებს საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების მიუკერძოებელ და ევრაზიულ ქრილში განხილვას. ნაშრომი მან 32 წლის ასაკში დაწერა საგრანტო პროექტის ფარგლებში ნიუ-იორკის კოლუმბიის უივერსიტეტის რუსულ ინსტიტუტში.

ნაშრომის არცთუ დიდი ფორმატის მიუხედავად, იგი ინფორმაციულად ძალზე ტევადია, ზღვა მასალიდან ავტორს მოხერხებულად აქვს შერჩეული ყველაზე არსებითი მოვლენები და ფაქტები, გაანალიზებული აქვს ისინი, როგორც ევროპისა და აზიის ისტორიულ მაგალითთა კონტექსტში, ასევე, შედარებებითა და პარალელებით უცხოური კულტურის სხვადასხვა ფენომენებთან. ქართველი მკითხველის გაღიზიანება შეიძლება გამოიწვიოს ინგლისელი მკვლევრის ზოგიერთმა სრულიად განსხვავებულმა თვალსაზრისმა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ კონცეპტებთან მიმართებაში. ეს ეხება ქართლის მეფე როსტომის (იგივე ხოსრო მირზას) და კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ის, იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის, ერეკლე II-ის და სხვა მოღვაწეთა მისეულ შეფასებებს.

საერთოდ, დევიდ ლენგი, ჩვენი ხალხისა და მისი ისტორიის მიმართ პატივისცემის მიუხედავად, არ მალავდა გაღიზიანებას იმ

ზედმეტი პატრიოტიზმისა და ფიცხი ხასიათის გამო, რასაც ქართველებში ხედავდა. ამაზე თავად ნერდა 1962 წელს და მისადმი ქართველთა განაწყენების მიზეზად მიაჩნდა ის, რომ „მრავალქართველს გონების სიმკვირცხლესთან ერთად ხასიათის სიფიცხე და გულში ბოლმის ჩადება სჩვევია“ [1,10].

მან მხარი დაუჭირა ქართულ კულტურულ მემკვიდრეობაზე სომხური მეცნიერების პრეტენზიებს, რითაც ბევრი ქართველი განაწყენდა. ეს მარტო მისი მეცნიერული კვლევის შედეგით კი არ მოსვლია, მის ხასიათსა და ბუნებაშიც იდო გარკვეული საპირისპირო ქმედებისადმი მისწრაფება, რითაც მან სრულიად შეცვალა ბევრი ადრინდელი თვალსაზრისი.

როდესაც განიხილავს ქართლის მეფე როსტომის კონფლიქტს კახეთის მეფე თეიმურაზთან, ის უპირატესობას როსტომს ანიჭებს. მის სიმპათიებს განაპირობებს ის ფაქტი, რომ თეიმურაზისგან განსხვავებით, როსტომ მეფემ აირჩია სპარსეთის მიმართ გონივრული კომპრომისის პოლიტიკა და ამით ქვეყანას განვითარებისა და წინსვლის შანსი მისცა. ქართლის ტახტზე მუხრანბატონების ყოფნის პერიოდს, როსტომიდან ვახტანგ VI-მდე, ლენგი „ვერცხლის ხანას“ უწოდებს, რითაც ერთგვარად პარალელს ავლებს ამ პერიოდსა და თამარ მეფის „ოქროს ხანის“ ეპოქებს შორის.

ამ საკითხს ჩვენი ისტორიოგრაფია სხვადასხვაგვარად უდგება. ისტორიკოსთა ნაწილი, მათ შორის დიდი ივანე ჯავახიშვილი, როსტომის მეფობის პერიოდს უფრო ღრმად განიხილავს და ერთმნიშვნელოვნად დადებითად არ აფასებს თუნდაც იმ შედეგების გამო, რაც ამ მმართველობამ, სპარსული წეს-ჩვეულებების მიმბაძველობამ და რელიგიურმა ოკუპაციამ, რამაც ქართლის ზედაფენები მოიცვა, ქართველი ხალხის ცხოვრებასა და ცნობიერებაში უარყოფითი ელემენტი გააძლიერა და ეროვნული იმპულსები შეასუსტა. ივანე ჯავახიშვილის არგუმენტები იმდენად ძლიერია და ჩვენი ერის ფსიქიკას მორგებული, რომ არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ.

განსხვავებული აზრისაა ლენგი საქართველოს რუსეთთან შეერთების მიზეზებსა და შედეგებზე. ის ცალსახად უწოდებს ამ აქტს არა დაპყრობას, არამედ ნებაყოფლობით შეერთებას, რაშიც ქართველი მკითხველი ვერ დაეთანხმება. ამასთანავე, ამ ფაქტს დადებით აქტად თვლის და ქვეყნის განვითარების მასტიმულირებლად მიიჩნევს, რაც ასევე არასწორია. მეორეც ის, რომ ლენგი ამ პროცესის მიზეზს არა რუსეთის იმპერიულ-ექსპანსიონისტური პოლიტიკის ქრილში ხედავს, არამედ ქართველ მეფეთა არასწორი ქმედებების ლოგიკურ დასასრულად გაიაზრებს. რუსეთის მიერ საქართველოს

სამეფოების მიერთება მისთვის დაკავშირებულია იმ ადმინისტრაციულ და სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებთან, რომელთა გადაჭრაჲც ქართველმა მმართველებმა ვერ მოახერხეს. მისი აზრით, ნადირ-შაჰის ეგიდის ქვეშ გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფო, მიუხედავად ერეკლე II-ის ნიჭისა და ენერგიულობისა, ვერ ჩამოყალიბდა სიცოცხლისუნარიან პოლიტიკურ ერთეულად, ვერ შეიქმნა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის უსაფრთხო გარემო, რასაც საბოლოოდ მისი რუსეთის პროვინციად გადაქცევა მოჰყვა. აქ ის შესაძლოა გავამართლოთ იმ ნაწილში, სადაც ქართული სამეფოს სისუსტესა და დაუცველობაზე საუბრობს, მაგრამ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის საჭირო მშვიდობიანი გარემოს შექმნა იმ ვითარებაში, რაშიც სამეფო ცხოვრობდა, მარტო მეფის ქმედებებზე არ იყო დამოკიდებული. სწორედ მშვიდობის გარანტი იყო ქართველ მეფეთა და მთავართათვის რუსეთი, რომლის მეშვეობითაც ქვეყანა მოიპოვებდა წარმატებას, თუკი ეს დამოკიდებულება დადებული ხელშეკრულების (გეორგიევსკის ტრაქტატი) ფარგლებში განვითარდებოდა. მაგრამ რუსეთს ეს როდი სურდა: მისი იმპერიული ზრახვა სამეფოს დასუსტება და მიტაცება იყო და კიდევ განახორციელა ეს სურვილი.

ლენგის შეფასებები, ჩემი აზრით, ზოგჯერ უფრო რუსოფილი მკვლევრის ნააზრევია, ვიდრე ისტორიული პროცესების ანალიზის შედეგად მიღებული ობიექტური კონცეფციები. ეს კარგად ჩანს მის მიერ იმერეთის მეფის – სოლომონ II-ის სრულიად უარყოფით კონტექსტში წარმოდგენისა და ამ დიდი ქართველი მეფის ქვეყნარტი პატრიოტიზმის ფინიანობად და ფიცხი ხასიათის გამოვლინებად წარმოსახვისა.

ასევე, უარყოფითად აქვს ლენგს შეფასებული 1832 წლის შეთქმულება, ეს ისტორიული მოვლენა, მისი აზრით, აშკარად უარყოფითია. მას არ ჰქონდა ხალხში დასაყრდენი, მისი მოთავეები ხალხისგან მოწყვეტილნი იყვნენ და მათ რომანტიკულ-პატრიოტული და დონკიხოტური გრძნობები ამოძრავებდათ. მიუხედავად ამგვარი შეფასებებისა, ლენგის, როგორც ევროპელი ანალიტიკოსის თვალსაზრისი ჩვენთვის საინტერესოა მაშინაც კი, როდესაც მას არ ვეთანხმებით.

ნიგნის მე-13 თავში, რომელიც მონარქიის გაუქმებას ეხება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში, ბევრი სადავო დებულებაა. წყაროებს თავისი მსჯელობისა და დასკვნებისათვის მკვლევარი ძირითადად იღებს რუსი ისტორიკოსების ნაწერებიდან, ან ალექსანდრე ცაგარელის აქტებიდან. ამავე თავისთვის გამოყენებუ-

ლია დუბროვინის ნიგნი – „1802 წელი საქართველოში“. როგორი ტენდენციურია ეს ნაშრომი ქართველ ბატონიშვილთა და სამეფო კარის შესახებ, ჩვენთვის კარგადაა ცნობილი, ინგლისელი მკვლევარი კი დუბროვინის ამ მონაცემებს ეყრდნობა და მოვლენებს მისეულ ჭრილში აფასებს. „იულონმა და ფარნავაზმა, – წერს იგი, – აშკარა ამბობება წამოიწყეს და პრორუსულად განწყობილი თავადაზნაურებისა და დავითის მომხრეთა მამულების ძარცვას მიჰყვეს ხელი. ვახტანგ ბატონიშვილი დუშეთში იდგა ბანაკად, საიდანაც ის თბილისსა და ჩრდილო კავკასიას შორის მოძრავ კურიერებს აკავებდა და რუსეთის სამხედრო კომუნიკაციებს ემუქრებოდა“ [1, 262].

რა თქმა უნდა, ინგლისელი მკვლევრის სიმპათიას ვერ იმსახურებს ვერც ერთი ქართველი პატრიოტი, ვინც სახელმწიფოებრიობის გადასარჩენად იბრძოდა. მართალია, ეს ბრძოლა მართლაც იყო „დონკიხოტური“, მაგრამ თავად ესპანელიც ხომ სამართლიანობისა და სიკეთის გადასარჩენად იღვწოდა. ეს ყველაზე კარგად უნდა ესმოდეს სწორედ ევროპელ მკვლევარს, მაგრამ ლენგი მაინც ძალასა და პოლიტიკურ რეალიებს უჭერს მხარს, როგორც ამას რუსეთის იმპერიული სამხედრო ისტორიოგრაფია აკეთებდა. ამ მიზეზით მან ინტრიგებში ჩართულად გამოაცხადა მეფე ერეკლეს ერთგული მრჩეველი, ქართული სახელმწიფოს არსებობის შენარჩუნებისთვის სიკვდილამდე თავდადებული – სოლომონ ლიონიძეც და მის შეფასებაშიც დუბროვინის თვალსაზრისი გამოიყენა [2, 36].

დ. ლენგი დანვრილებით აღწერს საქართველოს საკითხის განხილვას რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში 1801 წლის 11 და 15 აპრილს. ის ამ განხილვას არ უდგება კრიტიკულად, მიიჩნევს, რომ გრაფი ვორონცოვისა და კოჩუბეის უარყოფითი შეფასება – არ დაერღვიათ საქართველოს სამეფოს დინასტიური უფლებები – სუსტად იყო არგუმენტირებული და ამიტომ დამარცხდა, ალექსანდრე I-ის პოზიცია კი მის დემოკრატიულ ბუნებად აღიქმება. მოვიტანთ მცირე ნაწილს ტექსტიდან: „საბჭომ გადაწყვიტა, რომ „დახმარება, რომელიც ადრე საქართველოს რუსეთისგან ეძლეოდა, ორივე მხარისათვის იმდენ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, რომ არ არსებობს რაიმე საშუალო გზა, გარდა ქვეყნის მთლიანად მიტოვების, ან იმპერიის შემადგენლობაში მისი შეყვანისა“. საბჭომ საჭიროდ მიიჩნია გენერალ კნორინგის თბილისში გაგზავნა აქ დროებითი ადმინისტრაციის შესაქმნელად და ქვეყნის მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის მოსაწოდებლად. იმპერატორის სინდისის ქენჯნის გასაქარწყლებლად მას უნდა გაერკვია რამდენად ერთსულოვანი იყო მოსახლეობის სურვილი, რომ ქვეყანა რუსეთის შემადგენლობაში შესულიყო. 1801 წლის მაისს გე-

ნერალი კნორინგი თბილისში ჩამოვიდა და ნახა, რომ რეგენტი ბატონიშვილის – დავითის ხელისუფლება ფაქტიურად დესპოტიას წარმოადგენდა. მან მაშინვე ჩამოაშორა დავითი მმართველობას და დროებითი მთავრობა შექმნა ოთხი ქართველი თავადისაგან გენერალ ლაზარევის მეთაურობით“ [1, 266].

ლენგი სწორად აღნიშავს ერთ მომენტს, რომ იმპერატორ პავლეს მიერ საქართველოს ანექსირებაში კნორინგს, როგორც სამხედრო მოხელეს, დიდი წვლილი ჰქონდა შეტანილი და ახლა უკან აღარ დაიხევდა, დაპყრობილ საქართველოს ხელიდან არ გაუშვებდა, ამიტომ ნაჩქარევი გამოკითხვა და არა ნამდვილი პლემბისციტი ჩაატარა, რის შემდეგაც პეტერბურგს გაეშურა. კნორინგის მიერ ჩატარებული ღონისძებების აღწერა ლენგმა რუსულ არქივსა და ბუტკოვის მასალებზე დაყრდნობით შეიტანა წიგნში [3]. ამის გარდა, ინგლისელ მეცნიერს ხელთ ჰქონდა სოკოლოვის „Путешествие в Имеретию 1802 г.“ [4].

მეცნიერს შეეძლო არათუ უფრო ობიექტური ქართული გამოკვლევები, არამედ რუსული აქტებით ესარგებლა და უფრო მკაცრი დასკვნები გაეკეთებინა იმ ლოიალური განცხადებების ნაცვლად, რაც მან კნორინგის ირგვლივ წარმოგვიდგინა. მან ისიც კი ვერ დაინახა, რომ იმპერატორი განგებ იცავდა ნეიტრალიტეტს და სინამდვილეში მხარს უჭერდა ზუბოვებისა და კნორინგის ფრთას, რომელთაც საქართველოს ოკუპაციისა და იმპერიის სივრცეში გადატანის მხარე ეჭირათ.

1801 წლის 18 აგვისტოს სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე, სტროგანოვმა, რომლის ხელით შედგა სხდომის ოქმი, აღიარა, რომ არაფერს მოუტანდა რუსეთს საქართველოს ანექსია, უკეთესი იქნებოდა პროტექტორატი, რაც ეკატერინეს სურდა, არც მუსინ-პუშკინის დასკვნა – საქართველოს წიაღისეულზე – იყო სწორი, იმპერატორს გადამეტებული ილუზიებისთვის არ უნდა დაეჯერებინა. „იმპერატორმა მიუგო, – წერს ლენგი, – რომ სარწმუნოდ მიაჩნდა მუსინ-პუშკინის მიერ საქართველოს წიაღისეულის შეფასება, მაგრამ აღიარა, რომ როგორც გენერალი კნორინგი პირად საუბარში გამოუტყდა, თავისი მოხსენება ისე შეაფერადა, რომ ქართლ-კახეთის ანექსიისათვის რაც შეიძლება მეტი დამაჯერებლობა მიეცა, რადგან ფიქრობდა, რომ ამით იმპერატორს ასიამოვნებდა. ალექსანდრემ კომიტეტის წევრებს აუწყა, რომ პატივცემული გენერალი ძალზე გაკვირვებული დარჩა, როცა იმპერატორის უხალისობა დაინახა ასეთი შემთხვევის გამოყენებაში. დაჟინებით გამოკითხვაზე კნო-

რინგი დათანხმდა, რომ თუ მეფის სურვილი იქნებოდა, **უბრალო პროტექტორატიც სრულიად შესაძლებელი იყო** [1, 269].

აქედანაც ჩანს, რომ ლენგი მიხვდა რეალურ ვითარებას, იმპერატორს შეეძლო ტრაქტატის პირობა აესრულებინა და სამეფოს გაუქმება არ მოეხდინა, და თუ ეს არ გააკეთა, რომელიმე მოხელის, ან მათი ჯგუფის მოთხოვნა კი არა, არამედ საკუთარი გადაწყვეტილება იყო. ეს რუსული იმპერიული ოცნება პეტრე I-დან მოყოლებული სდევდა რუსულ ხელისუფლებას და ამას ხელს აღარ გაუშვებდა არცერთი იმპერიის მესაჭე. ამის შემდეგ კი მეცნიერის მტკიცება, თითქოს რუსეთის ქმედებაში საქართველოს სამინაო ვთარეზამ ითამაშა გადამწყვეტი როლი და არა იმპერიულ-ექსპანსიონისტურმა ვნებებმა, არადამაჯერებელია.

ასეთივე პრორუსული პოზიცია უჭირავს ამ გამოკვლევაში დევიდ ლენგს სოლომონ II-ის მიმართ. XIX-XX საუკუნეების რუსული ისტორიოგრაფიის მსგავსად, ისიც სოლომონს თვლის უჭკუო მმართველად, რომელიც მხოლოდ იმპულსურად მოქმედებდა და თავისი ხალხს ინტერესებს არ ითვალისწინებდა.

მას შემდეგ, რაც სოლომონ მეფისა და იმერეთის უთანასწორო ბრძოლებს აღწერს რუსეთის წინააღმდეგ, მკვლევარი ხოტბას ასხამს პავლე ციციანოვს, ჩამოთვლის მის მიერ გაკეთებულ კეთილ საქმეებს საქართველოსთვის. ასევე მგრძნობიარედ ასრულებს სოლომონის ცხოვრების ამბავს იმ ეპიტაფიის მოტიანით, რომელიც ტრაპიზონში დაკრძალული მეფის საფლავზე არსებობდა. აი, ეს ეპიტაფიაც: „დარდისგან გატეხილი, ავადმყოფობისგან ლოგინად ჩავარდნილი, მას შემდეგ, რაც ვაღიარე ცოდვები და წმინდა ზიარება მივიღე ჩემი აღმსარებლის, იმერეთის სამეფო კარის მღვდლის იესესგან, განვისვენებ წმინდა ადგილზე, სადაც ჩემს საფლავს ყოველთვე ნაკურთხი წყალი ესხურება. უცხოვ, ნახე, სად არის დამარხული უცხო კაცი, ნახე მეფის საფლავი. ვინც კი ჩემი ოჯახის წევრთაგან ტრაპიზონს მოხვალთ, ნახეთ აქ მწოლიარე მეფე, შესთხოვეთ მისთვის შენდობა და ზეციური სასუფეველი“. ეს ციტატა დევიდ ლენგს მარი ბროსეს ტექსტიდან აქვს დამონებული [1, 285].

ამ ისტორიის შემდეგ, საბოლოო დასკვნაში, მას მაინც არ უჩნდება სურვილი სოლომონი პატრიოტ და თავდადებულ ადამიანად გამოაცხადოს. შემრიგებლობა, რეალური პოლიტიკა, დამარცხების წინაშე მეტი სიფრთხილე მისთვის გაცილებით მეტია, ვიდრე თავგანწირვა და ცხოვრების სიკეთეზე უარის თქმა საკუთარი ქვეყნის მომავლის სასარგებლოდ.

მიუხედავად განსხვავებული აქცენტებისა, დევიდ ლენგის ნაშრომი ქართველ ისტორიკოსთა კიდევ მრავალ თაობას გამოადგება, დააფიქრებს, ახალი განსჯისათვის შეამზადებს და ბევრ ისტორიულ ფაქტს ახლებურად დაანახვებს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დევიდ ლენგი, საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები, თბილისი, 2003.
2. Н. Дубровин, Закавказье от 1803-1806 гг., Москва, 1872.
3. П. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа с 1772 до 1803 г., ч. 1, 1869.
4. Соколов, Путешествие в Имеретию 1802 г., ქართული თარგმანი, გაზეთი „დროება“, 1882, №16.

Eka Kobiashvili

*Doctoral Student of the Jakob Gogebashvili
Telavi State University*

British Scientist David Leng's View of Russia's Conquest of Georgia

Summary

David Marshall Leng (1924-1991), a well-known English Kartvelologist, has worked at the London University, Institute of History Africa and the Middle East.

He is the author of the book „The Last Years of the Kingdom of Georgia“. The book is written about sixty years ago, but Georgian researchers are still today interested in this book, with the peculiarities of the author's assessment, by showing the facts that are of great importance to the historical past of Georgia. The researchers are interested in the contents of the authors' assessment of the events, the facts of which are of great significance for understanding the historical past of Georgia.

The article discusses the different accents of the English scholar, the views of Georgian historiography on these topics.

ლელა მიქიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერთანამშრომელი

წითელი (გატეხილი) ხიდის აღწერილობა და მისი ფუნქცია XIX საუკუნის ეპროპაელ მოგზაურთა ნაშრომების მიხედვით*

წითელი ანუ გატეხილი ხიდი გვიანი ფეოდალური ხანის ხიდ-თმშენებლობის ნიმუშია. იგი აგებულია მდ. ხრამზე (ქციაზე), თბილისიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, 57 კმ-ის დაშორებით. ამ ხიდზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო და სტრატეგიული მაგისტრალი, რომელიც საქართველოს სომხეთთან, აზერბაიჯანთან და ირანთან აკავშირებდა. დღემდე მოქმედი ეს ოთხთაღოვანი ხიდი ააშენა ქართლის მეფე როსტომმა XVIII ს-ის შუა წლებში (ზოგიერთი ცნობით 1653 წ.). მიუხედავად იმისა, რომ ეს ხიდი არასოდეს დაზიანებულა, იგი მაინც „გატეხილი ხიდის“ სახელით იყო ცნობილი, რაც იმით აიხსნება, რომ მის მახლობლად (95 მ-ის დაშორებით) მდ. ხრამის ორივე ნაპირზე დღემდე შემორჩენილი სხვა, უძველესი ხიდის ნაშთები, კერძოდ — საყრდენი ბურჯები. თავისი ფორმებით და საერთო იერით იგი ძალიან ენათესავება ირანულ ხიდებს, რომლებიც, ამკარაა, ნიმუშად ჰქონდათ აშენების დროს [1, 186; 3, 40].

უძველესი დროიდან ამ მიმართულებით მოქმედებდა ისტორიული საგზაო მაგისტრალი — ფაზისი-ქუთაისი-თბილისი-კასპიის ზღვის სანაპირო; აქვე, ხრამისა და მტკვრის შესართავთან მდებარეობდა უძველესი ქართული ქალაქი ხუნანი (სომხ. ჰნარაკერტი), რომელიც VIII ს-ში მურვან-ყრუს ურდოებს დაუნგრევიათ. როგორც ჩანს, უძველესი ხიდიც ამ დროს განადგურებულა, მის ნანგრევებსა და მიმდებარე ადგილს კი „გატეხილი ხიდი“ შეერქვა. ეს სახელწო-

* წინამდებარე სტატია მომზადებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ ფუნდამენტური კვლევებისათვის გაცემული სამეცნიერო გრანტის (№FR/269/1-10/14) ფარგლებში

დება შემდგომში მემკვიდრეობით გადასულა დღეს არსებულ მოქმედ (როსტომისეულ) ხიდზე, რომელსაც რუსებმა XIX ს-ში „ნითელი ხიდი“ დაარქვეს მისი ნითელი აგურით ნაგები თაღების გამო [3, 40]. ამას ადასტურებს ვახუშტი ბატონიშვილიც: „ხოლო ნაჯბადინს ქუეით არს ხუნანი; აღმოსავლით და ჩრდილოთ უდის მტკუარი, სამხრით ქცია; აღაშენა ციხე-ქალაქი ქართლოს, პირველ ენოდა მტკურის ციხე, შემდგომად ხუნანი და ან მოჰმადიანნი უხმობენ ქალისციხე-ყიზყალას, დაბის გამო... შემდგომად ყრუსა მოოხრდა ქალაქი, და ციხე იყო აქამომდე. აქა არს ნახიდვარი. ამის გამო აღაშენა პ(ირველა)თ მეფე როსტომ ხიდი ქვითკირისა, დიდ-შუენიერი, რომლისა სუეტსა შინა არს სახლი შუენიერი, მჭურეტი ამიერ და იმიერ მდინარისა... აქათ და იქით ქციის კიდესა ზედა ფუნდუკნი დიდნი და კეთილნი, თლილის ქვისანი“ [9, 324].

ნიშანდობლივია, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ხიდის სახელწოდების კიდევ ერთი, განსხვავებული ინტერპრეტაციაც გვხვდება, კერძოდ, აკად. ი. ციციშვილი წერდა: „ხიდის საერთო სიგრძე აღწევს 153 მეტრს. იგი ოთხმალაინია, ისრული ფორმის თაღები გამოყვანილია ბრტყელი აგურით, ხოლო ბურჯები მოპირკეთებულია თლილი ქვით. ხიდის სიგანეა 4,3 მ. თაღები მდინარის დონიდან აღმართულია 12-14 მ-ით. ხიდი გვერდებიდან შუაგულისაკენ თანდათანობით მალღდება და მთავარი თაღის თავზე გარდატყდება, რის გამოც მას „გატეხილი ხიდიც“ ეწოდება. ხიდის სანაპირო ბურჯებში მოწყობილია ბუხრიანი დიდი ოთახები, რომლებიც ქარვასლის ფუნქციას ასრულებდნენ, ამას გარდა არის მომცრო ოთახი – სადარაჯოსათვის ან მეზაჟისათვის“ [11, 129].

ხიდი თავდაპირველი სახითაა შემონახული და ახლაც ამიერკავკასიის ერთ-ერთ მთავარ მაგისტრალს ემსახურება. მას ოთხი ლამაზი მოხაზულობის თაღი აქვს, ხოლო მის ბურჯებში ფართო ოთახებია განლაგებული: მარცხენა ნაპირის საყრდენში ორი ოთახია, მარჯვენაში კი ერთი. შუა ბურჯში ერთი პატარა ოთახია გუმბათოვანი ჭერით, ბუხრითა და ხიდის ორივე მხარეს გამავალი აივნებით. ამ ოთახში ჩასვლა ხიდიდან არის შესაძლებელი და როგორც ჩანს, ეს დარაჯის ან მეზაჟის სამყოფელი უნდა ყოფილიყო; კიდურ ბურჯებში მოწყობილი ოთახები კი განკუთვნილი იყო ქარვასლებისათვის, სადაც მგზავრებს შეეძლოთ გაჩერება.

გატეხილ ხიდზე გადიოდა წინა აზიის ქვეყნებისაკენ მიმავალი საქარავნე გზა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდებოდა აზიისა და ევროპის ქვეყნებში გასვლა; შესაბამისად, ამ ხიდს საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი მნიშვნე-

ლობა ენიჭებოდა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ხიდის ისტორია სამხედრო თვალსაზრისითაც: 1795 წ. 7 სექტემბერს ალა-მაჰმად-ხანი 35-ათასიანი ლაშქრით მოადგა გატეხილ ხიდს, სადაც ერეკლე II-ს 200-კაციანი რაზმი ჰყავდა დატოვებული მცველად; უთანასწორო ბრძოლაში ქართველებმა დიდი მსხვერპლის ფასად შეაფერხეს მტრის ჯარის მსვლელობა თბილისისაკენ [7, 174-175; 8, 17]. 1921 წ. თებერვალში აქვე გაიმართა ბრძოლა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მეგრძოლთა და ბოლშევიკური წითელი არმიის რაზმებს შორის.

უცხოელ მოგზაურთაგან პირველად ხიდი მოუნახულებია ჟან შარდენს (XVII ს., 1673 წ.), შემდეგ – იოჰან გიულდენშტედტს (XVIII ს., 1768-1774 წწ.), ხოლო XIX ს-ში ხიდის საკმაოდ დეტალური აღწერილობა შემოგვინახეს თავის პუბლიკაციებში ფრანგმა მოგზაურებმა ჟაკ ფრანსუა გამბამ (XIX ს. 20-იანი წწ.) და ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერემ (XIX ს. 30-იანი წწ.).

გიულდენშტედტის გადმოცემით: „ქართველების ქციას თათრები ნახატირს ეძახიან, ქართველები კი – ნახიდურს... ქციის გაყოლებით მივედით ქვის ხიდთან, რომელიც ამ მდინარეზეა აგებული. ხიდი ნაშენია ფილაქნებითა და აგურით, ის შემოფენილია ასევე ფილაქნებით. ის არის 200 ნაბიჯის სიგრძისა, ხოლო შუაში სიმაღლე აღწევს 30 ფუტს. ის შესდგება 4 თალისაგან; საძირკველი თლილი ქვისაა, დანარჩენი აგურისაა და შემდეგ რიყის ქვითაა ამოყვანილი. ორივე მხარეს აქვს პატარა ფუნდუკი მგზავრთათვის. შუაში, აღმოსავლეთ მხარეზე, არის კიბე, რომელსაც ჩაყვავართ ღია ოთახში. როსტომ მეფემ ის ააშენა შედარებით დაბალი, დანგრეული ხიდის ნაცვლად, რომელთანაც მდინარის ორივე ნაპირზე იყო თითო ქარვასლა. ახლაც ჩანს ძველი ხიდის ნანგრევები, რომელიც ახლისაგან დაახლ. 200 ნაბიჯზე იმყოფება, აღმოსავლეთით. ამიტომ ეძახიან ამ ხიდს გატეხილ ხიდს (დანგრეულ ხიდს)“ [10, 69-70].

როგორც ირკვევა, დაახლოებით 10 წლის მანძილზე, გამბასა და დიუბუას მოგზაურობებს შორის შუალედში, ხიდს გარკვეული დაზიანების კვალი დასტყობია; გამბას გადმოცემით, მის დროს მხოლოდ ფენილი და პარაპეტი იყო ოდნავ დაზიანებული, ხოლო დიუბუას მოგზაურობაში ვკითხულობთ: „შარდენის შემდეგ აქ ბევრი რამ შეიცვალა, წითელი აგურის ხიდი კი იმდენად სოლიდურად იყო ნაგები, რომ პირვანდელი სახით შემორჩა; მაგრამ ოთახები, სადაც გადაღლილი მოგზაური ჰპოვებდა თავშესაფარს, გავსებულიყვნენ ნეხვითა და სიბინძურით ისე, რომ მხოლოდ რამდენიმე მათგანში შეიძლებოდა შესვლა. ლამაზი, დახურული აივნები, სადაც გრილი ნიავი უბე-

რავდა, უკვე დანგრეულია და შემორჩენილია მხოლოდ კოჭების რამდენიმე ნამსხვრევი და ის ღრმული, სადაც ეს აივნები იყო ჩაშენებული“.

აქვე მოვიყვანთ ამონარიდებს ამ ორი ავტორის ნაშრომებიდან [12]:

„დემურჩესალის საგუმავოს შენობები სოღანლულის შენობათა მოდელის მიხედვითაა ნაგები, ოღონდ უცხოელთათვის განკუთვნილი ბინის ნაწილი ბევრად უფრო მცირე ზომისაა და ნაკლებად კეთილმოწყობილი. აქ მხოლოდ რამდენიმე საათით შევისვენეთ და სალაგლში გავემგზავრეთ. ეს მხარეც ასევე უნაყოფო და დაუმუშავებელი იყო. დემურჩესალიდან ათ ვერსზე მივადექით კრომის (Crome) ანუ ხრამის (Khram) ნაპირებს. იგი ოდნავ მოშორებით ერთვის მტკვარს. მდინარე გადავლახეთ აგურისაგან ნაგები, საკმაოდ მყარი ხდით, რომელიც ყველაზე ამაღლებულ ადგილას იყო აშენებული (მხოლოდ ფენილი და პარაპეტი იყო ოდნავ დაზიანებული). ამ მივარდნილ ადგილებში შემორჩენილი ეს ძეგლი, რომელიც, როგორც ჩანს, ძალზე ძველი უნდა იყოს, ნამდვილად იმსახურებს მოგზაურთა ყურადღებას. მისი ძირითადი თალი ისრისებურია და საკმაოდ დახელოვნებული ოსტატის მიერაა შესრულებული. ხელმარჯვნივ, დასავლეთისაკენ, ხიდს სამი, ბევრად უფრო მცირე ზომის სხვა თალი ამშვენებს, აღმოსავლეთით კი ეს თალები ამოშენებულია და ისინი ფარავენ მინისქვეშა კამარით გადახურულ, ოცდათხუთმეტი ნაბიჯი სიგრძისა და რვა ნაბიჯის სიგანის მქონე ადგილს. აქ ხიდის ბოლოში დატანებული კიბით ჩადიან. თუკი ყურადღებით დავაკვირდებით ამ თავისებურ კონსტრუქციას, ბევრგან შევამჩნევთ ჭვარტლის კვალს, რაც საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ამ მშენიერი ნაგებობის პატრონს ეს ნაწილი ქარვასლისათვის ჰქონდა განკუთვნილი. დიდი თალის სვეტებში ძალზე მოხერხებულად იყო განლაგებული აგრეთვე ვაჭრების დასაბინავებელი ოთახები. აღმოსავლეთისაკენ, დაახლოებით ოთხასი ტუაზის დამორებით, მეორე ხიდის ნანგრევებია. კოშკები, მყარად ნაგები კედლების ნაშთები და სხვა ნანგრევები, რომლებიც ძირითადად მდინარის მარცხენა ნაპირზე გვხვდება, წარსულში ამ ადგილას საკმაოდ მნიშვნელოვანი ქალაქის არსებობაზე მიანიშნებენ; სავარაუდოდ, მისი მრავალრიცხოვანი, მშრომელი მოსახლეობა ფართო ვაჭრობაში უნდა ყოფილიყო ჩაბმული, რაზეც მიუთითებს ის ფაქტი, რომ მეფეს, რომელიც იმ პერიოდში განაგებდა ქვეყანას, ერთმანეთთან ასე ახლოს აუგია ორი ხიდი. ამ ნანგრევების სიახლოვეს, გამოქვაბულებში ზამთრობით თათრები ცხოვრობენ. მათ შეინარჩუნეს მომთაბარე ცხოვრე-

ბის ზოგიერთი ტრადიცია: მაისის თვიდან ისინი თავიანთი ცოლ-შვილითა და ცხენების, ხარებისა და ცხვრის ფარების თანხლებით გაუდგებიან ხოლმე გზას მდინარის მარჯვენა მხარეს აღმართული მაღალი მთებისაკენ. აქ ისინი სექტემბრის ბოლომდე ცხოვრობენ კარვებში. ზოგიერთი მათგანი ჩვენი იქ ყოფნისას უკვე დაბრუნებული იყო. ზამთრობით ეს თათრები ქსოვენ ხალიჩებს, რომლებიც მაღალი დონის, სრულყოფილი ხელოვნების ნიმუშებად შეიძლება მივიჩნიოთ. მრენველობის ეს დარგი მათთვის მომგებიანია იმდენად, რამდენადაც იგი არაფრით არ არის დამოკიდებული უცხოურ ნედლეულზე: ცხვარი იძლევა მატყლს, მათი ცოლები ართავენ ძაფს, ხოლო ადგილობრივი მცენარეულობისაგან უმტკიცეს და უბრწყინვალეს საღებავებს ამზადებენ“ [ჟაკ ფრანსუა გამბა, „Voyage dans la Russie méridionale et particulièrement dans les provinces au delà du Caucase, fait depuis 1820 jusqu'en 1824“, ტ. II, თავი X].

„ღებდას ხიდი. ამ ხიდს რამდენიმე სახელი აქვს: რუსები მას *ნიტელ ხიდს* უწოდებენ, ქართველები – *გატეხილ ხიდს*, თათრები – *სინეხკურპეს*, *Zerekmenes*-ს; ეს ორი უკანასკნელი სახელი, აგრეთვე, აღნიშნავს „გატეხილ, დანგრეულ ხიდს“. დიდი ხნის მანძილზე ეს ხიდი მართლაც დანგრეული იყო, ვიდრე ქრისტეშობიდან 1647 წელს (337 წელი ქართული წელთაღრიცხვით) საქართველოს მეფემ – როსტომმა არ აღადგინა იგი კირითა და კირხსნარით; მანვე მიუშენა მას მოგზაურთათვის მშვენიერი და მოხერხებული ქარვასლა, რომლის ერთი ნაწილიც ხიდის თალების ცარიელ ადგილებშია განთავსებული, ხოლო სურსათის შოვნის პრობლემა რომ არ შექმნილიყო, ქარვასლის გვერდით ერთი სოფელი გადმოიტანეს. მეფემ პირადად შეამონმა სამუშაოები, რათა მომავალში არც ერთი მოგზაური არ დაღუპულიყო.

შარდენმა, რომელმაც აქ 1673 წლის 1 მარტს გაიარა, ნახა ზემოხსენებული სოფელი, რომელშიც 150-მდე სახლი იყო. ხიდის სიახლოვის გამო მან ამ სოფელს კუპრიკენტი (ხიდის სოფელი) უწოდა. შარდენის თანახმად, ერთი შეხედვით ხიდი არ იყო ჩვეულებრივი, თანაბარი ფორმისა იმის გამო, რომ ხრამისა და დებედის კალაპოტში კლდეების ორი დიდი მასა იყო, რომლებიც ორი ძირითადი ბურჯის ჩასადგმელად გამოიყენეს. ხიდს ორი თალი ჰქონდა; ბოლო ორი ბურჯი ცარიელი იყო და აქ გამვლელთა დასაბინავებლად რამდენიმე პატარა ოთახი და გალერეები მოაწყვეს, რომელთაც თავ-თავიანთი ბურხები ჰქონდათ. შუაში მოთავსებული ყველაზე დიდი ბურჯი განკუთვნილი იყო კაფეს მსგავსი დარბაზისათვის და იგი შედ-

გებოდა ორი ოთახისაგან, რომელიც ხიდის ორ მხარეს ღია იყო და გადიოდა ორ დიდ, გადახურულ აივანზე; ეს აივნები, სადაც ზაფხულობით სასიამოვნო სიგრილით ტკბებოდნენ, ზედ მდინარეზე იყვნენ გადმოკიდებულნი და აქ სქელ პარაპეტში დატანებული კიბით ჩამოდიოდნენ.

ხიდთან ახლოს იყო ქარვასლა, რომელიც უკვე ნგრევის პირას იყო მისული; იგი ძალზე ლამაზად იყო ნაგები, ოთახებს აქაც ასევე ხრამზე დაკიდული აივნები ჰქონდა მიშენებული.

შარდენის შემდეგ აქ ბევრი რამ შეიცვალა, ნითელი აგურის ხიდი კი იმდენად სოლიდურად იყო ნაგები, რომ პირვანდელი სახით შემორჩა; მაგრამ ოთახები, სადაც გადაღლილი მოგზაური ჰპოვებდა თავშესაფარს, გავსებულიყვნენ ნეხვითა და სიბინძურით ისე, რომ მხოლოდ რამდენიმე მათგანში შეიძლებოდა შესვლა. ლამაზი, დახურული აივნები, სადაც გრილი ნიავე უბერავდა, უკვე დანგრეულია და შემორჩენილია მხოლოდ კოჭების რამდენიმე ნამსხვრევი და ის ღრმული, სადაც ეს აივნები იყო ჩაშენებული. ოთახები დაცარიელებულია, ოდესღაც შეთეთრებულ კედლებზე კი ყველა ეროვნების მოგზაურს, ვისაც კი აქ გაუვლია, თავისი სახელი და ხელმოწერა აღუბეჭდავს.

ხიდის სიგრძე 180 ნაბიჯი ანუ 400 ფუტია. ყველაზე ვიწრო ნაწილში მისი სიგანე 6 ნაბიჯი ანუ 13 ფუტია. ჩანს, რომ თავდაპირველად ეს ხიდი არ იყო გათვალისწინებული ისეთი ეტლებისათვის, როგორცაა ლაფიტისა და კაილარდის ფრანგული დილიჟანები. ხიდის პარაპეტი 2, 1/2 ფუტის სისქისაა.

დიდი და მშვენიერი ქარვასლა აღარ არსებობს: შემორჩენილია მხოლოდ მისი ნაკვალევი; აღარც კუპრიკენტი არსებობს და, საერთოდ, არაფერია ისე გაუდაბურებული, როგორც ამ ხიდის შემოგარენი, – ხიდისა, რომელიც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენდა საქართველოში. თანამედროვე ხიდის მოპირდაპირედ უწინ აღმართული იყო ძველი ციხესიმაგრე ხუნანი – ქართველების „მტკვრის ციხე“, სომხების „ხუნანი“, რომელიც ქართველთა პატრიარქმა – ქართლოსმა დააარსა.

ამ მდებარეობას ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ეს იყო ერთადერთი საკომუნიკაციო წერტილი, რომლითაც მტკვრის სამხრეთით მდებარე დიდი დაბლობები და ხეობები სომხითსა და ქართლს უკავშირდებოდა“ [ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერე, Voyage autour du Caucase chez les Therkesses et les Abkhases, en Colchide, en Georgie, en Armenie et en Crimée, t. I-VI, Paris, 1839-1843; ტ. III].

საგულისხმოა, რომ დიუბუას ნაშრომში ეს ძეგლი „დებედას ხი-

დის“ სახელით იხსენიება, რაც ჩვენი აზრით, ბროსეს მიერ პარიზში გამოცემული (1829 და 1831 წწ.) ქართული მატჩიანის, „საქართველოს ცხოვრების“ (პარიზის ქრონიკა) ზეგავლენით უნდა აიხსნას; ჩვენი დაკვირვებით, ამ უკანასკნელის ავტორს ეს სახელწოდება ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებიდან აქვს აღებული. ყველა სხვა ქართულ წყაროში კი ამ ძეგლს „გატეხილი ხიდის“ სახელით მოიხსენიებენ. საილუსტრაციოდ გთავაზობთ შესაბამის ამონარიდს:

„მეფემ როსტომ **დებედაზედ** გატეხილი ხიდი ააშენა, ქვითკირის კამრით, კარგი. და მგზავრთ სადგურათ ქარვანსრა და საქმლის საშოვნელათ სოფელი აეგოთ, რომ მგზავრი არ გაისარჯოს. იმაების გასასინჯავათ მიბძანდა იქ“ [5, 102].

ამ თხზულების ტექსტი 1829 წ. პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ხელნაწერიდან გადმოიწერა და ლითოგრაფიულად გამოსცა მარი ბროსემ. იგი შეიცავს 1373-1683 წწ. საქართველოს ისტორიას. 1831 წ. თხზულების ქართული ტექსტი ფრანგულ თარგმანთან და კომენტარებთან ერთად კვლავ გამოიცა პარიზში. წიგნის თავფურცელზე აღნიშნულია: „ქართული ქრონიკა, თარგმნილი საფრანგეთის სააზიო საზოგადოების ახალგაზრდა წევრის – მარი ბროსეს მიერ. ნაშრომი გამოცემულია ამავე საზოგადოების მიერ. პარიზი, 1831 წელი“ [5, 10]. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამ წლიდან იღებს სათავეს მარი ბროსესა და თეიმურაზ ბატონიშვილის მიმოწერა.

ჩვენ არ გამოვირიცხავთ, რომ დიუბუა იცნობდა ამ ნაშრომს და მის პუბლიკაციამაც ამიტომ გაჩნდა ჩანაწერი დებედასა და გატეხილი ხიდის იდენტურობაზე. იგივე ხიდის შესახებ ფარსადან გორგიჯანიძესთან ვკითხულობთ: „როსტომ მეფემ განჯის გზაზე გატეხილს ზეით დებადეზე (sic) გუნბეთით ხიდი ააგო. სოფელი და ქარვანსარა ააშენა, რომ მგზავრი არ გაისარჯოს, სადგომი და საქმელი მზად დახვდეს“ [6, 54]. აქ ჩვენთვის საინტერესოა ამ თხზულების გამომცემლის — ს. კაკაბაძის დასკვნა იმის თაობაზე, რომ „ფარსადანის ისტორიით ცხადად სარგებლობდა „ცხოვრება საქართველოისა“-ს (ე. წ. პარიზის ქრონიკის) ავტორი, რომელიც XVIII ს-ის დასაწყისში წერდა“ [6, XIII].

რაც შეეხება „დებედას ხიდს“, როგორც ჩანს, ამ სახელწოდებით მოიხსენიებენ ე.წ. სანაინის ხიდს, რომელიც მდ. დებედაზე (დღ. ქ. ალავერდში) 1192 წ. აუგია ზაქარია და ივანე მხარგრძელების დას – ნანას (ვანანე/ვანენი) თავისი მეუღლის – აბას კვირიკიანის (1173-1192) ხსოვნის უკვდავსაყოფად. ეს უკანასკნელი ლორის (მანნაბერდის, ზოგჯერ ვერსიით – გუგარქის?) „მეფედ“ მოიხსენიება [13]. ხიდის სიახლოვეს მდებარეობს ახპატისა და სანაინის მონასტრები

და აქვეა ქობაირის ტაძარიც, სადაც თამარის ამირსპასალარის — ზაქარია მხარგრძელისა და მისი ოჯახის საძვალე მდებარეობს. ერთთალიანი ხიდი შემკულია გარეული კატების ქვის ფიგურებით. თუ გავითვალისწინებთ ისტორიულ ეპოქას, როდესაც ეს ხიდი ააგეს, (კერძოდ, XII ს-ის მიწურულს და XIII ს-ის დასაწყისს), იმ დროისათვის სელჩუკებისაგან გათავისუფლებული სომხური ტერიტორიები უკვე საქართველოს შემადგენლობაშია; ვანანდის ოლქი ქ. ყარსითურთ უშუალოდ სამეფო საკუთრებაა, ხოლო დანარჩენი მიწები თამარ მეფემ ამირსპასალარ ზაქარიასა და მის ძმას — ივანეს უწყალობა. ამრიგად, ზაქარიანების ხელში აღმოჩნდა მთელი უწინდელი სომხური სამეფოების – ანისის, ძორაკეთისა და სივნიეთის ტერიტორიები. თამარმა ასევე უწყალობა მიწები ზაქარიანების უმცროსი შტოს წარმომადგენლებსაც, მათ შორის — სარგის მხარგრძელის ძმის შვილმა ზაქარიამ (ვაჰრამის ძემ) მიიღო ვრცელი ტერიტორია მდ. დებედიდან მტკვრამდე: „Захария и Иванэ роздали часть земель, полученных от царицы Тамары, своим приближенным и отпрыскам старинных армянских княжеских родов. Последние становились вассалами Захаридов, а Захария и Иванэ считали себя их сеньорами – “патронами“ [14, 164-165]. ბუნებრივია, რომ იმ პერიოდში სომხეთი პოლიტიკურადაც და კულტურული თვალსაზრისითაც მჭიდრო კავშირში იყო ქართულ სახელმწიფოსთან, რასაც ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვებიც ადასტურებს:

„ხოლო არს ახპატი და სანაინი მეფეთა ქართველთათა აღმენებულნი, ეკლესიანი გუმბათიანნი, კეთილნაშენნი, საეპისკოპოზო. გარნა ან სხენან სომეხნი, არამედ მეფე ქართლისა დასუამს ეპისკოპოზსა მიწერთა ოქივატერისათა, ვინაითგან რავდენნი სომეხნი ქართლს მსახლობელნი არიან, სამწყსონი მისნი არიან“ [9, 308]; შესაბამისად, ეს სიტუაცია აისახა ხალხის მეხსიერებაში და დებედის (სანაინის) ხიდი ხშირად „თამარის ხიდის“ სახელით მოიხსენიებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ფაქტი მეცნიერულად არ დასტურდება, დღესაც კი ინტერნეტ-სივრცეში უხვად გვხვდება საიტები, სადაც ეს ხიდი თამარის სახელს უკავშირდება; მით უფრო არ არის გასაკვირი დიუბუას მიერ დაშვებული ეს უნებლიე შეცდომა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბილისი, 1974.
2. ნ. კვეზერელი-კოპაძე, საქართველოს ძველი ხიდების მთავარი სახეები, „ძეგლის მეგობარი“, XIX, თბილისი, 1969.
3. ნ. კვეზერელი-კოპაძე, ანტიკური ხანის ორი ხიდი საქართველოში, „ძეგლის მეგობარი“, №27-28.
4. ქსე, ტ. XI, თბილისი, 1987.
5. საქართველოს ცხოვრება (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა გიული ალასანიამ, თბილისი, 1980.
6. ს. კაკაბაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, (ამონაბეჭდი „საისტორიო მოამბიდან“, წ. II, 1925), ტფილისი, 1926.
7. ი. ცინცაძე, ალა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე, თბილისი, 1969.
8. თ. პეტრიაშვილი, კრწანისის ბრძოლა, თბილისი, 2016.
9. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბილისი, 1973.
10. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტექსტი გამოსცა გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბილისი, 1962.
11. ი. ციციშვილი, წითელი ხიდი: გვიანფეოდალური ხანის ხელოვნება, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბილისი, 1995.
12. დიუბუასა და გამბას ნაშრომების თარგმანი შესრულებულია მზია მგალობლიშვილის მიერ.
13. https://barevarmenia.ru/ru/armenia_sights/sight503.
The medieval bridge of Sanahin (near Alaverdi), built in 1192.
<https://www.facebook.com/InterestingArmenia/> Санаинский мост – Alaverdi.am
www.alaverdi.am/ru/for-tourist/.../sanahin-bridge.htm
14. История армянского народа, часть первая, Ереван, 1951.

Lela Mikiashvili

*Doctor of History, Ivane Javakishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhi-
shvili Institute of History and Ethnology,
Senior scientist of the Department of
Modern and Contemporary History*

**The Description of the Red (Broken) Bridge and its Function
According to the Works of European Travelers of the 19th century**

Summary

The Red or the Broken Bridge is a monument of the late-feudal period. It is built over the Khrami (Ktsia) River, 57 km from the south-east of Tbilisi. This bridge was an important trade and strategic highway connecting Georgia with Armenia, Azerbaijan and Iran. This four-arched bridge was built by King Rostom of Kartli in the middle of the 17th century (according to some data in 1653).

Caravan route leading to Asia passed through the Broken Bridge; through this route it was possible to get to Asian and European countries. Accordingly, this bridge was of great importance in Georgia's economic and political life. No less important is the history of the bridge from military standpoint. The bridge has preserved its original form and now serves as one of the main highways of Transcaucasia.

The article reviews information on the mentioned bridge in the publications of foreign travelers (Jean Chardin, Johann Güldenstädt, Jacques-François Gamba, Frédéric Dubois de Montpéreux), where in some of them, traces of Georgian sources are revealed.

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ინგლისელი გენერალი უილიამ მონთისი ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახებ

შესავლის მაგიერ

ინგლის-ინდოეთის საინჟინრო ძალების ოფიცერი უილიამ მონთისი (Monteith William – 1790-1864) 1810 წელს ახლდა სერ ჯონ მალკოლმის მისიას ირანში. იმავე წელს ირანის ტახტის მემკვიდრის აბას-მირზას [1] დავალებით გაიგზავნა აზერბაიჯანისა და კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროს გამოსაკვლევად, ასევე მდინარე არაქსზე არსებული რუსული სასაზღვრო პოსტების დასაზვერად. 1811 წლიდან ირანში რჩება აბას-მირზას ჯარში, რომელთან ერთადაც მონაწილეობდა საქართველოს წინააღმდეგ წარმოებულ მარცხიან ექსპედიციაში [2].

1826-28 წლების რუსეთ-ირანის ომის დროს იყო ირანელთა მთავარ შტაბში; 1828-29 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს კი უკვე პასკევიჩის [3] მთავარ შტაბშია თბილისში, ოღონდ ირანის სამსახურში, რომელსაც სტოვებს 1829 წელს. 1832 წელს დაბრუნდა ინდოეთში, სადაც 1842 წლამდე მადრასში მეთაურობდა საინჟინრო ნაწილებს. 1847 წელს გენერალ-მაიორის ჩინით გავიდა პენსიაზე.

მონთისი ახლო ურთიერთობაში იყო აბას-მირზასთან; პირადად იცნობდა პასკევიჩსა და ფრანგ კონსულს თბილისში გამბას [4]. ასევე იცნობდა ერეკლე II-ს ვაჟს ბატონიშვილ ალექსანდრეს. ამიერკავკასიაში ყოფნისას მოიარა მთელი საქართველო და სომხეთი და დატოვა ამ მხარეთა გეოგრაფიული მონახაზი და ცალკეული პუნქტების დანწერილებითი აღწერილობა (თბილისი, მცხეთა, სურამი, ქუთაისი, რედუტ-კალე, ფოთი, ერევანი და ა.შ.).

ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახებ ცნობები ჩვენ ამოვიღეთ მონთისის ნაშრომიდან: „ყარსი და ერზრუმი; თავად პასკევიჩის საომარი კამპანიები 1828 და 1829 წლებში; და – მოხსენება რუსეთის დაპყრობები კავკასიაში პეტრე დიდიდან დაწყებული, თურქმანჩაისა და ადრიანოპოლის ზავებამდე“ [5] (ლონდონი, 1856), თავი IV, გვ.

72-78. ამ თავის შინაარსიდან ის ნაწილი, რაც ეხება ალექსანდრე ბატონიშვილს შემდეგია: „აჯანყებები კასპიის პროვინციებში. – ერეკლეს ვაჟი ალექსანდრე მირზა. – მისი განსაცდელები. – მისი ხეციალი – მთის ხალხების ერთგულება და სტუმართმოყვრობა. – მისი თამამი გაქცევა – მისი შემდგომი ცხოვრება“...

წიგნის წინასიტყვაობაში მონტისი წერს: „მე მქონდა ძალიან ახლო ურთიერთობა ალექსანდრე მირზასთან, ერეკლეს ერთ-ერთ ვაჟთან, რომელიც გადაურჩა რუსეთში გასახლებას. საქართველოში მისი ორი შეჭრის დროს [6] მე ვახლდი რუსულ სამფლობელოებში. შემდგომ ის ვიხილე სპარსეთში გაქცევის შემდეგ და საკუთრივ მისგან მოვისმინე მის მიერ გადატანილი ხიფათისა და სიძნელეთა შესახებ; ასევე მთიელთაგან განუული დიდსულოვანი სტუმართმოყვრობის შესახებ“... „თურქმანჩაის ზავის [7] დადებისთანავე დამაკავშირეს გენერალ პასკევიჩთან, რომელსაც გავყევი ტფილისში მალე თურქეთთან ომის [8] დაწყების შემდეგ. 1828 წლის კამპანიათა მეტ წილს უშუალოდ ვაკვირდებოდი. ბევრ ცნობებს ვიღებდი პირადად თავად პასკევიჩისგან და რუსული არმიის ოფიცრებისგან“.

ამდენად მონტისი მოთხრობილის პირველწყაროა და ის ერთგვარად მაინც შეავსებს თუ დაადასტურებს ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიის გარკვეულ მომენტებს, რასაც ბევრი გამოკვლევა ეძღვნა.

კასპიის ზღვაზე მდებარე პროვინციებმა ახლა გამოამჟღავნეს მტრობა რუსეთის მიმართ და შეიხ ალი ხანმა, რომელიც დარუბანდიდან იყო გამოძევებული, მსხვილი ლეკური თემების – აკუშას და ავარიის დახმარებით მიაღწია აჯანყების აღმავლობას კუბასა და ქვემო დაღესტანში. აჯანყების სული გაჩნდა კახეთშიც, გეორგიის ყველაზე მეომარ პროვინციაში [9]. აქ აჯანყებას სათავეში ჩაუდგა ერეკლეს ვაჟი ალექსანდრე მირზა, რომელმაც მიიღო გარკვეული თანხა სპარსეთიდან და დახმარება სხვადასხვა კავკასიელი ხალხებისგან. რუსეთის საქმეები ამ დროს აღმოჩნდა ძალზე სახიფათო მდგომარეობაში და უეჭველად მოჰყვებოდა უბედურება სპარსეთის მხრიდან გადამწყვეტ მოქმედებას, მაგრამ არავითარი სერიოზული ნაბიჯი არ გადადგმულა. მარკიზ პაულუჩიმ [10] დრო არ დაკარგა და შეუტია აჯანყებულებს. მან პირველად კუბას დაარტყა, საიდანაც გააგდო შეიხ ალი ხანი და სდია მას აკუშასა და ავარიის პროვინციებში. ამ ორმა თემმა აღიარა ნომინალური მორჩილება; შეიხ ალი ხანი გახდა მოხეტიალე კავკასიაში.

კახეთში აჯანყებულებმა ერთ ხანს გაუწიეს მრისხანე წინააღ-

მდეგობა და თავდაპირველად გარკვეულ უპირატესობას მიაღწიეს რუსულ რაზმებზე, მაგრამ ბოლოს განიცადეს გადამწყვეტი მარცხი მდინარე ალაზანთან მდებარე ქართულ სოფელ შილდასთან [11]. ლეკები გამოეყვნენ ქართულ ჯარს, ხოლო *ალექსანდრე მირზამ* ველარ შეძლო გაეზარდა საფასური დაქირავებული ჩერქეზებისთვის და შესუსტდა. ქართული ჯარი დაიშალა და პრინცი იძულებული გახდა თავშესაფარი ეძებნა სხვადასხვა მთიელ ხალხებში (თემებში). მიუხედავად რუსთა მიერ ხშირი დევნისა, ის შეიფარეს და ერთგულად დაეხმარნენ. მან პირველი დახმარება ყაზი-ყუმუხში იპოვა. მაგრამ, რადგან ეს მხარე საკმაოდ ახლოს მდებარეობდა რუსებთან, უსაფრთხოების გამო გადავიდა დიდოში, კავკასიის ყველაზე მაღალ დასახლებულ ნაწილში. ამ მხარის ღარიბმა ხალხმა არა მარტო მტკიცედ უარჰყო ყველა შეთავაზება ელაღვით მისთვის, არამედ მხნედ ეხმარებოდნენ ყოველი საშუალებით, სანამ ჰქონდათ რაიმე მისაცემი; ხოლო, როცა ყველაფერი ამოეწურათ, მისი გულისთვის გაჰყიდეს მათი მთების სამხრეთ ფერდებზე საძოვრების გამოყენების უფლება. პრინცი იგივე წარმატებით ეძებდა თავშესაფარს ქედის ჩრდილოეთით მოსახლე თემებშიც და თითქმის ორი წელი ცხოვრობდა ქისტებსა და ჩეჩნებს შორის, რომლებმაც რუსების ყველა მუქარას უპასუხეს დაუმორჩილებლობით. ბოლოს, შეწუხებულმა ამ ხალხების სტუმართმოყვრობის ხარჯზე ცხოვრებით, დაინახა, რომ ისინი ვერ დაეხმარებოდნენ ტახტის დაუფლებაში, ხელახლა გადალახა კავკასიონი და გადამწყვიტა გამოსავალი სპარსეთში ეძია, რადგან სხვა არც ერთი გზა არ იძლეოდა წარმატების იმედს. მან განიცადა შეპყრობის უდიდესი საფრთხე ფშავისა და ხევსურების [12] ქართულ თემებში, რომლებიც ყოველთვის მტრულად იყვნენ განწყობილი რუსების მიმართ. ბოლოს მიაღწია ბელაქნისა და ჭარის რესპუბლიკების ტყეებამდე. აქ მას აღმოუჩინეს ყოველნაირი თანადგომა და ფარული დახმარება, მიუხედავად იმისა, რომ ხალხი ნომინალურად რუსეთს ემორჩილებოდა [13]. რუსებმა შეიტყვეს, რომ პრინცი მეზობლად იმყოფებოდა; გაზარდეს დაცვა, გაამკაცრეს ყველა პუნქტში სიფხიზლე, ხოლო რუსულმა მთავრობამ მოსთხოვა ბელაქანისა და ჭარის რესპუბლიკებს პრინცის დაპატიმრება; მაგრამ ხალხმა არ მოისურვა დამორჩილებოდა ამ დავალებას... ლტოლვილმა იპოვნა სამალავი ხშირ და დაბურულ ტყეებში; საკვებიც ფარულად მისდიოდა გარკვეულ საზღვრებში. როცა პირობები აიძულებდა მას მიახლოებოდა რომელიმე დასახლებულ პუნქტს, რუსები მხოლოდ მისი გაუჩინარების შემდეგ იღებდნენ ინფორმაციას; ასე იცილებდა საფრთხეს თავიდან. როცა დაინახა,

რომ მეტხანს რუსთა მეზობლად ყოფნა თავის მეგობრებს დააზარალებდა, გადანყვიტა გაქცევა, თანაც თავისი მტრის შუაგულზე გავლით. როგორც კი ჩამობნელდა, მიატოვა ტყეები, 50 თანმხლებთან ერთად სწრაფად გაემართა მდინარე მტკვრის იმ ადგილისკენ, რომელიც იყო ღრმა და გაუვალი და ყველაზე ნაკლებ საეჭვო; გადაცურვის საშუალებების საიმედოობას უქმნიდა ღვინის ცარიელი რუმბები, რომლებიც გაბერვისას ერთგვარ ტივს ქმნიდნენ. ესენი დამალული ჰქონდათ მდინარის ნაპირზე ბუჩქნარში. გადასვლა ვერ მოხერხდა გათენებად; გამოჩნდა რუსული პატრული და მათ კვალს დაადგა. თუმცა პატრულის ყურადღება მიიქცია ახლომდებარე ტევრში სროლის ხმამ, საითკენაც მაშინვე გაემართნენ და აღმოაჩინეს, რომ ეს იყო ლეკების ნადირობის პარტია: რამდენიმე ირემი ეკიდა ხეებზე, რასაც ემატებოდა ღვინის სმა და იყო უძლიერესი თრობის განწყობა. ღვინო უმალ აბრუებდა დამღევს. ცხადია, ტყიურ გარემოში სტუმართმოყვრულად მასპინძლობა შესთავაზეს პატრულს. ამასობაში, საბედნიეროდ, გაიზარდა სქელი ნისლი, ქართულმა რაზმმა გადალახა მდინარე და მეორე ნაპირზე ლელიანსა და ტევრს შეაფარა თავი. შემდეგ ისინი დაიყვნენ 4-5 კაციან პატარა ჯგუფებად და მხოლოდ იქ ერთიანდებოდნენ, სადაც მათ ქართველ მეგობრებს მიტანილი ჰქონდათ საკვები; ჩვეულებრივ ეს პუნქტები იყო ან გაპარტახებული სოფლები, ან მიტოვებული ეკლესიები. ისინი იძულებული იყვნენ გასცლოდნენ რუსების მორჩილი სომხებითა და მაჰმადიანებით დასახლებულ ყველა ადგილს, რომლებიც ბოლო დროს გაძარცვეს ერევნიდან წამოსულმა ძალებმა. ქართველები გადაეყარნენ მცირე ჯგუფს და თავდაცვის მიზნით აიძულეს ისინი ან გაჰყოლოდნენ, ან დახოცვით დაემუქრნენ. საბოლოოდ მთელმა პარტიამ მიაღწია ერევანს.

ეს იყო ერეკლეს ვაჟის უკანასკნელი ცდა დაებრუნებინა წინაპართა ტახტი. მისი პრეტენზია ეფუძნებოდა მხოლოდ იმ გარემოებას, რომ სპარსეთის მეფემ (შაჰმა) მისცა მას ტიტული, თუმცა ადრე არასდროს ფლობდა ქვეყანას, და რომლის საკუთარმა ოჯახმაც მხოლოდ ახლახანს მიიღო სპარსეთის ტახტი. მაგრამ, როგორც ყოველი მემკვიდრეობითობა აზიაში, უნდა გადაჭრილიყო ხმლის საშუალებით; და ხმალი შეენინაღმდეგა ორივეს – *ალექსანდრე მირზასა და შაჰსაც*. მოგვიანებით პრინციმა პენსიის სახით მიიღო წლიურად 2000 ფუნტი თავისთვის და რაზმელებისთვის, აგრეთვე რამდენიმე სოფელი საღმას პროვინციაში.

პრინცი ხასიათით არ იყო რომანტიკული, ფხიანი, თუნდაც ძლიერი; მაგრამ ცოტას თუ ჰქონია უფრო აღსანიშნავ და მძიმე განსაც-

დელთან შეხვედრა. როდესაც მამამისმა ახალგაზრდას მფლობელობაში დაუმტკიცა სომხითი და დააქორწინა ჩერქეზთა ბელადის ქალიშვილზე, ეს უკანასკნელი იმედოვნებდა, რომ ერეკლე შესთავაზებდა მას რუსეთის საზღვრების დატოვებას და დაასახლებდა ზემო გეორგიის (ქართლის) უკაცურ მხარეში; მაგრამ გეორგიის მმართველი არასდროს დასძლევდა იმის შიშს, რომ მაჰმადიანი და უცხო ტომის ხალხი ახლოს ყოლოდა ახალციხის თურქულ საზღვართან, რომელთანაც ის ალბათ საბოლოოდ კიდევ გაერთიანდებოდა.

ალექსანდრე მირზას ჩერქეზი მეუღლე გარდაიცვალა ქორწინებიდან ორი წლის შემდეგ, თუმცა ამ ხალხთან კავშირი მთლიანად არ შეწყვეტილა, რადგან პრინცს მეთაურობის ქვეშ ჰყავდა ჩერქეზთა ცხენოსანი რაზმი, რომლებიც ახლდნენ მას კავკასიაზე გადასვლის დროს, როცა ალა მაჰმად შაჰს გაუბოდა [14]. ის არასდროს გაქცევია საფრთხეს ან დაღლას, სინამდვილეში შეუმჩნეველად ჩნდებოდა ორივე ვითარებაში. ისე ჩანდა, თითქოს მთლიანად თანმხლებთა მორჩილი იყო; რა თქმა უნდა, მან შეძლო ამ მრისხანე და დაუმორჩილებელი ხალხის შეკავება; მე არასდროს მსმენია (არ მახსენდება) რაიმე შფოთი მათ შორის.

პიროვნულად ის იყო გონიერი და ყოველთვის თავშეკავებული. დაიბადა 1770 წელს [15] და თუ ჯერაც ცოცხალია, [16] ნამდვილად სპარსეთის კარზეა პენსიონერად. ის არასდროს ამაყოფს წარმოშობით, არც ამჟღავნებს უსარგებლო წუხილს დაკარგული მომავლისა და პრინცის ტიტულის გამო. თუმცა არასდროს ყოყმანობს თავისი თავგადასავლის მოყოლისას, ან ინფორმაციის მოცემისას, როცა ამის შესახებ ეკითხებიან. ბევრჯერ ვცაადე, მაგრამ ჯერაც ვერ შევძელი გაბმული თხრობა მიმელო ყველაფერზე, რაც მას გადახდა; თუმცა საქმე იმაშია, რომ პრინცს და მის მდივანს ყოველთვის არ შეეძლოთ ქართულიდან (ჩვეულებრივ მათი სალაპარაკო ენა) თარგმნა თურქულად, რომელზეც შეეძლოთ მხოლოდ ჩემთან საუბარი. ეს მიქმნიდა დაბრკოლებას საქმე წინ წამენია. მისი კავკასიური თავგადასავლები შეავსებდნენ ორ მოზრდილ ტომს.

მცირე კომენტარები:

მოგზაურის გვარს კითხულობს ზოგი *მონტის-ად*, ზოგი – *მონტიით-ად*. მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები ამოვიღეთ მისივე ნაშრომის წინასიტყვაობიდან და მ. პოლიევქტოვის წიგნიდან – „ევროპელი მოგზაურები კავკასიაში“, 1800-1830, ტომი II, თბილისი, 1946 (რუსულ ენაზე).

[1] აბას მირზა (1789-1833, ფათალი-შაჰის ძე და მემკვიდრე. სურდა რუსთა განდევნა ამიერკავკასიიდან. რუსეთ-ირანის 1804-1813 და 1826-1828 წლების ომების დროს სარდლობდა ირანის ლაშქარს. თურქმანჩაის ზავით 1828 წელს დაკარგა ამიერკავკასიაში მისი ქვეშევრდომი სამფლობელოები.

[2] 1812 წლის 19-20 ოქტომბერს თბილისზე გამოლაშქრებული და ალექსანდრე ბატონიშვილთან შესაერთებლად მომზადებული აბას-მირზა სასტიკად დაამარცხეს რუსებმა ასლანდუზთან.

[3] პასკევიჩი ივანე თევდორეს ძე (1782-1856), საქართველოს მთავარმართებელი 1827-1831 წლებში.

[4] გამბა ჟაკ ფრანსუა (1763-1833), ფრანგი მოგზაური ვაჭარი, საფრანგეთის კონსული თბილისში 1920 წლიდან.

[5] "Kars und Erzerum: with The Campaigns of Prince Paskiewitch in 1828 and 1829; and an Account of the Conquests of Russia beyond the Caucasus, from the time of Peter the Great to the Treaty of Turcoman Chie and Adrianople". by Lieut.-General W.Monteith.

[6] 1812 წლის შემოდგომის დასაწყისში კახეთში იფეთქა ახალმა აჯანყებამ, რომელსაც სათავეში ალექსანდრე ბატონიშვილი ჩაუდგა. სექტემბერში ის ერევნიდან შემოვიდა საქართველოში.

[7] თურქმანჩაის ზავით (1828. 10. II) რუსეთმა შეიერთა ერევნისა და ნახიჩევანის სახანოები, მიიღო უფლება კასპიის ზღვაზე ფლოტის ყოლის და კონტრიბუცია 20 მილიონი მანეთის ოდენობით.

[8] თურქებთან ომი მიმდინარეობდა 1828-1829 წლებში.

[9] 1812 წლის 10 მარტს დასრულდა კახეთის აჯანყების პირველი ეტაპი, რომელმაც ხელახლა იფეთქა 1812 წლის სექტემბერში.

[10] მარკიზი ფილიპ ოსიპის ძე პაულუჩი, გენერალ-ლეიტენანტი, საქართველოს მთავარსარდალი და მთავარმართებელი 1811-1812 წლებში. კახეთის აჯანყებისას ის შეცვალა მთავარმართებლის პოსტზე ინფანტერიის გენერალმა ნიკოლოზ თევდორეს ძე რტიშჩევმა (1812-1816).

[11] შილდასთან პირველი ბრძოლა უშედეგოდ დასრულდა 21 სექტემბერს. 10 ოქტომბერს კი სასტიკ ბრძოლაში უკან დაიხია. შილდაში მის დასახმარებლად მოსულმა ლეკთა 1200 კაციანმა რაზმმა მანავთან 26 ნოემბერს ალექსანდრეს უღალატა. ალექსანდრე დამარცხდა და შატილში ავიდა.

[12] 1813 წლის 31 მაისს ხევსურები დამარცხდნენ რუსებთან გამართულ ბრძოლაში; მანამდე კი, ხევსურთა რჩევით, ალექსანდრე დალესტანში გადავიდა.

[13] როგორც დიმიტრი ორბელიანი ამბობდა, „ალექსანდრეს ყველგან ბინა აქვს და ამიტომაც ხელში ვერ ჩავიგდე“-ო.

[14] ალა მაჰმად ხანის მიერ თბილისის განადგურების შემდეგ 1795 წელს გაეცალა აქაურობას.

[15] 1772 წელს ერეკლეს კარზე მყოფი გერმანელი მეცნიერი გიულდენშტედტი მეფის უფლისწულების ჩამოთვლისას ალექსანდრეს ასახელებს მე-13 ნომრად და ადასტურებს, რომ ის იყო 2 წლის (გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, I, თბილისი, 1962, გვ. 203).

[16] ალექსანდრე ბატონიშვილი გარდაიცვალა თეირანში 1844 წელს.

Gia Gelashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior scientist of the Department of Modern and Contemporary History.

English General William Monteith about Prince Alexander

Summary

We translated the story about Prince Alexander (Alexander Mirza) given by W.Monteith in his work “Kars and Erzerum“ (London, 1856).

During the earlier part of his residence in Persia Monteith was on terms of great intimacy with Alexander Mirza, the only son of Georgian King Heraklius, who escaped being sent to Russia. Author heard from Alexander's own lips the story of the dangers and difficulties he had had to encounter.

ევგენი ჭანიშვილი

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სა-
ხელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეც-
ნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტი*

**ქართლის ბაგრატიონან ხელმწიფეთა და გამგებელთა
სამონეტო ემისიები და მათი სახანსავაოებანი**

(XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი)

XVII საუკუნიდან მოყოლებული თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოჭრილმა ქართულმა მონეტებმა სრულიად დაკარგეს ეროვნული სახე, სიმბოლიკა და სპარსულ ყაიდაზე მოექცნენ.

იმდროინდელ თბილურ ვერცხლის მონეტებზე აუცილებლად არის დატანილი სპარსეთის შაჰინშაჰის სახელი და თარიღი ჰიჯრით (ისლამური წელთაღრიცხვით), ასევე შიიტური ფორმულა, ხოლო სპილენძის მონეტები სრულიად ანონიმურებია.

შაჰინშაჰთა მიერ დანიშნულ გურჯისტანის ვალებს (მმართველებს) ეკრძალებოდათ მონეტების მოჭრა საკუთარ ყაიდაზე.

რუსეთის მეფის თევდორე ალექსის ძე რომანოვისადმი (მეფობდა 1676-1682 წლებში) საქართველოდან გაგზავნილი წერილიდან ნათელი ხდება, რომ სპარსეთის შაჰინშაჰი სულეიმანი ემუქრებოდა ქართლის მეფე ვახტანგ V-ს (შაჰნავაზს) ომით, რის ერთ-ერთ მიზეზად ამ გვირგვინოსნის მიერ ფულის მოჭრის უფლების მითვისება სახელდებოდა [1, 139].

აღსანიშნავია, რომ დადასტურებული ნუმისმატიკური ცნობები იმის შესახებ, რომ ვახტანგ V-ს რაიმე სახის საკუთარი სამონეტო ემისია გამოემშვას, არ მოგვეპოვება.

ჩვენს მიზანს წარმოადგენს განვიხილოთ XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის ქართლის სამეფოს ბაგრატიონან ხელმწიფეთა და გამგებელთა სამონეტო ემისიები, რომლებიც თავის მხრივ საკმაოდ მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავენ იმ დროის საქართველოს პოლიტიკური ვითარების სრულყოფილად გასაანალიზებლად.

XVIII საუკუნის დაწყებისთანავე თბილისის ზარაფხანაში მოჭ-

რილ სპილენძის მონეტებს უკვე შესამჩნევი ცვლილებები დაეტყო [2, 251]. კერძოდ, ქართლის ხელმწიფეებმა და გამგებლებმა საფასეებზე დაიწყეს საკუთარი ინიციალების დატანა, მაგრამ ყველანაირი ტიტულის გარეშე.

რაც შეეხება თბილისურ ვერცხლის მონეტებს, ისინი კვლავინდებურად სპარსულ ყაიდაზე იჭრებოდნენ. ვინაიდან ვერცხლი გათვლილი იყო საერთაშორისო ბაზარზე მიმოქცევისთვის, ბუნებრივია, რომ იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ქართველი მეფეები და გამგებლები ვერ გაბედავდნენ რაიმე სახის ცვლილების შეტანას და თბილისის ზარაფხანაში არასპარსული ყაიდის ვერცხლის მონეტის მოჭრას.

ვერცხლისგან განსხვავებით, სპილენძის მონეტები განკუთვნილი იყო ადგილობრივი ბაზრისათვის და შესაბამისად მათი მოჭრაც ქართველი მეფის ან გამგებლის პრეროგატივას წარმოადგენდა. აღნიშნული პერიოდის მონეტები ცნობილია სამ ნომინალად [3, 23-27]: 1) **ბისტი** (ნონა – 10,20 გრამი); 2) $\frac{1}{2}$ **ბისტი** (ნონა – 7,9-9,15 გრამი) და 3) **ფული** (ნონა – 3,29-4,59 გრამი).

პირველი მონეტა, რომელზეც ქართული ასოები ჩნდება, ვახტანგ VI-ს სახელს უკავშირდება და იგი ორ ნომინალად არის ცნობილი: 1) $\frac{1}{2}$ **ბისტი** და 2) **ფული**.

1703 წელს ქართლის უფლისწულმა ვახტანგ ლევანის ძემ ჯანიშინის (მეფის მოადგილის, გამგებლის) ტიტული მიიღო და ამ პოსტზე ჩაანაცვლა საკუთარი მამა – ლევანი, რომელიც შაჰის კარზე გაიწვიეს. იმხანად ქვეყანაში ასევე არ იმყოფებოდა თვით შაჰის მიერ ვალად დამტკიცებული მეფე გიორგი XI, რომელიც ავღანეთში სამხედრო მისიით გაგზავნეს.

ყოველივე ამის შესაბამისად, ქართლის ანუ საქართველოს ფაქტობრივი ეკონომიკური ცენტრის მმართველი – უფლისწული ვახტანგ ლევანის ძე გახდა. მის მიერ განხორციელებული პირველი სამონეტო ემისია 1708 წლით თარიღდება. ამ მონეტის აღწერილობა შემდეგნაირია:

შუბლი: მონეტის ცენტრში ზოდიაკალური თევზები და ვახტანგის სახელის დაქარაგმება („ვგ“, „ვგნ“ ან „ვტგ“) ჩასმული ორნამენტულ

ჩარჩოში, ირგვლივ სპარსული ზედწერილები – ضرب نفلیس ۱۱۲۰
فلسو „ფულუსი იჭედა თბილისს 1120“ (=1708-1709).

ზურგი: გამოსახულია სამანძიანი ხომალდი, რომელიც მიმართუ-
ლია ან მარჯვნივ (სურ. 1) ან მარცხნივ (სურ. 2), ხომალდის ქვემოთ
მოთავსებულია თარიღი შემდეგნაირად 178 (1708) ან 179 (1709)

ვახტანგ VI-ს სამონეტო ემისია მნიშვნელოვანია იმით, რომ პირ-
ველად ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიაში თარიღი დატანილია არა
ქორონიკონით ან ჰიჯრით, არამედ – ევროპული თარიღით. ორივე
ემისიის თარიღი გადმოცემულია ციფრ 0-იანის გარეშე. ეს სრულია-
დაც არ არის უჩვეული აღნიშნული პერიოდის სამონეტო პრაქტიკაში,
ვინაიდან სპარსულ ვერცხლის მონეტებზე ხშირად ხდებოდა ციფრი –
0-ის ამოგდება, რაც თავისებურ სპეციფიკასაც ქმნიდა.

სურ. 1

ვახტანგ VI-ის მონეტა, მოჭრილი 1708 წელს, ნომინალით – ½ ბისტი

სურ. 2

ვახტანგ VI-ის მონეტა ნომინალით – ფული

1711 წელს ჯანიშინ ვახტანგის უფროსი ძმა – ქართლის მეფე ქაი-

ხოსრო – ავღანეთში ბრძოლისას დაიღუპა. ვახტანგი განვეულ იქნა ისპაჰანში ქართლის მეფედ დასამტკიცებლად.

1712 წელს, სპარსეთში გამგზავრების წინ, ვახტანგმა ქართლის დროებით მმართველად თავისი უმცროსი ნახევარძმა – ბატონიშვილი სვიმონი დანიშნა.

უფლისწული სვიმონი ვახტანგის ჯანიშინობის (1703-1712 წლები) პერიოდშიც მონაწილეობდა ქართლის სამეფოს მართვა-გამგეობაში [2, 253]. იგი ვახტანგთან ერთად იხსენიება იმდროინდელ საბუთებში.

ორწლიანი მმართველობის პერიოდში სვიმონმა უხვად მოჭრა საკუთარი ინიციალებით დამშვენებული სპილენძის მონეტები (სურ. 3), რომლებიც ცნობილია ორ ნომინალად: 1) ½ ბისტი და 2) ფული. ამ მონეტების აღწერილობა შემდეგნაირია:

შუბლი: ფრთოსანი ურჩხულის გამოსახულება, რომლის თავი მიმართულია მარჯვნივ ანდა მარცხნივ. ირგვლივ არის სვიმონის სახელის ინიციალები ქართულად (მხედრული შრიფტით): „სმნ“.

ზურგი: სპარსულად – $\text{فوس ضرب تغلیس ۱۱۲۴}$ „ფულუსი იჭედა თბილისს 1124“ (=1712-1713)

სურ. 3

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ სვიმონ ბატონიშვილი არასოდეს არ ატარებდა მეფის ტიტულს, თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საკუთარი სამონეტო ემისიები მან დიდი რაოდენობით დაგვიტოვა. ამით კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ სპილენძის მონეტების მოჭრის პრეროგატივა, განსხვავებით ვერცხლისგან, სწორედ ქართლის მეფეთა და ან გამგებელთა ხელთ იყო.

ქართლის კიდევ ერთი ბაგრატოვანი ხელმწიფე, რომელმაც განა-

ხორციელა საკუთარი სამონეტო ემისიები, თანაც საკმაოდ მრავალფეროვნად, იყო მეფე ვახტანგ VI-ის ვაჟი – ბაქარი, ასევე ცნობილი, როგორც შაჰნავაზ III.

1716 წელს სპარსეთში მყოფმა ვახტანგ VI-მ იძულებით მიიღო ისლამი, თუმცა იგი იქვე დატოვეს. მისი თხოვნით, შაჰინშაჰმა ჰუსეინ I-მა ქართლის მმართველად დაამტკიცა მისი ძე – ბაქარი.

როგორც ვახუშტი ბაგრატიონი მოგვითხრობს: „არამედ ვინადთგან ჰგონებდა მეფე ვახტანგ წარსლვასა ხორასანს, ამისთვის ჰკადრა ყეენსა, რათა მისცეს მეფობა ქართლისა ძესა თვსსა ბაქარს“ [4].

პირველი სამონეტო ემისია ბაქარმა 1717 წელს განახორციელა. მის მიერ მოჭრილი მონეტები ცნობილია სამ ნომინალად: 1) ბისტი, 2) ½ ბისტი და 3) ფული. სტანდარტული სამონეტო ტიპის (სურ. 4) აღწერილობა შემდეგნაირია:

შუბლი: ფარშევანგის გამოსახულება მობრუნებული მარჯვნივ (ზოგ შემთხვევაში მარცხნივ), ირგვლივ ბაქარის სახელის ინიციალები „ბქრ“

ზურგი: სპარსულად – **فلوس ضرب تغليس** „ფულუსი იჭედა თბილისს 1130“ (=1717-1718)

სურ. 4

ბაქარმა საკუთარი სახელით მონეტები მოჭრა ჰიჯრით 1130 და 1131 წლებში ანუ 1718-1719 წლებში (სურ. 5). ამ მონეტების აღწერილობა აბსოლუტურად იდენტურია. მათ შორის განსხვავება მხოლოდ

თარიღშია. ეს ემისიები ცნობილია მხოლოდ 1/2 ბისტის და ფულის ნომინალით.

შუბლი: ფარშავანგის გამოსახულება მობრუნებული მარჯვნივ (ზოგ შემთხვევაში – მარცხნივ). ირგვლივ არის ბაქარის სახელის ინიციალები ქართულად (მხედრული შრიფტით): „ბქრ“

ზურგი: სპარსულად – **فلس ضربت فلان** „ფულუსი იჭედა თბილისს 1131“ (=1718-1719)

სურ. 5

სურ. 6

აღნიშნულ პერიოდში ასევე მოიჭრა ბაქარის მონეტის საკმაოდ სპეციფიკური სახესხვაობა (სურ. 6), რომელიც აქამდე დეტალურად არ იყო აღწერილი. მისი სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ მონეტის ზურგზე (რევერსზე) სპარსული წარწერა დასმულია მარცხნიდან მარჯვნივ და არა მარჯვნიდან მარცხნივ, როგორც ამას სპარსული ენა მოითხოვს. შესაძლებელია აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ზარაფის დაუდევ-

რობასთან, რამაც მონეტის ზურგის სარკისებურობა გამოიწვია. აღნიშნული ტიპის ბაქარის საფასეები იშვიათობას წარმოადგენს, თუმცა მათი აღმოჩენების რაოდენობა ყოველწლიურად მატულობს. ვიძლე-ვით ამ მონეტის რეკონსტრუქციას (სურ. 7)

სურ. 7

ვიძევ ერთი სამონეტო ტიპი, რომელიც ბაქარის ხელმწიფობის პერიოდში იჭრებოდა, მაგრამ სრულად აღწერილი და გამოქვეყნებული ჯერ არ ყოფილა (სურ. 8), წარმოადგენს ამ მეფის სტანდარტული მონეტის (სურ. 5) მიახლოებულ ანალოგს, ოღონდ ქართული მხედრული ქარაგმის – ბაქარის ინიციალების გარეშე.

გარკვეული ცვლილებები აღნიშნული მონეტის შუბლზე გამოსახული ფარშევანგის იკონოგრაფიაშიც შეიმჩნევა. მონეტა სრულიად ანონიმურია, მაგრამ მისი სტილისტიკიდან და მოჭრის წლიდან (1130 (სურ. 9) და 1131 ჰიჯრით (=1717/19)) გამომდინარე, სრულიად საფუძვლიანად შეგვიძლია ეს მონეტა ბაქარის მიერ მოჭრილ სამონეტო ემისიებში შევიყვანოთ. მისი 1131 წლის ემისიის აღწერილობა შემდეგნაირია:

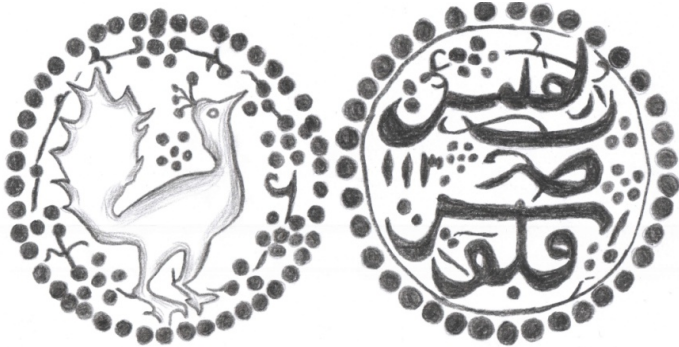
შუბლი: ფარშევანგის გამოსახულება მიმართულია აუცილებლად მარჯვნივ (მარცხნივ მიმართული აღნიშნული სამონეტო ტიპი ჯერ აღმოჩენილი არ არის) – ირგვლივ მორთული ორნამენტებით.

ზურგი: სპარსულად – فوس ضرب تفلیہ ۱۱۳۱ „ ფულუსი იჭედა თბილისს 1131“ (=1718-1719)

სურ. 8

თბილისში მოჭრილი აღნიშნული ტიპის ანონიმური ემისია სულ ორ ნომინალად არის ცნობილი: 1) 1/2 ბისტი და 2) ფული. მათი აღმოჩენის სტატისტიკა ყოველწლიურად მატულობს, თუმცა ამ საფასის ემისია არ იყო ისეთი მასშტაბური, როგორც მაგალითად სტანდარტული 1130 ან 1131 წლის ემისიებისა. ვიძლევიტ აღწერილი მონეტის რეკონსტრუქციასაც (სურ. 9)

სურ. 9

ამ მონეტას გააჩნია ჩვენს მიერ ზემოთ აღწერილი რევერსის სარკისებური (სურ. 7) სახესხვაობაც, რომელიც აქამდე არ იყო გამოქვეყნებული და მხოლოდ ბოლო წლებში იქნა აღმოჩენილი. როგორც ჩანს, იმ პერიოდში თბილისის ზარაფხანაში მომუშავე ზარაფების კონტიგენტი გამოუცდელი იყო, რითაც შეიძლება აიხსნას ასეთი ხშირი შეცდომები იმდროინდელ სპილენძის მონეტებზე.

ბოლოს, გვსურს აღვწეროთ ბაქარის მიერ გამოშვებული კიდევ ერთი მონეტა, რომლის ნომინალური ერთეული ბისტია და რომელიც ერთ ცალად არის ცნობილი.

აღნიშნულ მონეტას დ. კაპანაძე [1, 151], გარეგანი ნიშნებიდან გამომდინარე, – საცდელად მიიჩნევდა (სურ. 10). ვიდრევის მის აღწერილობას:

შუბლი: ფარშევანგის გამოსახულება მობრუნებული მარჯვნივ, ირგვლივ ბაქარის სახელის ინიციალები „ბქრ“.

ზურგი: სპარსულად – ۱۱۳۰ فسوس ضرب تفلہس „ფულუსი იჭედა თბილისს 1130“ (=1717-1718).

სურ. 10

ამრიგად, XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, ქართლის ბაგრატიონანმა ხელმწიფეებმა და გამგებლებმა კერძოდ, მეფე ვახტანგ VI-მ, გამგებელმა სვიმონმა და მეფე ბაქარ I-მა თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოჭრილ სპილენძის მონეტებზე დაიტანეს ქართული ზედწერილები – მხედრული შრიფტით [5], კერძოდ, თავიანთი სახელების ინიციალები (ვტგ; ვნგ; ვგ; სმნ; ბქრ.), რაც უმნიშვნელოვანეს მოვლენას წარმოადგენდა. უკვე საუკუნეზე მეტი იყო გასული მას შემდეგ, რაც საქართველოში მოჭრილ მონეტებზე ქართული წარწერები აღარ ფიქსირდებოდა.

ზემოთ აღნიშნულ მონეტებზე შეინიშნება გარკვეული სახესხვაობანი, რაც ბოლო დრომდე, შემჩნეული და შესწავლილი არ ყოფილა.

დამონმებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. დ. კაპანაძე, ქართული ნუმიზმატიკა, თბილისი, 1969.
2. Е. А. Пахомов, Монеты Грузии, Тбилиси, 1970.
3. თ. დუნდუა, გ. დუნდუა, ქართული ნუმიზმატიკის კატალოგი, IV ნაწილი, თბილისი, 2015.
4. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ნიგნში: „ქართლის ცხოვრება“ ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1973.
5. თ. დუნდუა, გ. დუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად), ფული საქართველოში, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2003.

Evgeni Chanishvili

*Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State
University, Faculty of Humanities*

The Bagrationi Kings and Governors of Kartli Coinages and their Differences (In the first quarter of XVIII century)

Summary

From the first quarter of XVIII century the stylistics of copper coins which were minted in Tbilisi was fundamentally changed. The kings and governors of Kartalinia/Kartli (Central part of Georgia) started placing their names on the coins. The three nominees of their coins are known: Bisti; ½ Bisti and Puli.

The first king who placed his name on the Tbilisi mint copper coins was king Vakhtang VI, son of prince Levan. His coinage (pic.1) is very important for Georgian numismatics history, because the date of minting on the coin was written with European date (178(1708) and 179(1709).

The second governor who also placed his name on the coins was Vakhtang's brother prince Svimon (pic.3), but he never wore the title of Georgian King. And the last king who placed his name in the first quarter of XVIII century was king Vakhtang's son _ king Bakar I (pic.5).

ნანა ბახსოლიანი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ძველი ქვეყნების ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

ნინო გაჩავა

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის დოქტორანტი

ქართული ხალიჩას საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის საბანძურში და მისი როლი ტურიზმში

ქართულ ხალიჩას საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის საგანძურში ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია. მისი მხატვრული ღირსება თვითმყოფადობაა, ამ ნიშნით გამოირჩევა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შექმნილი ნიმუშები, მასზე გამოსახული ფერადოვნებით, ხატოვანი მოტივებით, თუ ორნამენტებით.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი არტეფაქტები (კვირისთავები, თითისტარები, საბეჭური), ნათლად მიუთითებს ნეოლითისა და ენეოლითის ხანიდან საქსოვი დარგის მაღალ განვითარებაზე [1, 220].

მართალია, ყველაზე ადრეულ, ჩვენამდე მოღწეულ მხოლოდ ვანის ქვაბებიდან XIII-XIV საუკუნით დათარიღებული ქართული ხელით ნაქსოვი ხალიჩის ფრაგმენტი წარმოადგენს, მაგრამ სურათს არ ცვლის პირველ ქართულ ლიტერატურულ ძეგლში „შუშანიკის წამება“ მოხსენიებული ტერმინი „კილიკი“: „და თაყუანის საცემელად კილიკი ერთი მცირე ქუე წარუგდებოდა“ [2, 25]. აღსანიშნავია, რომ იგივე ტერმინი ორგზის დასტურდება მე-11 საუკუნის ავტორის, ლეონტი მროველის თხზულებაში „წმიდა ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა“: „და რომლისა კილიკსა ზედა მარადის ილოცავნ წმიდა ნინო, მას ზედა და-

დება უბრძანა ყრმისა მის“; და კიდევ, „...და დადევს დედოფალი კილიკსა მისსა ზედა“ [3, 104], რაც IV-V საუკუნეებში ზემოხსენებული ტერმინის ფართო გამოყენებაზე უნდა მიუთითებდეს.

ქართული ხალიჩის განვითარების ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანესი ინფორმაციის შემცველია ქართულ ენაში მატყლისაგან დამზადებული მხატვრული ქსოვილების აღმნიშვნელი მდიდარი ტერმინოლოგია. მაგალითად, „ძოლო“ 1718 წ. მცირე სჯულის კანონის კიდევზე მინერილ სიტყვათა განმარტებანში გვხვდება: „ძოლო არს ხალიჩა“ [4,150]. ქართულ ლექსიკოლოგიურ მასალაში ქართული მეხალიჩეობის ამსახველი შემდეგი ტერმინები მოწმდება: ტერი – ზოგადქვემ გასაშლელი დასაგებელი საფენი, რომელ არიან: ორხოვა, ძოლო, ნოხი, ხალიჩა, ფარდაგი, ჯეჯიმი, ფიჩვი, ნაბადი, თაქნაბადი, თექა, ქეჩა, კილიკი, ქუნთა, ხირაული, შათქუნი, ტაბასტო ან ლეიბი, ნალი, ჩალახეში, საბანი, ბალიში და მისთანანი [5, 377]. ზემოხსენებული მასალის მიხედვით, ძოლო – მცირე ნოხი, ხალიჩაა [5, 443]; ორხოვა ნოხი, გრძელი ხალიჩა [6, 337, 324]; ნოხი – ხაოიანი საფენი, ორხოვა, გრძელი ხალიჩა [6, 404, 321]; ფიჩვი – ფლასი, საგები ნაბადი ან ფარდაგი ცუდი [5, 395]; თაქნაბადი – თექა, საფენი (და არა წამოსასხამი) ნაბადი [5, 231]; თექა – უმჯობესი თაქნაბადი [5, 232]; ქეჩა საფენი ნაბადი სუფთა და სახეებიანი [5, 402]; კილიკი – ლაზლის ფიჩვი ტანის შესანუხებელი რამე [5, 249]; ქუნთა – ბოჭკოთი ქსოვილი საფენი [5, 406]; ხირაული – თხელი ფიჩვი [5, 469]; შათქუნი – დოშაკი, ნალი, ლეიბი [5, 415], ტაბასტო – ლეიბი, მცირე შათქუნი [5, 375]. ზემოჩამონათვალი იმ მხრივაცაა საინტერესო, რომ ტერმინები ქსოვის სხვადასხვა ტექნოლოგიურ ციკლებს აღნიშნავს.

ცნობილია, რომ საქართველოში მეხალიჩეობის დარგის მაღალ განვითარებას ხალხური ოსტატების მიერ შექმნილი ორიგინალური ნამუშევრები უწყობდა ხელს [7, 8]. არაა გამორიცხული, რომ მეხალიჩეობის განვითარების მაღალი დონის კანონზომიერი მაჩვენებელი უნდა ყოფილიყო მოსაქმეობის მიხედვით შერქმეული გვარის არსებობაც – ხალიჩაშვილი – ხალიჩის მქსოველი [8, 225].

საინტერესო ცნობებს ხალიჩის ფუნქციის, ნედლეულისა და ადგილის შესახებ ქართულ წერილობით წყაროებში ვადასტურებთ [9, 188-194]. ქართულ ხელნაწერებს შორის საყურადღებოა სიგელი, რომელიც თ. ყორდანის თანახმად, 1531 ან 1532 წლებში უნდა იყოს შედგენილი. იგი დაწერილია ხუცურად ტყავზე, რომელშიც ჩა-

მოთვლილია ახლად დადგენილი ქართლის კათალიკოზის მალაქიას შენირულობანი. სიგელში ჩვენთვის საინტერესო ტერმინი ხალიჩაც მოწმდება, რაც ტერმინის **ყველაზე ადრეული ფიქსაციაა**. საბუთში ვკითხულობთ: „...ერთი ოქრო ქსოვილი ქარათის ბისონი, მეფისა – ლეონისაგან ბოძებული; ერთი მუსაბახიანი სპილენძის მანკანა; ერთი ხალიჩა საკურთხეველის საყდარზე და დასაფენელი“... [10, 378].

თ. ჟორდანიას მიერ შეკრებილ ხელნაერთა შორის განსაკუთრებულ ინტერესს ის სიგელ-გუჯარნი იმსახურებს, რომლებიც სხვადასხვა მონასტერთა და ეკლესიათა, უმეტესად მცხეთის, ბიჭვინთის, გელათის ეკლესიებიდანაა. მცხეთის სიგელ-გუჯართა ნუსხაში (№315 და №342) ახლად დადგენილი კათალიკოს მალაქიას შენირულობანის ჩამონათვალში ჩვენთვის საინტერესო ტერმინი ხალიჩა მოწმდება: „1686 წ. ქკს: ტოე: ...„ოდეს: გიორგი: ჴელმწიფედ: ეკურთხა... ჩვენ ამილახორის შვილს პატრონს ნიკოლოზს მოგვებოძა და საქართველოს კათალიკოზობა...კზად ვეკურთხენით ქკს: ტფე: დავინყე ვით ჟამსავე ამა ქკნისასა ტაძრისა (ამის) შენირვა, შემკობა და შემატება: **სამირონე ძირს გარშემო სუ ხალასად ნაკერის ხალიჩებით მოვფინე**“... [10, 505]. ხალიჩა ტაძრის ინტერიერის ერთ-ერთ ძირითად ატრიბუტს წარმოადგენდა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ხალიჩის ორნამენტის არაერთი ნიმუში დასტურდება ფრესკების კიდეებზე, კედლის დეკორატიულ მოხატულობაში. მაგალითად, სვეტიცხოვლის საკურთხეველის ფასადზე პანტოკრატორი მუთაქითა და საფენელით (ხალიჩა?) განყოფილ სავარძელში მჯდომარეა გამოსახული.

საყურადღებოა კათალიკოზ მალაქია გურიელის ძის შენირულობის ნიგნი დაახლ. 1616-1639 წწ. შედგენილი და დაცული ბიჭვინთის საბუთებში №80, სადაც ვკითხულობთ: „ქ. შემინირავს ჩვენ აფხაზეთის კზსა გურიელის ძესა ბატონსა მალაქიას ბიჭვინთისა ღმრთის მშობლისათვის თავს ერთი მურასა ყელსაკიდი ხატი, ... ერთი მურასა ტახტი, ... ერთი აბრეშუმის ომფორის ხალიჩა, ერთი სტიხარი ახლისა სამკლავები მძიმედ მოთვალმარგალიტული თორმეტის მუშაბახის ლილეებითა“... [11, 49]. როგორც ვხედავთ, ხალიჩის დამზადების ნედლეულ მასალას აბრეშუმიც წარმოადგენდა. აბრეშუმის ხალიჩას აფხაზეთის საკათალიკოზო იარაღების დაკლების XVII ს. დართარლებულ ნუსხაშიც ვხედებით: „XVII ს. ქ. აკლია საკათალიკოზოს იარაღისაგან ორი ოდიკი... აკლია ორი კონდაკი, ერთი ვერცხლის ჯუარ სანთელი, ერთი ოქროს სქემა, ერთი ხის ჯუარი... არ არის კურთხევანი, არ არის აიაზმა და ზეთის კურთხევა, დიდი სჯულის კანონი, არც სელი... არ არის ქართლის ცხოვრება და დამასკელი...“

არ არის ძილისპირი, აბრეშუმის ხალიჩა“ [12, 58-59]. და კიდევ, მა-
ლაქია კათალიკოზის ბიჭვინთისადმი შეწირულების წიგნის ვრცელ
სიაში (1616-1639 წწ.) ვკითხულობთ: „ნებითა, შეწვენიტა და წყალო-
ბითა ღმრთისათა ჩუენ გურიელ-კათალიკოზმან პატრონმან მალა-
ქიაჲ შევსწირეთ ბიჭვინთისა ღმრთისმშობელსა მცირე ესე შესანი-
რაჲვი: თავის ერთი წმიდის ანდრია მოციქულის ხატი მომიჭედინებია
და თორმეტსა უფლის კუბოში ჩამისვენებია და ბიჭვინთას დამისვენ-
ებია და სამი კვამლი კაცი იქ შემინირავს; ... ერთი აბრეშუმის ხა-
ლიჩა, ერთი ხასა ვერცხლის ჯუარი...“ [13, 500].

XVI-XVIII სს-ის სასამართლო განჩინებებს, დადგენილი მეფეთა,
კათალიკოსთა, ბატონიშვილთა, მდივანბეგთა, მალიქ-მამასახლისთა
და ქეთხუდების სასამართლოების მიერ, რომლებიც გამოტანილია
უმთავრესად ყმა-მამულებსა და სასისხლო საქმეებზე დაგების გამო,
ასახულია გვიანდრობის საქართველოს არა მარტო სამართლის
ცალკეული დარგების (სამოქალაქო, სისხლის, საპროცესო სამართ-
ლის) თავისებურებანი, არამედ სოციალური ცხოვრების უმნიშვნე-
ლოვანესი მხარეებიც [14, V].

მაგალითად, განჩინება დავით მგალობლიშვილისა და მისი
რძლის გაყრის საქმეზე, რომელიც 1788 წ. 22 დეკემბრით თარიღ-
დება, გვამცნობს მაზლისა და ქვრივის გაყრის თაობაზე, რომელიც
ამ უკანასკნელს ქალიშვილის გათხოვებამდე უტოვებდა ვენახს,
უღელ ხარს, ... ერთ ხალიჩას და „მანამდის ქალს გაათხოვებდეს,
მანამდის მთლად უნდა ეჭიროს ესე[ე]ბი და როდესაც ქალი გაათხო-
ვოს, მაშინ უნდა გაიყოს ეს მამულები. ნახევარი დავითს მიეცეს ან
ნახევარი ქვრივს დარჩეს, მანამდის ცოცხალი იყოს და ქვრივის სიკ-
ვდილის შემდგომ ისევ დავითს დარჩეს სრულიათ“. აზის ოთხი ბე-
ჭედი, თავში ბეჭედი დარეჯან დედოფლის [14, 442-443]. როგორც
ვხედავთ, ოჯახის აუცილებელ ნივთთა შორის აქაც ხალიჩას ერთ-
ერთი განსაკუთრებული ადგილი უკავია, რაც ოჯახის გარკვეულ
სტატუსზე მიუთითებს.

ეკლესიისთვის ხალიჩის შეწირვა იმ რიგის უმნიშვნელოვანეს
საქმედ ითვლებოდა, როგორც იყო ტაძრისთვის კედლის აღდგენა,
ფრესკებით მოხატვა, ხიდის აგება. ნიკოლოზ კათალიკოზის მიერ
1687 წლის მცხეთის სიგელი №216 გვამცნობს: „ქ: ეჲჲ: ადამისა აღ-
მართებო და ევას მწუხარებისა დამხსნელო უხილაო და გონებაში-
უნდომელო დაუსაბამო დაუსრულებელო ღმერთო რომელსა მართა-
ლი გიყუარს და ცოდვილთა სწყალობ მას ჟამსა ოდეს წყალობითა
შენითა ძე მალლისა ჴელმწიფისა მეფე პატრონი გიორგი საჴელმწი-

ფოსა თუისისა საქართველოსა ტახტსა ზედა მჯდომარე იქმნა... ჩუენ ამილახორის მოგვებოდა წელმწიფის მეფის პატრონის გიორგისაგან სრულიად საქართველო საკათალიკოზობა და დედაქალაქსა მცხეთისასა სამეუფოსა კათოლიკე ეკლესიასა ტახტსა ზედა მჯდომარე ვიქმენით და კათალიკოზად ვეკურთხენით... და ვინყევით ფამსავე ამ... ტაძრისა ამისა შეწირვა შემკობა და შემატება... კედელი სუეტისცხოვლის ტაძრისა მწარსა სამწრეთისასა ახლად აღვაშენეთ... სვეტის პირდაპირ ჩრდილოეთის კერძ დავახატვინეთ და ერთი ხომლი დავჰკიდეთ... შევსწირე ერთი თეთრის დიბის ბისონი ოქროს ღილი... არაგუზედ ჯიდი გავსდევ და გავაკეთე... სამირონე ძირს გარეშემო სულ ხალასად ნაკერის ხალიჩებით მოვფინე..." [15, 64-65].

მზითვის შემადგენლობაში ხალიჩას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. ამ მხრივ, საინტერესოა ანუკა ბატონიშვილის მზითვის წიგნი და წერილი ლამაზი მრგვალი მხედრული ხელით 25 გვერდიანი რვეულის მსგავსად შეკერილ ქალაღზე, რომელიც თარიღდება 1712 წლის თებერვლით. ტექსტი იწყება შესაქმის და იესოს გენეალოგიის მოკლე თხრობით, კვართის მცხეთას დავანებით, წყვილის კურთხევით და ბოლოს მოსდევს ჩამონათვალი, სადაც ჩვენთვის საინტერესო ხალიჩა დასასრულსაა მოხსენიებული: „იახტანი ერთი; ხალიჩა-ფუჩი საისა ერთი..." [16, 490].

და კიდევ, მზითვის წიგნი ანა ქსნის ერისთავის ასულისა, რომელიც მიუთხოვებიათ ლუარსაბ ორბელიანისათვის, წიგნი დაწერილი უნდა იყოს ერეკლე I-ის მეფობის დროს და ახლ. 1692-1703 წწ. „...რადგან ჩვენი მოყურობა მოინდომეთ, ჩვენც დაგემოყურენით და მოგართვით ჩვენი სასურველი და თვალთა ჩვენთა სინათლე და გულისა ჩვენისა სიმხიარულე, სამოთხის მსგავსად განშუენებული და ჩვენი ბატონი ანა და გამოვატანეთ ზითვად პირველად: ხატი წმიდის სამებისა, მის ნაქსოვის ბუდითა და პირსახურავით, კიდევ ხატი ერთი ყოვლადწმიდისა... (ჩამოთვლილია ლოცვანი, დაუჯდომელი, ძვირფასი თვლები და სამკაულები, სკივრი სხვადასხვა, სანერელი, ჭურჭელი, სამოსელი) ერთის ორხოვითა, ერთის ხალიჩითა“ [17, 430-434].

ხალიჩა დიდგვაროვანთა გარკვეულ იერარქიას უსვამდა ხაზს. სია ვახუშტი ორბელიანის მოძრავი ქონებისა, 1707 წელს სპარსეთში ყანდაარში შედგენილი, სადაც ვახუშტი გარდაიცვალა. საყურადღებო ისაა, თუ რა ნივთები ჰქონდა ქართველ დიდებულს XVIII საუკუნის დამდეგს უცხო ქვეყანაში თან წაღებული, ან იქ შექმნილი. საჭირო ნივთთა შორის ვხვდებით ხალიჩასაც: „1707 ქ. მიებარა ზაალ

კაკონაშვილს რაც რამ ფერი ქონდა ბატონის ვახუშტის ოხერი საქონელი. ნაღდათ თეთრი აქოური თუმანი ოთხმოცდაათი. ქ. ჳრმალი ერთი ... ქ. თევზის კბილის პატარა ხანჯალი, პირში ოქროთი არის მოჭედილი, ერთი, ... ბატონის ნაბოძები ქვის ყალიონი ოქროთმოჭედილი..., ქირმანის ხალიჩა ერთი...“ [17, 210-219].

ვახუშტი ორბელიანის საქონლის ნუსხა, რომელიც მიუბარებიათ სეხნია ძაგანაშვილისათვის 1711 წელს, სხვადასხვა ნივთებს შორისაა „ქ. ფათანი დოღბანდი ოთხი, ყვითელი დიბისა სიასამურისა ერთი, ყვითელი დიბის კურტაკი..., ქამრის ბალთები თოთხმეტი, ჟამნია, ყავადანი სპილენძისა,... ინდოური კაკალი, ... ქირმანის ხალიჩა, ქ. ხალიჩაფუჩი წყვილი“... [17, 277-275].

ხალიჩის შესახებ საინტერესო ცნობებს ქართულ ფოლკლორშიც ვხვდებით. მ. თამარაშვილის 1902 წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში Torre del Greco-ს არქივში დაცულ მისიონერ ბერნარდე ნეაპოლელის კოლექციაში დაცულ ქართულ ზღაპრებში საყურადღებოა „ღარიბი კაცი“, რომელიც XVII საუკუნეშია ჩანერილი. თხზულების მიხედვით, სამი ქაჯი ერთმანეთს ერთ ქუდსა და ხალიჩას ეცილებოდა. ყმანვილმა გამოიკითხა ქუდის და ხალიჩის დანიშნულება თუ შესაძლებლობა და შეიტყო, რომ ხალიჩა გადაადგილების უნარს ფლობდა, ხოლო ქუდი კი, ვინც მას დაიხურავდა, ყველას დანახავდა, თავად კი შეუმჩნეველი დარჩებოდა. ყმანვილმა მოახერხა ნივთებს დაუფლებოდა და შურის საძიებლად გამოეყენებინა, მაგრამ, საბოლოოდ, იგი მათ კარგავს [18, 69-70]. სხვადასხვა კულტურათა ლიტერატურულ ტრადიციაში მფრინავი ხალიჩა ადამიანთა მიერ მყისიერი გადაადგილების საშუალებას წარმოადგენდა. მაგალითად, „ათასერთი ღამის“ ერთ-ერთი ეპიზოდის მიხედვით, უფლისწული ჰუსეინი მფრინავ ხალიჩას იძენს. სოლომონის ხალიჩა მწვანე აბრეშუმისაგან დამზადებული და ოქროსფერი მისაქსელით განწყობილი, 60 მილი – სიგანისა და ამდენივე მილი სიგრძის იყო. მფრინავი ხალიჩა გვხვდება რუსულ ზღაპრებსა და მარკ ტვენის ნაწარმოებშიც [19, 292-293].

თეიმურაზ II-ის (1700-1762წწ.) „სარკე თქმულთა“ განსაკუთრებით ღირებული ნაწარმოებია, სადაც მოცემულია XVIII ს-ის კახეთის ეთნოგრაფიული ყოფა. თხზულების მიხედვით, საქორწინო ცერემონიების დროს ხალიჩებს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა და იმავედროულად დიდგვაროვანთა გარკვეულ იერარქიასაც უსვამდა ხაზს: „წინ გაუძღვების დედოფალს, მოვლენ სად რიგი არია, კარსა დაუხმვე საყდრისას, ვით მათი წესი არია, ბჭის მცველსა მისცენ მცირე რამ, გააღებინონ კარია, და რა შევლენ, ღვდელმან ქალ-ყმათა

ხელთ მისცეს კელაპტარია. გაშლიან ხალიჩა-ფურსა, მასზედა ფარჩას მძიმესა, მეფე და დედოფალიცა უნდა მასზედა იდგესა, ეტყვიან ყოვლის სულს საყდარში: „მიყუდვით არვინ მიდგესა!“ და უკურთხებებს მღვდელი გვირგვინსა, ჯვარის-სანერი მისცესა“ [20, 60].

ხალიჩის ადგილის შესახებ საინტერესო პასაჟს „რუსუდანიანის“ რამდენიმე ეპიზოდში ვადასტურებთ. მასში იამანეთის დედოფლის რუსუდანიანის თავგადასავალია მოთხრობილი. თხზულების ავტორი უცნობია. „რუსუდანიანის“ მეორე ზღაპარი ცნობილ პოეტს მამუკა ბარათაშვილს 1732 წ. „ჯიმშედიანის“ სახელწოდებით გაულებქსავს – „აქა ამბავი ხათაელთა ხელმწიფისა ტომერანისა და ძისა მისისა ჯიმშედისა“, სადაც ტერმინი ხალიჩა მოწმდება. ჯიმშედის ტახტზე ასვლასა და ედემის მსგავსი ბალის აღწერისას საინტერესო დეტალს წარმოადგენს გზა და მისი აღწერილობა, რომელიც სახლისა და აივნის დახასიათებისას ჩანს: „...გავედით, მას აივანზედ მოკიდებულნი ჩინარი (იგივე ჭანდარი) იყო ორპირად, იქით და აქეთ. შუაზე გზა იყო და ის ჩინარის ხეები ასე რიგზე იყო ჩარიგებული, რომ ერთი - მეორეზე არც უწინ იყო, არც უკანა. ასე ხშირად იყო, რომ შუაზე ვერა სულიერი ვერ გაივლიდა. იმ ჩინარის სტოებით ასე დაბერვილი იყო გზა, რომ სულ იმ გზაზე ევლო ვაცსა, არც წვიმა ჩაუვიდოდა, არც მზე მიადგებოდა. ის გზა სულ ხალიჩათი იყო დაფენილი და მას ჩინარსა რაც შტო ჰქონდა, ყველასა ასე რიგად ამოსდიოდა შადრევანი...“ [21, 215]. როგორც ჩანს, ხალიჩა არა მარტო ინტერიერის განწყობისას გამოიყენებოდა, არამედ ექსტერიერის გასალამაზებლადაც.

ცნობილია, რომ თხზულებაში „კალმასობა“ აღწერილია XVIII-XIX სს. დამდეგის საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობა. ნაწარმოებში იოანეს ქაიხოსრო მურვანისშვილთან სტუმრობა შენდობის თხოვნით წარმოჩინდება, სადაც ჩვენთვის საინტერესო ხალიჩა შენდობის სამაგიერო ნივთს წარმოადგენს: „...ზურაბა: ვიცი, შენ მხვნელ-მთესველი კაცი არა ხარ, რომ პურით შეგვეწიო, და ეგ შენდობა ერთს ხალიჩაზედ არის დამოკიდებული. ქაიხოსრომ მყისვე მიართო იოანეს ხალიჩა და მონასტრისათვის ძროხა“ [22, 20]. სხვა ადგილას, სადაც სასულიერო პირებზეა საუბარი, ზურაბა ამბობს: „...დააქორწინებენ ვისმეს, საყდრის კარსაც დაუკეტავენ, ვინემ არას მისცემენ და ჯვარისწერასაც გადაახდევენ; იმასაც არ დასჯერდებიან, ხალიჩა და ფარჩავ უნ-

და ქვეშ გაუშალონ მექორწინეთ, რათა ისიც იმათ წაიღონ... [22, 164].

კალმასობის მეორე ტომში აღწერილია იოანეს მოგზაურობა აღმოსავლეთ საქართველოში. მოგზაურობისას იოანეს ხვდება სხვადასხვა პირი, რომელნიც საქართველოსთან დაკავშირებულ მათთვის საინტერესო საკითხებზე ესაუბრებიან. ხალიჩის მოხსენიებას აქაც ვხვდებით. თხზულების თანახმად, იოანეს ბრეთს შემოხვდება ავალ ავალისშვილი, რომელიც ამცნობს დაქორწინების ამბავს. ნაწარმოებიდან ჩანს, რომ ქალს საკადრისი მზითვი მიუტანია, მათ შორის „ერთი ცხა ჯამი სპილენძისა, ... სამი ქვაბი, ერთი ვერცხლის თასი, ერთი ბეჭედი ფირუზისა ოქროთი, ორი ხალიჩა, ორი ფარდაგი და ერთი ქეჩა [23, 32].

საქართველოზე საუბრისას იოანე საქსოვ ქარხნებს ეხება და აღნიშნავს: „საქსოვარნი ქარხანანი არა აქვნდათ, გარნა თიქრისტანელთა მოსრულთა ერთა ინყეს საფეიქრო სახელოვნებისა სწავება. და ქსოვნდნენ ხამთა, ჩითთა და აბრეშუმთა განცა, და შალთასა ჩოხათა და აგრეთვე ნოხთა, რომელ არს ხალიჩა...“ [23, 229].

როგორც ვხედავთ, არქეოლოგიურ და ქართულ მრავალრიცხოვან წერილობით წყაროებში დამოწმებული ტერმინი ხალიჩა საქართველოში საფეიქრო ნაწარმის, კერძოდ, მესხალიჩეობის კულტურის განვითარების საკმაოდ ძველ, მაღალ მხატვრულ ტრადიციაზე მიუთითებს, რაც მას კულტურული მემკვიდრეობის მატერიალური ძეგლის სტატუსს ანიჭებს [9, 188-194].

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ კულტურული მემკვიდრეობით მდიდარი ქვეყნების ეკონომიკაზე სასიკეთო გავლენას ახდენს ტურიზმი [24, 95]. ხალიჩების წარმოებით განთქმული ქვეყნების – ირანის, შუა აზიის ქვეყნების, ავღანეთის, თურქეთის, აზერბაიჯანის გვერდით საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის საგანძურში დავანებული ქართული ხელით ნაქსოვი ხალიჩის მსოფლიო ბაზარზე გატანა და მოთხოვნად პროდუქციად ქცევა ფრიად საშური საქმეა. ქართული ხელით ნაქსოვი ხალიჩის უნიკალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ საქართველოს ეთნოგრაფიული კუთხეებისა და გეოგრაფიული არეალის (მთასა და ბარის) თავისებურებანი მასში ადეკვატურად აისახება. ამდენად, ქართული ხალიჩა ტურისტებისთვის თვალმისაცემ ერთ-ერთ მიმზიდველ საგანს უთუოდ წარმოადგენს. ადგილი კი, სადაც ქართული ხალიჩის პოპულარიზაცია და მისი როლის განსაზღვრა იქნება შესაძლებელი, მუზეუმი.

დღეს მუზეუმების როლი მრავალმხრივია: ზოგი ხელოვნებისა და კულტურის ტაძარია, ზოგი-ტექნიკისა და ინდუსტრიის განვითარების ამსახველი, მაგ.: სართავი ფაბრიკები, ქვანახშირისა და კალის მაღაროები; ბევრი რამ, რაც ადრე ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილს წარმოადგენდა და ქუჩის, ქალაქის თუ რეგიონის იმდროინდელი სახე იყო, დღეს კულტურული მემკვიდრეობის ცენტრია და „ცოცხალ ექსპერიმენტს“ გვთავაზობს. ყველა მათგანს ერთი საერთო მიზანი გააჩნია: დაიცვას და წარუდგინოს საზოგადოებას კოლექციები, რათა აღზარდოს, შთააგონოს და სიამოვნება მიანიჭოს ხალხს. სწორედ ამ სულისკვეთებით მუშაობენ დღეს გაერთიანებული სამეფოს მუზეუმების მცველები. მუზეუმებისადმი ახლებური მიდგომები აიძულებს მათ ჩაერთონ საბაზრო კონკურენციაში, ეს დიდხანია ასეა ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში [25, 63].

დღეს საქართველო ამ მიმართულებით პირველ ნაბიჯებს დგამს. ჩვენი ქვეყნის მასშტაბით, ტრადიციული რენვის ოსტატების მიერ დაარსებულია სხვადასხვა კერძო მუზეუმები, სადაც დაცულია თვალსაჩინო ნიმუშები. მაგალითად, მესხური ხალიჩის ცნობილი მქსოველისა და არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის „ცოცხალი საუნჯის“ ნოდების მქონე ოსტატის-მარიამ ჟუჟუნაძის მიერ დაარსებული მუზეუმი სოფელ მუსხში, რომელსაც განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ქართული ქსოვის ტრადიციების შენარჩუნებასა და განვითარებაში. აღნიშნული მუზეუმი ერთდროულად სახელოსნოს ფუნქციასაც ასრულებს, სადაც ადგილობრივი ახალგაზრდები ეცნობიან მესხური ხალიჩის ძველ ნიმუშებს, ტრადიციული ბუნებრივი საღებავებით ლებვას და ხალიჩების ქსოვის ტექნიკას ეუფლებიან [25, 160]. ასევე, უნდა აღინიშნოს მხარეთმცოდნეობის მუზეუმები (ქობულეთი, ახალციხე), რომელთა კოლექციაშიც დაცულია რეგიონისთვის დამახასიათებელი ტიპიური ხელოსნობის ნაწარმი, ხაოიანი ან უხაო ხალიჩები. ამ საკითხთან მიმართებაში უნდა აღინიშნოს, რომ კოლექციების მნიშვნელობა ხშირად არ არის სათანადოდ აღქმული, შესაბამისად ნაკლებად ხდება მათი პოპულარიზაცია და სათანადო ექსპონირება. ამასთან, სამწუხაროდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო პერიოდში სამუზეუმო კოლექციები ძალზე იშვიათად ივსება თანამედროვე ოსტატების ნამუშევრებით, რაც წლების შემდგომ შეუძლებელს გახდის ამჟამად ტრადიციულ რენვაში მიმდინარე მხატვრული პროცესების ანალიზს. დღეს სამუზეუმო სივრცეში ტრადიციული რენვის სახელოსნო-

ების მონყობა აპრობირებული პრაქტიკაა, როგორც ადგილობრივი მუზეუმების ისტორიაში, ისე საერთაშორისო გამოცდილებაში [25, 149]. სახელოსნოების პრაქტიკული გამოყენება მუზეუმის სიცოცხლისუნარიანობას ხელს უწყობს. ამ მხრივ, საქართველოს შემთხვევაში არ შეიძლება არ აღინიშნოს ეროვნული მუზეუმის ყოველწლიური საზაფხულო პროგრამა „ხალხური რენვის ღია გაკვეთილები“, რომელიც გიორგი ჩიტაიას სახელობის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ტარდება. აღნიშნული პროგრამა ფართო საშუალებას იძლევა ვიზიტორები გაეცნონ ტრადიციული ხელსაქმის ოსტატებს, დახელოვდნენ და აითვისონ ხალხური ხელობის სხვადასხვა დარგები, მათ შორის, ქართული ხალიჩის ქსოვის ტექნიკა. მსგავსი პრაქტიკის საქართველოს რეგიონულ მუზეუმებში დანერგვა მნიშვნელოვნად შეუწყობდა ხელს სამუზეუმო გარემოს გახსნას, დამთვალიერებლის მოზიდვასა და ჩართულობის ზრდას. ამასთან, დღეისათვის ტრადიციული რენვის ნიმუშების ნაწილი სტანდარტული დიზაინით გამოირჩევა, სადაც უგულვებელყოფილია საქართველოსთვის ისტორიულად დამახასიათებელი რეგიონული თავისებურებები. ამ მხრივ, გადამწყვეტი როლი ენიჭება რეგიონულ მუზეუმებს, რომელთა კოლექციების ბაზაზე შესაძლებელია ქართული ტრადიციული რენვის დარგების რეგიონალური თავისებურებების წინ წამოწევა, რისთვისაც სასურველია სამუზეუმო ფონდები მეტად ხელმისაწვდომი გახდეს ადგილობრივი ოსტატებისათვის. საერთაშორისო პრაქტიკა მსგავსი გამოცდილების არაერთ მაგალითს გვთავაზობს. მაგალითად ინდოეთში ჩამბა რუბალის ქართული ხელოვნების აღორძინების პროექტი, სადაც ქვეყნის მასშტაბით რამდენიმე მუზეუმის კოლექციაზე დაყრდნობით მოხერხდა აღნიშნული ტრადიციის გაცოცხლება. მსგავსი ინიციატივების საქართველოში განსახორციელებლად, სასურველია შემუშავდეს დიდი ბრიტანეთის „Museumaker“-ის მსგავსი პროგრამა, რომელიც ხელს შეუწყობს ტრადიციული რენვის ოსტატებსა და მუზეუმს შორის მჭიდრო კავშირების დამყარებას [25,160].

ტურიზმსა და კულტურას შორის ურთიერთკავშირს ღრმად ჩაფიქრება სჭირდება. უნდა მოხდეს საზოგადოების სწორად აღზრდა და უკეთ ინფორმირება. ამ მიზნის განსახორციელებლად საჭიროა არსებობდეს წონასწორობა ტურიზმის მოთხოვნებსა და სამართლიან სიფრთხილეს შორის, რაც გულისხმობს, ერთი მხრივ – ეროვნული მემკვიდრეობის წარმოჩენას, მოგების მიზნით ტურისტული ინდუს-

ტრიის განვითარების ხელშეწყობას, რომელიც თავისთავად ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორია. მეორე მხრივ – აუცილებელ ზრუნვას კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა-გადარჩენისათვის, მისი მოვლა-პატრონობის უზრუნველყოფას, რათა შევინარჩუნოთ წარსულის მატერიალური თუ არამატერიალური ყველა ნიშანი [24, 97].

დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთისა და ნიდერლანდების ქვეყნებში კულტურის პოლიტიკა შემდეგნაირად ხორციელდება: კულტურული მემკვიდრეობის სფეროში ხელისუფლება ხელსაყრელ პირობებს ქმნის არარენტაბელური, მაგრამ საზოგადოებისათვის ძალზე საჭირო საქმიანობისათვის, რათა გადაარჩინოს ისტორიული წარსული და მეხსიერება ბაზრის ძლიერი ზეწოლისაგან, ასევე, თანამედროვე შემოქმედების სფეროში სახელმწიფო ხელს უწყობს სიახლის გამოვლენასა და მის გავრცელებას. კულტურის მართვის სფეროში საფრანგეთის სახელმწიფო გარკვეულ ბერკეტს ფლობს: კანონმდებლობა და მისი რეგულირება. სახელმწიფოს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება ის ბერკეტია, რომელიც საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს ხელი შეუწყოს ან აკრძალოს, განსაზღვროს უფლებები და ვალდებულებები, დაანესოს მყარი და წილობრივი გადასახადები და თვალყური ადევნოს კანონის აღსრულებას [24, 25].

ამრიგად, არქეოლოგიური არტეფაქტები და ლექსიკოლოგიური მონაცემები, ასევე, ქართულ მრავალრიცხოვან წერილობით ნაშრომებში - დამონმებული ტერმინი ხალიჩა საქართველოში საფეიქრო ნაწარმის, კერძოდ, მეხალიჩეობის კულტურის განვითარების საკმაოდ მაღალ მხატვრულ ტრადიციაზე მიუთითებს, რაც მას ანიჭებს კულტურული მემკვიდრეობის მატერიალური ძეგლის სტატუსს. ქართულ ხელნაწერებში იგი შეწირულობის, შენდობის, ოჯახის სტატუსის, სოციალური იერარქიის, მზითვის საგანს წარმოადგენს. ხალიჩის ქსოვის ისტორიამ გვიჩვენა, რომ საქართველოში ხალიჩის სახეობის ქსოვის უძველესი თვითმყოფადი ტრადიცია არსებობდა. მისი როლი ტურიზმის განვითარებაში უმნიშვნელოვანესია, მას შეუძლია საქართველო რამდენიმე კუთხით წარმოაჩინოს – ეკონომიკური განვითარების, შინამრეწველობის, დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების, მხატვრული შემოქმედების.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. კოშორიძე ი., დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნება-დარგები, სტილები, ეპოქები, თბილისი, 2013.
2. იაკობ ხუცესი, „შუშანიკის წამება“, თბილისი, 1990.
3. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტომი 1, თბილისი, 1955.
4. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. III, თბილისი, 1963.
5. ჩუბინაშვილი ნ., ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, თბილისი, 1961.
6. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბილისი, 1986.
7. კოშორიძე ი., ქართული ხალიჩა, ახალციხე, 2016.
8. მაისურაძე ი., ქართული გვარ-სახელები, თბილისი, 1981.
9. ბახსლიანი ნ., ტერმინი ხალიჩა ქართული წერილობითი წყაროების მონაცემთა კონტექსტში, სვეტიცხოველი, №2, თბილისი, 2017.
10. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი მეორე (1213-1700), ტფილისი, 1897.
11. კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი I, ტფილისი, 1921.
12. საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1920.
13. ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბილისი, 1970.
14. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. V, თბილისი, 1974.
15. სარგის კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წიგნი IV, თბილისი, 1913.
16. საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედ. ტ. III, ტფილისი, 1910.
17. საქართველოს სიძველენი, ტომი II, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1909.
18. მრავალთავი, საქართველოს ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის სამეცნიერო საზოგადოების კრებული, 1, თბილისი, 1964.

19. Jobes G., Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols, New York, 1961.
20. თეიმურაზ II, თხზულებათა სრული კრებული, გ. ჯაკობიას წინასიტყვაობით, რედაქციით, ლექსიკონით და შენიშვნებით, თბილისი, 1939.
21. რუსუდანიანი, ილია აბულაძისა და ივანე გიგინეიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1957.
22. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტომი I, კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, ტფილისი, 1936.
23. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტომი II, კ.კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, თბილისი, 1948.
24. კულტურის პოლიტიკა, საფრანგეთისა და სხვა ქვეყნების გამოცდილება, ფრანგულიდან თარგმნეს მ. მაჭავარიანმა, ნ. კიტოვანმა, თბილისი, 2003.
25. მუზეუმი და კულტურული მემკვიდრეობა II, თბილისი, 2015.

Nana Bakhsholiani

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Scientist of the Department History of Ancient Countries

Nino Gachava

Georgian Technical University, Doctoral Student of the Faculty of Law and International Relations

**Carpet in the Georgian Cultural Heritage Treasure
and its Role in Tourism**

Summary

Fragments of fabrics discovered as a result of archeological excavations and rich Georgian terminology (*nokhi* – thick-pile carpet, *dzolo* – small carpet, *orkhova* – rug with long/double pile, *teri* – bedding, *pichvi* – wool carpet; worn rug, *kecha* – felt wool; coarse-wool patch work bed spread, *kunta* – rough fibrous floor-covering, *kiliki* – sack cloth shirt worn for penance, etc.) indicate a high level of development of textile industry, namely, carpet-making in Georgia. An excellent basis for this was rich raw materials of Georgian sheep wool.

According to the research carried out by the authors, the term *khalicha* is recorded for the first time in the list of Mtskheta deeds and charters dated to 1531. In Georgian literary monuments of the Early Middle Ages special carpets for prayer were referred to by the following terms: *kiliki*, *small kiliki*, *nokhi*, *pardagi*.

In the authors' view point, according to Georgian written sources: deeds and charters, literary and folkloric materials, church documents, legal documents, carpets are assigned an especially valuable role, which is not only determining the social hierarchy of the Georgian feudal society, the place and function of carpets, but also provides significant information on import and export as well. Its role in tourism development is crucial, it can portray Georgia in several ways: economic development, home industry, decorative-applied arts, artistic creativity.

მერაბ კალანდაძე

*ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბი-
ლისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი*

ორი მოსაზრების ირგვლივ

ცნობილი ისტორიკოსი პროფ. გურამ ყორანაშვილი თავის საინტერესო წიგნში „ერთი სოციოლოგიური თეორიის უცნაური მეტამორფოზი“ ორ ადგილას ეხება ჩვენს ორ ნაშრომს „ისტორიოგრაფიული ეტიუდები“ და „ისტორიის პერიოდიზაციისათვის“, რომელიც დავწერეთ პროფ. კოტე ანთაძესთან და პროფ. კარლო მეშველიანთან ერთად. დიდი პატივისცემით და მოკრძალებით ამ თემასთან დაკავშირებით უნდა მოვახსენოთ ორიოდ სიტყვა, რაც აქ ნამოჭრილ საკითხებს, ალბათ, კიდევ უფრო მეტ ნათელს მოჰფენს.

1. პირველ ყოვლისა, ჩვენს მოვალეობად მიგვაჩნია დიდი მადლობა მოვახსენო პროფ. გურამ ყორანაშვილს ჩვენი წიგნის „ისტორიოგრაფიული ეტიუდები“ გულდასმით გაცნობის, დადებითი შეფასების და იქ გამოთქმული სასარგებლო შენიშვნებისთვის, რომელსაც უეჭველად, მივიღებთ მხედველობაში ჩვენს შემდგომ მუშაობაში.

პატივცემული ავტორი გვსაყვედურობს, თითქოს ჩვენ ერთმანეთისაგან მკვეთრად არ გავმიჯნავთ ავთენტიკურ მარქსიზმს და საბჭოურ მარქსიზმს თუ მარქსიზმ-ლენინიზმს (გვ. 237). ეს შენიშვნა სავსებით სწორი და მისაღებია. მართლაც, ამ წიგნში ამას არ ვაკეთებთ, თუმცა მათ შორის განსხვავება კარგად გვაქვს გაცნობიერებული, მას ხაზგასმით აღვნიშნავთ ჩვენს ნაშრომში „კრიზისიდან გამოსავალი მეცნიერული გამოკვლევების ხარისხის ამაღლება“ დაწერილია კ. ანთაძესთან ერთად, რომელიც დაიბეჭდა 2006 წელს კრებულში „მნიგნობარი“. „მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიამ, მისი ყველაზე უფრო უარესი დოგმატურ-ორთოდოქსული, საბჭოურბოლშევიკური, ლენინურ-სტალინური ინტერპრეტაციით, ვერაფერი სიკეთე მოუტანა ისტორიულ მეცნიერებას და დაშორებული იყო თვით ავთენტიკური მარქსიზმისაგან“ (გვ. 56). აქ ავთენტიკური მარქსიზმს და საბჭოურ მარქსიზმს, მარქსიზმ-ლენინიზმს შორის საზღვარი მკაფიოდაა გავლებული, ამიტომ ჩვენს წიგნში „ისტორიოგრა-

ფიული ეტიუდები“, რომელსაც ეხება პროფ. გურამ ყორანაშვილი, ეს აღარ გაგვიმეორებია. ჩანს, უნდა გაგვეკეთებინა. ასე უფრო მკაფიო და ნათელი იქნებოდა და საკამათოც არაფერი აღმოჩნდებოდა.

ისე ვიტყვით, რომ თვით ავთენტიკურ მარქსიზმზეც არ ვართ ძალიან მაღალი აზრის. მას გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ასე მაგალითად, პროლეტარიატის გალატაკებაზე აპელირება მხოლოდ XIX საუკუნის შუა ხანებისათვის თუ იყო დამაჯერებელი და არა XX საუკუნისთვის.

ევროპელი ისტორიკოსების მიდგომა მარქსიზმისადმი იყო მეცნიერული და შემოქმედებითი. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კი დოგმატური. აი ეს იყო მთავარი განსხვავება. მარქსიზმი გახლავთ ერთი ისტორიოგრაფიული მიმდინარეობა, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. აი ასეთია ჩვენი დამოკიდებულება ამ ისტორიოგრაფიული მიმდინარეობისადმი.

2. მეორე მოსაზრება შეეხება მსოფლიოს ისტორიოგრაფიის პერიოდიზაციის საკითხს და შედარებით პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. ყურადღებას გავამახვილებთ ორ გარემოებაზე: ა. „ამკარაა, რომ ავტორებს გაუმართლებლად მიაჩნიათ მსოფლიო-ისტორიული პროცესის ეკონომიკურ-საზოგადოებრივი ფორმაციების მიხედვით დაყოფა. მაგრამ მსგავსი დაყოფა ხომ ეკონომიკურ-სოციალურთან (სოციალური სტრუქტურების მნიშვნელობით) ერთად პროგრესსაც გულისხმობდა თავისუფლების გზაზე. (როგორც ამას თვლიდა ჰეგელი) და ა.შ.“. (გვ. 225) აქ, ცხადია, საუბარია ჩვენს ნაშრომზე ისტორიის პერიოდიზაციისათვის, რომელიც დაწერილია კ. ანთაძესთან და კ. მემველიანთან ერთად და დაიბეჭდა ჟურნალ „მაცნეში“, ისტორიის სერია 1992 №2. ალბათ, უფრო უპირანი იქნებოდა ამ თემაზე საუბრის დაწყება პოზიტივით, როგორც ეს მიღებულია.

ჩვენ ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად და პოსტსაბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ერთ-ერთმა პირველებმა ვცადეთ მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვა, რომელიც ეყრდნობოდა ფორმაციულ პრინციპს და კლასთა ბრძოლის ფაქტორს. პროფ. გურამ ყორანაშვილი ფორმაციული პოზიციებიდან გვეკამათება. ამ საკითხისადმი ჩვენი პოზიცია სრულიად განსხვავებულია. საქმე ისაა, რომ ჩვენ უფრო პერსპექტიულად გვესახება არა ფორმაციების მიხედვით მიდგომა, არამედ „ცივილიზაციური“ მიდგომა. ეს უფრო საინტერესო უნდა ჩანდეს, ვიდრე ფორმაციული პრინციპი, თუმცა ეს ახალი მიდგომა არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას და გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები. ერთი სიტყვით, ის თავის პოზიციას იცავს, ჩვენ კი ჩვენსას. ეს ბუნებრივია, ის თა-

ვის აზრზე რჩება, ჩვენ კი ჩვენი აზრი გაგვაჩნია. ფაქტობრივად, ამით სრულდება საკითხის თეორიული, კონცეფტუალური, მხარე.

ბ. ახლა შევეხოთ საკითხის ფაქტოლოგიურ, ემპირიულ მხარეს, ეს საინტერესოა. პროფ. გურამ ყორანაშვილი სკეპტიკურად ეკიდება ძველ ისტორიას და შუა საუკუნეებს შორის მიჯნად დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემას 476 წელს (გვ. 225). ამას გაჩნია თავისი რეზონი, აზრი, ის ამაში სავსებით მართალია, ამ ფაქტს დანარჩენ სამყაროსათვის არ ჰქონია ფართო რეზონანსი. ეს არის ევროპო-ცენტრისტული მიდგომა. ყურადღებას მივაპყრობთ ორ გარემოებას, ეს თარიღი არის ძალიან პირობითი და შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც მოსახერხებელი თარიღი, განსაკუთრებით სასწავლო პროცესში, მეორე, რა თქმა უნდა, ამ მოვლენებს არავითარი კავშირი არ გააჩნია დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემასთან, მაგრამ საინტერესოა. გარკვეულ ცვლილებებს მაინც აქვს ადგილი. ავიღოთ საქართველოს ისტორია. IV საუკუნეში ქართლის გაქრისტიანება და V საუკუნის მეორე ნახევარში ვახტანგ გორგასალის მოღვაწეობა. პირველი უახლოვდება ქრისტიანობის ლეგალიზაციას, მილანის ედიქტს (313 წელი), ხოლო მეორე დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემას (476 წელი) და შეესატყვისება მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციას. ერთ სიტყვით, ეს თარიღი არის წმინდა პირობითი და მოსახერხებელია. აი ასე გვესახება ეს საკითხი.

გ. ყორანაშვილი, ასევე სკეპტიკურად ეკიდება შუა საუკუნეების დასრულებას და ახალ ისტორიის დაწყებას XV საუკუნის მიწურულს და XVI საუკუნის დასაწყისში რენესანსით, დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები, რეფორმაციით. „ამას დიდი დაფიქსირება სჭირდება და ამ შემთხვევაში სულაც არაა საჭირო რაიმე უმკაცრესი მარქსისტულ დოგმას დამორჩილება“ (გვ. 226). აქ დასაფიქრებელი და საყოყმანო, ჩვენი აზრით, არც არაფერია. მსოფლიო კონგრესებზე, სიმპოზიუმებზე, კონფერენციებზე, შუა საუკუნეებს და ახლა ისტორიას შორის მიჯნად ასახელებენ XV საუკუნის მიწურულს და XVI საუკუნის დასაწყისს, კონკრეტულად რენესანსს, დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებს, რეფორმაციას. „ჩვენ პირადად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ყოველგვარი ორიგინალურობისა და ნოვაციების გარეშე საშუალო, და უმაღლეს სასწავლებლებში მსოფლიო ისტორიის სწავლებისას შემოღებული იქნას ის პერიოდიზაცია, რომელიც მიღებულია ცივილიზირებულ სამყაროში. ძველ ისტორიას და შუა საუკუნეებს შორის მიჯნას წარმოადგენს ქრისტიანობის გავრცელება, გერმანული ტომების შემოსევები, დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემა. შუა საუკუნეებსა და ახალ ისტორიას შორის ზღვარია რენესანსი, დიდი გეოგრაფიული

აღმოჩენები, რეფორმაცია“... ყოველგვარი მერყეობა და ყოყმანი ნებსით თუ უნებლიეთ მხოლოდ ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის ნისქვილზე ასხამს წყალს და მიუღებლად მიგვაჩნია.

და ბოლოს დავეძენთ, რომ ჩვენი მიზანი გაცილებით უფრო მოკრძალებულად გამოიყურება და მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვას ითვალისწინებდა. ისტორიული მატერიალიზმის კრიტიკა ჩვენს მისიას არ შეადგენდა., ამიტომ რამდენად მართლზომიერი იყო ამ თემების გაშუქება წიგნის ამ მონაკვეთში?

მაშ ასე, ჩვენ ვრჩებით ჩვენ პოზიციაზე. ამაში მიუღებელი არაფერია. ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. თქვენ გაგაჩნიათ ამ თემების თქვენეული ხედვა. მე მაქვს ჩემეული ხედვა. ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. მე პატივს ვცემ თქვენს აზრს, მაგრამ ზოგიერთ საკითხში განსხვავებული შეხედულება გამაჩნია.

რა ახალი იდეები შემოგვთავაზა პროფ. ვახტანგ გურუშვილი იოსებ სტალინის შესახებ?

ვახტანგ გურუშვილი იოსებ სტალინის თაობაზე წიგნაკი სათაურით „სტალინის დიდი ექსპერიმენტი“ 2000 წელს გამოაქვეყნა. მასში ვკითხულობთ: „იოსებ სტალინი როგორც მოაზროვნე (!) და პოლიტიკური მოღვაწე, დიდხანს დარჩება შეუცნობელი, ან ბოლომდე შეუცნობელი. სტალინის შესახებ დღემდე დანერხილი ყველა ნაშრომი უეჭველად ამტკიცებს ერთ ჭეშმარიტებას: სტალინის ნააზრევისა და ნაღვანის შეცნობა ჩვეულებრივი მოკვდავის შესაძლებლობებს აღემატება“ (დასახ. ოპუსი, გვ. 5). ავტორი განაგრძობდა: „იოსებ სტალინის ყოველი პოლიტიკური მოწინააღმდეგე, ისევე როგორც მისი თანამებრძოლები, ამაოდ ცდილობდნენ ამოეცნოთ სტალინის ნააზრევის არსი და ნააზრევის რეალიზაციის პრაქტიკული შედეგი. თუმცა, ვერაფერს მიხვდა, რას ანგრევდა და რას ჰქმნიდა სტალინი – რის მიღწევას ცდილობდა ასე გულმოდგინედ. თვითონ სტალინს ამის შესახებ სიმართლე არ უთქვამს – ეს დიდი საიდუმლო სამარეში (!) თან წაიღო. ამდენად ჯერ ი ისტორიკოსებზე მიდგა“ (იქვე, გვ. 6).

ნათქვამის ფონზე ავტორი თავმდაბლურად აცხადებდა, რომ დასახელებული წიგნაკი ოდენ მასალებს წარმოადგენდა ი. სტალინის თემისათვის. მაგრამ ავტორმა „გაგვაბედნიერა“ და 2008 წელს გამოსცა უფრო „სერიოზული“ ნაშრომი, სადაც აღნიშნავდა: „ი. სტალინის როლისა და ადგილის განსაზღვრა სოციალური სამართლიანობისათვის ბრძოლის ისტორიაში არ არის ადვილი საქმე. ეს, პირველ რიგში, ტრადიციულ შეხედულებათა უსაფუძვლობის დამტკიცებას მოითხოვს“ (იხ. ოპუსის 2008 წლის გამოცემა, გვ. 76). 2014 წელს კვლავ დაიბეჭდა იგივე ოპუსი „მეორე შევსებული და გადამუშავებული სახით“.

თითქოს ისე ჩანს, რომ გრაფომან ავტორს შესაბამის თემაზე დიდხანს უმუშავია, მაგრამ ეს ითქმის მხოლოდ ერთი შეხედვით, ზერელე შთაბეჭდილების საფუძველზე. სინამდვილეში, არსებითად ამ „წიგნების“ სახით ქართველი მკითხველი ცოტა რამეს თუ შეიტყობს ყოფილი „ხალხთა დიდი ბელადის“ საკითხის შესახებ.

დავინწყებთ იმით, რომ ვ. გურუშვილი შესაბამის თემას იაზრებს პრო-

ვიდენციული თვალთახედვით, ასე რომ, თითქოს აგრძელებს ჩვენი ძველი ისტორიკოსების (მემატიანეების) თვალსაზრისს. დასახელებულ წიგნაკში (2000 წლისა) ვკითხულობთ: „იოსებ ჯულაშვილი ვითარების ყოველმხრივი ზუსტი ანალიზის, პერსპექტივის განჭვრეტის დიდი ნიჭით დააჯილდოვა განგებამ“ (გვ. 41). 2008 წლის გამოცემაში კვლავაც აღნიშნულია: „იოსებ სტალინი განგებამ გამოარჩია ადამიანთაგან, ხოლო მისი მემკვიდრეები ღმერთისგან დავინწყებულნი აღმოჩნდნენ, ამიტომაც ასე უსახელოდ გადაეგნენ“ (გვ. 128). თითქოს განსაკუთრებით რუსეთის 1905-1907 წლების პირველი რევოლუციის შემდგომ „ასეთ ვითარებაში განგებისაგან განსაზღვრული მისიის აღსრულებას იწყებს იოსებ ჯულაშვილი (სტალინი)“ (2014 წლის გამოც., გვ. 116). მეტიც, ამ ისტორიულ პიროვნებას „ჰქონდა საკუთარი ძალების რწმენა და იმისი მუდმივი განცდა, რომ იგი ღმერთმა გამოარჩია ნაცრისფერი მასისაგან“ (იქვე, გვ. 18). საერთოდაც ვ. გურული ასე იმოდღვრება: „ყოველი ადამიანი ქვეყნიერებას მოველინება როგორც ღვთის ნაპერწკალი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ღმერთმა ადამიანს სასუფევლისკენ გზა გაუხსნა. შემდეგ ადამიანი დგება არჩევანის წინაშე. ასე გრძელდება ადამიდან (!) დღემდე“ (2008 წ. გამოც., გვ. 5).

როგორც ჩანს, ავტორს პარტიტორიკოსობა რელიგიური „იმოდღვრებით“ ჩაუნაცვლებია!

თუ ასეა მაშინ ძალზე ძნელი იქნება რაციონალისტური, დისკურსიული აზროვნების გზით მოხდეს გააზრება იოსებ სტალინისეული აზროვნება-ნაღვანისა. გამოსავალი არ ჩანს ამგვარ მტკიცებულებაში: „რუსეთი იყო ქვეყანა, სადაც მის (ე. ი. სტალინის – გ. ყ.) ზებუნებრივ ნიჭსა და ენერგიას გასაქანი უნდა ეპოვა. ამ პარადოქსმა განაპირობა საქართველოსა და რუსეთის ტრაგედია“ (2008 წ. გამოც., გვ. 68. იხ. აგრეთვე გვ. 69).

სამწუხაროდ, ვ. გურულის სამივე აღნიშნული ოპუსი შორსა დგას მეცნიერული ხასიათის ნაშრომების დონისაგან. ისინი ზერედე, ჟურნალისტური (მითუმეტეს ჩვენი დღევანდელი ყაიდის) ხასიათისა გახლავთ. აშკარად შეიმჩნევა ავტორის აპრიორული პოზიციები გაითვალისწინოს ეკლესიის, სასულიერო პირთა, სტალინელებისა და ანტისტალინელების სათანადო შეხედულებანი. აქედან გამომდინარე, ავტორი ხშირად ისეთ მოსაზრებებს გვთავაზობს, რომლებიც საფუძველს არიან მოკლებულნი და წინააღმდეგობაში მოდიან სტალინის თემაზე მომუშავე სერიოზულ ავტორთა აზრებთან. მაგრამ ამას, რომ იტყვიან,

ვ. გურული აინუშშიც კი არ აგდებს, მას უბრალოდ არ აინტერესებს მათი თვალსაზრისები. ეტყობა, მათი წიგნები არც კი აქვს წაკითხული. ვ. გურული მრავალჯერ (71-ჯერ) მიუთითებს მხოლოდ თავის ნასიბრძნებ მესამე ოპუსს, მხოლოდ აქა-იქ თავის და მერაბ ვაჩნაძის ერთობლივ ნაშრომს. ასე რომ, თითქოსდა არ არსებობენ რობერტ ტაკერის, ისააკ დოიჩერის, ლევ ტროცკის, როი მედვედევის, დმიტრი ვოლკოგონოვის და სხვათა წიგნები. აღარას ვამბობთ საკუთრივ ქართული ისტორიოგრაფიის თაობაზე. ავტორს თუნდაც უკანასკნელი გარემოება რომ გაეთვალისწინებინა, ვეჭვობთ საფუძვლიანი ყოფილიყო მისეული წარმოდგენები იოსებ სტალინის არაჩვეულებრივ ნიჭიერებაზე (გენიოსობას რომ ეტოლება), მის მიერ ფილოსოფიის, კერძოდ, მარქსიზმის ღრმა ცოდნაზე, ეროვნული საკითხის სიღრმისეულად დამუშავებაზე და მისთ.

სასაცილოა ვ. გურულის მტკიცება იმისა, რომ ი. ჯუგაშვილი (სტალინი) ყოველთვის კეთილგანწყობილი ყოფილიყო ილიასადმი. თუ ავტორს დავუჯერებთ, „იოსებ ჯულაშვილმა სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნა ერთი თვისება: იყო სინმინდეები (შეიძლება ძალიან ცოტა), რომელსაც იოსებ ჯულაშვილი არ ნაბილწავდა, თუნდაც მისთვის სინმინდის ნაბილწვა პოლიტიკურად მომგებიანი ყოფილიყო. ილია ერთ-ერთი ასეთი სინმინდე იყო“ (2014 წლის გამოცემა, გვ. 82). ამ განცხადების საწინააღმდეგოდ პოლიტიემიგრანტი („მენშევიკი“) იოსებ ირემაშვილი ფიქრობდა, რომ სწორედ ი. სტალინი იდგა ილიას მკვლელობის ზურგს უკან. მართლაც გაგვაჩნია რიგი ფაქტებისა, რომლებიც ადასტურებენ აღნიშნულ მოსაზრებას. რაკი სიტყვამ მოიტანა, ვიტყვი იმასაც, რომ ამ თემის გარშემო ვ. გურულმა დაახვავა ისეთი აზრები, აბსოლუტურად დაშორებულნი რომ არიან მეცნიერებისაგან.

რასაკვირველია, ვ. გურული იოსებ სტალინის პიროვნების როლზე ძალიან აღმატებული წარმოდგენისაა – თითქოს „იოსებ ჯულაშვილის არჩევანმა განსაზღვრა – იოსებ ჯულაშვილის მომავალი, საქართველოს მომავალი, რუსეთის (საბჭოთა კავშირის) მომავალი, მსოფლიო მომავალი“ (2000 წლის გამოცემა, გვ. 7); „თუმცა, რა უნდა გაუგო იმ ადამიანს ნააზრევსა და ნაღვანში, რომელიც წერდა, რომ ისტორიაში გადამწყვეტ როლს დიდი ადამიანები კი არა, მასები ასრულებენ, იმავდროულად კი მთელი ცხოვრებით და პრაქტიკული მოღვაწეობით ამტკიცებდა, რომ ისტორიას მხოლოდ დიდი ადამიანები ქმნიან“ (2014

ნლის გამოც., გვ. 231). უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში ავტორისეული ისტორიის პროვიდენციული გაგებაც უნდა გათვალისწინებულ იქნეს! ამასთანავე ვ. გურული ბედისწერის როლსაც გახაზავს (2008 წ. გამოც., გვ. 92), რაც თითქოს იმაშიც გამოჩნდა, რომ ნიკოლოზ II რეფორმებზე არ ფიქრობდა!

სათანადო დასაბუთებათა, კონტრარგუმენტების მოტანა ზედმეტად გვეჩვენება, რადგან ეს უკვე გაკეთებულია რიგ გამოჩენილ ისტორიკოსთა (არა ვ. გურულის რანგისა) მიერ და მათი აქ გამეორება ძალიან შორს წავიყვანდა, მაგრამ ვ. გურულისთვის ზედმეტი იქნება ამის შესმენა. აშკარაა, რომ იგი გატაცებულია იაფი პოპულარობის მოპოვებით, ჟურნალისტთა წრეზე შთაბეჭდილების მოხდენით.

განა საჭიროებს სათანადო კომენტარს მაგალითად, ვ. გურულისეული ფრაზა: „მთელი სოციალისტური მოძღვრება, მათ შორის, სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგია, დემაგოგიის დიდი დოზით არის გაჯერებული. ევროპელი თუ რუსი სოციალისტები გულმხურვალე რევოლუციონერებად რომ ასაღებდნენ თავს, სინამდვილეში ძალზე იაფფასიანი დემაგოგები იყვნენ. ამ თვალსაზრისით იოსებ ჯულაშვილი მათი მონაფე არ ყოფილა. იგი მასწავლებლებს ბევრად აღემატებოდა. იოსებ ჯულაშვილთან შედარებით ევროპელი და რუსი დემაგოგი სოციალისტები სანაყალ არსებებად გამოიყურებოდნენ“ (2008 წლის გამოც., გვ. 42).

ანდა როგორ გავიგოთ არსი ასეთი მოსაზრებისა: „პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ ძველი თაობის პოლიტიკოსთა პლეადამ (ლოიდ (!) ჯორჯი, ჟორჟ კლემანსო, ვუდრო ვილსონი და სხვ.) ასპარეზი დაუთმო ახალი თაობის პოლიტიკოსებს (იოსებ სტალინს, ფრანკლინ რუზველტს, უინსტონ ჩერჩილს“)* (2014 წლის გამოც., გვ. 210).

ვ. გურულის მიხედვით, თურმე ვლადიმერ ლენინი იოსებ სტალინის მაჩანჩალა ყოფილა და მისეული ნასიბრძინი მეორისაგან მითვისებულ პლაგიატს წარმოადგენს. ავტორის მიხედვით, „ვლადიმერ ლენინი მარქსისტი არასდროს ყოფილა, არც XIX საუკუნის 90-იან წლებში და არც 1917 წელს“ (2008 წლის გამოც., გვ. 78). თურმე ვ. ი. ლენინი ოდენ ბლანკის (მის სახელს ვ. გურული არასწორად ხმარობს) ყოფილა, ასე რომ, ამ შემთხვევაში პეტრე ტკაჩოვის სახელი მივიწყებულია.

საინტერესოა თუ რას გვეტყვის ვ. გურული „გამოჩენილ რუს პო-

* მოგეხსენებათ, ჩერჩილი კვლავ დაბრუნდა დიდ პოლიტიკაში.

ლიტიკოს ალექსანდრე გორჩაკოვზე“, რომელიც რუსეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდგომ გამოჩენილა? (2014 წ. გამოც., გვ. 132). ანდა როგორ იყო პეტრე სტრუვე „ცნობილი რუსი სოციალისტი“? (2000 წ. გამოც., გვ. 37). თურმე კარლ მარქსი ისტორიას გაიაზრებდა სახელმწიფოს გარეშე (2008 წ. გამოც., გვ. 77).

ნუთუ კერძოდ ვ. გურულს არ ეხამუშება გიორგი წერეთლის მიმდევრებისთვის „ნაციონალ-სოციალიზმის“, „ნაციონალ-სოციალისტების“ იარლიყების მიწებება? მაინც რას უნდა ნიშნავდეს ავტორის თავისებური ეპიტაფია „ღმერთო, შეუხდე დამწერსაც და წამკითხველსაც (2014 წ. გამოც., გვ. 231).

დასასრულს დავძენთ, რომ ვახტანგ გურულის მსგავს ოპუსებზე თავისთავად ყურადღების გამახვილება არ ღირს, მაგრამ ეს საჭიროდ ვცანით იმიტომ, რომ ავტორი მკითხველებს თვალეში ნაცარს აყრის და თანაც იგი ერთ-ერთ უნივერსიტეტში გვევლინება მოძღვრად, ვითომდაც მაღალი რანგის პროფესიონალი ისტორიკოსების მომზადებაში და ბოლოს, იმიტომ რომ ნუ ჰგონია მას, რომ დღევანდელ ქართველ ისტორიკოსთა საზოგადოებრიობა სულ მთლად უვიცია და ვერ აცნობიერებს ვ. გურულის „ფენომენის“ არსს.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com